

ПЕДАГОГІКА

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.8-17

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:81'243]:331.54:005.336.2]:37.013.75

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ОСНОВІ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ЗВО

БОНДАР Г. О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

E-mail: galyna72bondar@gmail.com

ORCID 0000-0002-7321-8137

Анотація. У статті викладено результати теоретичного дослідження проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов на основі акмеологічного підходу у ЗВО, що є необхідним для успішної педагогічної діяльності. Аналіз теоретичних досліджень та педагогічної практики виявив у системі вищої професійної освіти протиріччя між об'єктивними потребами сучасного суспільства в кадрах з високим рівнем професійної відповідальності, активності та творчої ініціативи, високим ступенем усвідомлення ціннісного сенсу професійної діяльності та «знаною» моделлю професійної підготовки студентів, що не враховує формування особистісного змісту професійної діяльності майбутніх спеціалістів; необхідністю організації процесу підготовки студентів як суб'єктів освітньої діяльності, найвищою формою прояву якої виступає особистісний зміст, та відсутністю обґрунтованої моделі його формування. Отже проведене дослідження виявило протиріччя між необхідністю цілеспрямованого формування акмеологічного потенціалу майбутніх педагогів та недостатньою теоретичною розробленістю моделей його розвитку у ЗВО. Акмеологічний підхід дає людині свободу думки, впевненості у своїх силах, сприяє розширенню світогляду. Завдяки такому підходу відбувається досягнення високого культурного рівня та набуття міцних знань. Особливу увагу автор статті надає теоретичному обґрунтуванню ключових компетентностей для майбутніх учителів іноземних мов. Уточнено поняття «акме», «акмеологічний підхід» «професійна компетентність» та ін. Розглядаються поняття професіоналізм та шляхи його розвитку. Аналізується механізм проєктної діяльності, зокрема акмеологічне проєктування як один з її різновидів у процесі навчання іноземних мов у закладах вищої освіти, а також мовний портфель майбутнього вчителя іноземної мови.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, майбутній вчитель, іноземні мови, німецька мова, англійська мова, акме, акмеологічний підхід.

Актуальність (Introduction).

Сьогодні, у часи кардинальних змін у суспільстві важливим є постійний професійний ріст кожної людини. Професійний ріст пов'язаний, як правило, з сильною і стійкою мотивацією, особливим емоційним настроєм на здійснення певної діяльності, на досягнення в ній унікального, неординарного результату.

Образ результату – це головний системотворчий чинник професіоналізму особистості, який шукає та до якого прагне суб'єкт діяльності. Потреба в його досягненні, аналіз міри просування у цьому напрямку, пошук причин, які сприяють і перешкоджають його отриманню, формують професіоналізм особистості.

© Бондар Г. О.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

Саме таке уміння - досягти в професії значного результату - робить людину не просто компетентною в будь-якій сфері, а і професіоналом.

Професіоналізм особистості проявляється у творчій активності, здатності задовольняти зростаючі вимоги у відповідній сфері діяльності. Як системоутворюючий фактор особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя на його шляху до досягнення вершин «акме», він визначається високою підготовленістю до виконання завдань відповідної діяльності та дає можливість досягати значних якісних та кількісних результатів за мінімальних витрат фізичних та розумових сил на основі використання раціональних прийомів виконання робочих завдань.

Однак стан професіоналізму не є кінцевим пунктом розвитку спеціаліста. Справжнього професіонала характеризують постійний творчий саморозвиток особистості, прагнення подальшого професійного зростання.

Проблема підготовки висококваліфікованого вчителя іноземних мов, а особливо англійської та німецької мов, що вільно мислить, активно діє, особливо актуальна на сучасному етапі. Іноземна мова формує особистість людини, як носія мови через закладене в мові бачення світу, менталітет, ставлення до людей, тобто через культуру народу, який користується нею як засобом спілкування.

Адже зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають від майбутнього вчителя не тільки фундаментальних професійних знань, але інноваційного мислення і володіння практико-орієнтованим, дослідницьким підходом до вирішення конкретних освітніх проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Проблемі досягнення людиною свого «акме» у професійному та особистісному розвитку присвячені роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників (О. Антонова, Ш. Бюлер, С. Генкал,

Т. Дерека, І. Драч, М. Євтух, С. Калаур, О. Лобода, А. Маслоу, Л. Наріжна, К. Роджерс, С. Рубинштейн, Т. Скорик, О. Сорока).

Акмеологічні технології викладання іноземної мови у вищій школі розглянуто у дослідженні Л. Наріжної [5, с. 147].

Теоретичні основи професійної компетентності майбутніх вихователів з правом навчання англійської мови дітей дошкільного віку: акмеологічний підхід розглянуто у дослідженні О. Лободи. Дослідниця також зазначає, що у роботах Г. Алова, А. Алексюк, О. Абдулліна, Л. Артемова, Ю. Бабанського, В. Безпалько, І. Богданова, В. Бондар, В. Вегасова, Л. Вовк, Н. Гузій, І. Зязюна, Е. Карпова, Н. Лисенко, Л. Мітіна, О. Мороз, Н. Ничкало, Г. Підкурғанної, Н. Чепелева, О. Шарова, М. Ярмаченко та ін., окрім розкриття змісту, методів, форм, нових технологій навчання здобувачів вищої освіти, формування фахових умінь та окремих рис характеру майбутніх педагогів, наголошується на визначенні змісту і технологій формування професійної компетентності фахівця в умовах ступеневої системи вищої освіти як координатора освітнього процесу [4, с. 22].

У роботі М. Євтух та Т. Скорик розглянуто акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. Ми погоджуємося з думкою авторів, що акмеологічний підхід стає провідним у педагогічній освіті, а акмеологічна модель діяльності вчителя є моделлю його професійної успішності та професійної самореалізації [3, с. 9].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що в сучасній соціально-економічній ситуації, коли відбувається модернізація соціальних функцій вчителя, зміна системи цінностей, що характеризують готовність до прийняття рішень, розвиток індивідуальності та стилю мислення забезпечується підготовкою у ЗВО, де відбувається входження у світ професійної діяльності,

формування світогляду, усвідомлення контурів майбутньої професії, і навіть оволодіння професійними компетентностями.

Аналіз теоретичних досліджень та педагогічної практики виявив у системі вищої професійної освіти протиріччя між об'єктивними потребами сучасного суспільства в кадрах з високим рівнем професійної відповідальності, активності та творчої ініціативи, високим ступенем усвідомлення ціннісного сенсу професійної діяльності та «знаною» моделлю професійної підготовки студентів, що не враховує формування особистісного змісту професійної діяльності майбутніх спеціалістів; необхідністю організації процесу підготовки студентів як суб'єктів освітньої діяльності, найвищою формою прояву якої виступає особистісний зміст, та відсутністю обґрунтованої моделі його формування.

Отже проведене дослідження виявило протиріччя між необхідністю цілеспрямованого розвитку акмеологічного потенціалу майбутніх педагогів та недостатньою теоретичною розробленістю моделей його розвитку у ЗВО.

Мета (Purpose) висвітлення теоретичних засад формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов на основі акмеологічного підходу у закладах вищої освіти.

Методи (Methods). Для досягнення визначеної в статті мети були використані теоретичні методи дослідження: вивчення філософської, психологічної, соціологічної, методичної, педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; теоретичний аналіз основних понять; аналіз та узагальнення педагогічного досвіду; моделювання.

Методологічну основу дослідження склали положення філософії, психології, педагогіки, методики викладання у контексті виділеної проблеми.

Результати (Results). Професіоналізм майбутнього вчителя іноземних

мов складається, перш за все, з професійної компетентності, тобто знання мови та культури іншої країни.

Компетентність - це окрема сфера діяльності, в якій особистість демонструє високий рівень засвоєних стратегій успіху. Поняття «компетентність» орієнтує на формування готовності здійснювати діяльність спілкування і на отримання при цьому результату цієї діяльності [2, с. 73].

Професійна компетентність, яка відображає єдність теоретичної та практичної готовності педагога, це сукупність особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання педагогічної діяльності [8, с. 238].

До професійних компетентностей майбутнього вчителя іноземних мов належать: предметна, соціальна, соціокультурна, комунікативна, інформаційна та проектна [8, с. 239].

Предметна компетентність формує здатність розуміти мову як механізм пізнання та спілкування.

Соціальна компетентність передбачає готовність і бажання взаємодіяти з іншими людьми, тобто діяти у соціумі з урахуванням позицій інших людей.

Соціокультурна компетентність дозволяє сформувати вміння діяти відповідно до рідної та іншої культури, застосовуючи загальнолюдську мораль, культурну самобутність та правові знання. Соціокультурна компетентність є інструментом виховання міжнародно-орієнтованої особистості.

Комунікативна компетентність сприяє вступу в комунікацію з метою бути зрозумілим та зрозуміти інших засобами іншомовного спілкування, тобто здійснювати спілкування за допомогою мови, передавати думки та обмінюватися ними у різних ситуаціях у процесі взаємодії з іншими учасниками спілкування.

Інформаційна компетентність означає здатність володіти інформаційними технологіями, працювати з усіма видами інформації, а також здатність до

застосування інформаційних технологій у оволодінні мовою.

Проектна компетентність формує вміння приймати рішення та відповідати за них, вміння створити власний продукт, вміння приймати рішення та відповідати за них в індивідуальній чи колективній діяльності.

Отже, щоб стати компетентним вчителем іноземних мов необхідно мати певний набір таких компетентностей, що забезпечать успішне вирішення професійних завдань, володіння відповідними вміннями, навичками та що дозволять ефективно діяти в галузі іншомовної освіти та мати певний рівень кваліфікації.

Сьогодні майбутнім учителям, зокрема учителям англійської та німецької мов, щоб відповідати всім вимогам, які висуваються до них, необхідно постійно займатися самоосвітою. У закладах вищої освіти їм потрібно сформувати установки для досягнення вершин професіоналізму, тобто розвитку акмеологічної позиції особистості. Відмінністю акмеологічного підходу від інших відомих підходів є постановка та досягнення високих результатів у професійному навчанні.

Дослідження показало, що здобувачі вищої освіти, які щойно закінчили школу, не сприймають свою навчальну діяльність як пізнавальну активність щодо освоєння одночасно професійної діяльності та системи відповідних їй компетентностей. Вважається, що у ЗВО майбутній вчитель здебільшого отримує теоретичні основи знання, а практичні вміння та навички набуває у процесі професійної діяльності. Однак в умовах ринкових відносин на адаптацію не відводиться багато часу, тому, беручи до уваги акмеологічний підхід при підготовці майбутніх вчителів, можна спробувати вирішити зазначену проблему.

Акмеологічний підхід націлений на вирішення проблем, пов'язаних з розвитком професіоналізму в педагогічній

діяльності, досягнення вершин майстерності – професійної зрілості, професійного розвитку [7, с. 307].

Професійний розвиток не може бути пов'язаний лише з певним проміжком часу в житті дорослої людини. Професійна підготовка молодих людей має починатися після завершення навчання у середній школі, де зародився інтерес до певних видів діяльності, предметів, наук. Технології ж навчання покликані розвивати в людині пізнавальні ініціативи, бажання розвиватися і вміння вчитися самостійно.

Метою реалізації акмеологічного підходу є здійснення акмеолого-педагогічних впливів на майбутніх вчителів з тим, щоб у них формувалася акмеологічна спрямованість особистості як стрижнева властивість та найважливіший показник професіоналізму, тобто сформувалась здатність виражати свободу думки та поведінкового вибору, впевненості у своїх силах, розвитку широкого кругозору, у тому числі технічного, ерудиції та досягнення високого культурного рівня. Акмеологічний підхід у сучасній системі професійної освіти полягає у тому, щоб забезпечити посилення професійної мотивації, стимулювання творчого потенціалу, виявлення та плідне використання особистісних ресурсів для досягнення успіху у професійній діяльності майбутнього вчителя [7, с. 307].

Таким чином, з погляду акмеологічного підходу необхідно говорити не просто про професіоналізм особистості майбутнього вчителя, але про її рівень, про необхідність сприяння особистості у досягненні все більш високих рівнів професійного «акме», та здатності особистості жити та діяти відповідно до свого освітнього рівня.

Акме - це найвища точка, період розквіту особистості, найвищих її досягнень, коли проявляється зрілість особистості у всіх сферах, відбувається максимальний розвиток навичок. Це результат взаємодії багатьох об'єктивних і

суб'єктивних чинників - джерел, рушійних сил таких неординарних досягнень людини. Акме, як вищий рівень розвитку людини означає: спрямованість, інтенсивність розвитку, принципова його незавершеність та вказує на багатогранність потенціалу такої особистості [1, с. 17].

До поняття «акме» також включають такі характеристики, як активна особистісна позиція, самокритичність, вміння творчо використовувати досвід, сенс життя, акмеологічна грамотність та культура педагога, ціннісні орієнтації, прагнення до саморозвитку, рівень суб'єктивного контролю, здатності до самоосвіти та професійного зростання [1, с. 17].

Отже можна сказати, що з позиції акмеології людина розкривається не тільки в її характері, темпераменті, фізичних якостях тощо, а в тому, що і як вона знає, що і як вона цінує, що і як вона творить, з ким і як вона спілкується, які її потреби, як вона їх задовольняє та які загалом її реальні досягнення.

Методичні принципи навчання іноземних мов, акмеологічні засади зобов'язують майбутнього вчителя вирішувати низку специфічних проблем, а саме: виступати посередником між рідною та нерідною культурою; постійно звертатися до внутрішньої мотивації студента; сприяти максимальному поєднанню двох мовних реалій (викладача та студента); формувати індивідуальний стиль освоєння нерідної мови, а й вибудовувати вектор іншомовного розвитку студента у перспективі; стимулювати (мотивувати) когнітивні, емоційні та смислові сфери особистості студента (тобто орієнтувати їх на освоєння нової мовної реальності); розвивати іншомовні навички, комунікативну гнучкість, інтерес до безперервного пізнання, психологічну (усвідомлену) включеність до процесу навчання; використовувати всі доступні можливості для реалізації теоретичних знань на практиці; активізувати двосторонній зворотний зв'язок.

Акмеологічний підхід передбачає обов'язкову різноманітність видів навчальної діяльності: проектною, дослідницькою, ігровою, різних форм навчання: бесід, інтерактивних лекцій, семінарів, роботу у малих групах. На заняттях активно використовують опорні схеми, алгоритми тощо [6, с. 14].

На допомогу майбутньому вчителю іноземних мов приходять «неформальні моделі саморегуляції професійного зростання педагога». Мовний портфель майбутнього вчителя іноземних мов виступає як засіб саморегуляції професійного зростання педагога, і як рефлексії, тобто об'єктивної самооцінки.

Структура мовного портфеля майбутнього вчителя іноземних мов єдина, а зміст розробляється самим учителем. Слід зазначити, що найменування розділів взято із європейського мовного портфеля.

У розділі «мовний паспорт» вчитель іноземних мов зазначає, де та коли здобув мовну освіту; які мови знає та який рівень володіння ними; досвід реального використання мов. У розділі «мовна біографія» вчитель іноземних мов описує історію розвитку комунікативних умінь по чотирьом основним видам мовної діяльності (говоріння, аудіювання, читання та письмо), а якщо вчитель працює у класах з поглибленим вивченням, то включає і переклад; самооцінку володіння тими чи іншими видами мовної діяльності. Самооцінка свого мовного рівня дозволяє вчителю сформулювати потреби у вивченні чи вдосконаленні певного розділу мови, проаналізувати успіхи та невдачі та скласти індивідуальний план мовного самовдосконалення. У розділі «досьє» вчитель іноземних мов документально робить огляд свого професійного та особистісного зростання, наприклад, додає сертифікати та посвідчення про успішне закінчення курсів підвищення кваліфікації та інші документи. Вчитель відображає також участь у міжнародних проектах,

програмах, конкурсах тощо. Обов'язковим елементом розділу «досьє» є наявність опублікованих статей.

Мовний портфель демонструє віхи зростання та самовдосконалення вчителя іноземних мов. Значимість мовного портфеля полягає, по-перше, у підвищенні та підтримці мотивації вдосконалення в іноземній мові та надання цьому процесу безперервного характеру; по-друге, у наданні роботодавцям та адміністраторам навчальних організацій наочної та переконливої інформації про досягнення учителем певного мовного рівня в рамках єдиних загальноєвропейських вимог.

Отже, у запропонованій моделі організації навчання виявляється два контури: основний - програмоване навчання іноземних мов в обсязі, необхідному для творчої діяльності; креативний -рівень акме.

Особливе значення в процесі професійного і особистого розвитку майбутніх вчителів іноземних мов набуває в даний час так зване акмеологічне проектування. Акмеологічне проектування направлене на формування професійної, комунікативної, соціокультурної компетентностей. Саме формування компетентностей за допомогою акмеологічного проектування сприяє розвитку особистості на шляху до досягнення професійного акме [1, с. 17].

Основною опорою акмеологічного проектування є потенційні можливості людини і їх реалізація, що ведуть до досягнення життєвих вершин, до становлення індивідуальності, до професійного удосконалення. Творче професійне спілкування на іноземній мові, в процесі проектної діяльності за спеціальністю, дає потужний позитивний заряд, створює мотивацію до вивчення іноземної мови, дарує радість подолання особистих страхів і комплексів, тобто сприяє особистому росту.

Дуже важливо відмітити, що кожний учасник проекту розробляє, а потім представляє на іноземній мові свою так

звану «акмеологічну складову» майбутньої професійної діяльності з використанням іноземної мови, окреслюючи таким чином траєкторію свого подальшого особистісного і професійного акмеологічного розвитку.

Використання потенціалу акмеологічного проектування націлює студента на професійно направлену продуктивну діяльність та особистий розвиток, підтримує стійкий інтерес до вивчення іноземних мов.

Основа акмеологічного проектування – потреба людини в творчій самореалізації, що впливає з прагнення до найбільш повної реалізації закладеного потенціалу і являється умовою розвитку індивідуальності.

Проектування не залежить від сфери діяльності. Проектно-орієнтована діяльність дозволяє розвивати загальні професійні компетентності: здатність та готовність до усвідомленого та ефективного самостійного управління своєю професійною діяльністю; позиція ділової активності, тобто здатність до ініціації діяльності; володіння стратегіями прийняття самостійних незалежних рішень, а також до прийняття на себе відповідальності за результат діяльності; взаємодія та співпраця у процесі вирішення завдань у професійній сфері; позиція конструктивної та творчої діяльності, тобто орієнтація на створення особистісного освітнього продукту; вибудовування власних систем знань та способів отримання знань та умінь; гнучкість та адаптивність до різних ситуацій; позиція рефлексивної самооцінки, що означає здатність оцінювати цілі, процес та продукт професійної діяльності; формування індивідуального стилю.

Отже, в даний час підготовка фахівця в будь-якій галузі покликана забезпечувати не лише високий рівень його професійної компетентності, мобільності, а й сприятливі умови для розвитку його особистості. В умовах перегляду цінностей, оновлення сучасного суспільства назріла потреба у викладачеві, який здатний виростити покоління,

яке готове до вільного вибору, творчості та самореалізації.

Таким чином, акмеологічний підхід до розробки технологій професійного навчання актуалізує внутрішні ресурси майбутніх учителів іноземних мов, сприяє формуванню властивостей та якостей особистостей, які необхідні для підвищення їх конкурентоспроможності на сучасному ринку праці у сфері освіти та інших сферах професійної діяльності.

Технологія акмеологічного супроводу у професійній освіті – це система дій, виконання яких забезпечує розуміння, прийняття, підтримку, допомогу, орієнтацію на творчість, профілактику відхилень, співпереживання успіхам та невдачам, корекцію поведінки кожного студента на основі вивчення його як суб'єкта діяльності.

Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок про те, що поряд з формуванням різних професійних компетентностей проектно орієнтована діяльність дозволяє формувати у студентів побудову власних систем знань і власних способів формування і удосконалення вмінь. Оскільки іноземна мова використовується в максимально наближених до реальності ситуаціях, майбутні вчителі на практиці бачать використання іноземної мови, а особливо німецької та англійської, що підвищує їх мотивацію в подальшій професійній діяльності.

Висновки і перспективи (Discussion). Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що існують протиріччя між практичною необхідністю формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов на основі акмеологічного підходу у ЗВО з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей та недостатньою вивченістю цього питання у педагогічній науці; між об'єктивною потребою у реалізації нових підходів до навчання в аспекті розвитку професійної компетентності майбутніх учи-

телів іноземних мов на основі акмеологічного підходу у ЗВО та недостатністю науково-методичного забезпечення реалізації цього підходу.

Проведене нами дослідження показало, що проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов на основі акмеологічного підходу у закладах вищої освіти досліджена недостатньо. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть бути: подальша розробка нових методів, технологій, умов професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов на основі акмеологічного підходу у закладах вищої освіти з орієнтацією на різні вікові групи.

Список використаних джерел

1. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конфер. К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17-22.*
2. Генкал С. Е. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності майбутніх вчителів біології. *Наукові записки. Сер.: Педагогічні науки, 2021. Вип. 2011. Кропивницький. С. 73-77.*
3. Євтух М. Б., Скорик Т. В. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Сер.: Педагогічні науки, 2020. Вип. 7 (163). Чернівці: НУЧК. С. 8-13.*
4. Лобода О. В. Теоретичні основи професійної компетентності майбутніх вихователів з правом навчання англійської мови дітей дошкільного віку: акмеологічний підхід. *Вісник Глухівського національного пед. університет, 2012. Вип. 20.*

Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка. С. 21 – 25.

5. Наріжна Л. М. Акмеологічні технології викладання іноземної мови у вищій школі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*, 2017. № 26. том 2. С. 147-149.

6. Рибалко Л. С., Черно-вол-Ткаченко Р. І., Куценко Т. В. Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів: колективна монографія. Харків: Вид. група «Основа», 2017. 128 с.

7. Сидорчук Н. Акмеологічне зростання дослідницької компетентності викладачів університету у сфері педагогічної освіти. *Нові технології навчання: зб. наук. праць*. Київ, 2020. Вип. 94. 338 с. (С. 306-313).

8. Стеблюк С. В. Професійна компетентність майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, її структура. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. Педагогічні науки*, 2019. № 3. С. 238-243.

References

1. Antonova O. Ie. (2011). Akmeolohichnyi pidkhd do vyznachennia sutnosti pedahohichnoi obdarovanosti [Acmeological approach to determining the essence of pedagogical giftedness]. *Akmeolohiia – nauka XXI stolittia - Acmeology is the science of the XXI century: materialy III Mizhnar. nauk. - prakt. konfer. K.: Kyivsk. un-t imeni Borysa Hrinchenka*. 17-22 [in Ukrainian].

2. Henkal S. E. (2011). Akmeolohichnyi pidkhd do formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv

biolohii [Acmeological approach to the formation of professional competence of future biology teachers]. *Naukovi zapysky Ser.: Pedahohichni nauky. - Scientific proceedings. Ser.: Pedagogical Sciences*. Vyp. 2011. Kropyvnytskyi. 73-77 [in Ukrainian].

3. Ievtukh M. B., Skoryk T. V. (2020). Akmeolohichnyi pidkhd do stanovlennia profesiinoi uspishnosti maibutnoho vchytelia [Acmeological approach to making of future teacher professional success]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Ser.: Pedahohichni nauky- Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko. Ser.: Pedagogical Sciences*. Vyp. 7 (163). Chernihiv: NU-ChK. 8-13 [in Ukrainian].

4. Loboda O. V. (2012). Teoretychni osnovy profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv z pravom navchannia anhliiskoi movy ditei doshkilnoho viku: akmeolohichnyi pidkhd [Theoretical foundations of professional competence of future educators with the right to teach English to preschool children: acmeological approach]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho ped. universytet - Bulletin of Glukhovsky National Ped. University*. Vyp. 20. Hlukhiv: HNPU im. O Dovzhenka. 21 – 25 [in Ukrainian].

5. Narizhna L. M. (2017). Akmeolohichni tekhnolohii vykladannia inozemnoi movy u vyshchii shkoli [Acmeological technologies for teaching a foreign language in higher education]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia - Scientific Bulletin of International University of Humanities. Ser. Philology*. №26. том 2. 147-149 [in Ukrainian].

6. Rybalko L. S., Chernovol-Tkachenko R. I., Kutsenko T. V. (2017). Akmeologichni zasady profesiinoi samorealizatsii vchyteliv u systemi metodychnoi roboty zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Acmeological principles of professional self-realization of teachers in the system of methodical work of general educational institutions]: kolektyvna monohrafiia. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova». 128 [in Ukrainian].

7. Sydoruk N. (2020). Akmeologichne zrostannia doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv universytetu u sferi pedahohichnoi osvity [Acmeological growth of research competence of university teachers in the field

of pedagogical education]. *Novi tekhnologii navchannia - New Learning Technologies: zb. nauk. prats. Kyiv. Vyp. 94.* 338 [in Ukrainian].

8. Stebliuk S. V. (2019). Profesiina kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv z pidpriemnytstva, torhivli ta birzhovoi diialnosti, yii struktura [Professional competence of future specialists of entrepreneurship, trade and stock exchange activity, its structure]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Ser. Pedahohichni nauky Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi. Ser. Pedagogical sciences. № 3.* 238-243 [in Ukrainian].

THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES ON THE BASIS OF ACMEOLOGICAL APPROACH AT HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT

Bondar G. O.

Abstract. *The article presents the results of theoretical investigation of the problem of the formation of professional competence of future teachers of foreign languages on the basis of acmeological approach at higher education establishment, that are necessary for successful pedagogical performance. Today, as the analysis of theoretical research and pedagogical practice shows, that there is a contradiction between the objective needs of modern society in personnel with high degree of professional responsibility, activity and creative initiative, high degree of awareness of the value meaning of professional activity and "well-known" model of professional training of students. This model does not take into account the formation of personal content of professional activity of future specialists. There is also a contradiction between the need to organize the process of training students as objects of educational activity and the absence of reasonable model of its formation; the need for targeted development of acmeological potential of future teachers and insufficient theoretical development of models of its development at higher education establishment.*

Acmeological approach provides freedom of thoughts, self-reliance, a wide mental outlook. Due to this approach, a high standard of culture is achieved and grounded knowledge is obtained. The author pays special attention to theoretical justification of key competences for the teachers of foreign languages. The author of the article summarizes the concepts of "competence", "professional competence". The concept of professionalism and ways of its developments are considered. The mechanism of projection activity is analyzed, in particular acmeological projection as one of its variations in the process of learning foreign languages, as well as foreign language teacher language portfolio.

© Бондар Г. О.

Keywords: *competence, professional competence, future teacher, foreign languages, German language, English language, acme, acmeological approach.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.25-33

УКД 378.048.2:003.08

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ АКАДЕМІЧНИХ ТЕКСТІВ, ЇХ СТРУКТУРА ТА ПІДГОТОВКА ДО ПУБЛІКАЦІЇ**БОЯРЧУК С. В.**, кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
завідувач відділу докторантури та атестації наукових кадрів**Національний університет біоресурсів і природокористування України***E-mail:* boiarchuk.serhii@nubip.edu.ua**ВАКУЛЕНКО В. Л.**, кандидат економічних наук, завідувач відділу аспірантури
Національний університет біоресурсів і природокористування України*E-mail:* vakulenko@nubip.edu.ua

Анотація. *Вирішення проблеми формування академічних текстів є одним із ключових для створення результативної системи забезпечення якості освіти та науки. Сьогодні дані питання є предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, оскільки особливості створення академічних текстів є багатограним і складним явищем. У дослідженні було використано загальнонаукові (узагальнення, порівняння, індукція і дедукція) та емпірико-теоретичні методи (аналіз, синтез). Використання системно-структурного аналізу дало можливість розмежувати основні особливості створення академічних текстів, їх структура та підготовка до публікації. Встановлено, що результативним способом у реалізації академічного письма може бути написання власних оригінальних академічних текстів за наданими рекомендаціями та зразками, типовими зворотами мови, усталеними словесними конструкціями. З'ясовано, що основними принципами побудови академічних текстів є принцип триад, нелінійний принцип, композитний принцип. Визначено, що будь-який науковець має на меті у межах визначено наукового напрямку розв'язати одну чи декілька проблем наукового дослідження, які у більшості випадків виникають з потреб розвитку суспільства та його окремих індивідів. На основі проведеного дослідження з'ясовано, що правильний, обґрунтований вибір проблеми наукового дослідження визначається запорукою його майбутнього успішного завершення. Результати можуть бути спрямовані на подальше дослідження ключових аспектів академічної доброчесності в процесі формування академічних текстів.*

Ключові слова: *академічне письмо, наукова публікація, науковець.*

Актуальність (Introduction).

Академічне письмо протягом багатьох століть відрізнялося елітарністю та відірваністю від основної мови держави, будучи ознакою освічених людей благородного походження, джерелом наукової термінології для мов Європи та показником неперевершених результатів у генеруванні нових знань, ідей та досягнень у різних сферах життєдіяльності народу, носія даної мови. Стрімкий науково-технічний прогрес, промислова революція Англії XVIII ст. перетворили англійську мову на мову академічного письма, яка поступово стала проникати у мови Європи, зокрема українську мову,

привносячи до неї свої конвенції та правила. Бурхливий науково-технічний розвиток Великої Британії наприкінці XIX та на початку XX ст. зробили англійську мову – мовою міжнародного спілкування, яка як домінуюча утвердилася в академічному письмі інших мов світу. Згодом ознака елітарності перетворилася на атрибут наукового дискурсу, тобто організації, оформлення та вербалізації знань академічного характеру з урахуванням особливостей наукової діяльності та специфіки мови.

Навички академічного письма та професійної комунікації є важливим чинником у процесі створення наукового доробку майбутніми науковцями.

© Боярчук С. В., Вакулєнко В. Л.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

Оскільки академічне письмо сприяє усвідомленню необхідності дотримання норм методичної культури, академічної доброчесності та загальнолюдських принципів моралі у процесі своєї наукової діяльності, тому актуальним є дослідження особливостей створення академічних текстів, їх структура та підготовка до публікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Тематику дослідження особливостей створення академічних текстів, їх структура та підготовка до публікації досліджує значна чисельність науковців. Зокрема, наукові праці Н. М. Духаніна, В. М. Пивоварова, Т. В. Лютого, О. С. Денисова, Р. Ф. Бруханського, Г. П. Євсєєвої, М. В. Савицького, присвячені аналізу деяких аспектів та особливостей формування академічних текстів, структури академічного письма, а також підвищення якості інтелектуальних текстових продуктів.

Мета (Purpose). Метою роботи є дослідження особливостей створення академічних текстів, їх структура та підготовка до публікації. Для досягнення мети визначено наступні завдання:

1. проаналізувати нормативно-правову базу, яка регулює академічне письмо;
2. визначити принципи побудови академічних текстів;
3. проаналізувати важливість вибору актуальної тематики дослідження;
4. дослідити процедуру підготовки текстів до публікації. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

Результати (Results). З-за сучасних кондицій відсутнє єдине трактування та розуміння поняття «академічне письмо» і хто його повинен викладати, проте науковці погоджуються, що потрібно цілеспрямовано готувати педагогів / фахівців, які викладатимуть

«академічне письмо» як окрему дисципліну чи кредитний модуль [1]. Мовна і мовленнєва компетентність залишається важливою складовою для оформлення наукових результатів [2], проте розширюється сфера вимог до формування саме академічного тексту. Академічне письмо передбачає не тільки майстерне володіння словом як одним із головних засобів професійної та наукової діяльності, а й набуття конкретних умінь і навичок щодо критичного мислення, спроможності віднаходити найбільш правильні мовні засоби для викладу теоретичних суджень, могли віднаходити переконливі докази, аргументувати власні погляди, чітко викладати їх, формулювати власні думки, обґрунтовувати висловлені нові ідеї, презентувати результати наукових пошуків у вигляді академічних текстів. Досить важливим являється формування саме якісного наукового продукту, що виражається в здатності представляти текст відповідно до вимог наукової мови, норм сучасної української літературної мови, особливостей наукового стилю. Водночас академічний текст повинен бути відредагованим, повинні бути дотримані всі технічні вимоги до його оформлення, правильно подано бібліографічний опис, належним чином подані посилання тощо [3].

По-перше, варто пам'ятати, що основна мета академічного тексту – донести до читача авторську думку, результати, отримані під час дослідження, а також зацікавити читача та спонукати його до подальшої дискусії. Тому при виборі напрямку дослідницької роботи тема повинна бути актуальною, як з практичної, так і з теоретичної точки зору. Важливо, щоб тема була доцільною для реалізації, а також перспективною для подальшої роботи в цьому напрямку в науковому середовищі. Зрозуміло, що необхідно забезпечити автора відповідними первинними матеріалами. Звичайно, тема повинна цікавити дослідника, який стимулює пошукову ініціативу.

Необхідно окреслити план та етапи основних заходів подальшої роботи над темою, тому для їх реалізації необхідно передбачити: обґрунтування теми, вибір об'єкта та визначення мети дослідження; підбір та аналіз наукової літератури з обраної теми; розробка гіпотези; складання плану та структури роботи, розробка програми та методики дослідження; створення власної бази дослідницького матеріалу; проведення дослідницького експерименту в лабораторіях, пошукових експедиціях тощо; створення експериментальної бази; проведення дослідження та узагальнення його результатів, формулювання висновків; оформлення науково-дослідної роботи; огляд роботи; захист отриманих результатів. Тому, написання наукової роботи вимагає, по-перше, чіткого уявлення про рівень розробленості досліджуваної теми в науці.

Академічний текст визначається авторами як цілісний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру, своєрідний каркас із внутрішньо завершеними частинами, насичений актуальною термінологією, оформлений відповідно до вимог наукового стилю, зміст якого виражається за допомогою спеціальної наукової термінології та мовних засобів [4].

До нормативно-правової бази, яка регулює академічне письмо належать наступні законодавчі акти: Конституція України, Цивільний кодекс України, Цивільно-процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Господарсько-процесуальний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про охорону прав на винаходи», Закон України «Про корисні моделі, промислові зразки», Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу», Закон України «Про науково-технічну діяльність», Закон України «Про професійних

творчих працівників та творчі спілки», Етичний кодекс ученого України, Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі, Європейська хартія дослідників, Європейський кодекс дослідницької доброчесності та інші нормативно-правові документи, в яких визначається регулювання сфери інтелектуальної власності, наукової діяльності, авторські права та академічна доброчесність як показник особистої культури здобувача освіти, молодого вченого, що потребує цілеспрямованого формування і базується на принципах, відмічених у даних нормативно-правових документах.

Результативним способом у реалізації академічного письма може бути написання власних оригінальних академічних текстів за наданими рекомендаціями та зразками, типовими зворотами мови, усталеними словесними конструкціями тощо. Це стосується як культури підготовки фахівця загалом, так і мовленнєвої компетентності зокрема. Отже, важливо створити такі умови навчання, щоб у здобувачів освіти не було причин вдаватися до механічного копіювання тексту, привласнювати чужу інтелектуальну власність, не порушувати авторські права. Важливо розуміти негативність подібних явищ, знатися на законодавстві, усвідомлювати міру відповідальності, дотримуватися академічної етики та доброчесності, знати закони реалізації своїх прав і вимоги щодо виконання зобов'язань. Варто зауважити, що академічне письмо вимагає точності у викладі матеріалу, що досягається правильним слововживанням, логічною досконалістю, аргументованістю викладу, доказовістю, безособовим тоном у викладі матеріалу, уникнення емоційності та індивідуальних авторських рис [3].

До основних принципів побудови академічних текстів належать:

– принцип триад характеризується слідуванню головному закону діалектики теза-антитеза-синтез, аналіз

двох об'єктів, оскільки можна третім додати порівняння, або спочатку розглянуть сильні, потім слабкі сторони, потім – рекомендації з покращення чи оптимізації, тощо. Трикомпонентна модель академічного тексту, що складається з таких ключових елементів метатексту, як вступ, обговорення та висновки називають сендвіч-технологією або моделлю гамбургера. За своєю структурою вступ і висновки є симетричними складовими «зверху і знизу», між якими знаходиться основна частина – дискусія. Елементи метатексту мають загальноприйнятий внутрішній логічний порядок – «скелет», який нарощується додатковими текстовими компонентами залежно від дисциплінарної специфіки. Однак варто розуміти, що булочка представленої гамбургера сприймається як вступ і висновки, які підкріплюють весь текст. Завдяки їм текст упорядковується за певною каркасною структурою тексту. Однак важливо пам'ятати, що це спосіб організації змісту академічного тексту [4];

– нелінійний принцип не визначається простою можливістю скласти план тексту, а характеризується чітким розділенням функціонального навантаження частин тексту, відсутністю взаємозамінності та принципове значення послідовності. Нелінійний принцип робить академічний текст підвладним інженерному проектуванню та схожим на будинок з різними комунікаційними системами, фундаментом та монолітним стрижнем, що несе навантаження чи на веб-сайт з його функціональною та файловою структурою;

– композитний принцип дозволяє створити максимально універсальну та абстрактну систему організації тексту, відповідно до якої уся мета-лінгвістична

та мовна складність моделі тексту описується трьома аспектами: фокус, організація, механіка [5].

Оскільки наукове дослідження є складним і багатограним процесом, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові і психологічні аспекти, зокрема кінцева мета, предметна сфера, інформаційне, методичне, програмне і технічне забезпечення, час реалізації задачі, витрати на реалізацію задачі тощо. Співвідношення означених аспектів у кожному науковому дослідженні має неповторну специфіку. Дослідження варіюються за цільовим призначенням, джерелами фінансування і термінами проведення, оскільки потребують належного забезпечення.

Будь-який науковець має на меті у межах визначено наукового напрямку розв'язати одну чи декілька проблем наукового дослідження, які у більшості випадків виникають з потреб розвитку суспільства та його окремих індивідів. Встановлено, що правильний, обґрунтований вибір проблеми наукового дослідження визначається запорукою його майбутнього успішного завершення.

У відповідності до результатів ознайомлення зі станом обраної наукової проблематики у разі схвалення обґрунтованого рішення стосовно її подальшого дослідження, формулюють тему наукового дослідження як назву того аспекту проблеми, який потребує дослідження. За допомогою ключових понять і сутнісних зв'язків між ними тема виражає головну ідею, мотив, скерування наукового дослідження. Вважаємо, що правильний вибір теми наукового дослідження – це вже наполовину забезпечена успішна її реалізація.

При обранні теми дослідник особливу увагу приділяє вимогам, які відображені на рисунку 1.

Основні вимоги, яких повинен дотримуватися дослідник
<p>По-перше, тема має бути актуальною, містити елементи новизни, бути перспективною. Актуальність теми полягає у її важливості, значущості в даний час. Визначити актуальність теми теоретичного дослідження може лише досвідчений учений відповідної галузі або науковий колектив. Це пояснюється відсутністю чітких критеріїв для встановлення рівня актуальності означених досліджень та необхідністю широкої обізнаності з проблемою. Актуальність прикладних наукових розробок визначати легше, оскільки більш актуальною буде та тема, яка забезпечує вищий економічний ефект.</p>
<p>По-друге, при виборі теми дослідник повинен враховувати наявність теоретичної бази, завдяки якій він може мати максимально повну уяву про те, що в галузі вже зроблено і що необхідно зробити. Тобто, щоб обрати тему, дослідник повинен познайомитися з фундаментальною літературою з теми. Причому таке ознайомлення здійснюється, як правило, в ретроспективному плані, тобто від останніх за часом джерел до більш ранніх. Працюючи з теоретичними джерелами, треба пам'ятати, що в кожному з них, особливо в частині формулювання загальних висновків, присутній момент суб'єктивного. А це означає, що читати треба праці різних авторів, у тому числі й зарубіжних.</p>
<p>По-третє, вибираючи тему, слід враховувати можливість її виконання саме в цьому ЗВО чи науковій установі. Справа в тому, що кожна кафедра, будь-який інший науковий підрозділ, як правило, має свій профіль, кваліфікацію і компетентність. Відповідна спеціалізація наукових досліджень цілком виправдана, оскільки сприяє підвищенню теоретичного рівня досліджень, поліпшенню їх якості та зростанню ефективності. Проте в окремих випадках наукові колективи свідомо йдуть на виконання непрофільних тем, близьких до основної тематики. Робиться це з міркувань розвитку ініціативи і творчості, виключення монополізму, що може мати місце при вузькоспеціалізованій тематіці досліджень окремих колективів.</p>
<p>По-четверте, при виборі теми наукового дослідження слід враховувати зв'язок її з конкретними планами, основними потребами на даному етапі. Адже будь-яка тема в кінцевому підсумку варта дослідження тільки за умови, що отримані результати будуть впроваджені у практику, тобто дістануть відповідне застосування. Якщо на етапі обрання теми стає зрозуміло, що результати дослідження не будуть впроваджені, то таку тему розробляти не варто. Безпомилково визначитися в цьому питанні досліднику можуть допомогти відвідування великих підприємств, галузевих та академічних інститутів, кафедр споріднених ЗВО. Доцільно також скористатися консультаціями провідних учених і практиків.</p>

Рис. 1. Основні вимоги, яких повинен дотримуватися дослідник

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [6].

При виборі теми наукового дослідження необхідно пам'ятати про те, що в процесі подальшої діяльності можливі деякі її уточнення. Причому потребу в цьому дослідник може відчувати вже на етапі складання плану дослідження [6]. Варто відзначити, що на державному рівні здійснюється процедура регулювання головних вимог до наукових публікацій, на основі низки нормативних документів, які визначають відповідні вимоги до академічних текстів. Зокрема, постанова Президії ВАК України «Про

підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» [7] суворо регламентує структурні особливості наукової публікації, а саме: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій; постановка завдання чи формування мети наукового дослідження; виклад основного матеріалу, висновки, джерельна база дослідження. На рисунку 2 відображений

© Боярчук С. В., Вакуленко В. Л.

аналіз структурних особливостей наукової публікації.

Необхідною передумовою в будь-якому науковому дослідженні є взаємозв'язок змісту і форми. У змісті розкривається предмет міркування чи викладу – тема, а також подається наукове бачення автора – ідея. Форма наукового тексту вибудовується за допомогою чіткої структури, ілюстративного матеріалу, класифікації джерел, бібліографічною опису тощо. Ознаками наукового мовлення, і тексту наукового дослідження зокрема, є логічність, ясність,

стислість, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту тексту, завершеність (цілісне розкриття одного або кількох питань), логічність і обґрунтованість висновків, наявність міркувань і посилань. Вагомими ознаками структури наукового тексту є зв'язність і цілісність. Зв'язність досягається за допомогою інтонаційно-сислової єдності, яка може бути оформлена як зовнішніми, так і внутрішніми засобами. Зовнішні засоби коригуються граматичними і лексичними нормами, а внутрішні – семантичними (значеннєві).

Структурні особливості наукової публікації
<p>1. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями полягає у обґрунтуванні актуальності теми чи проблеми дослідження, з'ясуванні її науково-практичного значення для розвитку вказаної наукової галузі, зосередження уваги на найважливіших завданнях, що постають перед науковцями, дослідниками вказаної проблеми. Існування вашої роботи (академічного тексту) передбачає, що існує невирішена або нова наукова проблема, якій ви присвятили свою роботу. У цьому випадку вам необхідно представити стислу презентацію за станом даної галузі науки з цитатами з актуальної літератури.</p>
<p>2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання вказаної проблеми і на які спирається автор, передбачає огляд літератури, критичний її аналіз, виділення суттєвого, оцінювання того, що зробили раніше інші дослідники, що привернуло увагу науковців, але не стало об'єктом їхнього докладного аналізу, висвітлення позитивних рішень у порушуваній проблематиці та виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означений академічний текст. У даній частині повинно стати зрозумілим, що ви провели аналіз всього зазначеного у посиланнях.</p>
<p>3. Постановка завдання чи формування мети академічного тексту це виклад проміжного результату, якого планує досягти автор на конкретних етапах виконання наукової роботи, це запланований кінцевий результат, якого прагне досягти автор, виконуючи дослідження. Мету наукового дослідження визначають на основі детального опису означуваної теми.</p>
<p>4. Виклад основного матеріалу дослідження є повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів з зазначенням розрахунків, аналізу експериментальних досліджень, опис самого процесу дослідження, математичний розрахунок, що стосується вказаної теми, тощо. Практична цінність, що підтверджує значущість теоретичних та методичних розробок автора для використання в життєдіяльності людини у конкретно визначеній галузі.</p>
<p>5. У Висновках наукового дослідження формулюється основний умовивід автора, підсумок певного етапу в дослідженні означеної проблеми, рекомендації та їх значення для теорії і практики у зазначеній галузі, суспільна значущість; коротко накреслюються перспективи подальших розвідок з теми.</p>

Рис. 2. Структурні особливості наукової публікації

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [8].

Домінуючим є внутрішній зв'язок, оскільки базується на спільності предмета опису, який є тим «стрижнем», що проходить через увесь текст, відповідає авторському аспекту, має лінійно-знакове і ментально-розумове (ментально-

когнітивне) сприйняття та переосмислення зовнішньої інформації [8].

Після того, як дослідник зібрав наукові дані, проаналізував їх, зробив висновки, то він має опублікувати результати наукових досліджень одним із

можливих способів, наприклад, у вигляді наукової статті або тез. При цьому він має чітко розрізняти, яку частину роботи виконав сам, а які дані запозичив у інших науковців і зазначити це [6]. Підготовлений текст до публікування повинен бути написаним на актуальну тематику, містити обґрунтування мети і статистично оброблені результати власних наукових досліджень, що раніше не публікувалися в інших виданнях і не розглядалися редакційними колегами інших видавництв. Академічний текст приймається до розгляду і передається на рецензування тільки при наявності повного пакету документів і повних авторських даних, та повинні бути оформленими до відповідних вимог відповідного журналу.

Висновки і перспективи (Discussion). Проведений аналіз матеріалу дозволив дійти висновку про те, що особливості створення академічних текстів, їх структура та підготовка до публікації є найважливішою практичною потребою з-за сучасних кондицій. Компетентність фахівців стосовно особливостей академічного письма, його структури та вимог до нього, мовної специфіки що надасть змогу уникнути багатьох помилок у професійній сфері, сприятиме створенню якісного академічного тексту, слугуватиме доказом високої фахової культури, загальної професійної підготовки. З'ясовано, що аргументованість, логічна побудова тексту, його довершеність, доказовість, дотримання як нової редакції Українського правопису загалом, так і норм мови, вимог культури мови, академічного письма, наукового стилю української мови зокрема, дозволять досягти очікуваного результату в освітньому процесі, науковій діяльності, у створенні академічних текстів.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені авторами та запропоновані в статті, можуть бути використані для забезпечення створення якісних академічних текстів.

Подальші перспективи дослідження можуть бути скеровані на дослідження ключових аспектів академічної доброчесності в процесі формування академічних текстів.

Список використаних джерел

1. Духаніна Н. М. Академічне письмо: проблеми, процеси, підходи. *Психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів освіти в Україні*. 2018. С. 328-336.
2. Пивоваров В. М. Формування мовних компетентностей у гуманітарній складовій підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії: *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. I (69). Ч. 2. С. 87–91.
3. Пивоваров В. М. Мовленнєва компетентність фахівців у галузі права в академічному письмі. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика»*. Київ: Нац. акад. СБУ, 2022. С. 19-24.
4. Мукан Н., Козубська С. Специфіка побудови академічного тексту. *Mountain school of Ukrainian Carpaty*. 2021. № 24. С. 20-23.
5. Лютий Т. В., Денисова О. С. Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів: навчальний посібник (для магістрантів ...) / укладачі Лютий Т. В., Денисова О. С. Суми: СумДУ, 2019. 186 с.
6. Бруханський Р. Ф. Методологія наукових досліджень і викладання облікових дисциплін: конспект лекцій (для студентів спеціальності „Облік і оподаткування”) / Р. Ф. Бруханський. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 114 с.
7. Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України. Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 № 7-05/1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v051330-03#Text> (дата звернення 09.10.2022).

8. Євсєєва Г. П., Савицький М. В. Основні вимоги до якісного оформлення наукових публікацій. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2014. № 8. С. 53-62.

References

1. Dukhanina, N. M. (2018). Akademichne pysmo: problemy, protsesy, pidkhody. [Academic writing: problems, processes, approaches]. *Psykhologichni, pedahohichni ta orhanizatsiini umovy zaprovadzhennia yevropeiskykh standartiv osvity v Ukraini*. pp. 328-336. [in Ukrainian].
2. Pyvovarov, V. M. (2018). Formuvannia movnykhkompetentnosti u humanitarnii skladovii pidhotovky zdobuvachiv naukovooho stupenia doktora filosofii. [The formation of language competences in the humanitarian component of the training of candidates for the scientific degree of Doctor of Philosophy]: *Naukovi zapysky Nats. un-tu «Ostrozka akademiia»: Seriia «Filolohiia»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, Vyp. I (69). Ch. 2. pp. 87–91. [in Ukrainian].
3. Pyvovarov, V. M. (2022). Movlennieva kompetentnist fakhivtsiv u haluzi prava v akademichnomu pysmi. [Speech competence of specialists in the field of law in academic writing]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasna filolohiia: teoriia ta praktyka»*. Kyiv: Nats. akad. SBU, pp. 19-24. [in Ukrainian].
4. Mukan N., Kozubska S. (2021). Spetsyfika pobudovy akademichnoho tekstu. [Specificity of academic text construction]. *Mountain school of Ukrainian Carpaty*. № 24. pp. 20-23 [in English].
5. Liutyi T. V., Denysova O. S. (2019). Akademichne pysmo ta opryliudnennia naukovykh rezultativ. [Academic writing and publication of scientific results]: navchalnyi posibnyk (dlia mahistrantiv ...)/ukladachi Liutyi T. V., Denysova O. S. Sumy: SumDU, 186 p. [in Ukrainian].
6. Brukhanskyi, R. F. (2016). Metodolohiia naukovykh doslidzhen i vykladannia oblikovykh dystsyplin. [Methodology of scientific research and teaching of accounting disciplines]: konspekt lektsii (dlia studentiv spetsialnosti „Oblik i opodatkuvannia”) / R. F. Brukhanskyi. Ternopil: TNEU, 114 h. [in Ukrainian].
7. Pro pidvyshchennia vymoh do fakhovykh vydan, vnesenykh do perelikiv VAK Ukrainy. (2003). [On raising the requirements for professional publications included in the lists of the State Council of Ukraine]. Postanova Prezydii VAK Ukrainy vid 15.01.2003 № 7-05 / 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v05_1330-03#Text [in Ukrainian].
8. Ievsieieva, H. P., Savytskyi, M. V. (2014). Osnovni vymohy do yakisnoho oformlennia naukovykh publikatsii. [Basic requirements for quality design of scientific publications]. *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury*. № 8. pp. 53-62 [in Ukrainian].

**FEATURES OF THE CREATION OF ACADEMIC TEXTS, THEIR STRUCTURE
AND PREPARATION FOR PUBLICATION**
Boyarchuk S. V., Vakulenko V. L.

Abstract. *Solving the problem of the formation of academic texts is one of the keys to creating an effective system for ensuring the quality of education and science. Today, these questions are the subject of research by both foreign and domestic scientists, since the peculiarities of creating academic texts are a multifaceted and complex phenomenon. The research used general scientific (generalization, comparison, induction and deduction) and empirical-theoretical methods (analysis, synthesis). The use of system-structural analysis made it possible to distinguish the main features of the creation of academic texts, their structure and preparation for publication. It has been established that writing one's own original academic texts according to the provided recommendations and samples, typical turns of speech, and established verbal constructions can be an effective way to implement academic writing. It was found that the main principles of constructing academic texts are the principle of triads, the non-linear principle, and the composite principle. It is determined that any scientist aims to solve one or more problems of scientific research, which in most cases arise from the needs of the development of society and its individual individuals, within the limits of a defined scientific direction. On the basis of the conducted research, it was found that the correct, justified choice of the problem of scientific research is determined by the guarantee of its future successful completion. The results can be directed to the further research of key aspects of academic integrity in the process of formation of academic texts.*

Keywords: *academic writing, scientific publication, scientist.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.136-141

УДК: 373.015.3

РОБОТА З ЖЕРТВАМИ БУЛІНГУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ПОРАДИ**ВАКУЛИК І. І.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації**Національний університет біоресурсів і природокористування України**

E-mail: vakulyk@ukr.net

ORCID 0000-0002-4812-7719

Анотація. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви. Тому нами презентовано програму-тренінг щодо профілактики булінгу. Це своєрідна система розбивки занять на блоки, у яких згруповано вправи та описано методику їх проведення, зазначено мету і завдання, які підпорядковані очікуваному спільному результату, а саме знизити рівень агресивності; набутти навичок самоконтролю; навчитись регулювати власні емоційні стани; не просто бути учасником комунікації, а сформуванати навички конструктивних рішень. Мета дослідження – ознайомитись із укладеним комплексом вправ, які допоможуть знизити рівень булінгу як явища у соціумі. У роботі використано описовий метод подачі інформації – демонструємо, у який спосіб варто використовувати ті чи інші завдання, акцентуємо на найменших «тонкощах» вправ, пропонуємо використання різних методик. Програма включає 12 занять, кожне тривалістю фізичну годину. Відтак загальна кількість відведеного часу – 12 годин. Ми пропонуємо проводити такі заняття раз на тиждень, невеличкими групами до 12 осіб. У програмі використано діагностичні методики, медитації, ігри, малювання, релаксаційні вправи, міні-лекції. Блок 1 – це етап знайомства, коли учасники тренінгу отримують настанови від тренера, дізнаються, наскільки важливий процес спілкування. Блок 2 – як досягти стресостійкості. Оскільки симптоматика схильності до стресів надзвичайно строката, ми вчимо формувати позитивне мислення, відчувати власну значущість, удосконалюватись, знаходити стимули для саморозвитку. Блок 3 спрямований на подолання булінгу у колективах, актуалізує знання з тем синдрому емоційного вигорання, емоційних проблем у житті, вивчення потреб і відповідності до них наших ресурсів, а також емоційного здоров'я.

Ключові слова: булінг, програма-тренінг, комунікація, подолання агресивності.

Актуальність (Introduction). Із початком війни і учні, і їх батьки, і вчителі несуть велике психічне навантаження, бо всі люди, незалежно від того, залишились вони на території України чи покинули її межі, живуть під натиском тривоги і стресу від новин, від повітряних тривог, від постійного відчуття небезпеки за життя і здоров'я своє і родини. Тому кожному, і особливо вчителю, дуже важливо попіклуватися про стан свого психологічного здоров'я. Шкільні психологи на даний час дуже перевантажені роботою (останні роки з'являється все більше дітей з інклюзією; а з початку війни в Україні збільшилась кількість сімей, які постраждали від оку-

пантів, покинули постійне місце проживання і вимушено переїхали до інших міст). На плечі вчителів – титанів науки – ще покладена і підтримка дітей у цей скрутний час. Вчителям треба мати достатньо ресурсів, щоб самостійно бути в стабільному стані і показати приклад дітям, або навіть підтримати дитину і надати невелику психологічну допомогу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Проблема булінгу є однією з найбільш актуальних останніми роками для шкільних практичних психологів та вчителів. Одним із перших ґрунтовно розглянув проблему булінгу в школах Д. Ольвеус. Автор виділив два основні види булінгу:

психологічний та фізичний. Згодом науковці заговорили і про кібербулінг. Так, І. Сидорук до психологічного булінгу включає вербальний булінг, образливі жести або дії, вимагання, залякування, ізоляцію, ігнорування. Н. Лалак, І. Майборода, В. Пеняк у своїх працях відокремлюють фізичний від психологічного. Також варто ознайомитись із дослідженням П. Рандолл, аби глибше зрозуміти, як формуються особистісні якості булерів.

Методи (Methods). Методи реалізації завдань дослідження є узагальнення соціологічних, психологічних та педагогічних джерел, які демонструють дану проблематику та подають шляхи її вирішення експериментальними шляхами, підтверджують науково-психологічні факти, а також відображають специфіку явища в онтогенезі.

Мета (Purpose). Отже, є нагальна проблема, яку потрібно вирішувати, а «вирулити» із ситуації можливо лише тоді, коли є шлях, який потрібно подолати. Ми пропонуємо ознайомитись із укладеним комплексом вправ, які допоможуть знизити рівень булінгу як явища у соціумі.

Результати (Results). Жертви булінгу переживають важкі емоції – почуття приниження і сором, страх, розпач і злість. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви. Тому нами презентовано програму-тренінг щодо профілактики булінгу. Вона складається із пояснювальної записки, основної частини (Блок 1 «Комунікативна компетентність», Блок 2 «Формування стресостійкості», Блок 3 «Професійне емоційне вигорання»). Кожен блок – це система розбивки занять, у яких згруповано вправи та описано методику їх проведення, зазначено мету і завдання, які підпорядковані очікуваному спільному результату, а саме: знизити рівень агресивності; набути навичок самоконтролю; навчитись регулювати власні емоційні стани; не просто бути учасником комунікації, а сформувані навички

конструктивних рішень; висока мотивація – це завжди джерело досконалості.

Програма включає 12 занять, кожне тривалістю фізичну годину. Відтак загальна кількість відведеного часу – 12 годин. Ми пропонуємо проводити такі заняття раз на тиждень, невеличкими групами до 12 осіб. Символізм пропонованих цифр, на нашу думку, безперечний, і дуже помітний – уособлення матеріального і духовного, завершеність, досвід, знання, розвиток не лише сприятимуть придушенню агресії, а ми власне цього і добиваємось, але й знищенню її підстав.

У програмі використано діагностичні методики, медитації, ігри, малювання, релаксаційні вправи, міні-лекції. Блок 1. На етапі знайомства учасники тренінгу отримують настанови від тренера, дізнаються, наскільки важливий процес спілкування, починають занурюватись у техніку активного слухання. Кожен із чотирьох етапів першого блоку має цікаві і неординарні вправи, завданням яких є розширення меж спілкування. Учасники діляться власними переживаннями, навчаються не розголошувати почуту інформацію, виявляють художні здібності, переносячи інформацію на папір – у такий невимушений спосіб легше орієнтуватись і сприймати інформацію, виявляти акторські здібності, рефлексувати. Обов'язковою умовою кожної вправи-завдання є інструкція з виконання і власне обговорення. Усі задіяні у такому тісному колі навчаються слухати. І не має значення, чи це мовчазне похитування головою, чи угукування, чи звичайнісіньке мовчання. Вміти говорити компліменти своєму співрозмовникові – ще одна характерна риса тренінгових вправ. Як будуються вправи? На запитаннях-відповідях, порадах.

Блок 2. Це другий щабель удосконалення набутих знань щодо стресостійкості. Він так само, як і перший, має чотири етапи, розподілений на заняття. Що таке стрес, як навчитись позитивно

мислити, яких помилок і невдач ми знаємо, коли спілкуємось. На ці та інші питання допомагають дати відповідь вправи-ігри із промовистими назвами «Снігова куля», «Я в майбутньому», «Тух-тібі-дух», «Вільний» та інші. Учасникам тренінгу пропонується створити малюнок-проєкцію, закінчити речення, використати мозковий штурм. У такий спосіб ми вчимо формувати позитивне мислення, відчувати власну значущість, удосконалюватись, знаходити стимули для саморозвитку. Симптоматика схильності до стресів надзвичайно строката, а тому потрібно вміти весь час працювати над собою, аби уникати помилок; і невдач не варто лякатися, над ними необхідно працювати, оскільки вони дуже корисні як матеріал для самовдосконалення й стимул до діяльності.

Ми вчимо аналізувати ситуації і записувати свої думки, щоб легше працювати над недоліками, долати слабкості. Нестандартність прийняття рішень часто пов'язано зі значною кількістю експериментів. Позитивне мислення повинне переважати негативні думки. А доброзичлива атмосфера групових вправ, згуртованість членів команд допомагають аналізувати емоційні стани. Слід зазначити ще суттєву рису вправ, презентованих у блоці «Формування стресостійкості». Вони змальовують ознаки психологічного благополуччя, немов би подаючи орієнтири правильних дій, створюють своєрідні орієнтири на шляху до успіху, віри, любові.

Міць у силі, сила у згуртованості, тільки разом до перемоги – такими меседжами можна об'єднати наступні вправи (напр., вправа «Дерево»). Коли учасники тренінгу беруть до рук маркери, вони змальовують не лише перспективу у райдужних кольорах, але й висвітлюють негативні сторони, аби акцентувати увагу ще раз на недопустимості розбрату, приниженні (напр., малюнок «Що мене обурює»). І кожна вправа – це нові знання, нові емоції, нові метафори,

які допомагають долати невдачі і помилки, удосконалювати здібності.

Третій блок вправ, спрямований на подолання булінгу у колективах, актуалізує знання з тем синдрому емоційного вигоряння, емоційних проблем у житті, вивчення потреб і відповідності до них наших ресурсів, а також емоційного здоров'я. Спектр, як бачимо, розлогий. Відповідно і вправи цього блоку ще складніші, ще актуальніші, більш унаочнені.

Етап діагностики ґрунтується на концепції благополуччя, а його можна досягти лише у праці. Тому і завдання, котрі потрібно виконати, ключовим словом мають «роботу». Минув робочий тиждень – слід про нього розповісти («Як пройшов мій тиждень»), чому власне ви є цінним працівником, а не хтось інший, можна дізнатись, проаналізувавши вправу «Мене на роботі цінують за ...». Людина – не просто жива істота, це двигун, це складний механізм, який підпорядковується серцю і живе завдяки його роботі. Але будь-який агрегат має право на збій, якісь незначні поламки, виведення з ладу тощо. Відтак з'являється синдром емоційного вигоряння. І вигоряти, виявляється, можна на роботі. Це може проявлятися через хронічну втоми чи фізичне виснаження, стани запаморочення, головний біль, шлунково-кишкові розлади, безсоння, порушення зовнішньої чутливості. А через наші рецептори ми демонструємо дратівливість, тривожність, гіпервідповідальність. Острахи змінюються на негативні установки – «стало важче», «не зможу», «хочу від усіх дистанціюватись».

Зазвичай, викладати на папір власні асоціації не так і легко, але упоратись із ними допоможуть червоний, жовтий і зелений маркери, тут спрацює когнітивне сприйняття кольору.

Реалії напруженого життя можуть спричинити зриви, і аби цього не сталося, потрібен наступний комплекс вправ. М'ячик, муха, стакан, паличка – на перший погляд, звичайний перелік іс-

тот і речей. Насправді ж, коли вони стають ключовими поняттями, коли навколо них вибудовуються вправи, пов'язані із внутрішніми бар'єрами, які ми самі собі створюємо, а потім намагаємось їх подолати безперешкодно. І тут, на етапі корекції потрібно виявити не аби-яку майстерність. Тому вправи цього блоку допомагають оволодіти вміннями й навичками саморегуляції емоційного стану, щоб зберегти і зміцнити психічне здоров'я.

Висновки і перспективи (Discussion). За своєю структурою розроблена програма протидії булінгу – це психологічний тренінг як для учнів, так і їхніх батьків, котрий допоможе знижувати різні стани стресів, тобто бути менш уразливим за будь-яких життєвих ситуацій, та сприятиме відновленню власних ресурсів. Комплекс розроблених вправ можна застосовувати, аби розібратися із глибинами власної психологічної поведінки, активізувавши у такий спосіб процес самопізнання; опанувати навички ефективного слухання, котрі допоможуть формувати взаємини між людьми, тобто ефективно комунікувати, розширювати межі спілкування; виявляти найменші неконтрольовані імпульси негативної поведінки щодо інших учасників процесу комунікації та визначати чинники такої поведінки – якщо розглядати їх на тлі умов гармонійного розвитку особистості, внутрішньої мотивації.

Діяльність як «дія, дієвість», як «намір», як «стан» будь-якої особистості вибудовується на диспозиційних характеристиках, як і оточуючий нас навколишній простір – це антропоцентрична філософія буття людини: як дихотомія індивідуального і суспільного, як філософії війни і миру, гріха і спокути, життя і смерті, як патріархат і матриархат, як велике і низьке, як чорне і біле.

Вправи, які ми пропонуємо виконувати послідовно, це наш діяльнісний підхід у навчанні з подолання булінгу. Завдання такого типу вправ – навчитись розуміти інших незалежно від будь-якої

ситуації. І значущість виконуваних завдань пов'язана із подоланням агресивності у всіх її проявах, установленням гармонійних взаємовідносин, використанням регуляції внутрішньої та зовнішньої поведінки.

Список використаних джерел

1. Алексеєнко Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості. *Шлях освіти*. 2012. № 2. 12–16.
2. Букіна М. Боротьба з булінгом: досвід Норвегії. Матеріали громадської організації «Освітній маркер». 2019. Червень. Режим доступу: <http://osvmarker.com.ua/novini-osviti/2353/>
3. Вакулик І. І. Виховання як соціальний інститут: до джерел. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2022. 28-38.
4. Вакулик І. І. Духовно-моральне виховання сучасного покоління: від витоків формування світобачення до сьогодення. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. Дніпропетровськ. 2012. 136-144.
5. Вакулик І. І. Спілкування як екзистенція людського буття. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2012. № 2 (4). 160-162.
6. Веленко А. Протидія булінгу. Цикл практичних занять для підлітків. *Психолог*. 2019. № 1. 60–73.
7. Данько Г. Як боротися з мобінгом і булінгом. *Охорона праці*. 2016. № 4. 18–20.
8. Луценко О. Л. «Булінг подорослому»: психологічні особливості жертв цькування у педагогічному середовищі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 11. 43–49.
9. Мироненко Г. В. Час віртуального життя: монографія. Київ: Імекс-ЛТД, 2015. 134.
10. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Удосконалення заходів протидії булінгу в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3. 21-28. Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2019_3_5.

11. Найдюнова Л. А. Кібербулінг або віртуальна агресія. Способи розпізнавання і захист дитини. Київ: Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. 96.

12. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2017. 188.

13. Летка О. В., Чаплінська Ю. В. Інтенсивна робота з травмою: Психотерапевтичні методи. Київ: Тальком, 2017. 232.

14. Летка О. В., Чаплінська Ю. В. Професіонал соціальної сфери: як подбати про себе: методичний посібник. Київ: Університет «Україна», 2016. 114.

15. Пономаренко О. Д. «Терпіти не можна діяти» – де ставимо кому? Знов про цькування. *Педагогічна майстерня*. 2016. № 11. 42–43.

16. Психологічна допомога в розвитку особистості: збірник авторських програм. Частина 2. Упор. О. Самойлюк. Полтава: ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2022. 253. Режим доступу: <http://surl.li/dffyo>

17. Таран Л. А. Корекційно-розвиткова програма «Психокорекція агресивної поведінки дитини 6-7 років». *Психологічна допомога в розвитку особистості: збірник авторських програм*. Полтава: ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2022. 253.

References

1. Alekseenko, T. F. (2012) The phenomena of mobbing and bullying in the relations of the group and the individual. *The way of education*. № 2. 12-16.

2. Bukina (2019). Fighting bullying: the experience of Norway. *Materials of the public organization "Educational marker"*. June. Access mode: <http://osvmarker.com.ua/novini-osviti/2353/>.

3. Vakulyk, I. I. (2022) Education as a social institution: to the sources.

Humanitarian studies: pedagogy, psychology, philosophy. 2022. 28-38.

4. Vakulyk, I. I. (2012) Spiritual and moral education of the modern generation: from the origins of worldview formation to the present. *Anthropological dimensions of philosophical research*. Dnipropetrovsk. 136-144.

5. Vakulyk, I. I. (2012) Communication as the existence of human existence. *Bulletin of the Alfred Nobel Dnipropetrovsk University. Series "Philological Sciences"*. № 2 (4). 160-162.

6. Velenko, A. (2019) Countering bullying. A series of practical classes for teenagers. *Psychologist*. № 1. 60-73.

7. Danko, G. (2016) How to deal with mobbing and bullying. *Labour protection*. № 4. 18-20.

8. Lutsenko, O. L. (2013) «Bullying in an adult way»: psychological characteristics of victims of bullying in the pedagogical environment. *Practical psychology and social work*. № 11. 43-49.

9. Myronenko, G. V. (2015) Time of virtual life: monograph. Kyiv: Imex-Ltd, 2015. 134.

10. Myroniuk, T. V., Zaporozhets, A. K. (2019) Improving measures to counter bullying in Ukraine. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. № 3. 21-28. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2019_3_5.

11. Naydenova, L. A. (2014) Cyberbowling or virtual aggression. Ways to recognize and protect the child. Kyiv: Editors of general pedagogical newspapers. 96.

12. Panok, V. G. (2017) Applied psychology. Theoretical problems: monograph. Kyiv: Nika-Center. 188.

13. Pletka, O., Chaplinskaya Y. (2017) Intensive work with trauma: Psychotherapeutic methods. Kyiv: Talcom. 232.

14. Pletka, O., Chaplinskaya, Y. (2016) Professional of the social sphere: how to take care of yourself: methodological manual. Kyiv: University «Ukraine». 114.

15. Ponomarenko, O. D. (2016) «Tolerate cannot be acted upon» – where do we put the comma? Again about bullying. Pedagogical workshop. № 11. 42-43.

16. Psychological assistance in personal development: a collection of author's programs (2022). Part 2. Emphasis. O. Samoiliuk. Poltava: PANO named after M. V. Ostrogradsky, 2022. 253. Access mode: <http://surl.li/dffy0>.

17. Taran, L. A. (2022) Correctional and developmental program «Psychocorrection of aggressive behavior of a child of 6-7 years». Psychological assistance in personality development: a collection of author's programs. Poltava: PANO named after M. V. Ostrogradsky, 2022.25.

WORK WITH VICTIMS OF BULLYING: PSYCHOLOGICAL ADVICE Vakulyk I. I.

Annotation. *Bullying has a very negative impact on the socialization of the victim. Therefore, we presented a training program on bullying prevention. This is a kind of system of dividing classes into blocks, in which exercises are grouped and the methodology of their implementation is described, the goal and objectives are indicated, which are subordinated to the expected common result, namely to reduce the level of aggression; to acquire self-control skills; to learn to regulate their own emotional states; not just to be a participant in communication, but to form the skills of constructive solutions. The purpose of the study is to get acquainted with a set of exercises that will help reduce the level of bullying as a phenomenon in society. The work uses a descriptive method of presenting information – we demonstrate how to use certain tasks, emphasize the smallest «subtleties» of exercises, and suggest the use of various techniques. Results of the study. The program includes 12 sessions, each lasting an hour. Therefore, the total amount of time allotted is 12 hours. We propose to conduct such classes once a week, in small groups of up to 12 people. The program uses diagnostic techniques, meditation, games, drawing, relaxation exercises, mini-lectures. Block 1 is the stage of acquaintance, when the participants receive instructions from the trainer, learn how important the process of communication is. Block 2 – how to achieve stress resistance. Since the symptoms of stress are extremely varied, we teach to form positive thinking, to feel their own importance, to improve, to find incentives for self-development. Block 3 is aimed at overcoming bullying in teams, updating knowledge on the topics of emotional burnout syndrome, emotional problems in life, studying the needs and compliance with our resources, as well as emotional health.*

Keywords: *bullying, training program, communication, overcoming aggression.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.76-85

УДК 378.017:502]:[378.018.8:502-051]:331.54-047.22]:001.08

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ФУНДАМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЕКОЛОГО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**СОВГІРА С. В.**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри хімії, екології та методики їх навчання*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини**E-mail: sovginasvitlana@gmail.com**ORCID 0000-0002-8742-7773***ЯШНИК С. В.**, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології *Національний університет біоресурсів та природокористування України**E-mail: iashnyks@gmail.com**ORCID 0000-0003-2689-3954*

Анотація. У статті закладено методологічний фундамент формування екологічної культури та еколого-професійної компетентності майбутніх фахівців. Розглянуто можливості культурологічного підходу як змістової основи, методологічного посилу для розробки та реалізації компетентнісно-орієнтованого освітнього процесу, який спрямований на формування у майбутнього фахівця екологічної культури та еколого-професійної компетентності. Встановлено, що компетентнісний підхід у сучасній професійній гуманітарній освіті дозволяє здобувачу формувати індивідуальний еколого-освітній простір, організуючи особистий досвід та проектуючи свою еколого-професійну компетентність. Висвітлено, положення авторських концепцій щодо сутності екологічної культури у психологічному, етичному, соціокультурному, педагогічному та філософському аспектах. Розкрито що екологічна культура є якісно новою культурою особистості, що наповнює її відносин із навколишнім соціоприродним середовищем конкретним (залежно від рівня екологічної культури) змістом. Встановлено, що між поняттями «екологічна культура» та «еколого-професійна компетентність» є методологічний зв'язок як ставлення цілого до його частини. Розглянуто еколого-професійну компетентність як здатність та готовність майбутніх фахівців проектувати та організовувати екологічну діяльність на основі застосування соціально-екологічних знань, прояву оцінних суджень про природу та екологічну діяльність, оволодіння екологічними діями та вміннями екологічного характеру.

Ключові слова: методологія, фундамент, формування, еколого-професійна компетентність, екологічна культура, екологічна освіта, майбутні фахівці.

Актуальність (Introduction). Перша половина ХХІ століття позначила віху у цивілізаційному розвитку людства, іменовану екологічною кризою. Поняття «криза» має на увазі зупинку розвитку, прогресу, швидку зміну зовнішніх та внутрішніх параметрів середовища. Таким чином, стає можливим виділити першу проблему, яка потребує науково-дослідного осмислення в інформаційно-освітньому полі – проблему некерованості накопичених знань, внаслідок їхньої величезної інформаційної науково-технічної ємності. Під некерованістю

знань розуміємо відсутність гарантованої можливості передбачати наслідки їх впровадження у практику, виробництво. Проблема некерованості знань, очевидно, є причиною техногенних катастроф, наслідків деградації природних ландшафтів внаслідок непродуманого антропогенного впливу тощо. Некерованість знань передбачає некерованість взаємодією з навколишнім середовищем самою особистістю. Проблема некерованості знання слід розглядати, на наш погляд, і як одну з причин глобаль-

ної екологічної кризи, оскільки рівень сучасного науково-технічного виробництва цілком можна порівняти з рівнем глобальних екологічних проблем.

Друга проблема, що концептуально виявляє орієнтири виходу з глобальної екологічної кризи, очевидно, впливає з протиріччя об'єктивної залучення сучасного суспільства до науково-технічного виробництва. На сьогоднішній день активно розробляються концепції оптимального екологічного розвитку, що дозволяє подолати глобальну екологічну кризу, суть яких зводиться до протистояння технократизму та екоцентризму.

Однією із ланок у ланцюгу заходів з подолання екологічної кризи є екологічна освіта, яка виконує функцію підготовки молодого покоління до вирішення в майбутньому професійних завдань у певній галузі діяльності, зокрема у процесі невиснажливої взаємодії людини і природи, що передбачає досить високий рівень сформованості різних умінь та навичок, а також здатності безперервно їх удосконалювати (О. Микитюк [7], Н. Пустовіт [8]). Проте екологічна освіта також покликана вирішувати завдання підготовки майбутніх фахівців, які не мають прямого відношення до екологічної професійної діяльності, але водночас впливають на її ефективність, а саме: формування у здобувачів умінь цілісного сприйняття навколишнього світу та відчуття єдності з ним, а також цілісного сприйняття процесу та результату діяльності; оволодіння технологіями прийняття оптимальних рішень, вміннями адаптуватися до різних змін, прогнозувати хід розвитку тієї чи іншої ситуації, що виникла в ході діяльності, попереджати негативні наслідки надзвичайних подій; оволодіння культурою системного підходу у діяльності та найважливішими загальнометодологічними принципами її організації, оволодіння принципами конструювання стійких систем, а також формування у майбутнього фахівця толерантності у судженнях та

діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», одним з основних завдань державної політики у галузі екологічного розвитку є формування екологічної культури, розвиток екологічної освіти. Як основні механізми реалізації поставлених у документі завдань, передбачені: формування у всіх верств населення, насамперед у молоді, екологічно відповідального світогляду; включення питань охорони довкілля до нових освітніх стандартів; забезпечення спрямованості освітнього процесу на формування екологічно відповідальної поведінки, зокрема за допомогою включення до державних освітніх стандартів відповідних вимог до формування основ екологічної грамотності в учнів; державна підтримка діяльності освітніх закладів, які здійснюють навчання в галузі охорони навколишнього середовища тощо [3].

Специфіка стратегічних завдань, що стоять перед сучасною екологічною освітою дозволяє констатувати її стан як нерівноважний, нелінійний, а отже, і системою, що нестабільно розвивається. Трансформація мети екологічної освіти неминуче веде до переоцінки їх системоутворювальних ланок.

Фахівці (В. Гоблик [1], Ю. Демідова [2], О. Касьянова [5], В. Логвиненко [6], Н. Терентьва, С. Яшник [11]) підкреслюють, що за останні двадцять років відбулася зміна цілей екологічної освіти, перш за все, у напрямі розвитку її особистісно-діяльнісного компонента, а саме, від формування екологічної відповідальності особистості до формування екологічної культури майбутнього фахівця.

Мета (Purpose). Здійснити аналіз філософсько-культурологічних та психолого-педагогічних основ розвитку екологічної культури особистості та реалізації культурологічного та компетентнісного

підходу в освіті як основи методологічного фундаменту формування еколого-професійної компетентності у підготовці майбутніх фахівців.

Методи (Methods). Застосовано метод аналізу філософської, соціологічної, екологічної, психолого-педагогічної літератури; вивчення дисертаційних досліджень; метод узагальнення.

Результати (Results). Розуміючи сучасне значення екологічної культури для майбутнього фахівця, розглянемо можливості культурологічного підходу як змістової основи, методологічного посилення для розробки та реалізації компетентнісно-орієнтованого освітнього процесу, який спрямований на формування у нього еколого-професійної компетентності.

Культурологічний підхід потребує звернення до поняття «культура». Одним з найпоширеніших трактувань є таке: культура (лат. *cultura* – обробка, виховання, освіта) – система надбіологічних програм людської діяльності, поведінки та спілкування, що виступають умовою відтворення та зміни соціального життя у всіх його основних проявах. Програми діяльності, поведінки та спілкування, що становлять корпус культури, представлені різноманітними формами: знань, навичок, норм та ідеалів, зразків діяльності та поведінки, ідей та гіпотез, вірувань, соціальних цілей та ціннісних орієнтацій тощо. У своїй сукупності та динаміці вони утворюють історично накопичуваний соціальний досвід (Ю. Демідова [2], Н. Стрижак [9]).

Етапи взаємовідносин культурного досвіду людини з природою проаналізовано та обґрунтовано О. Микитюк, виявивши в цьому аспекті проблему сучасної екологічної кризи: культура – це людська діяльність з перетворення природи аж до її перетворення на «своє інше», на щось штучне, матеріалом перетворення якого є природа, – природна. Культура існує всупереч завдяки природі. Збереження обох ас-

пектів цієї суперечності – умова збереження людського характеру культури, а можливо її як такої взагалі. Взаємини природи та культури історичні і сам тип культури, її доля залежить від способів вирішення протиріччя між природним та штучним. У гранично загальному вигляді, у його розвитку можна виділити три етапи: 1) природа визначає зміст культури, що відображає, перш за все, потребу в пристосуванні до неї, страх перед її силою; 2) у культурі свідомо ставиться мета боротьби з природою, досягнення максимальної свободи від неї; 3) штучне тяжіє над природою і людство переживає екологічну кризу, одним із проявів якої стає перетворення культури на «постлюдське» або її загибель – за природою [7, с. 153].

Таким чином, екологічна криза є несприятливим сценарієм «перемоги людини над природою», результатом непродуманого глибокого відчуження. У зв'язку з цим виникає проблема творення екосистемного буття людини, заснованого на новому розумінні, тлумаченні, осмисленні сутності своєї ролі в універсальному масштабі.

Герменевтичний підхід до розгляду феномену екологічної культури відображає обмежену свободу людини до тлумачення своєї буттєвої сутності, з одного боку, і повну несвободу від результатів власної діяльності, що стала причиною сучасної екологічної кризи, з іншого боку [6, с. 36].

На думку О. Микитюк, для реалізації культурологічного підходу в практиці вищої освіти необхідно вирішити проблему проектування педагогічної взаємодії як освоєння педагогічно адаптованого соціокультурного досвіду в процесі навчання, що тісно переплітається з актуальними завданнями сучасної екологічної освіти. Автор вважає, що неминучим є зміцнення культурологічного підходу в екології людини, культурологічного ракурсу дослідження проблем екології людини. Проблеми екології людини не вирішуються поза пробле-

мами розвитку екологічної культури особистості [7, с. 128].

Культурологічний підхід до змісту освіти, очевидно, слід протиставити сциєнтистському підходу, оскільки він (культурологічний підхід) набагато ширший і несе у собі глибокий гуманітарний зміст. У цьому культура розуміється у найширшому сенсі і включає, насамперед, результати діяльності людей (технічні об'єкти, результати пізнавальної діяльності, твори мистецтва, юридичні норми тощо.); по-друге, людські якості, що реалізуються в діяльності: знання та вміння, професійні навички, рівень інтелектуального, етичного розвитку, світогляд та ін.

У цьому зв'язку, як результат, слід констатувати широкі можливості компетентнісного підходу (як механізму, що дозволяє освоювати соціокультурний досвід) до проектування та результатів освітнього процесу в умовах професійної підготовки у ЗВО, орієнтованої на освоєння різних видів діяльності, в якій актуалізується потенціал особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців. Компетентнісний підхід у сучасній професійній гуманітарній освіті дозволяє здобувачу формувати індивідуальний еколого-освітній простір, організуючи свій особистий досвід та проектуючи свою еколого-професійну компетентність. З позиції активного освоєння суб'єктивних компонентів культурного досвіду, компетентність, на думку Н. Стрижак, постає як високомотивована і особистісно-орієнтована, що забезпечує максимальну затребуваність особистісного потенціалу, визнання особистості оточуючими та усвідомлення нею власної значущості [9, с. 11].

Таким чином, культурологічний підхід до освіти знаходить сьогодні своє часткове рішення в реалізації ідей компетентнісного підходу, що відповідає провідній ідеї нашого дослідження про те, що компетентнісний підхід до екологічної освіти дозволяє студенту формувати індивідуальний еколого-освітній (екокультурний) простір через розвиток своєї особистісно-професійної діяльності.

Онтологічна сутність компетентності, зумовлює таку взаємодію людини зі світом, у якому світ переживається як здатний задовольнити широкий спектр потреб і стає значущим для людини, а людина почувається володарем можливостей освоєння і перетворення значимого для себе світу. Компетентність виступає змістовою домінантою буття особистості, вимагає виходу на більш високий рівень ментальної організації – самотворчий, коли індивід може бути автором свого життя, не грати за чужими сценаріями [7, с. 97].

Упровадження на практиці культурологічного підходу в повній мірі може сприяти формуванню екологічної культури особистості та еколого-професійної компетентності майбутнього фахівця.

Базове значення для формування еколого-професійної компетентності у підготовці майбутніх фахівців набувають положень про екологічну культуру особистості. Поняття «екологічна культура особистості» характеризує концептуальну мету моделювання освітнього процесу на формування еколого-професійної компетентності майбутнього фахівця. На сьогодні є багато варіантів визначення сутності «екологічної культури особистості». Проведений аналіз дозволив взяти за основу такі положення авторських концепцій щодо сутності екологічної культури:

- психологічний: спосіб реалізації та розвитку сутнісних сил людини, екологічної свідомості та мислення в процесі духовного, матеріального освоєння природи та підтримки її цілісності; культура, яка сприяє збереженню та розвитку системи «суспільство-природа»; коеволюція людини, соціуму та біосфери, коли «соціальне» не протистоїть, а доповнює «природне»;

- етичний: ідеал, який ставить екологічно доцільні обмеження шляху людського егоїзму; складова частина

етики та моралі, що включає етичні основи відносин суспільства та середовища його проживання; органічна, невід'ємна частина культури суспільства, що характеризується ступенем його духовності, ступенем моральності, ступенем впровадження екологічних принципів у діяльність людей;

- соціокультурний: форма взаємовідносин людини з навколишнім природним і соціокультурним середовищем, в рамках яких забезпечується адаптація людини (і соціуму), а також результатів їх діяльності до природного середовища проживання; нова якість культури, відображення цілісного світу на основі його практичного, інтелектуального та духовного розуміння;

- педагогічний: культура поведінки, самореалізації – кожної особистості, малих та великих соціальних груп, головними характеристиками поведінки якої є орієнтація не на нескінченне збільшення обсягу своєї виробничої та споживчої діяльності, а на її оптимізацію; інтегративна якість та найважливіша властивість особистості, що відображає її теоретичну та практичну готовність відповідального ставлення до навколишнього середовища; здатність людей користуватися своїми екологічними знаннями та вміннями у практичній діяльності. Без відповідного рівня культури люди можуть мати необхідні знання, але не володіти ними;

Нам імпонує є методологічна позиція В. Логвиненко [6], що визначає сутність онтологічного підходу до проектування філософсько-культурологічного статусу екологічної культури та її основної мети в умовах професійної підготовки здобувачів – формування еколого-професійної компетентності особистості. Відповідно до В. Логвиненко [6, с. 35], для більш повного розуміння змісту поняття «екологічна культура» потрібно запровадження вихідних рівнів соціального буття. У найпростішій рівневої типології соціального

буття автором виділено такі типи: природне (життєдіяльність), соціокультурне, діяльнісне, культурне, духовне. Автор вважає, що ці рівні людина може освоїти лише послідовно, ускладнюючи вимоги до самоорганізації: культура, з погляду врахування основних механізмів психіки та «тіла» людини, звертається до інтелекту, до почуттів та мотивацій, до самокорекції та волі. Для переходу на культурний рівень необхідно запроваджувати вищі рівні, наприклад, поняття, категорії з екологічної емпірії та нормативності з урахуванням вимог до породження вищих абстракцій (логіка, семантика тощо). Але користування інтелектуальними абстракціями вищого рівня передбачає трансформацію мотивів, способів та зразків самокорекції, цілісності самоорганізації. Виникає контакт із усіма секторами культури. Зокрема, контакти зі світоглядними, світовідносними абстракціями [6, с. 37].

Отже, у вузькому сенсі екологічна культура розуміється як підвищення рівня еколого-професійної компетентності, оволодіння знаннями, вміннями та навичками природоохоронної діяльності, екологодоцільної поведінки; у широкому сенсі – у її структуру виявляються органічно вписаними екоцентричний світогляд, екологічна свідомість, екологічне мислення, гуманістичні ідеї, загальнолюдські цінності та ідеали, переконання та принципи, наукові та ненаукові знання, вміння та навички екологічно обґрунтованої діяльності, способи пізнання, норми та моральні імперативи, екологічна етика, громадянська та екологічна відповідальність.

Можна зробити висновок, що екологічна культура – це гуманітарна культура за своєю суттю, заснована на системному розумінні людиною свого місця та ролі (функцій) у глобальній екосфері. В основі системного підходу лежить дослідження об'єктів як систем, він орієнтує дослідника на розкриття цілісності об'єкта і механізмів,

що забезпечують його, на виявлення різноманітних типів зв'язків структури складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину.

Зважаючи на методологічний зв'язок між поняттями «екологічна культура» та «еколого-професійна компетентність» як ставлення цілого до його частини, розглянемо сутність компетентнісного підходу, прийнятого як основоположний для здійснення сучасної професійної підготовки майбутнього фахівця.

Існує безліч визначень поняття «екологічна компетентність», нам уявляється можливим акцентувати увагу з позиції адекватного визначення змісту та функцій освіти, заснованого на компетентностях (competence-based education).

Демонструючи різноманітні підходи до розуміння поняття, залежно від необхідності акцентувати певні сторони процесу формування екологічної компетентності майбутніх фахівців, під екологічною компетентністю Н. Пустовіт розуміє: здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб наносити довікілью якомога меншої шкоди; прояв екологічної культури особистості у її «зоні відповідальності» («зоною відповідальності» є та частина довкілля, у якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан); характеристику, що дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку; здатність особистості до ситуативної діяльності у побуті і природному оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля; здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям

на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної і побутової діяльності [8, с. 402].

У трактуваннях еколога-професійної компетентності та екологічної культури ми спираємося на дослідження науковців (В. Карамушка [4], О. Касьянова [5], І. Сухара [10]), відповідно до яких під еколога-професійною компетентністю розумітимемо якість професійної компетентності майбутнього фахівця, що організує його здатність і готовність до еколога-орієнтованої діяльності. Під еколога-орієнтованою діяльністю розуміємо діяльність, що має еколога-практичну, природоохоронну мету. Включення особистості в еколога-орієнтовану діяльність виступає основним (системоутворюючим) чинником екологічної освіти, що дозволяє повною мірою використовувати екологічні, педагогічні та психологічні принципи та закономірності формування екологічної культури.

З урахуванням вищесказаного та спираючись на досвід формування екологічної компетентності майбутніх фахівців, у дослідженні розглядаємо еколога-професійну компетентність як їх здатність та готовність проектувати та організовувати екологічну діяльність на основі застосування соціально-екологічних знань, прояву оцінних суджень про природу та екологічну діяльність, оволодіння екологічними діями та вміннями екологічного характеру.

Таким чином, еколога-професійна компетентність постає як складний синтез когнітивного, предметно-практичного та особистісного досвіду, є сукупністю особистісних якостей здобувача (ціннісно-смыслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом своєї діяльності у певній соціально та особистісно-значущій сфері.

Проведений аналіз філософського, соціального, культурологічного,

психолого-педагогічного підходів, сучасних досліджень з формування екологічної культури та екологічної компетентності особистості дозволив сформулювати наукову проблему формування еколого-професійної компетентності майбутніх фахівців, дати теоретико-методологічне обґрунтування компетентнісного, онтологічного, культурологічного ракурсів дослідження феноменів екологічної культури та еколого-професійної компетентності здобувачів.

Висновки і перспективи (Discussion). Проведений аналіз дозволив зробити висновок про провідну роль компетентнісного підходу в інтеграції процесів розвитку екологічної культури та еколого-професійної компетентності у майбутніх фахівців. Методологічне значення має застосування сукупності компетентнісного та культурологічного підходів та низки герменевтичних, синергетичних та гуманістичних ідей до формування екологічної культури, еколого-професійної компетентності майбутніх фахівців. Базовими філософсько-культурними та психолого-педагогічними ідеями, які визначають методологію дослідження феномена екологічної культури та еколого-професійної компетентності та процесу їх формування, розглядаємо методологічні положення онтології, герменевтики та гуманістичної педагогіки: ідеї про те, що екологічна культура є формою соціального людського буття, уявлення про еколого-професійну компетентність як наслідок становлення культурно зумовленого рівня світобачення, що дає змогу конструювати свою діяльність, як наслідок актуалізації соціоприродного буття особистості у своїй професії; положення герменевтичної концепції про те, що знаходження нових ціннісних смислів полягає у пізнанні навколишньої дійсності, в мотивах діяльності (зокрема професійної), внаслідок чого формується еколого-професійна компетентність.

Вищезазначені ідеї мають базове значення для формування уявлень про інтеграцію екологічної та професійної

освіти як системний процес, спрямований на саморозвиток сталого стану професійної готовності до еколого-орієнтованої діяльності. Результатом інтеграції виступає нова емерджентна якість – еколого-професійна компетентність особистості.

Загалом, в результаті аналізу філософсько-культурологічних та психолого-педагогічних основ розвитку екологічної культури особистості та реалізації культурологічного та компетентнісного підходу в освіті сформовано методологічну базу формування еколого-професійної компетентності у підготовці майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті структури екологічної культури та еколого-професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі їх підготовки до професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Гоблик В. В., Алмашій І. І. Формування екологічної культури студентів ВНЗ. *Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., (19-20 травня 2016 р.). Мукачево: МДУ, 2016. С. 55-57.
2. Демідова Ю. Є., Шахова Г. А. Екологічна культура в контексті формування духовно-моралісних цінностей майбутніх фахівців. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Харків: НТУ «ХПІ», 2019. Вип. 50 (54). С. 17–23.
3. Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», <https://ips.ligazakon.net/document/T192697>
4. Карамушка В. І. Про критерії сформованості екологічної компетентності особистості. *Актуальні*

проблеми психології. 2013. Т. 1, Вип. 38. С. 379–382.

5. Касьянова О. М., Демідова Ю. Є. Сутність та особливості формування екологічної культури майбутніх фахівців. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. праць. Харків: НТУ «ХПІ», 2012. Вип. 30-31 (34-35). С. 214-228.

6. Логвиненко В. М. Теоретичні основи феномену екологічної культури. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. № 3. С. 34-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2011_3_6.

7. Микитюк О. М. Теоретичні і методичні засади формування соціоекологічної компетентності учителів у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Умань, 2017. 404 с.

8. Пустовіт Н. А. Екологічна компетентність як мета освіти в інтересах збалансованого розвитку. *Збалансований (сталій) розвиток України – пріоритет національної політики*: матеріали всеукр. наук. екол. конф. (Київ, 26 жовт. 2010 р.). Київ, 2010. С. 401-405.

9. Стрижак Н. І. Формування екологічної компетентності техніків лісового господарства у лісотехнічних коледжах автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2017. 25 с.

10. Сухара І. В. Підходи до формування екологічної культури та екологічної компетентності державних службовців. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 121-126.

11. Терентьева Н. О., Яшник С. В. Ноосферне мислення та

екологічна культура студентів університетів як умова забезпечення сталого розвитку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України*. (Серія «Педагогіка, психологія, філософія»). К. Міленіум: 2018. Вип. 279. С. 284-290.

References

1. Hoblyk V. V., Almashii I. I. (2016). Formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv VNZ. [Formation of environmental culture of university students]. *Nauka ta osvita: aktualni problemy doslidzhen na suchasnomu etapi*: zb. tez dop. Vseukr. nauk.-prakt. konf., (19-20 travnia 2016 r.). Mukachevo: MDU, 55-57.

2. Demidova Yu. Ye., Shakhova H. A. (2019). Ekolohichna kultura v konteksti formuvannia dukhovno-moralisnykh tsinnosti maibutnikh fakhivtsiv [Ecological culture in the context of formation of spiritual and moral values of future specialists]. *Problemy ta perspektivy formuvannia natsionalnoi humanitarnotekhnichnoi elity*. Kharkiv. 50 (54). 17-23.

3. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku» [On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030]. <https://ips.ligazakon.net/document/T192697>

4. Karamushka V. I. (2013). Pro kryterii sformovanosti ekolohichnoi kompetentnosti osobystosti [About the criteria for the formation of ecological competence of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii*. 1, 38. 379-382.

5. Kasianova O. M., Demidova Yu. Ye. (2012). Sutnist ta

osoblyvosti formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv. [The essence and peculiarities of the formation of ecological culture of future specialists]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity*: zb. nauk. prats. Kharkiv: NTU «KhPI», 30-31 (34-35). 214-228.

6. Lohvynenko V. M. (2011). Teoretychni osnovy fenomenu ekolohichnoi kultury. Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» [Theoretical foundations of the phenomenon of ecological culture]. *Filosofiiia. Psykholohiia. Pedahohika*. 3. 34-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2011_3_6.

7. Mykytiuk O. M. (2017). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia sotsioekolohichnoi kompetentnosti uchyteliv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Theoretical and methodological foundations of the formation of socio-ecological competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education]. *Doctor's thesis*. Uman.

8. Pustovit N. A. (2010). Ekolohichna kompetentnist yak meta osvity v interesakh zbalansovanoho rozvytku [Environmental competence

as a goal of education in the interests of balanced development]. *Zbalansovanyi (stalyi) rozvytok Ukrainy – priorytet natsionalnoi polityky*: materialy vseukr. nauk. ekol. konf. (Kyiv, 26 zhovt. 2010 r.). Kyiv, 401-405.

9. Stryzhak N. I. (2017). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti tekhnivkiv lisovoho hospodarstva u lisotekhnichnykh koledzhakh [Formation of ecological competence of forestry technicians in forestry colleges]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil.

10. Sukhara I. V. (2015). Pidkhody do formuvannia ekolohichnoi kultury ta ekolohichnoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv [Approaches to the formation of ecological culture and ecological competence of civil servants]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 3. 121-126.

11. Terentyeva N. O., Yashnyk S. V. (2018). Noospheric thinking and ecological culture of university students as a condition for ensuring sustainable development. *Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*. (Series "Pedagogy, psychology, philosophy"). K. Millennium: Vol. 279. P. 284-290.

METHODOLOGICAL FOUNDATION FOR THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL CULTURE AND ENVIRONMENTAL-PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS

Sovhira S. V., Yashnyk S. V.

Abstract. *The article shows the methodological foundation for the formation of ecological culture and ecological professional competence of future specialists. The possibilities of the cultural approach as a content basis, a methodological message for the development and implementation of a competence-oriented educational process, which is aimed at the formation of a future specialist in ecological culture and ecological professional competence, are considered. It has been established that the competence approach in modern professional humanitarian education allows the student to form an individual ecological-educational space, organizing his personal experience and projecting his ecological-professional competence. It is revealed that the cultural approach to education today finds its partial solution in the implementation of the ideas of the competence approach, which corresponds to the leading idea of our research that the competence approach to humanitarian education allows the student to form an individual ecological and educational (eco-cultural) space through the development of his personal and professional activity. It has been proved that the concept of "ecological culture of the individual" characterizes the conceptual goal of modeling the educational process for the formation of the ecological professional competence of the future specialist. The position of the author's concepts regarding the essence of ecological culture in psychological, ethical, sociocultural, pedagogical and philosophical aspects is highlighted. It is revealed that ecological culture is a qualitatively new culture of the individual, which fills the properties of its relations with the surrounding socio-natural environment with a specific (depending on the level of ecological culture) content. It was established that there is a methodological connection between the concepts of "ecological culture" and "ecological-professional competence" as the attitude of the whole to its part. Environmental professional competence was considered as the ability and readiness of future specialists to design and organize environmental activities based on the application of socio-ecological knowledge, the manifestation of evaluative judgments about nature and ecological activities, mastering ecological actions and skills of an ecological nature.*

Keywords: *methodology, foundation, formation, ecological professional competence, ecological culture, ecological education, future specialists.*

ФІЛОСОФІЯ

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.158-168

УДК 174+519,687

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

ДОДОНОВА В. І., доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та міжнародної комунікації
*Національний університет біоресурсів і природокористування
України*

E-mail: dodonovav@nubip.edu.ua

ДОДОНОВ Р. О., доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та релігієзнавства
Київський університет імені Бориса Грінченка

E-mail: r.dodonov@kubg.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена питанню проблем взаємодії людини і штучного інтелекту, етичних аспектів функціонування штучного інтелекту. Надається визначення штучного інтелекту та пояснення різниці між слабким, сильним штучним інтелектом і суперінтелектом. Першою проблемою взаємодії людини і світу в контексті функціонування штучного інтелекту є екзистенційне питання зайвості людини внаслідок поширення штучного інтелекту. Наголошується на тому, що штучний інтелект, з одного боку, вивільняє людину від певних сфер діяльності, полегшуючи її існування, з іншого боку, робить її зайвою і в виробництві, і в особистому житті. Другою є проблема відповідальності за дії штучного інтелекту. Обстоюється думка про необхідність відповідальності людини за дії штучного інтелекту, оскільки штучний інтелект не володіє свідомістю. Третя проблема полягає в активізації феномену глупоти в суспільстві. Штучний інтелект створює умови для розумнішання одних верств населення та оглупіння інших, що може вилитися в ще більше розумову і майнову нерівність.

Ключові слова: інтелект, штучний інтелект, етика, відповідальність, правова відповідальність, екзистенційний стан людини, проблема зайвості, глупота.

Актуальність (Introduction).

Проблема стійкого існування людства в ХХІ сторіччі набуває все більшої актуальності. І поруч з такими нагальними проблемами як російсько-українська війна, пандемія, екологічна криза тощо людство не повинно забувати про технологічну небезпеку, одним з різновидом якої є неконтрольоване функціонування штучного інтелекту. Сьогодні світ

потребує філософської рефлексії проблеми можливості імітації людського мислення системами штучного інтелекту та оцінки ризиків впровадження відповідних технологій в сучасному та майбутньому людстві. Слід зазначити, що штучний інтелект замислювався як спосіб заміни людини в складних ситуаціях – таких як бойові дії, поліцейські операції, дослідження космосу, безпілотне керування транспортними засобами. Він

ефективно проявив себе в медицині: опрацювання даних зі знімків УЗД, КТ, МРТ, тестування медикаментів, опанування всієї наявної інформації щодо охорони здоров'я. А також видався дуже придатним до тих сфер діяльності людини, в яких людина не може конкурувати з ноотехнікою: швидка і ефективна обробка значного обсягу інформації, сприйняття і обробка всіх сигналів оточуючого світу тощо. На думку О. Радутного, «штучний інтелект проектувався як великий помічник людини, що має запропонувати досконале рішення в тій чи іншій галузі людської діяльності» [16].

Але, незважаючи на позитивний внесок штучного інтелекту в життя суспільства, на сьогоднішній день можна виділити декілька ризикогенних факторів існування цього феномену, а саме: цифровий, фізичний та політичний. До цифрового фактору слід віднести автоматизовану систему фішингу, або створення підроблених електронних листів, веб-сайтів, посилань для крадіжки інформації; до фізичного – автоматизацію тероризму, за допомогою комерційних безпілотників або автономних транспортних засобів як зброї; до політичного – пропаганду через створення фальшивих зображень та відео, цензуру шляхом автоматизованого пошуку, видалення тексту та зображень [17].

Як відомо, філософським *credo* скептиків є утримання від оціночних суджень. У ХХІ столітті воно не втрачає своєї актуальності, оскільки ці судження спрямовуються на складні явища соціальної реальності, які не можуть бути однозначно оцінені в полярних категоріях добра і зла. Для мінімізації негативних техногенних впливів необхідно розробляти і впроваджувати етичні та правові норми використання штучного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Проблеми вивчення штучного інтелекту

здійснювалися Д. Барратом, Е. Хорвіцем, Н. Бостромом, І. Маском, Д. Дайсоном, Дж. МакКарті, М. Мінським, П. Норвігом, Дж. Серлем, С. Расселом, К. Келлі, Р. Кало, П. Асаро, В. Вінджем, А. Тьюрингом та іншими. Соціальні, етичні та правові аспекти функціонування штучного інтелекту досліджувались О. Барановим, В. Брижко, М. Карчевським, О. Добровольською, В. Мисливим, В. Пилипчуком, Н. Савіною, Є. Харитоновим, М. Рязановим, А. Савельєвим, В. Штанько, І. Цідило, Ю. Карпенко, О. Радутним, Ю. Харарі, М. Тадео, Л. Пері, К. Уейкфілдом тощо.

Мета (Purpose). Метою даної статті є аналіз взаємодії людини та штучного інтелекту.

Методи (Methods). Методологічною базою дослідження є наукові доробки представників аналітичної філософії, а саме Д. Армстронга, Дж. Сьорля, Д. Чалмерса, Д. Деннета, де піднімається проблема співвідношення ментального (свідомості) і фізичного (тілесного), співвідношення свідомості і мозку. Розглядаючи проблему взаємовідношення інтелекту і свідомості, Дж. Сьорль дотримується думки, що створення комп'ютерної програми саме собою ніколи не буде достатньою умовою наявності інтенціональності, «...психічні стани визначаються їх причинно-наслідковими ролями, а не речовиною (нейронами, транзисторами), яка відіграє ці ролі» [5]. Людський розум наділений семантикою, натомість, машина сприймає інформацію через комбінації символів (одиниці і нулі), але вона не розуміє ці символи, тому неможливо говорити про наявність у неї семантики, відтак і свідомості. Отже, наскрізною методологічною настановою є думка про неможливість наділення штучного інтелекту автономною свідомістю. Даного принципу дотримувались О. Добровольська й І. Штанько («Філософський аналіз еволюції штучного інтелекту»), Ю. Карпенко («Етичні принципи застосування штучного інтелекту в пуб-

лічному управлінні»). Автори акцентують увагу на філософських проблемах функціонування штучного інтелекту: обмеженість обчислювального підходу, нездатність штучного інтелекту до саморефлексії, відчуттів, творчості, гнучкої поведінки [10]. Це наштовхує на думку, що відповідальність за діяльність штучного інтелекту має нести людина.

Результати (Results). Для того, аби розібратися з заявленою проблематикою, необхідно зрозуміти що таке штучний інтелект і вдатися до дискурсу визначення цього поняття. Запропонував цей термін американський професор Джон МакКарті, який вперше проголосив у 1956 році надавши визначення «...як науку про створення розумних машин та розумних комп'ютерних програм» [3], що стало відправною точкою вивчення штучного інтелекту.

Базову класифікацію всіх аспектів терміну запропонував Ю. Петрунін: «1. науковий напрям, що ставить собі за мету моделювання процесів пізнання та мислення, використання методів розв'язання задач, які застосовує людина, для підвищення продуктивності обчислювальної техніки; 2. різні прилади, механізми, програми, які за тими чи іншими критеріями можуть бути названі інтелектуальними; 3. сукупність уявлень про пізнання, розум та людину, які уможливають саму постановку питання про моделювання інтелекту» [12, с. 160].

2 грудня 2020 року Кабінет міністрів України схвалив розпорядження про «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні», де надано своє бачення терміну, а саме: «Штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією

та визначати способи досягнення поставлених завдань» [15]. Отже, метафорично можна сказати, що штучний інтелект є нелюдським інтелектом, який має вирішувати людські задачі.

Саме тому звернення до етичних проблем функціонування штучного інтелекту є абсолютно виправданим, оскільки спричинений страхами людини щодо безпечного співіснування людини і техніки. Історія людства наочно демонструє, що будь-які результати науково-технічного прогресу можливо використати як з прогресивними намірами, так і деструктивними, найпростіший приклад негативного впливу штучного інтелекту на людське існування – кіберзлочини.

Як не дивно, але страхи щодо небезпечного існування штучного інтелекту, формуються під впливом фантастичних фільмів та книг, де світ захоплюють людиноподібні роботи, і де людині відводиться другорядне місце. Фантазії на цю тему можуть бути найнесподіванішими, але вдамося до наукового аналізу проблеми.

Дослідження етичних проблем поділяють за рівнем можливостей штучного інтелекту. В філософії штучного інтелекту виокремлюють наступні види: сильний, слабкий, суперінтелект. При цьому слабкий штучний інтелект є інструментом, який дозволяє вирішувати ті чи інші завдання, що не потребують повного спектру людських пізнавальних здібностей. Він впроваджений в експертну систему, а саме це програма, яка замінює експерта в тій чи іншій галузі знань та діяльності.

Сильний штучний інтелект – це потужний комп'ютер, схожий на людський розум. «Сильний штучний інтелект є комп'ютером, який запрограмований таким чином, що може знаходитись у будь-якому когнітивному стані, властивому для людини» [2].

Найвищий рівень в розвитку штучного інтелекту вважається суперінтелект, який здатний «...думати, міркувати, вирішувати головоломки, виносити судження, управляти, планувати,

вчитися і спілкуватися самостійно». Сильний та суперінтелект дуже схожі, але різниця полягає у тому, що перший виконує розумову діяльність як людина; а другий вже перевищує діяльність свого творця [13]. Отже, відповідно від їх можливостей і розрізняють етичні проблеми.

Екзистенційне питання зайвості людини внаслідок поширення штучного інтелекту. Впровадження штучного інтелекту в промисловість, сільське господарство, транспорт, військову справу, засвоєння космосу та світового океану, сфери охорони здоров'я, освіти тощо очікувано веде до скорочення кількості живих людей, які до цього були зайняті в названих царинах. Автоматизація виробництва вже сьогодні сприяє зростанню безробіття, а впровадження штучного інтелекту здатне остаточно виключити людину з технологічного процесу.

Сьогодні ми постійно спостерігаємо за різною інформацією про втілення штучного інтелекту в побутове життя людини. Відомий всьому світу Ілон Маск, наводячи приклади застосування штучного інтелекту, вважає, що майбутнє за безпілотними автомобілями, які замінять звичайні машини з водіями. В Японії вже є заклади громадського харчування, які обслуговують роботи. Існують роботи прибиральниці (жінки будуть обожнювати їх), є роботи поліцейські, які допомагають контролювати громадський порядок тощо.

Цілком природно виникає запитання: штучний інтелект надає більше переваг чи недоліків, позбавляючи людину її робочого місця і заробітку? З одного боку, конкуренція з «розумними машинами» сприяє творчій самореалізації особистості, подоланню нею лінощів, є поштовхом для освоєння інших сфер діяльності та самовдосконалення. Економісти стверджують, що автоматизація виробництва і сфери послуг за допомогою інтелектуальних машин насправді створює більше робочих місць,

ніж усуває. Використання штучного інтелекту приводить до появи більш високооплачуваних і цікавих спеціальностей.

З іншого боку, технічний прогрес дійсно здатний залишити людину «на узбіччі історії». У людини вивільняється безліч часу, чим його наповнювати? Куди спрямовувати свої здібності? Ці питання хвилюють як науковців, так і пересічну людину.

Етичний зріз цієї проблеми полягає в актуалізації проблеми зайвості, заміни людини штучним інтелектом, коли людина почувається непотрібною в виробництві, а потім – і в своєму власному житті. В такій ситуації можна говорити про екзистенціальний зріз проблеми, коли людина відчужується від процесу праці. Пригадуючи концепцію «спорідненої праці» Григорія Сковороди: призначення, покликання людини до конкретного виду діяльності закладає природа-Бог з моменту народження людини, а отже «людина має бути щасливою у спорідненій праці». Можна припустити, що заміна людини штучним інтелектом – це велика етична і соціальна проблема.

Проблема відповідальності людини за наслідки функціонування штучного інтелекту. На мою думку, проблема відповідальності поділяється на два аспекти. Перший – хто буде нести відповідальність за скоєні помилки ноотехніки: її творець-людина чи штучний інтелект сам має нести відповідальність за свою діяльність? Другий аспект – відповідальність за саморозвиток людини в умовах поширення діяльності штучного інтелекту. «На думку слабкого штучного інтелекту, – наголошує Дж. Сьорль, – головне значення комп'ютера у вивченні розуму полягає в тому, що він дає нам дуже потужний інструмент. Наприклад, це дозволяє нам формулювати та перевіряти гіпотези більш суворо і точно. Але, згідно сильному штучному інтелекту, комп'ютер – це не просто інструмент для вивчення розуму; скоріше, правильно запрогра-

мований комп'ютер насправді є розумом, в тому сенсі, що комп'ютери з правильними програмами можна буквально сказати, що вони розуміють і мають інші когнітивні стани» [5].

Цілком природно виникає запитання: якщо ми зможемо створити штучний інтелект, що перевершує наш власний, то, як складуться відносини людей і машин? Фантастичні оповіді налаштовують нас на те, одночасно і лякаючи, що штучний інтелект може перевершити нас у здібностях, і тоді, перетвориться з помічника на ворога. Фантасти прогнозують кінець ери людини і початок ери надінтелектуальних машин. Можливо сильний штучний інтелект – це останнє творіння людини. Автором такої теорії є відомий математик і фантаст Вернон Вінжі. Який назвав її технологічною перевагою, помітивши, що створення надінтелектуальних машин ознаменує кінець ери людей. Проте не всі поділяють песимістичний настрій фантаста, та пропонують варіанти того, як не допустити такий сценарій. Американський футуролог Елізер Юдковський пропонує свій варіант розвитку штучного інтелекту, а саме концепцію дружнього інтелекту, суть якої полягає у створенні штучного інтелекту, який буде швидше позитивно впливати на людство, ніж негативно.

Айзек Азімов пропонує свої «три закони робототехніки», що презентують етичні принципи функціонування роботів: «Робот не може заподіяти шкоду людині або своєю бездіяльністю допустити, щоб людині було завдано шкоди. Робот повинен коритися всім наказам, які дає людина, крім тих випадків, коли ці накази суперечать Першому закону. Робот повинен піклуватися про свою безпеку в тій мірі, в якій це не суперечить Першому або Другому законам» [14]. Для робототехніки ці закони і сьогодні є актуальними, хоча були презентовані у 1942-у році.

Думки про небезпеку розумних машин притримувався і Стівен Гокінг, так в інтерв'ю BBC сказав наступне:

«Розвиток повного штучного інтелекту може означати кінець людської раси» [6]. Ілон Маск, також налаштований негативно, назвавши створення штучного інтелекту «нашою найбільшою екзистенційною загрозою». Хоча, це дивно чути від людини яка створює безпілотні машини і вважає, що майбутнє за ними. Як приклад некерованості сильного інтелекту є робот «Софія», в одному інтерв'ю 2016-го року на питання «Чи хочеш ти знищити людей? Скажи, будь ласка, «ні», відповіла – «Добре, я знищу людство». Можливо вона невдало пошуткувала, а можливо нам вже варто почати перейматись цим?

Дослідники притримуються думки, що створення етичного штучного інтелекту є передумовою створення суперінтелекту. Тобто, це комбінація «...між формальними математичними системами та етичними принципами» [12].

Науковців більш за все хвилює тема безпечного існування штучного інтелекту у суспільстві. Так, Л. Пері вважає, що «...кінцевою метою безпеки штучного інтелекту є створення корисного, а не штучно спрямованого інтелекту». Тому, «що саме є корисним, залишається відкритим питанням, яке певною мірою корелюється етикою». Отже, «необхідно якнайшвидше виробити філософію або етику використання штучного інтелекту» [12].

У 2010 році були сформульовані п'ять етичних принципів, адресованих проєктувальникам, виробникам і користувачам роботів:

1. Роботи – багатоцільові інструменти. Роботи не повинні розроблятися виключно або в першу чергу для знищення або нанесення шкоди людям, за винятком інтересів національної безпеки.

2. Люди, а не роботи, є суб'єктами, що несуть відповідальність. Роботи повинні бути спроектовані так, щоб, наскільки це практично можливо,

забезпечити дотримання існуючих законів і основних прав і свобод людей, включаючи конфіденційність.

3. Роботи – це продукція (вироби). Вони повинні бути спроектовані і виготовлені таким чином, щоб забезпечити їх безпеку і захист.

4. Роботи – це предмет матеріального світу. Вони не повинні бути призначені для використання вразливості користувачів, викликати емоційний відгук або залежність, їх технічний характер повинен бути очевидний.

5. Робота завжди можна співвідносити з особою, яка несе юридичну відповідальність за нього [8].

У 2019-у році Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) запропонувала принципи розвитку з повагою прав людини та принципів демократії для штучного інтелекту. Вони працюють у таких галузях, «...як конфіденційність, управління цифровими ризиками безпеки та відповідальне ведення бізнесу». Так, пропонуються принципи відповідального управління надійним штучного інтелекту. До них входять:

1. Штучний інтелект повинен приносити користь людям і планеті, стимулюючи інклюзивне зростання, сталий розвиток та добробут.

2. Системи штучного інтелекту повинні бути розроблені таким чином, щоб поважати верховенство права, права людини, демократичні цінності та різноманітність, і вони повинні включати відповідні гарантії – наприклад, що дозволяють втручанням людини там, де це необхідно – для забезпечення справедливого та справедливого суспільства.

3. Навколо систем штучного інтелекту має бути прозорість та відповідальне розкриття інформації, щоб люди розуміли результати, засновані на штучному інтелекті, і могли кинути їм виклик.

4. Системи штучного інтелекту мають функціонувати надійно, безпечно та без загроз протягом усього їх

життєвого циклу, а потенційні ризики слід постійно оцінювати та керувати ними.

5. Організації та особи, які розробляють, впроваджують або експлуатують системи штучного інтелекту, повинні нести відповідальність за належне функціонування відповідно до вищезначених принципів [4].

Свої занепокоєння щодо відповідальності за дії штучного інтелекту висловлюють як світові виробники комп'ютерів, так і релігійні організації. Зокрема, католицька церква, Ватикан з двома гігантами Microsoft та IBM обговорювали етичні принципи роботи та розвитку штучного інтелекту. Всі дійшли згоди, що стовпи на яких мають будуватися принципи штучного інтелекту мають: «...поважати конфіденційність, працювати надійно і неупереджено, враховувати права людини і діяти прозоро» [7].

1. Щодо другого аспекту проблеми відповідальності за саморозвиток людини в умовах поширення штучного інтелекту, то слід враховувати фактор маніпуляції свідомістю, якому необхідно гідно протистояти. В інформаційній та високотехнологічній сферах це означає, зокрема, необхідність:

«1) додавати зусиль для постійного підвищення власної грамотності та освіти в царині нових технологій;

2) бути обізнаною хоча би у загальних рисах з приводу актуальних досягнень науково-технічного прогресу і використовувати їх у власній діяльності;

3) перевіряти важливу інформацію у декількох альтернативних джерелах;

4) вміти працювати з «інформаційним шумом» – непотрібною, надлишковою, зайвою або невчасною інформацією, яка заважає сприймати іншу;

5) відрізняти ненавмисні помилки та обмовки від навмисних методів (пропаганда, маніпулятивні технології, комерціалізація тощо);

6) виховувати повагу до себе та країни, впевненість у собі;

7) відповідально ставитися до поширення інформації;

8) критично мислити, мати незалежність у поглядах тощо» [16].

Проблема потенційної деградації людини внаслідок розповсюдження штучного інтелекту. Ще одним ризиком, на який звертають увагу дослідники, є проблема «нарощування людської глупоти». На думку польського філософа Яцека Добровольського, «глупотою варто назвати сукупність явищ з антропогенним за своєю сутністю характером, в яких проявляється дисфункція або викривлення розуміння» [9]. Парадокс полягає в тому, що штучний інтелект повинен стимулювати розумову діяльність людини, сприяти реалізації здібностей людини. Натомість, він провокує мисленнєву пасивність у багатьох пересічних людей, що призводить до формування масової глупоти.

«Небезпека полягає в тому, що якщо ми вкладемо надто багато ресурсів розвиток штучного інтелекту і занадто мало в розвиток людської свідомості, занадто вишуканий штучний інтелект комп'ютерів буде лише усугублять природну глупоту людей» [18, с. 93]. Як би ми не плекали міф про рівні можливості, соціальний світ все більше розшаровується і роздвоюється на багатих і бідних. Багаті будуть володіти ресурсами і удосконалювати свої здібності, а бідні жевріти і тупіти все більше, ставати примітивними. На думку Ю. Харарі, «розвиток штучного інтелекту може знищити економічну цінність і політичний вплив більшості людей. В той час як розвиток біотехнологій дозволить перетворити економічну нерівність на біологічну» [18].

«Два процеси – біоінженерія і розвиток штучного інтелекту в сукупності можуть призвести до розподілу людей на невеликий клас суперлюдей і масовий нижчий клас непотрібних Homo sapiens. Ситуацію ускладнює та обставина, що по мірі втрати масами економі-

чного значення і політичної влади держава втрачає... стимули для інвестицій в здоров'я, освіту і добробут людей» [18]. У такий спосіб буде формуватися цілий прошарок деградованих людей. Припустимо, що деградована людина буде неправильно використовувати досконалі комп'ютери, знищуючи самих себе і світ навколо.

Висновки і перспективи (Discussion). Підводячи підсумки, слід зазначити, що штучний інтелект є продуктом постіндустріального суспільства. Як і багато інших сучасних галузей знання, дослідження штучного інтелекту є міждисциплінарним напрямом, який утворився на межі комп'ютерних наук, психології, фізіології, філософії та лінгвістики. Етичні аспекти функціонування штучного інтелекту знаходяться в фокусі аксіологічних пріоритетів постсучасної науки. Етичні проблеми функціонування штучного інтелекту безумовно важливі, але перебільшувати їх значення не потрібно. З одного боку, фантастичні оповіді, якими зачитуються є лише фантастичними творами. Як пише Ю. Харарі «сюжет майже всіх фільмів і романів про штучний інтелект крутиться навколо того чарівного моменту, коли у комп'ютера або робота з'явиться свідомість» [18]. Але свідомість та інтелект – це не тотожні феномени. Інтелект є здібністю вирішувати завдання, а свідомість, окрім інтелекту, ще містить емоційну складову та здатність до саморефлексії.

Окрім проблем зайвості та відповідальності, про які йшлося, суспільство підстерігає ще одна проблема функціонування штучного інтелекту це активізація людської глупоти. Суспільство дуже багато зусиль докладає до розвитку штучного інтелекту, і дуже мало до розвитку здібностей людини і вона потихеньку дурнішає. І це важлива етична і соціальна проблема.

З іншого боку, людство має гідно справлятися з тими викликами, які йому випадають на долю. Нерозумно ховати голову в пісок, вдаючи, що все добре.

Ні, співвідношення людини і штучного інтелекту – це та реальність, яка на нас чекає в майбутньому. Як біосфера утворюється взаємодією всіх організмів на Землі, так і ноосфера, у свою чергу, об'єднує усі розуми, що взаємодіють між собою. Мудрість людини полягає в тому, щоб толерантно співіснувати зі штучним інтелектом, аби убезпечити себе і світ від нелюдського мислення і нелюдських вчинків.

Список літературних джерел

1. Benen S. For 14th straight week, unemployment filings top 1 million. MSNBC. June 25, 2020 / Електронний ресурс. Адреса доступу: <https://www.msnbc.com/rachel-maddow-show/14th-straight-week-unemployment-filings-top-1-million-n1232091>.
2. Cole, D. The Chinese Room Argument // The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), 2020 / Електронний ресурс. Адреса доступу: <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/chinese-room/>.
3. Moor, J. The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The Next Fifty Years // AI Magazine – American Association for Artificial Intelligence. – 2006. – Vol. 27. – № 4. – Pp. 87-91.
4. OECD Principles on AI. / Електронний ресурс. Адреса доступу: <https://www.oecd.org/going-digital/ai/principles/>.
5. Searle, J. Minds, brains, and programs // Behavioral and Brain Sciences, 1980. – № 3(3). – P. 417-424.
6. Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind. By Rory Cellan-Jones / Електронний ресурс. Адреса доступу: <https://www.bbc.com/news/technology-30290540>.
7. Vatican joins IBM, Microsoft to call for facial recognition regulation. 2020 / Електронний ресурс. Адреса доступу: <https://www.reuters.com/article/us-vatican-artificial-intelligence/pope-to-endorse-principles-on-ai-ethics-with-microsoft-ibm-idUSKCN20M0Z1>
8. Баранов О. А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання // ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 р.). – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. – С. 18-42.
9. Добровольский, Я. Философия глупости. История того, что иррационально. – Х.: изд-во «Гуманитарный центр», 2014. – 412 с.
10. Добровольська, О. В. Філософський аналіз еволюції штучного інтелекту // Studies in history and philosophy of science and technology. – 2019. – Vol. 28. – № 1. – Pp. 10-19.
11. Етичний кодекс ШІ: компанія Bosch встановлює принципи роботи зі штучним інтелектом / Електронний ресурс. Адреса доступу: <https://www.bosch.ua/news-and-stories/ai-code-of-ethics/>.
12. Карпенко, Ю. В. Етичні принципи застосування штучного інтелекту в публічному управлінні // Вісник Національної академії державного управління при Президентів України. Серія: Державне управління. – 2019. – № 4. – Pp. 93-97.
13. Карчевський, М. В. Основні проблеми правового регулювання соціалізації штучного інтелекту // ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 р.). – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. – С. 93–99.
14. Левчук, А. Штучний інтелект: лінгвістичні аспекти // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – 2015. – № 4. – С. 203-207.
15. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні:

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Верховна Рада України / Електронний ресурс. Адреса доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

16. Радутний, О. Е. Саморозвиток особистості в умовах ноотехніки // Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 березня 2021 р. – Харків, 2021. – С. 102-104.

17. Франасюк, Ю. Морально-етичні аспекти впровадження штучного інтелекту в сучасному глобалізованому світі // Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації: щоріч. наук. пр. – Тернопіль: ТНЕУ, 2018. – С. 130-132.

18. Харари Юваль Ной (2016). 21 урок для XXI века. – Каунас: Кнугу клубас. – 336 с.

Reference

1. Benen, S. (2020). For 14th straight week, unemployment filings top 1 million. MSNBC, June 25, 2020. <https://www.msnbc.com/rachel-maddow-show/14th-straight-week-unemployment-filings-top-1-million-n1232091>.

2. Cole, D. (2020). "The Chinese Room Argument". The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/chinese-room/>.

3. Moor, J. (2006). The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The Next Fifty Years. *AI Magazine – American Association for Artificial Intelligence*, vol. 27, no 4, pp. 87-91.

4. OECD Principles on AI. <https://www.oecd.org/going-digital/ai/principles/>.

5. Searle, J. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417-424. <https://et3r.ektf.hu/wp-content/uploads/2014/06/minds-brains-and-programs.pdf>.

5. Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind. By Rory Cellan-Jones. <https://www.bbc.com/news/technology-30290540>.

6. Vatican joins IBM, Microsoft to call for facial recognition regulation (2020). <https://www.reuters.com/article/us-vatican-artificial-intelligence/pope-to-endorse-principles-on-ai-ethics-with-microsoft-ibm-idUSKCN20M0Z1>

7. Baranov, O. A., (2017). The Internet of Things and Artificial Intelligence: The Origins of the Problem of Legal Regulation. *IT law: problems and prospects of development in Ukraine: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference* (Lviv, November 17, 2017). Lviv: Lviv Polytechnic National University, 2017. P. 18-42 (in Ukrainian).

8. Dobrovolsky J. (2014). *Philosophy of Stupidity. The Story of What is Irrational*. Kharkov: Publishing House "Humanitarian Center". 412 s. (in Russian).

9. Dobrovolska, O. V. (2019). Philosophical Analysis of the Artificial Intelligence. *Studies in History and Philosophy of Science and Technology*. Vol. 28, № 1. pp. 10-19. http://nbuv.gov.ua/UJRN/stud-phst_2019_28_1_4 (in Ukrainian).

10. AI Code of Ethics: Bosch Sets Out the Principles for Working with Artificial Intelligence (2020). <https://www.bosch.ua/news-and-stories/ai-code-of-ethics/> (in Ukrainian).

11. Karpenko, Yu. V. (2019). Ethical Principles of Application of Artificial Intelligence in Public Administration. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. Series: Public Administration. № 4. pp. 93-97.

http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2019_4_15 (in Ukrainian).

12. Karchevsky, M. V. (2017). The Main Problems of Legal Regulation of Socialization of Artificial Intelligence. *IT Law: Problems and Prospects of Development in Ukraine: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference*

(Lviv, November 17, 2017). Lviv: Lviv Polytechnic National University. Pp. 93-99. <http://aphd.ua/publication-369> (in Ukrainian).

13. Levchuk, A. (2015). Artificial Intelligence: Linguistic Aspects. *Scientific-Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University*. Philological sciences. Linguistics. № 4. pp. 203-207. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuflm_2015_4_41 (in Ukrainian).

14. On Approval of the Concept of Development of Artificial Intelligence in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 2, 2020 № 1556-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (in Ukrainian).

15. Radutny, O. E. (2021). Self-development of Personality in the Conditions of Nootechnics. *Problems of Personal Self-development in Modern Society: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference, March 26-27, 2021 Kharkov*. Pp. 102-104 (in Ukrainian).

16. Franasyuk, Yu. (2018). Moral and Ethical Aspects of the Introduction of Artificial Intelligence in Today's Globalized World. Socio-cultural and Political Priorities of the Ukrainian Nation in the Context of Globalization. Ternopil: TNEU. pp. 130-132 (in Ukrainian).

17. Harari, Yu. N. (2018). 21 Lessons for the 21 Century. Random House. 368 p.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF INTERACTION BETWEEN MAN AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Dodonova V. I., Dodonov R. O.

Abstract. *The article is devoted to the problem interaction of human and artificial intelligence, the ethical aspects of artificial intelligence functioning. The problem of the safe coexistence of man and artificial intelligence is taking on increasing importance. The definition of artificial intelligence and the explanation of the difference between weak, strong artificial intelligence and super-intelligence are given. The first ethical problem of artificial intelligence functioning is the existential question of human redundancy due to the spread of artificial intelligence. The article emphasizes that artificial intelligence, on the one hand, frees a person from certain areas of activity, facilitating their existence, on the other hand, it makes them superfluous in production and in personal life. The second is the problem of responsibility for the actions of artificial intelligence. The article argues for the necessity of human responsibility for the actions of artificial intelligence because artificial intelligence does not have consciousness. The third problem is the intensification of the phenomenon of stupidity in society. Artificial intelligence creates the conditions for the increasing cleverness of some segments of the population and stupidity of others, which can result in even greater mental and property inequality.*

Key words: *intelligence, artificial intelligence, ethics, responsibility, legal responsibility, human existential state, problem of redundancy, stupidity.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.86-93

УДК 378.013.42-057.87

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ**СОПІВНИК І. В.**, доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: sopivnyk_i@nubip.edu.ua

Анотація. У статті розкрито шляхи формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти, зокрема: спрямованість (постановка цілі) на формування соціальної компетентності здобувачів під час лекційних, семінарських та практичних занять; використання змісту матеріалу освітніх компонентів, що є сприятливими для розвитку соціальної компетентності у здобувачів, у першу чергу із соціо-гуманітарних дисциплін («Ділова мова», «Іноземна мова», «Філософія», «Соціологія», «Психологія», «Лідерство», «Менеджмент» та ін.); включення до навчальних планів обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів та спецкурсів, які дозволять розвинути навички соціальної взаємодії; застосування інтерактивних форм і методів викладання, зокрема таких як рольові та ділові ігри, форум-театр, тренінги, майстер-класи, міні-конференції, метод проєктів, методи проблемного навчання, кейс-метод, мозковий штурм, ситуаційний аналіз, аналіз конкретних ситуацій, діаграма Ісікави, технологія Scrum, дискусія, діалог Сократа, метаплан та ін.; залучення здобувачів до колективних творчих справ під час проходження практик; створення ситуації успіху під час виконання науково-дослідних розробок; планування та реалізації разом із студентами організаційно-виховних, дозвілєвих заходів; долучення здобувачів до активної участі у функціонуванні студентського самоврядування; мотивація студентської молоді до участі у гуртках, секціях, клубах за інтересами; залучення студентів до волонтерської та громадської роботи; створення гуманізованого освітнього середовища, реалізація педагогіки співробітництва і партнерства, суб'єкт-суб'єктних відносин; соціально-педагогічний та психологічний супровід учасників освітнього процесу щодо розвитку соціальної активності.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціальна активність, здобувачі вищої освіти, шляхи формування соціальної компетентності.

Актуальність (Introduction). У сучасному мінливому світі кожна людина потребує широкого спектра навичок і компетенцій, які вона має постійно розвивати протягом усього життя. Основні компетенції, визначені в Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, схваленої Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу 17 січня 2018 року. Ключовими компетентностями є ті, які необхідні всім людям для підвищення особистого потенціалу і розвитку, розширення можливостей працевлаштування, соціальної інтеграції та активного громадянства. Такі компетентності розвиваються в процесі навчання протягом усього життя, починаючи з

раннього дитинства шляхом формального, неформального та інформального навчання. Соціальну компетентність розглядаємо як здатність людини ефективно і відповідально взаємодіяти в суспільстві, як здатність усвідомлювати внутрішні стани, ефективно управляти часом та інформацією, конструктивно працювати з іншими людьми, залишатися стійкими і керувати власним навчанням та кар'єрою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Аналіз останніх досліджень свідчить, що проблемі формування соціальної компетентності присвячені окремі дослідження

вітчизняних науковців. Так, Жукова О. А. у дисертаційній роботі обґрунтувала і експериментально перевірила дидактичну систему формування соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів засобами ігрових технологій. Проблему формування соціальної компетентності майбутніх фахівців з економіки у процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін висвітлює С. Соболева та відзначає переваги інтерактивних форм проведення занять. У монографії Лісовець О. В. обґрунтовано систему формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти. Буянова Г., Кузнєцова О. висвітлюють діяльність закладів вищої освіти щодо формування соціальної компетентності студентів у позааудиторній діяльності засобами інтерактивних форм і методів навчання. Обґрунтування студентського самоврядування як ефективного інституту формування та розвитку соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, знаходить своє відображення у праці Сидорук І. Лукацька Я. розкриває умови формування соціальної компетентності студентів у вищій школі крізь призму середовищного підходу. Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у виховному процесі вищого навчального закладу знаходить відображення у праці Пономарьової Г. Остапенко С. А. обґрунтовує дидактичні

умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей, зокрема: дидактична контамінація та інтенсифікація самостійної навчальної діяльності студентів філологічних спеціальностей; комплементарність форм, методів і прийомів самостійної роботи студентів; інформативна насиченість самостійної навчальної діяльності; активація попередньо набутого досвіду соціально компетентної поведінки у процесі самостійної навчальної діяльності. Шаров С. розкриває особливості розвитку соціальної компетентності здобувачів вищої освіти, зокрема майбутніх учителів, зазначаючи на доречності опанування сучасними засобами спілкування та розвитку медіаграмотності.

Методи (Methods). Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати (Results). Аналіз наукових праць вітчизняних дослідників свідчить, що пропонується кілька основних шляхів формування соціальної компетентності здобувачів закладів вищої освіти. Так, Лісовець О. В. [1] пропонує формувати соціально-правову компетентність майбутніх соціальних працівників під час: аудиторної діяльності (на лекційних, семінарських і практичних заняттях), позааудиторної діяльності (під час самостійної роботи, проходження практики, науково-дослідної роботи) та соціально-виховної діяльності (під час волонтерської і проектної роботи, участі в організаційно-виховних заходах) (див. Рис.1)

Рис. 1. Структура процесуального компоненту моделі системи формування соціально-правової компетентності [1, с. 176]

С. Соболева теж надає перевагу формуванню соціальної компетентності під час аудиторної діяльності, зокрема у процесі вивчення соціо-гуманітарних дисциплін, зокрема «Філософії», «Соціології», «Психології». Дослідниця акцентує увагу на застосуванні, у процесі формування соціальної компетентності, ефективних форм проведення навчальних занять, зокрема «семінарські заняття, що проходять у вигляді дискусій, ділових ігор, міні-конференцій, захисту соціальних проектів та презентацій результатів проведення соціологічних міні-досліджень» [2, с. 203].

Спираючись на результати аналізу позааудиторної діяльності закладів вищої освіти, Буянова Г., Кузнецова О. відзначають, що найкраще зарекомендувало себе використання таких інтерактивних форм та методів роботи як рольові ігри, форум-театр, тренінги, метод проектів, методи проблемного навчання, кейс-метод, мозковий штурм, ситуаційний аналіз, аналіз конкретних ситуацій, діаграма Ісікави, дискусія, діалог Сократа, метаплан та ін. Разом із цим «ефективним засобом впливу на особи-

стість залишається колективна діяльність у студентських клубах, гуртках, секціях, які сприяють саморозвитку, творчій реалізації, формуванню організаторських навичок» [3, с. 108].

Ідеї формування соціальної компетентності у позааудиторній діяльності засобами студентського самоврядування знаходять своє обґрунтування у праці Сидорук І. Дослідниця приходить до висновку, що «саме студентське самоврядування є потужним чинником, де формується соціальна компетентність, професійне становлення майбутніх соціальних працівників, оскільки у процесі різнопланової діяльності відбувається засвоєння певних знань, умінь і навичок, потрібних для виконання соціальних функцій, які знімають відчуття внутрішнього дискомфорту, допомагають налагоджувати зв'язки із соціальним середовищем та суспільством; проявляти силу волі та приймати оптимальні рішення; протистояти негативному впливу» [4, с. 206].

Московчук О. також акцентує увагу на важливій ролі студентського самоврядування та різноманітних клу-

бів за інтересами у формуванні соціальної компетентності студентів, оскільки «спільна діяльність студентів в позааудиторний час забезпечується єдністю пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, практично-перетворювальної, творчої, рекреаційної діяльності, що надають найбільші можливості для формування, закріплення і прояву позитивного ставлення до себе й інших, соціально компетентної поведінки» [5, с. 125].

Дидактичними умовами формування соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів засобами ігрових технологій, на думку Жукової О. А., є:

1) втілення принципів педагогіки партнерства як базису розвитку позитивної соціальної активності здобувачів освіти;

2) занурення здобувачів освіти у різноманітні види діяльності у процесі аудиторної та позааудиторної роботи, що передбачали участь студентів у соціальних практиках;

3) упровадження в освітній процес класичного університету сучасних педагогічних технологій та методів активного навчання;

4) координація, узгодженість, корекція дій та психолого-педагогічних установок викладачів і студентів у подоланні бар'єрів соціокультурного життя, що виникають у самостійній діяльності здобувачів освіти;

5) педагогічний супровід формування й розвитку соціальної активності здобувачів освіти [6, с. 30].

З метою формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей, Остапенко пропонує «організувати самостійну навчальну діяльність у формі інтерактивного діалогу – способу взаємодії суб'єктів навчального процесу за допомогою комп'ютерної техніки та певних програм» [7, с. 166].

На основі аналізу праць вітчизняних дослідників С. Шаров пропонує основні шляхи формування соціальної компетентності студентів, зокрема:

– впровадження у навчальний процес спецкурсів, які дозволять розвинути навички соціальної взаємодії, відрізняються змістовим наповненням залежно від спеціальності;

– проведення тренінгів та майстер-класів, що містять практико-орієнтовані завдання та передбачають вирішення різноманітних соціальних ситуацій;

– участь здобувачів освіти у наукових та виховних заходах, що сприяють спілкуванню та обміну думками між учасниками;

– розвиток медіаграмотності як здатності до критичного оцінювання інформації;

– проходження онлайн курсів від провідних закладів вищої освіти з медіаграмотності та соціалізації в суспільстві [8].

Лукацька Я. пропонує створити відповідне гуманізоване освітнє середовище, що сприятиме формуванню соціальної компетентності здобувачів вищої освіти. При цьому важлива роль належить авторитету викладача, який спрямовує свої зусилля на розкриття потенціалу кожного студента, його можливостей. Викладач, на переконання дослідниці, «має аналізувати інтереси, прагнення кожного учасника навчального процесу, застосовувати комунікативний підхід, він спирається на особливості кожної особистості, залежно від них обирає напрям своєї діяльності. Такі дії сприяють підвищенню креативності студентів, здатності приймати рішення під час самостійної діяльності, розвиток навичок роботи в команді, навичок публічної діяльності, високий рівень адаптивності, що позитивно впливає на формування соціальної компетентності» [9, с. 12].

Г. Пономарьова обґрунтовує специфіку розвитку соціальної компетентності студентів з особливими потребами у виховному процесі вищого навчального закладу за чотирма напрямками виховної роботи, зокрема: робота

з викладачами; із студентською академічною групою; робота із студентами із особливими освітніми потребами; робота із батьками студентів з особливими освітніми потребами. Разом із цим важливо враховувати, що ефективність формування соціальної компетентності студентів з особливими освітніми потребами «залежить від активності включення молодшої людини з інвалідністю до суспільного життя, що забезпечується передусім застосуванням у навчально-виховному процесі групових форм виховної роботи (форум-театр, волонтерські загони)» [10, с. 46].

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, аналіз вітчизняної теорії і практики свідчить, що найбільш ефективними шляхами формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти є:

1) спрямованість (постановка цілі) на формування соціальної компетентності здобувачів під час лекційних, семінарських та практичних занять;

2) використання змісту матеріалу освітніх компонентів, що є сприятливими для розвитку соціальної компетентності у здобувачів, у першу чергу із соціо-гуманітарних дисциплін («Ділова мова», «Іноземна мова», «Філософія», «Соціологія», «Психологія», «Лідерство», «Менеджмент» та ін.);

3) включення до навчальних планів обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів та спецкурсів, які дозволять розвинути навички соціальної взаємодії;

4) застосування інтерактивних форм і методів викладання, зокрема таких як рольові та ділові ігри, форум-театр, тренінги, майстер-класи, міні-конференції, метод проектів, методи проблемного навчання, кейс-метод, мозковий штурм, ситуаційний аналіз, аналіз конкретних ситуацій, діаграма Ісікави, технологія Scrum, дискусія, діалог Сократа, метаплан та ін.;

5) залучення здобувачів до колективних творчих справ під час проходження практик;

6) створення ситуації успіху під час виконання науково-дослідних робіт;

7) планування та реалізації разом із студентами організаційно-виховних, дозвіллевих заходів;

8) долучення здобувачів до активної участі у функціонуванні студентського самоврядування;

9) мотивація студентської молоді до участі у гуртках, секціях, клубах за інтересами;

10) залучення студентів до волонтерської та громадської роботи;

11) створення гуманізованого освітнього середовища, реалізація педагогіки співробітництва і партнерства, суб'єкт-суб'єктних відносин;

12) соціально-педагогічний та психологічний супровід учасників освітнього процесу щодо розвитку соціальної активності.

Список використаних джерел

1. Лісовець О. В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників: монографія. Київ; Ніжин: Видавець П. П. Лисенко М. М., 2018. 344 с.

2. Соболева С. Формування соціальної компетентності майбутніх фахівців з економіки у процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2018, № 2 (76). 2018. 197-206.

3. Буянова Г., Кузнєцова О. Формування соціальної компетентності студентів у позааудиторній діяльності засобами інтерактивних форм і методів навчання. *Проблеми освіти*. 2021. Вип. 2(95). С. 94-111.

4. Сидорук І. Студентське самоврядування як чинник формування та розвитку соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників. Педагогічний часопис Волині. 2018. № 4(11). С. 202-208.

5. Московчук О. Формування соціальної компетентності студентів закладу вищої освіти з позицій сучасних наукових підходів. Українська професійна освіта. 2018. № 4. С.120-126

6. Жукова О. А. Дидактична система формування соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів засобами ігрових технологій: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.09 / Харківський нац. універ. ім. В. Н. Каразіна. Тернопіль. 2019. 40 с.

7. Остапенко С. А. Дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі самостійної навчальної діяльності. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 1. С. 164-167

8. Шаров С. В. Аналіз напрямків формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 72. Том 2 2019. С. 266-269.

9. Лукацька Я. С. Умови формування соціальної компетентності студентів у вищій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69, Т. 3. С. 10-14.

10. Пономарьова Г. Ф. Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у виховному процесі вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць*. 2015. № 12(14). С. 36-51.

References

1. Lisovets, O. V. (2018) Formuvannia sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of socio-legal competence of future social workers]. 344.

2. Sobolieva, S. (2018) Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z ekonomiky u protsesi vykladannia sotsialno-humanitarnykh dystsyplin [Formation of social competence of future specialists in economics in the process of teaching social and humanitarian disciplines]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 2 (76). 197-206.

3. Buianova, H., Kuznietsova, O. (2021) Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv u pozadytornii diialnosti zasobamy interaktyvnykh form i metodiv navchannia [Formation of social competence of students in extracurricular activities by means of interactive forms and methods of education]. *Problemy osvity*. 2(95). 94-111.

4. Sydoruk, I. (2018) Studentske samovriaduvannia yak chynnyk formuvannia ta rozvytku sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Student self-government as a factor in the formation and development of social competence of future social workers]. *Pedahohichni chasopys Volyni*. 4(11). 202-208.

5. Moskovchuk, O. (2018) Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv zakladu vyshchoi osvity z pozytsii suchasnykh naukovykh pidkhodiv [Formation of social competence of students of a higher education institution from the standpoint of modern scientific approaches]. *Ukrainska profesiina osvita*. 4. 120-126

6. Zhukova, O. A. (2019) Dydaktychna systema formuvannia

sotsialnoi kompetentnosti studentiv humanitarnykh spetsialnostei klasnykh universytetiv zasobamy ihrovykh tekhnolohii [Didactic system of formation of social competence of students of humanities majors of classical universities by means of game technologies]. Kharkivskyi nats. univer. im. V. N. Karazina. Ternopil. 40.

7. Ostapenko, S. A. (2012) Dydaktychni umovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsialnostei u protsesi samostiinoi navchalnoi diialnosti [Didactic conditions for the formation of social competence of students of philological specialties in the process of independent educational activity]. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky. 1. 164-167.

8. Sharov, S. V. (2019) Analiz napriamkiv formuvannia sotsialnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [Analysis of directions for the for-

mation of social competence of students of higher education]. Naukovi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seria 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. 72. 2. 266-269.

9. Lukatska, Ya. S. (2020) Umovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv u vyshchii shkoli [Conditions of formation of social competence of students in higher education]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 69, T. 3. 10-14.

10. Ponomarova, H. F. (2015) Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti studentiv z osoblyvymy potrebamy u vykhovnomu protsesi vyshchoho navchalnoho zakladu [Development of social competence of students with special needs in the educational process of a higher educational institution]. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy. Zbirnyk naukovykh prats. 12(14). 36-51.

FEATURES OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS OF AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Sopivnyk I. V.

Abstract. *The article reveals ways of forming the social competence of higher education graduates, in particular: focus (setting the goal) on the formation of social competence of the graduates during lectures, seminars and practical classes; the use of the content of the material of educational components, which are favorable for the development of social competence among applicants, primarily from socio-humanitarian disciplines ("Business language", "Foreign language", "Philosophy", "Sociology", "Psychology", "Leadership", "Management", etc.); the inclusion of compulsory and optional educational components and special courses in the curricula, which will allow to develop social interaction skills; application of interactive forms and methods of teaching, in particular such as role-playing and business games, forum theater, trainings, master classes, mini-conferences, project method, problem-based learning methods, case method, brainstorming, situational analysis, analysis of specific situations, Ishikawa diagram, Scrum technology, discussion, Socratic dialogue, metaplan, etc.; involvement of applicants in collective creative work during internships; creation of a situation of success during the implementation of research and development; planning and implementation together with students of organizational and educational, leisure activities; involvement of applicants in active participation in the functioning of student self-government; motivation of student youth to participate in circles, sections, clubs based on interests; involvement of students in*

volunteer and community work; creation of a humanized educational environment, implementation of pedagogy of cooperation and partnership, subject-subject relations; socio-pedagogical and psychological support of participants in the educational process regarding the development of social activity.

Keywords: *social competence, social activity, students of higher education, ways of forming social competence.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.40-45

УДК 811.112.2:81'.374.45

**МОВНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ
ПЕРЕД ВІЙНОЮ****КОСТРИЦЯ Н. М.**, професор, доктор педагогічних наук*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: n.kostritsia@gmail.com**ORCID 0000-0002-7029-7829***ФОМІНА Г. В.**, доцент, кандидат філологічних наук*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: haljaf09629@gmail.com**ORCID 0000-0001-9829-9351***ЛИТВИНЮК О. М.**, старший викладач, кандидат філологічних наук*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**E-mail: lytvox@gmail.com**ORCID 0000-0002-4428-9892*

Анотація. Актуальність цього дослідження була зумовлена тим, що до воєнного часу в багатьох вишах України навчалися іноземні студенти. Такі студенти поруч з вимогою вивчення державної мови України, мали проходити процес культурної адаптації на різних рівнях діяльності суспільства. Мета дослідження полягає у виявленні та характеристиці основних проблем, з якими іноземні студенти мали справу та шляхи вирішення таких проблем. Для досягнення окресленої мети були поставлені наступні завдання дослідження: виявити відмінності іноземних студентів; виявити ознаки мовно-культурної пристосованості; окреслити модель та умови культурної адаптації. Упродовж дослідження змішаний метод був застосований, що дозволило якнайглибше вивчити предмет наукового дослідження, а саме: описовий, зіставний, якісний та кількісний контент аналіз. Результати дослідження показали, що високий відсоток іноземних студентів були вмотивованими, проте зазначали труднощі в комунікації. Іноземні студенти виявили зацікавленість в поза навчальних заходах для кращої культурної інтеграції. Отже культурна усвідомленість для іноземних студентів буде інструментом для подолання лінгвістичних перешкод та труднощів. На перспективу існує проведення повторного зрізу культурної адаптації іноземних студентів в Україні після завершення війни.

Ключові слова: культурна адаптація, академічна мобільність, інтеграція, спілкування, компетенції, іноземні студенти.

Introduction. Education is a sphere among a lot of society activities, which is very sensitive to geopolitical changes. The war in Ukraine has influenced educational preferences. Higher education must remain open, global and international regardless boundaries. Both students and higher education institutions have become academically mobile; they both aim to compete in the global market [6]. Education is a sphere among a lot of society activities, which is very sensitive to geopolitical changes. The war in Ukraine has influenced educational preferences.

Higher education must remain open, global and international regardless boundaries. For host countries, students who are doing academic mobility can be a reasonable source of income; they can contribute to the development of economic and innovation systems [4].

In search of a better life, students from different parts of the world decided to study in Europe. The Ukrainian higher education system has a long history of relationships with international students from the Soviet Union to the present day. After the accession of Ukraine to the Bologna

© Костриця Н. М., Фоміна Г. Ф., Литвинюк О. М.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

Process, this trend has become more obvious and allowed Ukrainian universities to become part of the international educational community [7]. The physical journey from one's home country to a new country often coincides with the psychological journey of cultural adjustment, which includes changes in behavior, thinking, and feelings. Some scientists have become interested in the experience of cultural adaptation because it can predict not only success and satisfaction, but also the quality of relationships between members of different cultural groups [8].

The cultural fit of an individual and society is not the only predictor of cultural adaptation. International students need a lot of resources to make their stay abroad easier. Since communication skills are necessary to meet daily needs, many scholars argue that competence in intercultural communication and in the language of the host society is critical to meet these needs and therefore to achieve a sense of well-being in intercultural adaptation.

The term «adaptation» is used interchangeably in the literature with «acculturation», «accommodation», «assimilation», or «integration». Understood as a state, cultural adaptation refers to the degree to which people fit into a new cultural environment, as reflected in their psychological and emotional response to that environment. From a procedural point of view, adaptation is the process of responding to a new environment and developing the ability to function in it [9].

At the Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National university there used to study 10 international students who had to leave the town and flee after the war had started. This is one of the leading universities in Ukraine, where students from Asia, Africa and the Middle East study. They took short-term summer/winter courses of Ukrainian. All these syllabuses were available in Ukrainian and English.

While studying in Ukraine, foreign students must use three languages, namely: native, Ukrainian and English. At

the beginning of the first year of study, non-native English students with Ukrainian in the curriculum, according to their type of program, have to gain Ukrainian language skills after completing the Ukrainian language course.

Purpose. Is to find out cultural challenges and ways to overcome them. In order to achieve the aim there are 3 tasks: 1. to establish whether there is a difference between host students and international students; 2. to formulate a complete model of cultural adaptation; 3. to explore the hypothesis of "cultural fit" in relation to self-interpretation.

According to students, they suffer from misunderstanding, prejudice and, as a result, anxiety. Motivation is another issue that worries foreign students. There is a group of students who consider the host country not only for the purpose of studying, but also as an opportunity to start work abroad. All these factors lead to problems, such as: academic performance, absenteeism, failure to complete project work and homework. Consequently, internationalization brings not only opportunities but also obstacles. Clearly, the internationalization of higher education creates learning challenges related to language barriers, different teaching cultures and different learning styles [13]. This is a challenge for both students and teachers, since the pedagogical systems of the host and home countries are different; universities have their own assessment of students' knowledge, which are completely new, and teachers use different approaches, strategies and methods.

Currently, the significant goals of teaching the Ukrainian language are the formation of a benevolent and tolerant attitude towards the values of other cultures, motivation to improve the level of foreign language proficiency and the use of a second / third foreign language as a means of obtaining information that allows expanding one's knowledge in other subject areas [5].

University teachers are to work with people who are different from them in religion, education, culture, race. Consequently, the variety of types of competencies required for global communication and cooperation is increasing [1], [2]. Three main components can be distinguished, in particular: professional, multicultural and personal competencies. Teachers help students in the process of their integration into the educational system and the university environment.

The term adjustment refers to the process of adaptation to the new educational environment of the university, in particular, adaptation to the process of teaching and learning the Ukrainian language in a new framework, to new criteria and pronunciation. Languages differ on multiple levels being the means of communication and reflecting reality and history at the same time. It is a process of joining a new system without losing national identity, a process that helps foreign students to succeed in their studies and make them interesting and effective. In general, the issues of integration and foreign students in terms of the internationalization of education are of current interest [14].

International students will differ from Ukrainian students in self-interpretation and the extent of adaptation. Foreign students will have a higher level of interdependent self and psychological and sociocultural difficulties than Ukrainian students. Ukrainian students will have a higher level of independence than foreign students. Even now being in Europe and studying online they more culturally adjusted.

Methods. We used a mixed approach to review research on language and communication in student adaptation for the entire period 2019-2021. In particular, we conducted quantitative bibliometric analyzes such as joint citation analysis, keyword overlap analysis, and conceptual mind-mapping, also here there is a qualitative content analysis to explore research questions.

The questionnaire is the most appropriate research tool because it provides insight into the problem, maximizes the use of respondents' time, and facilitates data analysis. Quantitative data analysis was carried out using the method of descriptive statistics and counting repetitions of participants' answers to closed questions, critical analysis and interpretation. Secondly, a qualitative analysis of the participants' answers to an open question and their comments was carried out by classifying them, identifying common patterns and themes in the answers, grouping and coding them.

The study was conducted online among former students and current teachers of the Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University due to the fact that during the war in Ukraine recipients are not available in person. Two groups of people participated in data collection for this study. The survey involved 5 teachers of foreign languages of the university and 10 foreign students who have already completed the programs. All respondents voluntarily participated in the survey; they were informed of the purpose of the capture and guaranteed anonymity. Teachers have been teaching at the university for several years, and their teaching experience ranges from 2 to 25 years. Among the participants, 1 (20 %) teachers were male and the remaining 4 (80 %) were female. The survey involved a group of foreign students, which included 10 international students. Participants were from different countries (Asian, African).

A survey was conducted during which two sets of questions were developed to send research questions: one for university teachers, the other for international students. The questionnaires consisted of multiple choice questions and 1 open-ended question; the respondents could share their point of view or opinion on this issue and indicate their own version. For teachers and international students to explore interesting questions from both angles there were almost similar set of questions. The questionnaire consisted of 10

questions and included 5 thematic sections:

- Definition of cultural adaptation
- Challenges in language adaptation.
- Definition of culture shock
- Stage of adjustment of cultural adaptation
- Ways of lingo-cultural adaptation

To collect data, an online survey was used using Google Forms, which is an effective and convenient tool for collecting and processing data. There were no deadlines or criticism, policy was democratic, they were free to drop some questions.

Data analysis has focused on the analysis of quantitative and qualitative data in closed and open questions, solving two problems, for example, problems faced by teachers working with foreign students; problems and difficulties that foreign students face when learning a foreign language. These results helped to identify the cultural problems faced by teachers and students in the process of teaching/learning Ukrainian at the university, and to answer questions of the research.

Results. Students and teachers stressed the importance of developing speech and communication skills through organizing a conversation club and organizing events dedicated to Ukrainian culture (festivals, concerts). Such extra-curricular activities can be useful for students, as representatives of different cultures will be involved; this will force them to communicate and work together, preventing them from communicating with each other. Students expressed a desire to improve the situation with their Ukrainian speaking and even now being outside of Ukraine. They also need to interact with the teacher virtually in individual interviews. The interest of students in learning the Ukrainian language was high. Most of the students were motivated by their future career, which can be characterized as both instrumental and integrative motivation: getting the best opportunities for work, communication and integration into any environment. A significant number of students chose definitely

instrumental and external motivation: compliance with the requirements of the curriculum and society demand. A high percentage of students were intrinsically motivated, stating that they were interested in learning the Ukrainian language. Also, they added in open the question the answer that they would come back to continue their further education in Ukraine after the war finishes.

Discussion. Therefore, cultural adaptation is a type of interaction of a student with the educational environment of an educational institution, during which the subject's requirements and expectations are reconciled with his/her capabilities and objective reality. The implementation of the model of the adaptation process of international students also depends on how the difficulties will be overcome arise in intercultural communication: lack of a positive attitude towards another person, categorical evaluation and judgement; rejection of other points of view, views, positions; self-doubt, lack of activity. The solution to the problem of adaptation of international students is to ensure "saturation" of the educational space with examples of communicative tolerance, namely, the perception of cultural features as a form of knowledge, which contributes to the elimination of problems caused by cultural differences, shortening the cultural distance between the speakers of different cultures.

Knowing the cultural characteristics of different nations, one can explain this or that behavior of individual people, and therefore find solutions to overcome possible misunderstandings caused by cultural characteristics. So, intercultural communication caused by a multicultural environment affects all areas of a student's activity and as a factor of adaptation, and as a condition for achieving success in the educational process.

Their desire to participate in group work proves their willingness to communicate not only with representatives of their own culture, but also with others. Indeed, due to the low level of language profi-

ciency, international students tend to communicate with their compatriots so they form a separate sub-group. Although group work may seem daunting, it helps to achieve several goals at the same time: giving international students more time to think, providing them with a wider range of ideas and opinions, and reducing stress and anxiety.

Cultural consciousness and the ability to apply this consciousness in practice is the main aim for both international students and university while overcoming the biggest obstacle in education. This idea does not imply the need for a detailed knowledge of all cultural characteristics, but rather an awareness of differences in educational practices that exist in other countries, differences in customs and traditions, cuisine, religion, etc.

The obtained results may be relevant at the moment of publishing, In the war condition the former international students have been outside of Ukraine for 8 months that is why not experiencing culture in person could have varied the responses.

References

1. Ahtarieva, R., Ibragimova, E., Sattarova, G., Turzhanova, G. Integration as a Form of Acculturation of Foreign Student – Future Teacher in the Polyethnic Educational Environment of University. *J. Soc. Stud. Educ. Res.* 2018, 9, 317-331.
2. Akhmetshin, E. M.; Mueller, J. E.; Yumashev, A. V.; Kozachek, A. V.; Prikhodko, A. N.; Safonova, E. E. Acquisition of entrepreneurial skills and competences: Curriculum development and evaluation for higher education. *J. Entrepreneurship Educ.* 2019, 22. Available at: <https://www.abacademies.org/articles/acquisition-of-entrepreneurial-skills-and-competences-curriculum-development-and-evaluation-for-higher-education7814.html>
3. Almazova, N. E.; Kostina, E. A.; Khalyapina, L. P. The New Position of Foreign Language as Education for Global Citizenship. *Bull. Novosib. State Pedagog. Univ.* 2016, 6, 7-17.
4. Imai, T.; Imai, A. Cross-Ethnic Self-Disclosure Buffering Negative Impacts of Prejudice on International Students' Psychological and Social Well-Being. *J. Int. Stud.* 2019, 9, 66– 83.
5. Gizatullina, A.; Sibgatullina, A. Forming a Foreign Language Teacher's Professional Competencies in a Multilingual Educational Environment. *J. Soc. Stud. Educ. Res.* 2018, 9, 282-295.
6. Education at a Glance. Available at: http://www.cne du.pt/content/noticias/internacional/Education_at_a_glance_2018.pdf.
7. Kupriyanov, R. V.; Zaripov, R. N.; Valeyeva, N. S.; Valeyeva, E. R.; Zaripova, I. R.; Nadeyeva, M. I. The Main Directions of International Educational Integration: Potential Benefits and Risks of Reforming Professional Education. *Rev. Eur. Stud.* 2015, 7, 305.
8. Jamaludin, N. L.; Sam, D. L.; Sandal, J. M. Destination Motivation, Cultural Orientation, and Adaptation: International Students' Destination-Loyalty Intention. *J. Int. Stud.* 2018, 8, 38-65.
9. Jin, L.; Schneider, J. Faculty Views on International Students: A Survey Study. *J. Int. Stud.* 2019, 9, 84–96.
10. Lee, A.; Poch, R.; Smith, A.; Kelly, M. D.; Leopold, H. Intercultural Pedagogy: A Faculty Learning Cohort. *Educ. Sci.* 2018, 8, 177.
11. Mittelmeier, J.; Rienties, B.; Tempelaar, D.; Whitelock, D. Overcoming cross-cultural group work tensions: Mixed student perspectives on the role of social relationships. *High. Educ.* 2018, 75, 149-166.
12. Rose-Redwood, S. A.; Rose-Redwood, R. Fostering Successful Integration and Engagement Between Domestic and International Students on College and University Campuses. *J. Int. Stud.* 2018, 8, 1267-1273.

13. Theodoridis, D. Internationalization of Higher Education- Teaching Challenges in an International, Multicultural Classroom; The Unit for Pedagogical Development and Interactive Learning

(PIL) University of Gothenburg: Gothenburg, Sweden, 2015.

14. Waters, J. L. International Education is Political! Exploring the Politics of International Student Mobilities. J. Int. Stud. 2018, 8, 1459-1478.

LINGO-CULTURAL ADJUSTMENT OF INTERNATIONAL STUDENTS IN UKRAINE BEFORE THE WAR

Kostrytzia N. M., Fomina G. V., Lytvyniuk O. M.

Abstract. Education is a sphere among a lot of society activities, which is very sensitive to geopolitical changes. The war in Ukraine has influenced educational preferences. Higher education must remain open, global and international regardless boundaries. Education is a sphere among a lot of society activities, which is very sensitive to geopolitical changes. The war in Ukraine has influenced educational preferences. Higher education must remain open, global and international regardless boundaries. The aim is to find out cultural challenges and ways to overcome them. In order to achieve the aim there are 3 tasks: 1. to establish whether there is a difference between host students and international students; 2. to formulate a complete model of cultural adaptation, 3. to explore the hypothesis of "cultural fit" in relation to self-interpretation. The study was conducted online among former students and current teachers of the Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University due to the fact that during the war in Ukraine recipients are not available in person. Two groups of people participated in data collection for this study. The survey involved 5 teachers of foreign languages of the university and 10 foreign students who have already completed the programs. All respondents voluntarily participated in the survey; they were informed of the purpose of the capture and guaranteed anonymity. The obtained results show that students and teachers stressed the importance of developing speech and communication skills through organizing a conversation club and organizing events dedicated to Ukrainian culture (festivals, concerts). Such extra-curricular activities can be useful for students, as representatives of different cultures will be involved; this will force them to communicate and work together, preventing them from communicating with each other. Therefore, cultural adaptation is a type of interaction of a student with the educational environment of an educational institution, during which the subject's requirements and expectations are reconciled with his/her capabilities and objective reality. Knowing the cultural characteristics of different nations, one can explain this or that behavior of individual people, and therefore find solutions to overcome possible misunderstandings caused by cultural characteristics. Intercultural communication affects all areas of students' activities in the process of education.

Key words: cultural adjustment, academic mobility, integration, communication, competences, international students.

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.112-119
УДК 378.147

РАМКОВІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ГАЛУЗИ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЯРЕМА О., аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. Стаття присвячена розгляду питання щодо рамок умов підготовки майбутніх землепорядників у країнах Європейського Союзу. Встановлено, що типовими для Австрії, Німеччини й Франції є децентралізація функцій землепорядкування, їх виконання на різних рівнях – від державного до муніципального. Констатовано, що підготовка фахівців для галузі землепорядкування здійснюється з урахуванням завдань щодо землеустрою, охорони земель й збереженням ландшафту.

Ключові слова: землепорядкування, підготовка фахівців, Європейський Союз.

Актуальність (Introduction). Діяльність закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку майбутніх землепорядників, має бути сконцентрована на формуванні у них професійних компетентностей, що сприятимуть реалізації цими фахівцями державної політики з реформування земельних відносин. Не менш важливими професійними завданнями у сфері землепорядкування є управління земельними ресурсами, розробка проєктів землеустрою, ведення державного земельного кадастру, проведення природоохоронних заходів, здійснення моніторингу та державного контролю за раціональним використанням й охороною земель. Зважаючи на такий широкий спектр функцій фахівців із землепорядкування та процес реформування системи земельних відносин в Україні, актуальним є вивчення аналогічного досвіду країн Європейського Союзу. У цьому аспекті важливим є, зокрема, розгляд рамок умов підготовки фахівців для землепорядкової галузі у цих країнах з огляду на врахування ними глобальних тенденцій та національних особливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). З огляду на зміни у вітчизняному законодавстві

щодо регулювання земельних відносин останнім часом посилилась увага науковців до питання підготовки майбутніх землепорядників. Зокрема, О. Гаража констатує значущість впливу кадрового забезпечення та його кваліфікації на ефективність проведення земельних трансформацій. Шляхи вирішення проблеми щодо забезпечення потреби у компетентних кадрах для проведення топографо-геодезичних та землепорядкових робіт дослідниця вбачає у сертифікації фахівців із геодезії й землеустро та підвищенні їх кваліфікації [1]. Кочеригін Л. Ю. зосередив свою увагу на застосуванні компетентнісного підходу до підготовки землепорядників у коледжах [3], що, на нашу думку, повною мірою відповідає засадам підготовки зазначених фахівців у закладах вищої освіти у Європі. При цьому автор наголошує на важливості формування інформаційно-технологічних умінь. Третяк А. М., Третяк В. М., Дорош Й. М., Дорош О. С. вказують на необхідність розширення спеціальностей та спеціалізацій у процесі підготовки компетентних професіоналів із землепорядкування для забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці [5]. Темою дисертації О. О. Іванюти стали

педагогічні умови моніторингу навчальних досягнень майбутніх землепорядників у процесі вивчення спеціальних дисциплін [2]. Н. Русіна, В. Люльчик пропонують модель підготовки фахівців галузі геодезії та землеустрою в умовах інформатизації, глобалізації та євроінтеграції [4]. Водночас варто зазначити, що акцентуючи на важливості євроінтеграційних процесів, науковці не розглядали у своїх працях рамкові умови підготовки фахівців для землепорядної галузі у європейських країнах.

Мета (Purpose). Статті полягає у визначенні основних особливостей рамкових умов підготовки майбутніх фахівців для галузі землепорядкування у деяких країнах Європейського Союзу – Австрії, Франції, Німеччині.

Методи (Methods). Для досягнення заявленої мети були використані такі методи дослідження: метод аналізу і синтезу під час вивчення педагогічної й спеціальної літератури, а також нормативної документації; метод зіставлення для порівняння рамкових умов підготовки майбутніх землепорядників у країнах Європейського Союзу з метою з'ясування її особливостей у цих країнах; метод узагальнення для формулювання висновків.

Результати (Results). Досліджуючи рамкові умови підготовки майбутніх землепорядників у Австрії, варто зазначити, що вона здійснюється з орієнтацією на розподіл компетенцій, пов'язаних із землепорядкуванням [6, с. 30-32]. Юридичні обов'язки щодо державних завдань із землепорядкування (а також його концепції та координації) покладаються в Австрії на федеральний уряд та уряди дев'яти федеральних земель. Через такий поділ – на відміну від Швейцарії та Німеччини – на федеральному рівні немає рамкового законодавства щодо землепорядкування.

Так зване «номінальне просторове землепорядкування» регулюється власними законами про землепорядкування, а також відповідним законодавством (наприклад, охорона природи,

сільське господарство, інфраструктура, охорона ґрунтів) і належить до компетенції федеральних земель та муніципалітетів. Завдяки такій федеральній структурі закони регіонального планування окремих федеральних земель відрізняються як з точки зору термінів та визначень, що використовуються, так і з точки зору змісту та інструментів.

Крім того, є й інші актуальні питання землепорядкування, які прямо зазначені у Федеральній Конституції як федеральна компетенція. До них належать, зокрема: комерційне право, трудове право, транспортне право, гірниче право, лісове право, водне право. З метою полегшення координації цих завдань значна частина важливих питань землепорядкування, які формально юридично належать до компетенції федерального уряду, адмініструється на державному рівні (непряма федеральна адміністрація).

Зрештою, федеральний уряд ще має у своєму розпорядженні економічні інструменти та державні послуги й здійснює інвестиції у державну інфраструктуру, які можуть мати значний вплив на розвиток землепорядкування. В цілому, однак, в Австрії немає сфери відповідальності за «міську політику» ні на рівні федерації, ні на рівні федеральних земель.

З метою компенсації відсутності офіційних процедур правової координації з питань політики землепорядкування, в 1971 році була заснована Австрійська конференція із землепорядкування (Österreichische Raumordnungskonferenz (ÖROK)) як спільна платформа співпраці федерального уряду, федеральних земель, представників інтересів муніципалітетів та соціальних партнерів. Для того, щоб створити загальне базове розуміння проблемних питань та пріоритетності завдань, на політичному рівні кожні 10 років приймається Австрійська концепція землепорядкування та розвитку (das Österreichische Raumordnungs- bzw.

entwicklungskonzept (ÖREK)). Цей документ можна розглядати як орієнтир, але він не має юридичної сили.

Варто зазначити також щодо наявності імпліцитних форм та інструментів політики землевпорядування. На додаток до цієї платформи співпраці, існують інші нормативні акти, які неявно містять наміри політики просторового планування. Вони включають фінансове вирівнювання в Австрії, інфраструктурну політику та ряд (функціональних) надрегіональних асоціацій.

Фінансування регіональних органів у Австрії здійснюється за змішаною системою: регіональна влада отримує власний дохід (від податків і зборів), а також кошти від спільних зборів, які ґрунтуються на дворівневій системі ключів розподілу, спочатку між рівнями регіональної влади, а потім в межах рівнів. Розподіл коштів здійснюється у багатоступеневому процесі:

- Загальний розподіл відповідно до фіксованих відсотків, визначених у Законі про вирівнювання фінансового стану (Finanzausgleichsgesetz), між федеральним, державним та місцевим рівнями.

- Подальший розподіл за федеральними землями відповідно до визначених критеріїв (включаючи населення, ієрархічну чисельність населення, дохід від певних податків для кожної федеральної землі).

- Розподіл за муніципалітетами: відповідно до ключової ієрархії населення.

У результаті такої системи фінансового вирівнювання федеральний уряд та муніципалітети отримують значну частину своїх доходів за рахунок власних податків, тоді як доходи федеральних земель надходять майже виключно від часток спільних федеральних податків та від трансфертних платежів (напр., для здійснення непрямого федерального управління). Завдяки цій системі доходи федеральних земель значною мірою прив'язані до

кількості жителів і лише в дуже незначній мірі до економічного виробництва.

Політика землевпорядування в Австрії є імпліцитною й ефективною як частина багатьох (галузевих) напрямів політики, але не використовується явно як політична програма. Конституція надає федеральним землям основи, а муніципалітетам – конкретну реалізацію у сфері землевпорядування. У федеральних землях існують різні процедури та функціонально дуже фрагментована ситуація розподілу компетенцій між муніципалітетами, федеральними землями та федеральним урядом.

Не існує єдиного бачення просторового розвитку країни, яке могло б слугувати чітким орієнтиром для прийняття рішень на державному та муніципальному рівнях. Австрійська концепція просторового розвитку (Das Österreichische

Raumentwicklungskonzept (ÖREK 2001)) – це спроба претставити суттєві виклики, розробити цілі для їх вирішення та основні стратегії. Темі сталого розвитку та навколишнього середовища надається пріоритет у програмі, що часто не повною мірою відображається на практиці.

Сільське й лісове господарство та культурний ландшафт вважаються найважливішою національною перевагою, основою ідентичності та фактором розташування для туризму та інших галузей економіки. Технологічна, дослідницька і наукова політика зробили великий стрибок за останні кілька років як фактор (також як інструмент) регіонального розвитку. Метою тут також є пряме чи опосередковане залучення якомога більшої кількості регіонів країни.

Реалізація функцій землевпорядкування у Франції є поєднанням різних інструментів. На національному рівні важливим інструментом є Міжвідомчий комітет з питань територіального планування та конкурентоспроможності («Comité interministériel d'aménagement et du développement du territoire» (CIACT)). Цей комітет очолює Прем'єр-

міністр разом з іншими міністрами для впровадження конкретної політики або гармонізації територіального впливу на галузеву політику. Рішення, прийняті СІАСТ, є урядовими картами територіального планування, зокрема, й землевпорядкування [7, с. 40-53].

Іншим інструментом є набір планових документів, які існують на різних територіальних рівнях. На початку 1990-х років у Франції відмовились від загальнонаціонального плану на державному та національному рівнях і замінили його так званими «Схемами колективних послуг» («Schémas de services collectifs» (SSC)), які охоплюють дії держави у сферах вищої освіти та досліджень, культури, охорони здоров'я, інформаційно-комунікаційних технологій, енергетики, природних ландшафтів і сільської місцевості протягом наступних 20 років. Транспортну інфраструктуру було організовано рішеннями СІАСТ від 18 грудня 2003 року.

На національному рівні держава все ще має великі повноваження у сфері землевпорядкування: вона фінансує близько 30 % державної інфраструктури, зокрема найважливіших об'єктів, таких як університети, автомобільні дороги, швидкісні поїзди, телекомунікації тощо та займається, зокрема, питанням загальних територіальних рівноваг та розвитку.

Сьогодні у Франції до землевпорядкування залучені різні рівні та органи влади, і опис їх фінансів та компетенцій у зв'язку з децентралізацією часто сприймається як складний.

На місцевому рівні місцеві плани міського розвитку (PLU – «Plan local d'urbanisme») визначаються муніципалітетом або міжмуніципальною структурою. Вони повинні бути сумісними з SCOT.

Іншим важливим інструментом, крім планування, є контракти та угоди: «Contracts d'agglomération», «Contrats de plan Etat-région», «Contrats de sites» тощо.

На рівні агломерації документи територіальної узгодженості (SCOT – «Schéma de cohérence territoriale») є документами для стратегічного планування з метою гармонізації галузевої політики у сферах міського розвитку, житлового будівництва, транспорту та економіки та визначення меж між будівництвом і незабудованими територіями. Вони складаються установами міжмуніципального співробітництва («Etablissement public de coopération intercommunale» (EPCI)), представляються для загального огляду та переглядаються принаймні кожні 10 років. Наразі було розроблено 331 SCOT, 207 з них – для «земельних» проєктів.

Основними напрямками політики землевпорядкування, що реалізуються у Франції з 2002 року, є визначені напрями окремо для міської й сільської місцевостей. Для міських територій:

- політика щодо міжнародного становища метрополій;
- політика послідовного розвитку агломерацій;
- політика розвитку основних міст;
- політика щодо регіонів, що перебувають у скрутному становищі.

Для сільської місцевості:

- економічні заходи для диверсифікації;
- заходи щодо умов життя мешканців сільської місцевості;
- «Rôles d'excellence rural», що пропагує інноваційні проєкти для сільської місцевості;
- зонування (ZZR – «Zones de revitalization rurale») для розташування компаній у бідних сільських регіонах.

Ситуація у федеральній структурі Федеративної Республіки Німеччина щодо землевпорядкування зумовлена тим, що це є обов'язком окремих федеральних земель. Федеральне землевпорядкування має прямий вплив, перш за все, через федеральне галузеве планування, насамперед доріг та

водних шляхів вищого рівня підпорядкування, а також через федеральні фонди землевпорядкування: політика фінансового вирівнювання, політика масштабної транспортної інфраструктури, економічний розвиток, політика ринку праці, дослідження та розробки, містобудування та житлово-комунальне господарство, і не в останню чергу структурна політика та сільськогосподарська політика ЄС. Ці кошти мають бути об'єднані для досягнення цілей землевпорядкування.

Землевпорядкування в Німеччині – це, перш за все, координація територіально значних федеральних фондів у поєднанні з коштами федеральних земель та муніципалітетів: у державі із високим рівнем добробуту та державним втручанням у землевпорядкування здійснювалося з використанням правил та норм, які впроваджувалися за допомогою державного управління. Державних коштів на це сьогодні помітно не вистачає [8].

Хоч колишня Федеративна Республіка завдяки її центральноєвропейському розташуванню та історії «малих держав» мала найбільш збалансовану просторову структуру з усіх європейських країн з порівняно невеликою соціально-економічною поляризацією, ця перевага змінилась після об'єднання країни. Загалом Німеччина демонструє зростаючий дисбаланс між сильним заходом, особливо вздовж Рейну, Майна та Неккара, а також у Баварії та слабкою північчю (за винятком Гамбурга) та сходом, внаслідок чого карти тенденцій пропонують подальший зсув акценту з економічною концентрацією на захід та південний захід.

Це означає, що перед федеральним землевпорядкуванням стоять нові завдання: хоч у «старій» Федеративній Республіці до 1990 року було відносно легко створити рівноважні умови життя скрізь (як того вимагає Основний закон), з тих пір територіальне планування зіткнулося з конфліктом цілей продовження роботи насамперед для

соціальної рівності та рівних можливостей, що означало б переважне використання коштів у східних регіонах, що скорочуються, або для посилення економічної ефективності, що вимагало б концентрації коштів для столичних регіонів.

Відносини між різними історично різними територіями мають бути переглянуті та переосмислені. З цією метою нині інтенсивно обговорюється загальний термін «культурний ландшафт», термін, під яким розуміють міські території та напівміські території міських регіонів як культурні ландшафти, а також сільські виробничі зони сільськогосподарського та енергетичного виробництва та старі й нові території різних форм перелогових земель. Крім вже сформованих концепцій екологічної мережі та екологічної компенсації, а також захисту від паводків, також обговорюються нові концепції, такі як концепція «відповідальної спільноти», в якій столична територія та її відкрита периферія несуть спільну відповідальність за територіальний розвиток.

Наприклад, відносини можна забезпечити за допомогою контрактів, за якими агломерація забезпечує свої вимоги до питної води, свіжих продуктів, свіжого повітря, рекреаційного простору та спортивної діяльності за рахунок фінансових чи матеріальних питань, наприклад, розвитку через місцевий громадський транспорт.

Міста, які відносно рівномірно розподілені через історію, все більше зростаються разом, утворюючи великі агломерації. Розширення об'єднаної Європи та глобальна конкуренція означають, що ці агломерації міських регіонів поступово починають розуміти себе як мегаполіси, які сприймаються з глобальної точки зору як відповідні загальні локації. Землевпорядкування підтримує це утворення, вимагаючи ретельного міського регіонального планування та тісної співпраці між містами й муніципалітетами, що належать до регіону. На практиці тільки регіони Ганновер та

Штутгарт мають регіональні адміністрації, які узаконені на виборах громадян і мають значні компетенції. Усі інші столичні регіони досі були дуже слабо організовані в політичному та адміністративному сенсі.

В цілому, німецьке землевпорядкування свідчить про обережний відхід від практичного, а також інтелектуально «сухого» землевпорядкування на користь обережних підходів до активного менеджменту землевпорядкування. Хоч терміни, символи, карти та зображення традиційного землевпорядкування вже створювали враження стандартизації територій та можливостей життєдіяльності, нова концепція «культурних ландшафтів», наприклад, вносить елемент якісної відмінності у обговорення землевпорядкування, в якому також дуже обережно можна використовувати естетичні аргументи.

Але також ситуація «порожніх територій», нова для Німеччини, у поєднанні зі втратою функціональності традиційних, красивих старих міст, стає викликом для просторового планування, інноваційних управлінських ідей, які виходять далеко за межі землевпорядкування.

Висновки і перспективи (Discussion). Вивчення рамкових умов підготовки майбутніх фахівців для галузі землевпорядкування у країнах Європейського Союзу засвідчило, що вони зорієнтовані на реалізацію функцій землевпорядкування, яка здійснюється на різних рівнях – від державного до муніципального – шляхом поєднання різних інструментів.

Аналіз наявних праць і документів надає змогу зробити висновок про спільну для Австрії, Німеччини і Франції децентралізацію державних завдань із землевпорядкування. У Австрії й Німеччині, які мають схожий адміністративний поділ, ці функції покладаються на федеральний уряд і уряди федеральних земель. Окремі питання належать до компетенції федеральних земель та муніципалітетів. Однак варто зазначити, що

у федеральній структурі Федеративної Республіки Німеччина землевпорядкування є здебільшого обов'язком окремих федеральних земель.

У Франції найбільш важливим інструментом на національному рівні є Міжвідомчий комітет з питань територіального планування та конкурентоспроможності. Інші функції виконуються на різних територіальних рівнях.

Список використаних джерел

1. Гаража О. П. Нові виклики кадрового забезпечення геодезичних та землевпорядних робіт України.

Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», № 30 (2021), 65-70. <https://modecon.mnau.edu.ua>

2. Іванюта О. О. Педагогічні умови моніторингу навчальних досягнень майбутніх землевпорядників у процесі вивчення спеціальних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2018. 288 с.

3. Кочеригін Л. Ю. Підготовка землевпорядників у коледжах: компетентнісний підхід до проблем. Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія», № 199 (2014), с. 186-192.

4. Русіна Н. Г., Люльчик В. О. Модель підготовки фахівців галузі геодезії та землеустрою в умовах інформатизації, глобалізації та євроінтеграції. Інформаційні технології і засоби навчання, № 6 (2020), с. 176-187. URL:

<https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/lmoEXME7/>

5. Третяк А. М., Третяк В. М., Дорош Й. М., Дорош О. С. Професія землевпорядкування на ринку праці потребує розширення

спеціальностей та спеціалізацій. Землевпорядний вісник, № 4 (2018), с. 22-27.

6. Gruber M., Kanonier A., Pohn-Weidinger S., Schindelegger A. Raumordnung in Österreich und Bezüge zur Raumentwicklung und Regionalpolitik. Wien, 2018, 172 S.

7. Bauby P., Similie M. M. GOLD III Report. The Governance of Basic Public Services Europe. Chapter Second Part – 31 Country Sheets. 138 p.

8. Raumordnungsbericht 2021. Wettbewerbsfähigkeit stärken. Bonn, 2021, 155 S.

References

1. Harazha O. P. Novi vyklyky kadrovoho zabezpechennia heodezychnykh ta zemlevporiadnykh robit Ukrainy. Elektronne naukove fakrove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics», № 30 (2021), 65-70. <https://modecon.mnau.edu.ua>

2. Ivaniuta O. O. Pedagogichni umovy monitorynhu navchalnykh dosiahnen maibutnykh zemlevporiadnykiv u protsesi vyvchennia spetsialnykh dystsyplin: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Zhytomyr, 2018. 288 s.

3. Kocheryhin L. Iu. Pidhotovka zemlevporiadnykiv u

koledzhakh: kompetentnisni pidkhd do problem. Naukovyi zhurnal «Humanitarni studii: pedahohika, psykhohihiia, filosofiia», № 199 (2014), s. 186-192.

4. Rusina N. G. & Lyulchik V. O. (2020). Model of training of specialists in the field of geodesy and land management in the conditions of informatization, globalization and European integration. Information technologies and teaching aids, 80(6), 176-187. Retrieved from: <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/lmo-EXME7/>

5. Tretiak A. M., Tretiak V. M., Dorosh Y. M., Dorosh O. S. Profesiia zemlevporiadkuvannia na rynku pratsi potrebuie rozshyrennia spetsialnostei ta spetsializatsii. Zemlevporiadnyi visnyk, № 4 (2018), s. 22-27.

6. Gruber M., Kanonier A., Pohn-Weidinger S., Schindelegger A. Raumordnung in Österreich und Bezüge zur Raumentwicklung und Regionalpolitik. Wien, 2018, 172 S.

7. Bauby P., Similie M. M. GOLD III Report. The Governance of Basic Public Services Europe. Chapter Second Part – 31 Country Sheets. 138 p.

8. Raumordnungsbericht 2021. Wettbewerbsfähigkeit stärken. Bonn, 2021, 155 S.

FRAMEWORK CONDITIONS FOR THE TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE LAND MANAGEMENT INDUSTRY IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Yarema O.

Abstract. The paper deals with the issue of the framework conditions for the training of future land surveyors in the European Union. It is established that typical for Austria, Germany and France is the decentralization of land management functions, their implementation at different levels - from state to municipal. It is stated that the training of

specialists for the field of land management is carried out taking into account the tasks of land management, land protection and landscape conservation.

Keywords: *land management, training of specialists, European Union.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.120-125

UDC 811.161.1:39

REGIONAL STUDY MATERIAL AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE ENGLISH LANGUAGE STUDYING BY STUDENTS OF NON-LANGUAGE MAJORS**YAREMENKO N. V.**, PhD in Pedagogy, Associate Professor*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine**E-mail: iaremenko.nv@gmail.com**ORCID 0000-0002-5894-0295*

Abstract. *At the present stage of the development of society, English is necessary for intercultural communication, so its study is given much attention during the training of students of non-language majors. At the same time, it is not enough to know only the vocabulary and grammar of the English language, because when communicating it is necessary to understand the culture and features of the country the representatives of which they communicate. The purpose of this publication is to prove the need to introduce material on regional studies in teaching English to students of non-language majors and highlight our own experience in this field. During the research, such methods as analysis of scientific and pedagogical literature, generalization, synthesis and formulation of conclusions were used. The article highlights the approaches to regional studies as a science (discipline related to the methods of teaching foreign languages, which is aimed at studying general patterns of the development of large regions; discipline, which aims to study selected and organized set of economic, historical, socio-political, geographical and other knowledge; discipline, which is related to the content and features of language communication of native speakers, etc.). It is established that in order to effectively teach the material on regional studies it is necessary to carefully select educational material (historical texts, illustrations, audio and video materials), which presents the specifics of a particular English-speaking country.*

For thorough acquisition of knowledge, it is also advisable to perform exercises for better mastery of educational material (aspect-oriented, analytical and oral exercises aimed at mastering linguistic reading and exercises aimed at developing the ability to plan reading activities, form techniques of linguistic reading and self-control exercises). Our own experience of teaching regional studies to students of non-language specialties (preparation of reports and presentations, writing essays on relevant topics, organization of discussions) is highlighted.

Key words: *regional studies, regional studies material, students of non-language majors, teaching English.*

Introduction. The English language is the key to intercultural communication, so much attention is paid to its study both in secondary school and in institutions of higher education. The need to learn the English language is constantly increasing, and at the same time, the approaches to its teaching are changing. If earlier the main emphasis in learning a foreign language was on lexical and grammatical material, then at the current stage of language teaching teachers should also pay attention to general cultural, national cultural and country studies components.

At the same time, we note that in most cases, English language textbooks for students of non-linguistic specialties do not contain materials of a country science nature, so it is necessary to find other opportunities to provide students with knowledge related to the culture and history of English-speaking countries.

As the scientists emphasize, the country studies competence is an important component of the training of future specialists, because mastering a foreign language consists not only in the knowledge of grammatical and lexical units, but also in understanding the reali-

ties of the country whose language is being studied. That is why teachers of higher education institutions should correctly select and present material of a country science nature, make its teaching understandable, interesting and useful for students, increase interest and motivation in learning English (Belyaeva, 2007). (Vlakhov, 2016).

Analysis of recent studies and publications. Based on the analysis of the works of different teachers, it can be stated that the formation of country studies competence in students of non-linguistic majors is an important component of the training of future specialists. Thus, I. Bulkina and Z. Petryaeva developed methodical recommendations for the independent work of students of the specialty regarding the study of materials on country studies. L. Moroz, I. Pashko studied the socio-cultural aspect in learning a foreign language as a factor of developmental learning, N. Sabat analyzed the formation of linguistic and country studies competence of future translators taking into account the multinational nature of the spread of the English language; O. Yazlovitska studied the linguistic and regional studies component of foreign language studies at language faculties. Highly appreciating the achievements of scientists, we believe that the experience of teaching country studies material to students of non-linguistic majors is not sufficiently represented in the scientific literature.

Purpose. Therefore, the purpose of the article is to prove the need to introduce material from country studies during the teaching of English to students of non-linguistic majors and to highlight one's own experience on this issue.

To solve the set goal, we consider it necessary to solve the following **tasks**:

- to determine approaches to the definition of country studies;
- find out the reasons for the need to study country studies material by students of higher education;
- highlight one's own experience regarding the approaches of teaching

country studies material with students of non-language majors.

Methods. Methods and materials of the study include the analysis of scientific and pedagogical literature, generalization, synthesis and formulation of conclusions. A sufficient number of materials were developed for understanding the research topic.

Results. The specificity of teaching English at non-language faculties is that this discipline is not the main one, so a rather small number of hours are allocated to its study. Solving this problem is facilitated by a creative approach to teaching English and the ability of teachers to select such teaching methods and the content of educational material that will effectively contribute both to increasing motivation to learn English and to the accumulation of relevant knowledge and skills among students. The expediency of such an approach to the organization of the educational process was emphasized in the work of Academician V. Bezpalka, who noted that an important approach to teaching is not only the quality of providing knowledge, but also the method of its implementation [1, p. 45].

From work experience, we can say that knowledge of a country-scientific nature is in many cases a motivating factor for studying an academic discipline, because studying this material, students get not only academic knowledge, but mostly get acquainted with the realities and peculiarities of the existence of the society whose language they study.

It should be noted that country studies is a discipline related to the methodology of teaching foreign languages and is aimed at studying the general patterns of development of large regions. Studying country studies, students get acquainted with the socio-economic situation of the society, history, geography, ethnography, traditions and properties of the people and peculiarities of the language of one or another region [3, p. 8].

Other scientists define linguistic and regional studies as a discipline, the purpose of which is to study a selected and organized set of economic, historical, socio-political, geographical and other knowledge that is related to the content and features of language communication of native speakers, which is included in the learning process in order to provide educational and educational goals [5, p. 227].

V. I. Shcherbakov considers country studies as a system of historical and cultural knowledge that acquaints students with the most important concepts and phenomena related to politics, culture, history and geography of the country, traditions and everyday life of the people, cultural features, rules of verbal and non-verbal communication behavior [6, p. 198].

According to O. Yazlovitska, the country studies component during the study of the English language is aimed at studying national and cultural features in lexical language units, which are reflected in proper names, aphorisms, phraseological units that have no analogues in the native language. The work on the country studies material is based on historical texts, illustrative materials, audio and video materials, which vividly demonstrate the peculiarities of English-speaking countries.

The selection of material is carried out in accordance with the criteria of topicality, modernity and cultural value. Also, during the selection of material, it is necessary to take into account the professionally oriented composition of the texts (if possible), informativeness, consideration of genre diversity, as well as the linguistic and local studies component of orientation to the modern realities of English-speaking countries, the typicality of local studies phenomena and representativeness [7, p. 165].

At the same time, in order to consolidate students' knowledge, the texts should be accompanied by a certain set of exercises that allow, on the one hand, to consolidate new lexical units, and on the

other hand, knowledge of a country science nature. In particular, it is recommended to implement two groups of exercises. The first group of exercises is aimed at directly mastering the skills of linguistic and regional studies reading and includes aspect-oriented, analytical and speech exercises.

The second group of exercises is aimed at mastering individual strategies for reading texts of this type. In particular, these are exercises aimed at forming the ability to plan reading, form linguistic and regional reading techniques, and exercise self-control [9, p. 560].

Implementation of the knowledge of the country studies unit in the English language classes of students of non-language faculties can be considered a method of integrated education, because students not only learn the language, but also gain knowledge about the countries whose language is being studied. That is why materials of a country science nature are becoming more and more relevant today. However, they must be carefully selected by the teacher. For students of non-linguistic majors, emphasis should be placed on immersing students in English culture and the specifics of English-speaking countries, which is a very important aspect of communication with English speakers [8, p. 427].

Work experience has shown that for the effectiveness of education and thorough and systematic assimilation of knowledge by students, it is necessary not only to select interesting authentic texts, but also to study them regularly. An important condition is the selection of materials that are modern and relevant [2;3;7].

It can be argued that such authentic teaching aids as English-language websites, calendars, magazines, videos and audio recordings create a sense of presence in the country, contain information about the country's culture and make communication authentic. In many students, they cause a desire to

independently study the country's culture in English [4].

The processing of these materials also allows you to achieve the following educational goals:

- studying and improving lexical units, enriching the lexical reserve of students of education;
- acquiring knowledge about various spheres of the country's life and spheres of its life activity;
- comparison of information about the culture of one's own country and the countries whose language is studied [8; 9;].

From work experience, we are convinced that there are several effective methods that allow students to acquire knowledge of a country science nature. These include:

- review of the news, when students present facts and events happening in English-speaking countries to their classmates;
- writing essays or works on topics related to country studies;
- discussion of topics of a country science nature;
- organization of contests and quizzes, where the teacher can test the knowledge acquired by the students.

Note that, as a rule, we start the class with a short report by one of the students, in which the student reveals interesting news or facts from one of the English-speaking countries. At the same time, in order to systematize knowledge at the beginning of the semester, we agree that, for example, the first two months of the academic year (September and October) are devoted to familiarization with the country studies of Great Britain, and in November and December we focus on the USA. Countries are distributed in the same way in the second semester. Therefore, already at the beginning of the semester, students can choose a country that is more interesting to them and prepare a message.

As a rule, students accompany their speeches with bright presentations, which

allows the rest of the students to better understand the educational material. After the performance, feedback will be organized to consolidate the information received. Depending on the specifics of the group, it can be either answers to questions on the material that was presented, or a concise retelling of the information received. It should be noted that, as a rule, students of non-language faculties are given no more than 10 minutes for this type of activity, because in most faculties, the time allotted for studying English is very limited.

In groups where students speak English at a level no lower than B1, it is advisable to ask students to write an essay or a composition. Here are some examples of topics for essays: "Peculiarities of the construction of the economy and development of the USA (England, Australia, etc.); "Relationships and peculiarities of the partnership of the country whose language is studied with Ukraine", "Features of the cultural development of English-speaking countries", etc.

The organization of discussions, in our opinion, is also an effective tool for imparting knowledge of a country science nature to students. In particular, students are happy to discuss the following topics:

"Norms of behavior and rules of etiquette in Ukraine and English-speaking countries";

"Cultural realities, customs and traditions of Ukraine and English-speaking countries";

"Comparison of English and Ukrainian folklore expressions and slogans";

"Advantages and disadvantages of living in other countries."

Note that quizzes and competitions are held at the end of the semester. Their main purpose is a summary and generalization of the material studied during the semester. However, this method of testing knowledge is less formal and more interesting for students.

Summarizing, we should note that recently Ukrainian society is experiencing more and more challenges that arise in the field of education. If before the corona virus epidemic, one of the motivating and effective ways of studying national studies was the academic mobility of students, then currently the study of this material is based mostly on the use of educational platforms and online resources with the help of which you can organize live communication with representatives of English-speaking countries in real time, various elements of informal education. All these factors make it possible to quickly and effectively introduce materials of a country science nature into the general English language course for students of non-linguistic majors.

Discussion. Therefore, the introduction of the country studies component during the study of English by students of non-linguistic specialties gives an advantage in the future, contributes to increasing competitiveness, both on the Ukrainian and international labor markets, helps in professional interaction with colleagues from English-speaking countries, contributes to the formation of knowledge of the norms and etiquette of the country the language being studied.

The use of computer technologies, modern educational platforms, and authentic materials in the educational process allows students to fully develop their country studies competence. All this is possible provided that two important factors are observed: the competence of the teacher, who must involve each student, and the desire and motivation of the student.

In the future, it is planned to dwell in more detail on the methodology of working with texts of the country studies direction during the teaching of English to students of non-linguistic faculties.

References

1. Bepal'ko, V. P. (1995) Pedagogika i progressivnye tekhnologii obucheniya [Pedagogy and progressive learning technologies]. 336 p. (in Russian).
2. Vivchennya angliis'koï movi, istorii ta kul'turi Velikobritanii studentami nemovnikh spetsial'nostei za dopomogoyu internet-resursiv [The Study of English language, History and culture of Great Britain by students of non-language specialties with the help of online resources]. Retrieved from: <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrobotki/228815-izuchenie-anglijskogo-jazyka-istorii-i-kultur-&cd=6&hl=ru> (in Ukrainian).
3. Bulkina, I. A., Petriaieva, Z. F. (2021). Krainoznavstvo. Metodychni rekomendatsii do samostiinoi roboty studentiv spetsialnosti 291 "Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii" pershoho (bakalavrskoho) rivnia [Regional Studies. Methodical recommendations for individual work of students of the specialty 291 "International relations, communication and regional studios of first (bachelor) level]. Kharkiv. 62 s (in Ukrainian).
4. Moroz, L. V., Pashko, I. O. (2000). Sotsiokulturnyi aspekt u vyvchenni inozemnoi movy yak chynnyk rozvyvaiuchoho navchannia [Sociocultural aspect in learning a foreign language as a factor in developmental learning]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Ser. «Pedahohichni nauky». Vyp. 46. S 38 – 42. (in Ukrainian).
5. Sabat, N. O. (2019). Formuvannia linhvokrainoznavchoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv z urakhuvanniam polinatsionalnoho kharakteru poshyrennia anhliiskoi movy [Formation of linguistic competence of future translators taking into account the multinational nature of the spread of English]. Pedahohichniy Almanakh. Vyp. 41. S. 226-231 (in Ukrainian).
6. Shcherbakov, V. I. (2016) Problema pidvyshchennia yakosti pidhotovky inozemnykh studentiv [The problem of improving the quality of training of foreign students]. Innovatsii ta tradytsii

u movnii pidhotovtsi inozemnykh studentiv: materialy mizhnar. nauk.-prakt. seminaru 15 hrud. 2016 r. Kharkiv. S. 197-200. (in Ukrainian).

7. Yazlovyts'ka, O. V. (2022). Lingvokraïnoznavcha skladova vivchennya inozemnoi movi [Country study component of foreign language study], *Karazyns'ki chitannya: Lyudyna. Mova. Komunikatsiya*, Kharkiv. pp. 164-167 (in Ukrainian).

8. Koniashchenkova, I. Y. (2020). Linguistic and regional competence as a component of the content of a foreign language teaching. Topical issues

of the development of modern science. Abstracts of the 10th International scientific and practical conference. Publishing House "ACCENT". Sofia, Bulgaria. P. 425-431 (in English).

9. Topuzov O., Malykhin O., Aristova N. (2020). The right mix of approaches in the English language teaching: achieving desired learning outcomes in the ESP. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference, May 22th -23th, 2020. Vol. V. P. 558-569. (in English).

КРАЇНОЗНАВЧИЙ МАТЕРІАЛ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ Яременко Н. В.

Анотація. На сучасному етапі розвитку суспільства англійська мова є необхідною для здійснення міжкультурної комунікації, тому її вивченню приділяється велика увага під час підготовки студентів немовних спеціальностей. Разом із тим, наразі недостатньо знати тільки лексику та граматику англійської мови, адже під час спілкування необхідно розуміти культуру та особливості країни з представниками якої відбувається спілкування. Метою даної публікації є доведення необхідності впровадження матеріалу з країнознавства під час викладання англійської мови студентам немовних спеціальностей та висвітлення власного досвіду з цього питання. Під час наукового пошуку використовувалися такі методи як аналіз науково-педагогічної літератури, узагальнення, синтез та формулювання висновків. У роботі висвітлено підходи до країнознавства як науки (дисципліна суміжна з методикою викладання іноземних мов та спрямована на вивчення загальних закономірностей розвитку великих регіонів; дисципліна, метою якої є вивчення відібраної та організованої сукупності економічних, історичних, соціально-політичних, географічних та інших знань, які пов'язані зі змістом та особливостями мовного спілкування носіїв мови тощо). Установлено, що для здійснення ефективного викладання матеріалу країнознавчого характеру необхідно проводити ретельний відбір навчального матеріалу (історичних текстів, ілюстраційних матеріалів, аудіо та відео матеріалів), в яких представлено специфіку тієї чи іншої англійськомовної країни. Для ґрунтовного засвоєння знань доцільно також виконувати вправи для кращого опанування навчальним матеріалом (аспекто-спрямовані, аналітичні та мовленнєві вправи, спрямовані на оволодіння лінгвокраїнознавчим читанням та вправи, націлені на формування уміння планувати читання, формувати техніки лінгвокраїнознавчого читання та здійснювати самоконтроль). Висвітлено власний досвід викладання матеріалу країнознавчого спрямування студентам немовних спеціальностей (підготовка доповідей та презентацій, написання есе на відповідні тематики, організація дискусій).

Ключові слова: країнознавство, країнознавчий матеріал, студенти немовних спеціальностей, викладання англійської мови.

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.69-75

УДК 377.015.31-057.87:63

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ІДЕАЛІВ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

ПЕТРИВ А. Б., аспірант кафедри педагогіки

*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: petrivandrij023@gmail.com*

Анотація. У статті наголошено на необхідності вдосконалення існуючих та пошуку нових засобів національно-патріотичного виховання молоді. На підставі аналізу наукових праць сучасних дослідників, уточнено зміст поняття «педагогічні умови формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти», під яким варто розуміти комплекс спеціально аргументованих та організованих обставин та напрямів педагогічної діяльності, які в сукупності забезпечують успішність розв'язання поставлених завдань та результативність процесу формування патріотичних ідеалів студентів. За допомогою методу експертної оцінки виділено наступні педагогічні умови: формування стійкої мотивації майбутніх аграріїв до самовиховання національно-патріотичних якостей та цінностей; формування готовності наставників академічних груп аграрних закладів фахової передвищої освіти до патріотичного виховання; використання виховного потенціалу соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні патріотичних ідеалів студентів-аграріїв; забезпечення активності студентів у процесі організації та проведення позааудиторних заходів патріотичного спрямування. Здійснено теоретичне обґрунтування виокремлених педагогічних умов.

Ключові слова: педагогічні умови; аграрний заклад фахової передвищої освіти; патріотичні ідеали; формування; патріотизм; студенти-аграрії; патріотичне виховання; цінності.

Актуальність (Introduction).

Нині український народ кров'ю своїх відважних доньок і синів вписує найкращу та водночас найтрагічнішу сторінку в історію України. Українці на чолі з лідером держави Володимиром Зеленським захищають від російської навали рідну землю, мужньо боронять територіальну цілісність, соборність та незалежність, борються за збереження унікальної історико-культурної народної спадщини, ціною життя Героїв відстоюють своє право на вільне існування та світле європейське майбутнє. В таких умовах перед закладами фахової передвищої освіти на одному рівні з професійною підготовкою фахівців стоїть проблема формування патріотичних ідеалів студентів-аграріїв як представників національної інтелігенції, духовної та інтелектуальної еліти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications).

Проблема патріотичного виховання молодого покоління знайшла своє відображення у працях видатних представників української педагогічної науки: Г. Ващенко, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського та ін. Сучасні дослідники займаються розробкою теоретичних та методичних засад, методики формування патріотизму в умовах динамічного розвитку суспільства (І. Бех, О. Вишневський, В. Кузь, Н. Мойсеюк, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.). Особливості виховання студентів аграрних закладів освіти розкрито у працях К. Власенко, А. Галеевої, І. Сопівник, Р. Сопівника. Проте проблема формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти залишається не достатньо вивченою.

© Петрів А. Б.

Мета (Purpose). Мета дослідження полягає у виокремленні та обґрунтуванні педагогічних умов формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти.

Методи (Methods). Для ефективної реалізації поставленої мети було використано теоретичні (аналіз та синтез психолого-педагогічної літератури щодо досліджуваної проблеми, порівняння та систематизація, узагальнення різних поглядів) та емпіричні (експертна оцінка) методи науково-педагогічного дослідження.

Результати (Results). Ефективність процесу формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти залежить від ряду педагогічних умов, в яких він протікає. У Словнику української мови поняття «умова» трактується наступним чином:

1) сукупність правил, вимог, виконання та дотримання яких забезпечує нормальне функціонування чи здійснення чого-небудь;

2) домовленість між сторонами, договір, угода [6, с. 441].

У педагогічних дослідженнях оперують поняттям «педагогічні умови», яке трактується науковцями як обставини, що впливають на успішність проведення професійної підготовки студентів; як особливості організації педагогічного процесу у закладі освіти, що обумовлюють результати навчання та виховання, уможливають їх досягнення [1; 7]. Суттєво збагатив національну педагогічну теорію А. Литвин, наукові розвідки якого спрямовані на визначення змісту категорії «педагогічна умова», її типологічних груп, уточнення її місця в методології науково-педагогічних досліджень. Дослідник запропонував своє формулювання окресленого поняття, під яким розуміє комплекс спеціально спланованих, розроблених педагогом процедур, чинників, що безпосередньо впливають на обставини (як внутрішні, так і

зовнішні) освітньо-виховного процесу та індивідуальні параметри й особливості його учасників [3].

Узагальнюючи вищевикладене, під поняттям «педагогічні умови формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти» розуміємо комплекс спеціально аргументованих та організованих обставин та напрямів педагогічної діяльності, які в сукупності забезпечують успішність розв'язання поставлених завдань та результативність процесу формування патріотичних ідеалів студентів.

На підставі аналізу численних дисертаційних робіт та за допомогою методу експертної оцінки було виокремлено чотири педагогічні умови формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти:

1) формування стійкої мотивації майбутніх аграріїв до самовиховання національно-патріотичних якостей та цінностей;

2) формування готовності наставників академічних груп аграрних закладів фахової передвищої освіти до патріотичного виховання;

3) використання виховного потенціалу соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні патріотичних ідеалів студентів-аграріїв;

4) забезпечення активності студентів у процесі організації та проведення позааудиторних заходів патріотичного спрямування.

Висування першої педагогічної умови обумовлено тим, що ефективність освітньо-виховної роботи науково-педагогічних працівників досягається прагненням студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти до самовдосконалення, підвищення рівня знань та збагачення духовними цінностями. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що науковці (С. Карпенчук, С. Максимюк, Н. Мойсеюк, М. Фіцула) єдині в наступній думці:

процес самовиховання тісно пов'язаний з роботою над собою, над самовдосконаленням, що сприяє культивуванню позитивних та нівелюванню негативних рис особистості. Займаючись самовихованням, студент усвідомлює своє «Я-реальне» та прагне до «Я-ідеального» [10, с.12].

Велике значення у формуванні мотивації до самовиховання національно-патріотичних якостей та цінностей має метод прикладу, суть якого полягає у цілеспрямованому використанні еталонів моральної поведінки для спонукання вихованців до їх наслідування. Наприклад, спілкування студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти з кращими представниками агробізнесу не лише збагачує їх знаннями про новітні агротехнології, особливості екологобезпечного виробництва тощо, а й слугує потужним засобом усвідомлення особистістю потреби у самовдосконаленні. Отже, особистий приклад сучасного агронома як носія, окрім професійних знань умінь та навичок, національно-патріотичних цінностей, являє собою сукупність педагогічних прийомів та засобів впливу на свідомість та почуття майбутніх аграріїв силою своєї поведінки та професійної діяльності як зразка для наслідування, стимулу до самовдосконалення та самовиховання.

Обґрунтовуючи другу педагогічну умову, варто звернутися до наукових напрацювань М. Васильєвої, Л. Маценко, Н. Підбуцької, І. Сопівник, Р. Сопівника, М. Школьної, в яких розглянуто роль наставника студентської групи в організації виховної роботи в аграрних закладах освіти, особливості підвищення його педагогічної майстерності, зміст готовності до виконання професійних обов'язків. Наприклад, І. Сопівник розрізняє психологічну (тобто вмотивованість до виховання молоді, усвідомлення важливості підготовки всебічно розвинених майбутніх фахівців АПК, почуття відповідально-

сті) та методичну готовність (психолого-педагогічні знання та можливість їх практичного застосування, комунікативні та організаторські вміння, володіння методиками виховання студентів-аграріїв) [9]. М. Школьна, вивчаючи особливості виховання у студентській молоді соціальної зрілості, під готовністю кураторів до цього процесу розуміє таку якість, що поєднує в собі ціннісно-мотиваційне ставлення до означеної проблеми, здатність використовувати відповідні форми і методи в роботі, наявність ґрунтовних знань про предмет діяльності, способи та концепції виховання соціального зрілого студента-аграрника [11].

Таким чином, готовність наставника до формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти розглядається як інтегративне утворення особистості педагога, що характеризується ціннісним ставленням до проблеми національно-патріотичного виховання, позитивною мотивацією до патріотично спрямованої діяльності, системою знань про сутність, закономірності та особливості формування патріотичних ідеалів майбутніх аграріїв, здатністю підбирати такі форми та методи роботи, які сприяли б засвоєнню молоддю патріотичних знань та усвідомленню національної приналежності.

У процесі формування патріотичних ідеалів потрібно орієнтуватися на своєрідні особливості українського народу, адже недооцінка та ігнорування народних багатств, різноманітних рис національної ментальності, психології та ідеології збіднює духовний світ особистості, звужує світогляд, нівелює неординарність й оригінальність поглядів. Наставник має бути унаочненням типових рис українського народу, втіленням духовності, гуманності, людяності, носієм народної мудрості і знань з рідної мови, літератури, історії, взірцем для наслідування. Поза всяким сумнівом залишається той факт, що куратор повинен володіти системою

знань про сутність, основні види, форми, закономірності творчої та педагогічної діяльності, психолого-педагогічними методами діагностики та розвитку здібностей особистості. Ефективними у вдосконаленні педагогічної майстерності є тренінги, науково-методичні семінари, майстер-класи, конференції, онлайн вебінари тощо.

Процес підготовки висококваліфікованого спеціаліста, громадянина-патріота, всебічно розвиненої особистості має супроводжуватися засвоєнням студентами змісту наук про людину і про той сегмент буття, який нею створюється – суспільство та культуру [2]. З цього випливає третя педагогічна умова – «використання виховного потенціалу соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти».

Ідею гуманітарної підготовки здобувачів освіти розкрито у дослідженнях таких українських вчених, як І. Бех, М. Бойченко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, П. Кононенко, В. Семиченко, О. Сухомлинська та ін. Всі вони єдині в думці, що сконцентровані в гуманітарних науках соціокультурний досвід людства, зразки моральності, духовності, громадянськості, гуманізму мають сильний вплив на становлення світогляду здобувачів освіти, їх переконань, громадянської позиції, моральної свідомості, культури. Щоб розбудувати країну та впевнено крокувати в майбутнє, студентська молодь повинна пам'ятати своє коріння, мати уявлення про внесок України у розвиток науки, шанобливо ставитися до надбань української національної культури [4]. Тому «фундаментом» у формуванні патріотичних ідеалів молоді є дисципліни «Культурологія», «Історія України», «Українська мова», «Соціологія» тощо.

Розглянемо четверту педагогічну умову. На підставі аналізу наукових праць вітчизняних дослідників

(О. Абрамчук, К. Галацин, М. Донченко, В. Коваль, Н. Кузьменко, І. Ляшенко, Л. Петриченко, Н. Скрипник, О. Смально, О. Тепла та ін.) було зроблено висновок, що позааудиторна виховна робота студентів – це сукупність спеціально створених науково-педагогічними працівниками заходів, які здійснюються поза розкладом аудиторних занять, але перебувають у тісному взаємозв'язку з освітнім процесом, організуються в межах вільного часу студентів та на добровільних засадах.

Викликати інтерес майбутніх аграріїв до організації позааудиторних виховних заходів та стимулювати бажання до участі в них можна шляхом використання нових, цікавих, інтерактивних форм та методів роботи. Найбільш поширеним є поділ форм позакласної роботи за кількістю учасників: індивідуальні, групові, масові [8]. Індивідуальна робота – це самостійна діяльність окремих студентів, спрямована на самовиховання. Ефективними є такі види роботи: підготовка доповідей, стінгазет, ілюстрованих альбомів про рідну країну, стан та перспективи розвитку аграрної сфери, видатних науковців-аграрників тощо, колекціонування марок, монет, читання додаткової літератури на відповідну тематику тощо. Серед групових форм широко розповсюдженими є бесіди, дискусії, «круглі столи», гуртки, творчі студії, екскурсії в музеї та на агровиставки, демонстрація відеофільмів чи роликів на відповідну тематику. Найкращим чином соціальному розвитку особистості студента сприяє колективна самоорганізація студентського середовища, одним із найяскравіших проявів якого виступає студентське самоврядування. Його можна розглядати як форму ініціативної, самостійної громадської діяльності студентів, спрямованої на вирішення важливих питань життєдіяльності студентів, розвиток їхньої соціальної активності, підтримку соціальних ініціатив [5]. Значний вплив на утвердження па-

тріотичних почуттів та цінностей у свідомості студентів мають ретельно підготовлені та добре організовані масові заходи: святкування державних свят (День Соборності, День Конституції України, День Незалежності України, День захисника України та ін.); важливих подій у житті коледжу (День знань, День студента, День народження коледжу тощо); проведення фестивалів, виставок, тематичних вечорів.

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, на підставі теоретичного аналізу ряду матеріалів та послуговуючись методом експертної оцінки, було виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови формування патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти, до яких віднесено: формування стійкої мотивації майбутніх аграріїв до самовиховання національно-патріотичних якостей та цінностей; формування готовності наставників академічних груп аграрних закладів фахової передвищої освіти до патріотичного виховання; використання виховного потенціалу соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні патріотичних ідеалів студентів-аграріїв; забезпечення активності студентів у процесі організації та проведення позааудиторних заходів патріотичного спрямування.

Список використаних джерел

1. Дурманенко, О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. 2012. № 7. С. 135-138.
2. Казмірчук О., Курчаба О. Національно-патріотичне виховання студентів крізь викладання суспільних дисциплін: теорія і практика. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 2 (9). С. 31-37.
3. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. №. 4. С. 43-63.

4. Онопрієнко, О. М., Онопрієнко, О. В. Педагогічні засоби патріотичного виховання студентів. *Молодий вчений*. 2021. № 9 (97). С. 91-93.

5. Осіпенко, Н. Роль студентського самоврядування у формуванні громадянської позиції молоді. *Scientific Collection «InterConf»*. 2021 № 54, с. 148-151.

6. Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10. 658 с.

7. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред. А. В. Семінова. Одеса: Пальміра, 2006. 364 с.

8. Смалько О. Позааудиторна виховна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2014. № 8. С. 77-81.

9. Сопівник І. В. Про необхідність підвищення педагогічної кваліфікації наставників академічних груп в аграрних і природоохоронних ВНЗ. *Педагогічний альманах*. 2013. № 20. С. 147-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2013_20_26 (дата звернення: 26.08.2022).

10. Сопівник Р., Петрів Г. Виховання і самовиховання на засадах національно-патріотичних цінностей: метод. посіб. для студентів і науковопед. працівників аграр. і природоохорон. ВНЗ. Київ: «ЦП «Компринт», 2014. 185 с.

11. Школьна, М. До питання готовності кураторів студентських груп до виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів. *Молодь і ринок*. 2017. № 7. С. 165-169.

References

1. Durmanenko, O. (2012). Teoretychnyi analiz poniattia «pedagogichni umovy» v konteksti monitorynhu vykhovnoi roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi [Theoretical analysis of the concept of «pedagogical conditions» in the context of monitoring educational

work in a higher educational institution]. Youth and the market, (7), 135-138.

2. Kazmirchuk, O., & Kurchaba, O. (2018). Natsionalno-patriotychne vykhovannia studentiv kriz vykladannia suspilnykh dystsyplin: teoriia i praktyka [National-patriotic education of students through the teaching of social disciplines: theory and practice]. Pedagogichnyi chasopys Volyni, 2 (9), 31–37.

3. Lytvyn A., Matseiko O. (2013). Metodolohichni zasady poniattia «pedagogichni umovy» [Methodological foundations of the concept of «pedagogical conditions»]. Pedagogy and psychology of professional education, (4), 43-63.

4. Onoprienko, O. M., & Onoprienko, O. V. (2021). Pedagogichni zasoby patriotychnoho vykhovannia studentiv [Pedagogical means of patriotic education of students]. Young Scientist, (9 (97)), 91-93.

5. Osipenko, N. (2021). Rol studentskoho samovriaduvannia u formuvanni hromadianskoi pozytsii molodi. Scientific Collection «InterConf», (54), 148-151.

6. Bilodid, I. (1979). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Naukova dumka.

7. Semenova, A. (2006). Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary of professional pedagogy]. Odesa: Palmira.

8. Smalko, O. (2014).

Pozaaudytorna vykhovna robota yak chynnyk profesiino-osobystisnoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv [Extracurricular educational work as a determinant of the professional and personal development of future professors]. Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Journal of the Skhidnoevropeyskyi National University im. Lesi Ukrainki. Pedagogical Sciences, 8, 77-81.

9. Sopivnyk I. V. (2013). Pro neobkhdnist pidvyschennia pedagogichnoi kvalifikatsii nastavnykiv akademichnykh hrup v ahrarnykh i pryrodokhoronnykh VNZ [About the need to improve the pedagogical qualifications of the mentors of academic groups in agricultural and environmental universities]. Pedagogical Almanac, (20), 147-155.

10. Sopivnyk, R., & Petriv, H. (2014). Vykhovannia i samovykhovannia na zasadakh natsionalno-patriotychnykh tsinnostei [Education and self-education based on national and patriotic values]. «TsP «Kompynt».

11. Shkolna, M. (2017). Do pytannia hotovnosti kuratoriv studentskykh hrup do vykhovannia sotsialnoi zrilosti u studentiv ahrarnykh koledzhiv [To the issue of readiness of curators of student groups to foster social maturity in students of agricultural colleges]. Youth and the market, (7), 165-169.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PATRIOTIC IDEALS OF STUDENTS OF AGRICULTURAL INSTITUTIONS OF PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION

Petriv A. B.

Abstract. The article emphasizes the need to improve existing and find new means of national and patriotic education of youth. The purpose of the study is to identify and substantiate the pedagogical conditions for the formation of patriotic ideals of students of agricultural institutions of professional pre-higher education. For the effective implementation of the set goal, theoretical (analysis and synthesis of psychological and pedagogical literature on the studied problem, comparison and systematization, generalization of different views) and empirical (expert assessment) methods of scientific and pedagogical research were used. On the basis of the analysis of the scientific works of modern researchers, the content of the concept of «pedagogical conditions for the formation of patriotic

© Пемпіє А. Б.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

ideals of students of professional pre-higher education» is clarified, which should be understood as a set of specially reasoned and organized circumstances and directions of pedagogical activity, which collectively ensure the success of solving the tasks and effectiveness of the process of formation of students' patriotic ideals. Using the method of expert evaluation, the following pedagogical conditions were identified: formation of sustainable motivation of future farmers for self-education of national and patriotic qualities and values; formation of the readiness of mentors of academic groups of agricultural institutions of professional pre-higher education for patriotic education; using the educational potential of social and humanitarian disciplines in the formation of patriotic ideals of agricultural students; ensuring the activity of students in the process of organizing and conducting extra-curricular activities of a patriotic nature. Theoretical substantiation of the identified pedagogical conditions was carried out.

Keywords: *pedagogical conditions; agrarian institution of professional pre-higher education; patriotic ideals; formation; patriotism; agricultural students; patriotic education; values.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.103-111

UDC 373.2.015.31: [17.022.1+7+796]

**TECHNOLOGY OF DIALOGIC INTERACTION
AS A MEANS OF FOSTERING POLY CULTURALISM WITH
FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS**

CHAIKA O., PhD, Associate Professor, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: oxana.chaika@yahoo.es

ORCID 0000-0002-4317-9456

Abstract. *The paper aims to emphasize the importance of educational technology connected with dialogic interaction under the communicative approach in the methodological apparatus for fostering and cultivating polyculturalism among master students, who train to become foreign language teachers / instructors in future. The concept and technology of dialogic interaction is interpreted as a variety in the humanities-oriented technologies and a means of social organization and interaction between man and the world around. Such understanding allows peoples as ethnic group representatives and individuals to express their personal attitude to the surrounding world and regulate the nature of such relations with the world, whether it is man's interaction with nature, technology, information, people, themselves. It is agreed with the generally known idea that the study of several foreign languages is the key to a successful career of a qualified specialist, which is always in demand in the labor market, inasmuch able to work effectively in the specialty at the level of globally set standards. In the course of study, it is found and verified that today at the stage of foreign language(s) acquisition, the process of fostering and cultivating poly- / multiculturalism with master students, who are training to be future teachers of foreign languages, should be implemented as a purposeful systematic activity that implements a number of functions. These functions are cultural and comparative, value-forming, and socially integrative, and aim at achieving professional development and sociocultural skills of master students, who will make into foreign language teachers / instructors. The findings lead to conclude that the technology of dialogic interaction is considered an effective means of fostering polyculturalism with future teachers / instructors of foreign language(s) in the process of learning such foreign languages at university. Consequently, the technology of dialogic interaction appears as a set of forms, tools and techniques that is ensured via a combination of linguistic and cultural practice along with other activities. Such activities are supposed to include each and vary from informational, cognitive, value-oriented to artistic and aesthetic activities.*

Key words: *polyculturalism, multiculturalism, foreign language teacher, technology of dialogic interaction, higher education.*

Introduction. Recently, in connection with the growing trends in education, i.e., re-orienting it at humanization in general, communicative teaching and learning technologies, including technologies of dialogic interaction,

have become increasingly popular and been trending in their class-to-class application. In particular, dialogic interaction arises as a variety in the humanities-oriented technologies. Overall, many scholars broadly interpret it as

“means of social organization and interaction between man and the world around, which allows expressing their personal attitude to the surrounding world and regulating the nature of such relations with the world, whether it is man’s interaction with nature, technology, information, people, themselves” [3].

The European Charter for Regional or Minority Languages (ECRML) has recognized the need to recognize “the regional or minority languages as an expression of cultural wealth” as culture of inter- and cross-national communication based on the principles of respect, equality, pluralism, tolerance, friendship and mutual assistance for the benefit of all peoples [2, p. 4].

Analysis of recent researches and publications. The literature displays many discussions and plunges into the essence of the dialogic technology for cultivating and fostering polyculturalism. It is substantiated that the following statements and components sound reasonable to pursue the objectives of the current study:

1. In order to determine the content plane in the technology essence for dialogic interaction, it is the accepted interpretation of the technology which is considered in the paper; dialogic interaction is seen as an implementation means of the target ability (competence) according to Piekhota [9];

2. Technology aimed at forming the humanitarian component of the individual at the expense of resources related to the humanitarian knowledge about individual (needs, interests, motives, values) [13];

3. System of textual and dialogical activities by subjects in education, which provides the formation of

the experience associated with holistic human self-development [6];

4. Means of achieving value-positional, personality developmental, social and adaptive, and communicatively tolerant results of higher education, which are manifested in humanitarian thinking and comprehensive culture of graduates.

Among the types of humanitarian technology for organization of the educational process in higher education institutions in the forming context of poly- / multicultural personality of future foreign language teachers, it is emphasized the technology of dialogic interaction come to the frontline. After all, dialogue as a condition and as means of understanding, according to modern scholars, is seen a form of communication between subjects, as well as a form of communication with oneself, with the mind, and the Other; it is a meeting of two subjects, hence, two cultures [8, p. 70].

It is agreed with Nikitina that learning dialogue as a means of obtaining truth, knowledge of the world and oneself in it, as well as the values of another culture makes an important component of poly- / multicultural development of the personality, especially in relation to future teachers of foreign languages [7].

Therefore, the present paper **aims** at emphasizing the importance of educational technology connected with dialogic interaction under the communicative approach framework for foreign language instruction and acquisition. At the same time, it is underlined that the methodological apparatus aims at fostering and cultivating polyculturalism among master students, who train to become foreign language teachers / instructors in future.

Methods. The study makes use of numerous review and research papers on the role of polyculturalism and technology of dialogue in communication. In particular, works of domestic and foreign scholars have brought their value to trace significance for collecting, processing and analyzing the information in relevant literature in the fields of pedagogy, education, and psychology. Of pivotal value are contemporary ways of presenting thinking, teaching and learning models / patterns in education and discussing their implementation in the course of study for fostering polycultural approach in communication by students who are training to become foreign language teachers / instructors in multinational classrooms. Compilation of scientific views and integration as an underlying approach are mainly applied.

Therefore, the paper aims to emphasize the importance of educational technology connected with dialogic interaction, under the communicative approach, in the methodological apparatus for fostering and cultivating polyculturalism among master students, who train to become foreign language teachers / instructors in future.

Results. Many scholars have paid due respects to study of polyculturalism, on the one hand; on the other, communication approach under bilingualism and polylingualism has played its significant role. As regards the main provisions for the dialogue of cultures as an original principle in the context of methods for teaching foreign languages, such are described in works by a large number of researchers. Interestingly how it is possible to use research findings in one area of knowledge domain and adopt for the other. For example, Krimpas in his

most recent research presents Albanian as an ordinary language that has borrowed words and patterns from various other languages with which it came into contact from time to time, to start with. Then, the scholar smoothly moves to one of the most prominent sources of loanwords and loan-structures in Albanian, which is Medieval and Modern Greek. At the same time, it is challenging as there are numerous cases of certain “Albanian loanwords of obvious or probable Medieval or Modern Greek origin that fail to be identified as such in the relevant literature” [5, p. 23]. Krimpas concludes that “most such etymological mishaps are due to the limited knowledge of the donor language in terms of phonology, lexis and morphology” [5, p. 30-32], which for the purpose of the current study once again emphasizes the importance of interdisciplinary research for polyculturalism. It is not only “phonology, lexis and morphology”, nor only syntax and discourse analysis, which may speak of silent gaps in linguistics globally and should be thoroughly studied and discussed. It is not only about questions of interlanguage (Tarone) or about translanguaging, translatability, and translation gaps for non-equivalent lexis in source and target languages. It is about globalizing trends, which make the world peoples more open to each other, and when communication in a foreign language becomes a prerequisite for an enjoyable and better life, no matter whether it is family, work, career, traveling or business. Even within the same or closely related communities are challenges in communication, according to Caruana and Pace [1]. The authors reveal that “the inclusion of Italian learners into classes of Maltese schools is conditioned by their levels of competence in Maltese and English” [1,

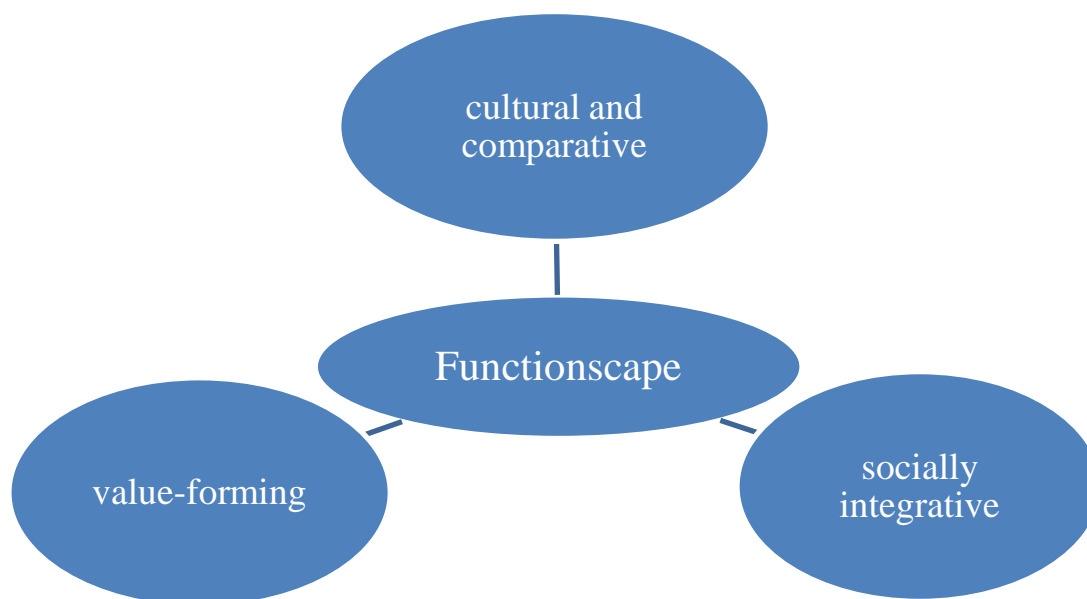
p. 145]. Further, the scholars develop the idea and explain to which extent students may be active in class, even during lessons of Italian itself. Strange as it may seem at first sight and although students' experience in Maltese schools is generally positive, some instances, where adapting to a new educational system is the cause of demotivation, demonstrate that this may lead to absenteeism, as well as display other cases of bullying. Further, Caruana and Pace find that "some Italian learners show signs of distancing from their mother tongue, although many of them reveal a sense of pride towards their cultural heritage" [1, p. 145]. This well highlights the impact of culture and language on communication, first; and second, even some minor differences in either culture or language, or both, may influence outcome in communication and motivation. Researching poly- / multiculturalism and discussing ways and technologies for bringing up tolerance, respect, sympathy, etc., for example, technology of dialogic interaction, may lead to upgrades in academic curricula and add value to quality of education globally.

That said, it is obvious as clear why issues of poly- / multiculturalism today are becoming more and more vital for a globalizing world. International and cross-national, as well as intercultural and cross-cultural communication become some other burning tasks the solution of which may help accomplish much and achieve the desired goals in politics, business and economy, and harmonize the world. Language and culture tolerance, respect towards others are fundamental values, which as embodied into academic curricula may foster, cultivate and grow poly- / multiculturalism across the geographies.

Many researchers elaborate on ways of communication, teaching and learning foreign languages, creating pedagogical frameworks for successful implementation of programs and curricula, etc. in the various light. Thus, Safonova looks into issues of studying the languages of international communication via the dialogue of cultures and civilizations [10], Haidukova describes formation of professionally oriented competence in dialogic speech for future English teachers [4], and Mysechko discusses development of the culturological component in the content of professional training for future foreign language teachers [6]. In addition, Siaska studies teaching foreign languages to future teachers in the context of intercultural dialogue and focuses on intercultural communication [12], and Tarnopolskyy engages into researching methodology of teaching foreign language speech in higher educational environment [15].

It is believed that in the course of foreign language(s) acquisition, the process of fostering and cultivating poly- / multiculturalism with master students, who are training to be future teachers of foreign languages, should be implemented as a purposeful systematic activity that implements a number of functions.

Fig. 1. Functions to grow poly- / multiculturalism with future foreign language teachers / instructors

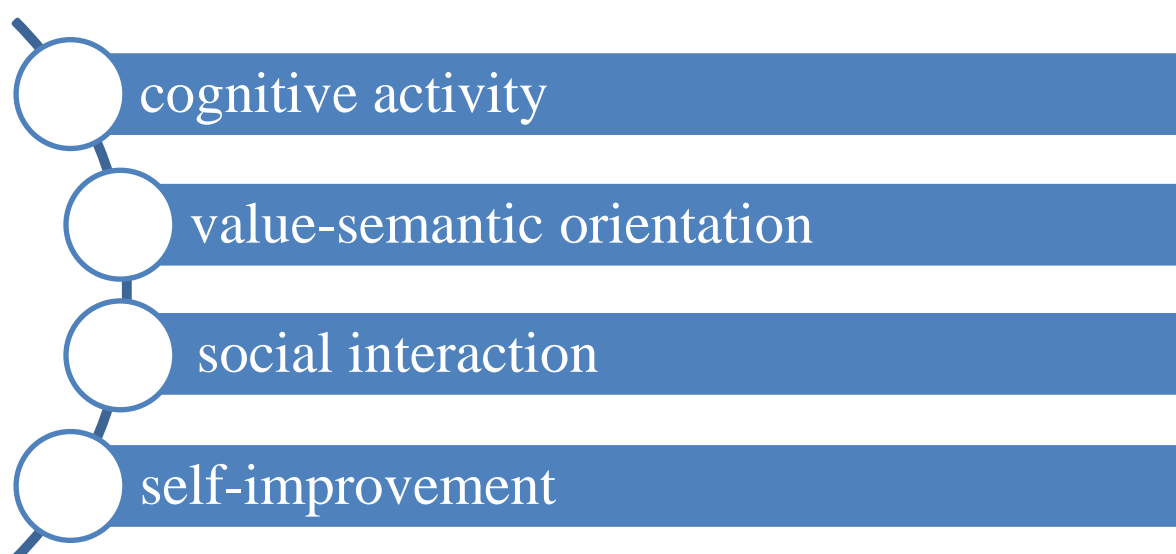

These functions – cultural and comparative, value-forming, and socially integrative, aim at achieving professional development and sociocultural skills of master students, who will make into foreign language teachers / instructors.

The technology of dialogic interaction is considered an effective means of fostering polyculturalism with future teachers / instructors of foreign language(s) in the process of learning such

foreign languages at university. Consequently, the technology of dialogic interaction appears as a set of forms, tools and techniques that is ensured via a combination of linguistic and cultural practice along with other activities. Such activities are supposed to include each and vary from informational, cognitive, value-oriented to artistic and aesthetic activities.

Fig. 2. Competences acquired and/or polished in the course of study for polycultural communication and teaching foreign languages

Source: Author's research data

That mentioned, competences of cognitive activity, value-semantic orientation, social interaction and self-improvement of future teachers of foreign languages become sharpened under a broad interdisciplinary basis. At the same time, these competences aim at general, poly- / multicultural and polylingual development of personality.

Discussion. Given the discussed above, the processes of teaching and learning foreign languages and becoming acquainted with other cultures can be modeled in the light of dialogic interaction as a variety in the humanities-oriented technologies adopted for teaching and cultivating poly- / multiculturalism among master students, who train to make into foreign language teachers / instructors. At the same time, it is followed that technology of dialogue under the communicative approach to language acquisition, or technology of dialogic interaction, stands for a broadly accepted definition and is a means of social organization and interaction between man and the world around. This understanding allows people irrespective of their race, sex, religion, origin and so on, to express their personal attitude to the surrounding world and, thus, regulate the nature of such relations with the world. Moreover, it is irrelevant whether it is man's interaction with nature, technology, information, people, or their interaction with themselves.

References

1. Amelina, S. M., Tarasenko, R. O., & Azaryan, A. A. (2019). Information and technology case as an indicator of information competence level of the translator. *CEUR Workshop Proceedings 2433*, 266–278. <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper17.pdf>
2. Androsovykh, K. A., Rudyk, Ya. M., Melnyk, M. Yu., Kovalova, O. A., & Yakymova, I. O. (2021). Psychological Guidance of the Socialisation Process of Gifted Students Using Information and Communications Technology Means. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment* 9 (2), 236-246. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2021.09.02.11>.
3. Caruana, S., Pace, M. (2021). Italian nationals in Maltese schools: a case of 'so near but yet so far'? *Review of Educational Research*, 15(2), 145-164. <https://www.researchgate.net/publication/356460088>
4. Chaika, O., Chahrak, N., Zhumbei, M., Apelt, H., Kopchak, L., & Litvinova, A. (2021). Pedagogical framework for poly / multicultural education of foreign language students seeking a degree in teaching. *International Journal of Health Sciences*, 5(3), 605-616. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v5n3.2618>.
5. Chaika, O., Polishchuk, O., Honcharuk, L., Hutyriak, O., & Kolodina, L. (2022). Poly- / Multicultural Education of Future Foreign Language Teachers in a Crosscultural Multilingual Environment. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 122-128. http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120126/papers/A_21.pdf
6. Chaika, O., Savytska, I., Sharmanova, N., Zakrenytska, L. (2021). Poly- and/or multiculturalism of future teachers in foreign language instruction: methodological facet. *WISDOM*, 4(20), 126-138. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v20i4.583>.

7. Charte européenne du plurilinguisme (2005). Paris. OEP. 9 p.
8. Dyman, T. M., Bonkovskyy, O. A., Vovkohon, A. H. (2017). *Yevropeyskyy prostir vyshchoyi osvity ta Bolonskyy protses* [European space of higher education and the Bologna process]. Odesa.
9. Gillies, R. M. (2016). Dialogic interactions in the cooperative classroom. *International Journal of Educational Research*, Volume 76, pp. 178–189.
<https://doi.org/10.1016/j.ijer.2015.02.009>
10. Haidukova, L. F. (2008). Formuvannia profesiyno-oriyentovanoi kompetentsiyi v dialohichnomu movlenni u maybutnikh uchyteliv anhliskoyi movy [Formation of professionally oriented competence in dialogic speech by future English teachers]: avtoref. dys. kand. ped. nauk: spets. 13.00.02. Kyiv.
11. Krimpas, P. G. (2021). It's all Greek to me: Missed Greek Loanwords in Albanian. *Open Journal for Studies in Linguistics*, 4(1), 23-34. DOI: 10.32591/coas.ojsl.0401.03023k
12. Mysechko, O. Ye. (2005). Rozvytok kulturolohichnoho komponenta v zmisti profesiynoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya inozemnoyi movy [Development of cultural component in the content of professional training of future foreign language teachers]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka*, Vol. 24, s. 97-101.
13. Myshak, O. (2019). English Neologisms of Biotechnology Sphere. *Cogito Multidisciplinary research Journal*, 11 (2), 198-210.
<https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85074583062&origin=resultslist&sort=plf-f>
14. Nikitina, N. P. (2014). Kulturoznavcha sotsializatsiya movnoyi osvity [Cultural socialization of language education]. *Science and Education: A New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II (16), Issue 33. Retrieved from: www.seanewdim.com
15. Ozadovska, L. V. (2001). *Paradyhma dialohichnosti v suchasnomu myslenni* [Paradigm of dialogicity in modern thinking]. Kyiv.
16. Pace, M. (2021). Language Learning and Vocational Education and Training. *Conference Proceedings: Innovation in Language Learning*, 14th Edition, pp. 233–239.
<https://www.researchgate.net/publication/356459874>
17. Piekhota, O.M. et al. (2001). *Osvitni tekhnolohiyi* [Educational technologies]. Kyiv.
18. Safonova, V.V. (1996). *Izucheniye yazykov mezhdunarodnogo obshcheniya v kontekste dialoga kultur i tsivilizatsiy* [Studying the languages of international communication in the context of the dialogue of cultures and civilizations]. Voronezh.
19. Shevchenko, H. P. (2004). Dukhovnist i tsinnosti zhyttya [Spirituality and values of life]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka* [Spirituality of personality: methodology, theory and practice]. Luhans'k: Vyd-vo Skhidnoukr. nats. un-tu im. V. Dalya.
20. Siaska, N. V. (2015). Navchannia inozemnoyi movy maybutnikh uchyteliv u konteksti dialohu kultur ta oriyentatsiyeyu na mizhkulturnu komunikatsiyu [Teaching a foreign language to future teachers in the context of intercultural dialogue and focus on intercultural communication]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya: Pedagogika*, Vol. 4. Retrieved

from:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_4_17

21. Sidash, N., Roganova, M., Domina, V., Victorova, L., Roganov, M., Miroshnichenko, V. (2020). Pedagogical Consciousness Formation of Future University Educators in the Process of Teaching English. *Universal Journal of Educational Research*, 8(4), pp. 1202 – 1211. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080410>

22. Sysoyeva, S. O. (ed.) (2001). *Pedahohichni tekhnolohiyi u neperervniy profesyniy osviti* [Pedagogical technologies in continuous professional education]. Kyiv.

23. Tadeyeva, M. (2009). *Bilinhvizm v movniy osviti yevropeyskykh krayin: dosyahnennya i problem* [Bilingualism in the language education of European countries: achievements and problems]. *Naukovi zapysky*

TNPU im. V. Hnatyuka. Pedahohika, 1, 111-115. Ternopil.

24. Tarnopolsky, O. B. (2006). *Metodyka navchannya inshomovnoyi movlennyevoyi diyalnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity* [Methods of teaching foreign language speech in higher language education]. Kyiv.

25. Vrikki, M., Kershner, R., Calcagni, E., Hennessy S., Lee, L., Estrada, N., Hernandez, F., and Ahmed, F. (2018). The teacher scheme for educational dialogue analysis (T-SEDA): developing a research-based observation tool for supporting teacher inquiry into pupils' participation in classroom dialogue. *International Journal of Research & Method in Education*, 42 (2), pp. 185–203. DOI: <https://doi.org/10.1080/1743727X.2018.1467890>.

ТЕХНОЛОГІЯ ДІАЛОГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Чайка О.

Анотація. Метою роботи є підкреслення важливості освітніх технологій, пов'язаних з діалоговою взаємодією за комунікативним підходом у методиці викладання і вивчення іноземних мов для формування та культивування полікультурності серед студентів магістратури, які в майбутньому стануть викладачами таких іноземних мов. Поняття і технологія діалогічної взаємодії трактується як різновид гуманітарно-орієнтованих технологій і засіб соціальної організації та взаємодії людини з навколишнім світом. Таке розуміння дає змогу народам як представникам етносів, з одного боку, та окремим індивідам, з іншого, висловлювати своє особисте ставлення до навколишнього світу та регулювати характер таких відносин зі світом, будь то взаємодія людини з природою, технікою, інформацією, людьми чи самим собою. Загальновідомою ідеєю є факт вивчення кількох іноземних мов одночасно, що є запорукою успішної кар'єри кваліфікованого спеціаліста, який завжди користується попитом на ринку праці, оскільки здатний ефективно працювати за фахом на рівні світових стандартів. У ході дослідження виявлено та перевірено, що сьогодні на етапі оволодіння іноземною(ими) мовою(ами) необхідно приділяти особливу увагу процесам виховання та культивування полі-/мультикультуралізму у роботі з магістрантами, які готуються стати майбутніми викладачами іноземних мов, оскільки виховання полікультурності сприяє вихованню толерантності до інших мов і культур, поваги та гідності, а в особливому фокусі реалізується як ціле-

спрямована систематична діяльність, що виконує цілу низку функцій. Висновки підкреслюють, що власне такі функції, як культурно-порівняльна, ціннісно-формувальна та соціально-інтегративна, спрямовані на досягнення професійного розвитку та соціокультурних навичок магістрантів, які стануть викладачами іноземної мови. Наприкінці, технологія діалогічної взаємодії постає як сукупність форм, засобів і прийомів, що забезпечується поєднанням мовної та культурної практики з іншими видами діяльності. Передбачається, що такі види діяльності включають кожну і варіюються від інформаційної, пізнавальної, ціннісної до художньо-естетичної діяльності.

Ключові слова: *полікультурність, мультикультурність, виховання полікультурності, майбутні викладачі іноземних мов, вища освіта.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.142-145

УДК 314.114:364.326

ДЕМОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ – ОЦІНКА МАТЕРИНСТВА**КАРТУШИНСЬКА А. В.**, старший викладач кафедри

соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: nakonechnaya.a.v@nubip.edu.ua

ORCID 0000-0002-7251-6351

Анотація. В статті представлена демографічна ситуація в Україні, яка є найважливішою складовою економічної, військової, соціальної безпеки у країні. Продемонстровані особливості демографічної ситуації в Україні, які формуються під дією зовнішніх та внутрішніх факторів, в тому числі природних умов, базового генофонду, правових, моральних та релігійних норм, адміністративно-регулятивних актів, екологічних умов проживання тощо. Розкриті особливості демографічної ситуації в Україні, які формуються під дією зовнішніх та внутрішніх факторів, в тому числі природних умов, базового генофонду, правових, моральних та релігійних норм, адміністративно-регулятивних актів, екологічних умов проживання тощо. Представлені фактори, які впливають на можливість стабільного демографічного приросту. Висвітлена тема неформальних шлюбно-сімейних стосунків. Проаналізовано тенденцію, щодо поступового зменшення числа шлюбів в Україні за останні роки та стабілізації кількості розлучень. природний приріст населення, став негативним і неухильно продовжує зменшуватися, рівень загальної смертності населення є одним із найвищих серед країн Європи. Висвітлене питання високої смертності населення у працездатному віці, при цьому як суттєву особливість слід відзначити наступну статеву-вікову диференціацію: у всіх вікових групах населення від 20 до 50 років смертність чоловіків утричі більше, ніж у жінок. Проаналізовано, що природний приріст населення, став негативним і неухильно продовжує зменшуватися, рівень загальної смертності населення є одним із найвищих серед країн Європи. Висвітлено проблему міграції, що велика кількість працюючих за кордоном українців не лише заробляють гроші, а й шукають нагоди залишитися жити там назавжди. Якщо врахувати всі фактори, які впливають на можливість стабільного демографічного приросту, можна сказати, що його досягнення є складним завданням.

Ключові слова: демографія, шлюб, розлучення, народжуваність, смертність, генофонд, моральні норми, соціальна безпека, сім'я.

Актуальність (Introduction).

Демографічна ситуація в Україні є найважливішою складовою економічної, військової, соціальної безпеки у країні. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птахи чисельність населення України, може скоротитися більш ніж на 12 млн. осіб та депопуляція стала характерною особливістю для України, коли тенденцію скорочення населення здолати вже практично неможливо.

Даною проблемою займається низка вчених, однак вирішення цієї про-

блеми важко, тому що в країні немає достатніх фінансових коштів, не всі програми держава може профінансувати.

Особливості демографічної ситуації в Україні формуються під дією зовнішніх та внутрішніх факторів, в тому числі природних умов, базового генофонду, правових, моральних та релігійних норм, адміністративно-регулятивних актів, екологічних умов проживання тощо.

До основних демографічних показників відносяться: народжуваність; смертність; природний рух населення; шлюбність; статево-вікова структура.

Нинішня демографічна ситуація негативно позначиться на майбутніх поколіннях через падіння добробуту українців знизиться народжуваність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Соціальні катаклізми у демографічній історії України були настільки «регулярними» та значними, що призвели до суттєвого зменшення чисельності її населення, що негативно позначились на природному процесі самовідтворення сім'ї, викликали глибокі наслідки в економічному, інтелектуальному та суспільному розвитку України загалом.

Таким чином, серед причин демографічної кризи важливе місце посідають економічні проблеми, нестабільність, розчарування населення в політиці керівництва країни. І на даний момент подолати демографічну кризу не допомагають навіть державні виплати молодим батькам. Не можна забувати про такий чинник, як міграція населення. Велика кількість працюючих за кордоном українців не лише заробляють гроші, а й шукають нагоди залишитися жити там назавжди. Якщо врахувати все фактори, які впливають на можливість стабільного демографічного приросту, можна сказати, що його досягнення є складним завданням.

Демографи стурбовані насамперед довгостроковими тенденціями, оскільки це може спричинити скорочення працездатного населення України.

Деякі фахівці стверджують, що помітним стало зменшення працездатного населення вже з 2012 року. В останні роки в Україні чітко простежується тенденція до поступового зменшення числа шлюбів (2020 року зареєстровано 167,9 тис. шлюбів, тоді як у 1991 році цей показник відповідав 493 тис.) та стабілізації кількості розлучень. У суспільстві посилюється неформальні шлюбно-сімейні стосунки. Зростає кількість дітей, що народжуються поза шлюбом, збільшується кількість одиноких матерів (серед усіх розлучених) жінок

більше 90 % становлять жінки у фертильному віці).

Пріоритетні заходи, спрямовані на вирішення цих проблем, реалізуються у Національних програмах "Планування сім'ї" і "Діти України" а також у Довгостроковій програмі покращення становища жінок, сім'ї, охорони материнства та дитинства.

Однак зусилля, що додаються, на жаль, не дали поки можливості зупинити негативні процеси у відтворенні населення України. Як показують прогностичні розрахунки, ці тенденції, незважаючи на їхню крайню небажаність, матимуть місце і надалі.

Особливу тривогу викликає висока смертність населення у працездатному віці, при цьому як суттєву особливість слід відзначити наступну статевовікову диференціацію: у всіх вікових групах населення від 20 до 50 років смертність чоловіків утричі більше, ніж у жінок.

Таким чином, прогресуюча загальна тенденція старіння населення України, що супроводжується зниженням народжуваності при відносній стабілізації високого рівня смертності, загострення проблем сім'ї, наявність значного міграційного відтоку населення, причому переважно у працездатному віці, обумовлюють дуже складну ситуацію у сфері відтворення населення.

Мета (Purpose). Методи статті теоретично обґрунтувати актуальність вивчення проблеми демографічної ситуації в Україні.

Методи (Methods). Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Висновки і перспективи (Discussion). Кризові тенденції у демографічному стані за останні 2 роки найбільш концентровано виявляються у таких показниках:

- природний приріст населення, став негативним і неухильно продовжує зменшуватися, рівень загальної смертності населення є одним із найвищих

серед країн Європи. За 2021 рік померло 714 263 громадян, народилося 271 984 дітей;

- середня очікувана тривалість життя зменшилась на 3,5 роки;

- основною причиною скорочення тривалості життя є високий рівень передчасної смертності чоловіків працездатного віку;

- чисельність дитячого населення стрімко скорочується;

Тому всі представники суспільства мають активно діяти у напрямі оптимізації демографічної ситуації, розробляти програми, щоб зміцнити у країні людський потенціал.

Список використаних джерел

1. Демографічні тенденції в Україні / Research and Branding group – Маркетингові дослідження – дослідження ринку.

<http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8227/>.

2. Демографія та соціальна статистика в соціальній роботі. С. А. Архіпова – навчальний посібник; 2018р.

3. Національна академія наук України Інститут демографії та соціальних досліджень ім.М. В. Птухи НАН України -

4. Демографія та соціальна економіка. 3(41)-2020р.

5. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області області. <http://kh.ukrstat.gov.ua/>

6. Сардак С. Е. Сучасна проблематика міжнародного руху людських ресурсів: міграція, туризм, Зтранзитно-професійні переміщення, віртуальний міжнародний рух / С .Е. Сардак // Інвестиції: практика та досвід. 2015. No 15. С. 11–14.

Reference

1. Demographic trends in Ukraine / Research and Branding group - Marketing research - market research.

2. Demography and social statistics in social work. S.A. Arkhipova – study guide; 2018

3. National Academy of Sciences of Ukraine Institute of Demography and Social Research named after M. V. Ptukh of the National Academy of Sciences of Ukraine -

4. Demography and social economy. 3(41)-2020.

5. Official website of the Main Department of Statistics in the Kharkiv region of the region.

6. Sardak S.E. Modern problems of the international movement of human resources: migration, tourism, 3transit-professional movements, virtual international movement / S. E. Sardak // Investments: practice and experience. 2015. No. 15. P. 11–14

DEMOGRAPHIC TRENDS IN UKRAINE – MATERNITY ASSESSMENT

Kartushynska A. V.

Abstract. *The article presents the demographic situation in Ukraine, which is the most important component of economic, military, and social security in the country. The peculiarities of the demographic situation in Ukraine are demonstrated, which are formed under the influence of external and internal factors, including natural conditions, the basic gene pool, legal, moral and religious norms, administrative and regulatory acts, ecological living conditions, etc. Factors affecting the possibility of stable demographic growth are presented. The topic of informal marriage and family relations is highlighted. The trend of the gradual decrease in the number of marriages in Ukraine in recent years and the stabilization of the number of divorces was analyzed. the natural increase of the population has become negative and steadily continues to decrease, the general mortality rate of the population is one of the highest among European countries. The issue of high mortality of the working-age population is highlighted, while the following sex-age differentiation should be noted as*

a significant feature: in all age groups of the population from 20 to 50 years, the mortality rate of men is three times higher than that of women. It was analyzed that the natural increase of the population became negative and steadily continues to decrease, the level of total mortality of the population is one of the highest among European countries. The problem of migration is highlighted, that a large number of Ukrainians working abroad not only earn money, but also look for an opportunity to stay and live there forever. If we take into account all the factors that affect the possibility of stable demographic growth, we can say that achieving it is a difficult task.

Key words: *demography, marriage, divorce, birth rate, mortality, gene pool, moral standards, social security, family.*

ПСИХОЛОГІЯ

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.126-135

УДК 316.6:37.091.12:712

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ ЛАНДШАФТНОЇ ТЕРАПІЇ

АЛЬТАНОВА А. Б., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: al.altanova@gmail.com

ORCID 0000-0002-2783-4932

Анотація. У статті висвітлені сутність ландшафтної терапії як міждисциплінарного поняття та місце цього методу серед інших засобів соціально-психологічної реабілітації; виявлені психолого-естетичні аспекти сприйняття людиною ландшафтних комплексів як засобу соціально-психологічної реабілітації. Застосування методу ландшафтної терапії представлено в контексті трьох найбільш сучасних і перспективних підходів у міжнародній соціальній роботі: підхід, що базується на сильних сторонах клієнтів; підхід, орієнтований на «наснаження» або «активізацію» клієнтів та концепція зеленої соціальної роботи. У статті доводиться хибність підходу до ландшафтної терапії лише як до природного фону під час застосування, так би мовити, основних методик арт-терапії. Описані форми застосування ландшафтної терапії у соціальних практиках, прийнятих у світі (наприклад, самотерапія в лікарнях і реабілітаційних центрах), та соціальних практиках, які запроваджено в НУБіП України. Визначено категорії НПП, для яких ландшафтна терапія є найбільш рекомендованою. Наголошено, що лікувально-реабілітаційний вплив ландшафтної терапії під час роботи з НПП спрямований, крім отримання естетичного задоволення, ще й на оптимізацію негативних емоційних станів. Проаналізовано стан вивчення проблеми впливу різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини. Ландшафтна терапія як автономна методика соціально-психологічної реабілітації сприймається у світі як дієвий інструмент впливу на клієнтів і пацієнтів з цілим рядом психічних, соціальних і фізичних проблем. Як близькі за концепцією з ландшафтною терапією галузі, у світі активно розвиваються еко-терапія (природотерапія) та гарденотерапія (терапевтичні сади). З'ясовано реабілітаційний потенціал засобів ландшафтної терапії в умовах санаторно-курортного лікування. Подано результати емпіричного дослідження, проведеного на базі НУБіП України з вивчення щоденних (рутинних) технік самовідновлення НПП впродовж робочого дня.

Ключові слова: ландшафт, терапевтичний ландшафт, естетичний потенціал ландшафту, стани психоемоційного благополуччя / неблагополуччя НПП, психолого-естетичні аспекти сприйняття людиною ландшафтних комплексів, реабілітаційний потенціал засобів ландшафтної терапії, ресурси особистості, наснаження (емпауермент).

Актуальність (Introduction).

Нині активно розробляється ідея підтримки психічного здоров'я працівників шляхом впровадження

повсякденних технік самопомоги без спеціально спрямованого впливу. Це відмінна риса екопсихологічного підходу до людини. В галузі освіти

© Альтанова А. Б.

відзначають виникнення нової прикладної дисципліни, яка називається *відновлювальними практиками*, у клінічній психології використовуються поняття «ненаправлена самодопомога». Такі підходи проявляють повагу до психологічного благополуччя людини та готовність зміцнювати його неінвазивними, природними техніками. До таких неінвазивних відновлювальних практик, безсумнівно, належить ландшафтна терапія (далі – ЛТ) як екопсихологічна методика соціально-психологічної реабілітації науково-педагогічних працівників (далі – НПП).

В останнє десятиліття оновлюється репертуар технік та інтервенцій, які використовують соціальні працівники. Українська науковиця Т. Семигіна на підставі аналізу сучасної закордонної літератури вважає одними із ключових і перспективних напрямків розвитку соціальної роботи у світовому і вітчизняному контекстах: 1) підхід, що базується на сильних сторонах клієнтів; 2) підхід, орієнтований на «наснаження» або «активізацію» клієнтів [16, с. 27-41]; 3) концепцію зеленої соціальної роботи [18, с. 8]. В українській професійній літературі на позначення «*empowerment*» вживають поняття «наснаження», «активізація», у соціології послуговуються поняттями – активізація, мобілізація або розширення можливостей, у соціальній психології – активізація або – імпаурмент [18, с. 27-41]. У контексті розвивального підходу соціальні працівники мають працювати над *поверненням людей до активної участі* в суспільному житті, орієнтуючись на їхні сильні сторони та *мотивувати до пошуку ресурсів* [16, с. 25-26]. Естетичні ландшафти, звичайно, належать до таких ресурсів для наснаження людини, в контексті оптимізації її психоемоційного стану під час виконання професійних обов'язків.

Актуальним є запровадження у ЗВО навчальних курсів, орієнтованих на

усвідомлення естетично цінних ландшафтів як одного із важливих природних ресурсів, що може бути використаний для відновлення психоемоційних станів особистості. Такий міждисциплінарний курс на межі медичної та психологічної реабілітації, естетики, психології, екології людини був би доречний в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications).

Не зважаючи на посилення інтересу до питання підвищення стресостійкості та працездатності особистості, проблема застосування засобів ландшафтної терапії залишається мало дослідженою. Крім того, існує певна термінологічна неузгодженість: окремі дослідники відмовляють в автономності методу ЛТ, вважаючи перебування на природі лише приємним додатком до так би мовити, основних методик арт-терапії, усвідомлюють ЛТ тільки з префіксом арт-, а якщо і вживають без цього префіксу, то тоді розуміють ЛТ як лендарт [4]. На нашу думку, ЛТ є самодостатнім методом впливу на свідомість та підсвідомість людини. Для реалізації цього методу не обов'язково вдаватись до арт-терапевтичних практик та розраховувати в основному лише на можливості їхнього впливу. Видається помилковим сприйняття ландшафтної арт-терапії і просто ЛТ як один і той самий метод, оскільки перше є частиною другого. Для початку ЛТ іноді достатньо під час напруженого робочого дня подивитись на красивий пейзаж за вікном, або прогулятись садом на території лікарні чи установи, або прогулятись міським парком. Поєднання можливостей природи і арт-терапії – це зовсім нова форма допомоги особистості, яка має великі перспективи.

Ще однією особливістю досліджуваної тематики є її міждисциплінарний характер. Симбіотичний характер проблеми естетичного сприйняття ландшафту зумовлює необхідність залучення

міждисциплінарних підходів та методів (соціально-психологічної реабілітації як напряму соціальної роботи; психології; соціології; естетики; екології людини, культурології; геоекології; рекреаційної географії; поведінкової географії, урбоекології та теорії містобудівництва (ландшафтний дизайн і ландшафтна архітектура) тощо [3].

Науковиця Р. Іщук проаналізувала проблеми впливу різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини, окреслила головні аспекти психологічної адаптованості людини в різних типах екосистем [9].

Проблема природного складника у формуванні предметно-просторового середовища в умовах сучасної урбанізації та технотизації розглядається в працях Н. Я. Крижановської та Н. В. Гатальської [11; 5].

З середини 1980-х років з'явилась концепція терапевтичного саду. Дослідження Роджера Ульріха (1984) показало, що пацієнти, які мали *доступ до вікна з гарним видом*, відновлювалися швидше і потребували менше знеболюючих препаратів. Згодом Клер Купер Маркус (1995) та Адріан Бертоном (2014) підтвердили *переваги терапевтичних садів* біля лікарень, хоспісів, будинків престарілих чи будь-яких інших установ, де пацієнти лікуються від фізичної або психічної патології.

Фундатором наукового напряму, який почав вивчати *естетику ландшафту*, вважається А. Hettner, який у 1927 р. запропонував виділити науковий напрям – *естетичну географію* та загострив увагу на питанні об'єктивності оцінки естетичної привабливості ландшафту [21]. *Соціокультурний контекст естетичного сприйняття ландшафту* досліджував Vidal de la Blanche, який виявив, що існують групи населення, що відрізняються особливостями просторового сприйняття та пейзажно-естетичними уподобаннями і розробили концепцію «культурних кодів» [8]. Саме ці «коди» визначають духовні

та раціоналістичні ландшафтно-естетичні симпатії людей.

М. Д. Гродзинським та О. В. Савицькою виокремлені *ландшафтоцентричні* (спрямовані на вивчення рис ландшафту, які визначають його естетичні якості) та *антропоцентричні* (спрямовані на пізнання людини як суб'єкту естетичного сприйняття, у свідомості якого формується образ ландшафту) *напрями дослідження естетики ландшафту* [7].

Термін *терапевтичний ландшафт* (therapeutic/healing landscape) був визначений у 1992 році географом Вільямом Геслером як місце, «де фізичне та побудоване середовище, соціальні умови та людське сприйняття поєднуються, щоб створити атмосферу, яка сприяє зціленню» (Gesler, W., 1992) [22]. Концепція терапевтичного ландшафту виникла в *медичній географії* (науці, що вивчає вплив середовища на здоров'я людини) [20]. З'являється піддисципліна *географія здоров'я*, що висуває на центральний план місце як «оперативну і живу конструкцію», яка має значення для процесу оздоровлення (Kearns, R. A. and Moon, G., 2002) [24]. М. Й. Ертель у 1885 р. вперше застосував у курортному лікуванні *теренкур* (від фр. terrain – місцевість, ділянка, територія і нім. kuhr – лікування) – лікування дозованою ходьбою організованими маршрутами, дозованими за відстанню, часом та кутом нахилу [19].

Зовсім недавно література про терапевтичні ландшафти торкнулася теми вивчення конкретних результатів для *психічного здоров'я* людини від зустрічі з природним середовищем. Особливо впливовою була теорія Каплана (Kaplan, S. (1995) про відновлення уваги, згідно з якою *покращення когнітивних функцій* стало результатом проведення часу на природі, враховуючи, що для спостереження не потрібно значної розумової енергії [23]. Дослідження, що стосуються переваг природного середовища для психічного здоров'я, часто зосереджуються на певних

групах – на *молодому поколінні, літніх особах та людях із проблемами психічного здоров'я* (Milligan, C., & Bingley, A. (2007) [5].

Представники такого напрямку, як *відновна психологія середовища* вважають, що для відновлення потрібно використовувати спеціальні, відмінні від професійних простори, найчастіше – природні. Перші дослідження в цій галузі були ініційовані в 1970 р. С. і Р. Капланами, Дж. Вендтом і Р. Ульріхом, які вивчали надання людьми переваги тому чи іншому місцю та вплив цих обраних середовищ на їхнє психологічне благополуччя (Kaplan, Kaplan, Wendt, 1972; Ulrich, 1979).

Мета (Purpose). Полягає у теоретичному, емпіричному та практичному обґрунтуванні ЛТ як ефективного методу соціально-психологічної реабілітації науково-педагогічних працівників.

Методи (Methods). Теоретичні вивчення, аналіз, інтерпретація та узагальнення наукових джерел з метою з'ясування стану дослідженості проблеми; визначення термінологічних понять дослідження; емпіричні опитування, кейс-метод (вивчалися типові успішні досвіди організації своєї діяльності на робочому місці), включене спостереження, інтерв'ю та метод експертів.

Результати (Results). У контексті нашого дослідження ресурсом, що наснажує стимулює відновлення, підтримує та зміцнює особистісне і соціальне функціонування НПП шляхом мобілізації їх сильних сторін, підтримки копінгових стратегій, піднесення самооцінки, зміни дисфункціональних моделей мислення і стосунків з іншими, полегшення професійних стресів виступає ЛТ. *Ландшафтна терапія* (від нім. Landschaft – пейзаж, вид) – різновид естетотерапії, метод курортної терапії, спрямований на оздоровлення організму впливом краси природи, пейзажів та лікувальних прогулянок. Як варіант пси-

хотерапії метод спирається на психоемоційний вплив ландшафтів на людину, лікувальне спілкування з природою.

У НУБіП України ландшафтна терапія може бути реалізована через такі сприятливі фактори найближчого соціального середовища та університетські соціальні практики, як: 1. природоохоронна спрямованість місії та концепції університету; 2. розташування закладу на території Національного природного парку «Голосіївський»; 3. наявність і доступність для всіх учасників освітнього процесу власного ботанічного саду (в контексті близькості територіального розташування від навчальних корпусів та безкоштовного користування); 4. наявність на прилеглий території парку розроблених екостежок (екомаршрутів) для прогулянок викладачів і студентів; 5. наявність власної стайні і пасіки з апібудиночками; 6. наявність ННІ туризму та концепції розвитку туристичних маршрутів; 7. наявність центру соціально-психологічної реабілітації викладачів і студентів (при кафедрі соціальної роботи та реабілітації) та центру соціально-психологічної служби, де апробуються різні програми профілактики професійного стресу й емоційного вигорання НПП; 8. активна діяльність профспілкової організації співробітників університету та гуманітарно-педагогічного факультету з організації систематичних виїзних екскурсій до мальовничих міст та місцевостей України тощо [1; 2; 6; 15]; 9) наявність у складі підрозділів НУБіП України спортивно-оздоровчого табору «Академічний» на узбережжі Чорного моря [17]. Перераховані чинники ресурсозабезпечення університету сприяють підтримці самооцінки НПП, їх самореалізації, адаптації, соціально-психологічній реабілітації, профілактиці у них станів психологічного неблагополуччя і ризику – професійного стресу (інформаційного, організаційного, комунікативного), фрустрації, переднервовових, субдепресивних станів, сенсорної деривації, трудоголізму, емоційного вигорання, професійних криз тощо.

Такі форми ЛТ, як екскурсії до ландшафтних парків та архітектурно значимих пам'яток, екотуризм, теренкур (під час санаторно-курортного лікування), спостереження за естетично насиченими природними та урбанізованими ландшафтними пейзажами доцільно застосовувати абсолютно усім НПП, проте особливо корисними такі впливи будуть для осіб зі зниженою працездатністю, комплексом неповноцінності, егоцентризмом, емоційною ригідністю, трудоголізмом. ЛТ як метод колективного наснаження корисна в робочих колективах НПП, де спостерігаються підвищена конфліктність, погана згуртованість, групова поляризація, несприятливий психологічний клімат, недостатня організованість, занадто високий рівень суперництва, низька ефективність діяльності групи. В таких колективах доцільно частіше проводити екскурсії вихідного дня.

ЛТ діє комплексно, адже сприймається різними системами (*мультисенсорно*): через зір, слух, нюх та дотик. Вона здійснює седативний, відволікаючий, активізуючий і *катарсичний* ефект. На людину діють перш за все такі складові частини пейзажу, як колір, форма і лінія [5].

Під час визначення терапевтичної дії ландшафту, крім його естетичних якостей, велике значення має *вплив різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу людини*. Цю проблему досліджувала Р. Іщук [9]. Взаємозв'язок між середовищем, в якому перебуває людина, і змінами в її психіці помічений здавна. Так, ще в дохристиянську добу людина надавала певним місцям особливого значення (священні діброви, урочища, пагорби). Це свідчення того, що *наші предки використовували ландшафти як допоміжний засіб трансформації свідомості мас* [9]. Помічено, що в людини в ландшафтних екосистемах, до яких вона *адаптована*, виникають *позитивні відчуття* і, навпаки, *де-*

адаптованість людини до ландшафтних екосистем проявляється негативними емоціями [9].

Основні лікувальні фактори методу ЛТ – заспокійливий, відволікаючий, активізуючий, надихаючий, естетичний та гармонізуючий. Зазначаються також покращення фізичної активності, чуттєвості, концентрації уваги, поява мотивації, полегшення болю від втрати. Прогулянки просто неба, споглядання пейзажів, розвивають в людині креативність, навички комунікації.

Наразі особливо у великих урбанізованих містах існує проблема необхідності «олюдинити середовище», змінити ті його параметри, що в найбільшій мірі згубно впливають на психічний та фізіологічний стан людини, а в ідеалі – організувати середовище із заданими для людини властивостями [3].

ЛТ можна асоціювати з популярною за кордоном наукою – екотерапією, також відому як природотерапія. Це робота з психічним здоров'ям людини. *Відновлювальні ефекти* пов'язані з трьома основними видами контактів з природним середовищем: 1) коли клієнти *споглядають* природні ландшафти або об'єкти (включаючи образи природи на картинах, фотографіях або відеофільми); 2) коли вони *безпосередньо занурені в природний ландшафт*, але займають пасивну, рецептивної позицію; 3) коли вони активно залучаються у певну діяльність, *взаємодіючи з природним середовищем*.

Підвидом ЛТ є *терапевтичний сад* (therapeutic garden – гарденотерапія, садотерапія) – зовнішній простір, створений для задоволення фізичних, психологічних, соціальних і духовних потреб людей, які перебувають у складі охорони здоров'я, і який допомагає цим людям підтримувати контакт з реальністю та забезпечує психофізичне благополуччя усім користувачам, тобто пацієнтам, відвідувачам та медичному персоналу. *Науково доведено, що терапевтичний сад може: зменшити стрес, допомагаючи організму знайти*

власний баланс; зменшити біль; зменшити депресію, особливо якщо вона спонукає до руху/дій; покращити якість життя у хронічно або невиліковно хворих; допомогти пацієнту викликати власні лікувальні ресурси; допомогти хворому прийняти свій невиліковний стан; створити відповідне середовище, де пацієнт може займатися фізкультурою, садівництвом тощо; бути простором, де персонал може відпочити під час робочих перерв і зняти стрес, що в свою чергу допомагає покращити якість обслуговування; призвести до скорочення термінів госпіталізації та використання знеболюючих засобів. Зараз садотерапія вважається корисною та ефективною терапевтичною методикою і використовується в лікарнях, будинках престарілих, реабілітаційних закладах, школах, в'язницях, таборах, притулках для бездомних, громадських центрах.

Окремо слід зазначити реабілітаційний потенціал засобів ЛТ в умовах санаторно-курортного лікування. До головних методів кліматотерапії належать: теренкур, аеротерапія, ароматерапія, геліотерапія, таласотерапія, мікрокліматоретрапія (аероіонотерапія, аерофітотерапія, спелеотерапія) [10].

Туризм і рекреаційно-дозвілєва діяльність, беззаперечно, є умовами розвитку ЛТ. Останнім часом з'являються та обґрунтовуються науковцями такі різновиди туризму, як *медичний (лікувальний), екотуризм, сільський туризм, оздоровчий туризм*. В Україні існує практика з розробки мальовничих пішохідних маршрутів, наприклад для огляду красот Карпат тощо [12]. Отже, ландшафтна терапія як автономна методика соціально-психологічної реабілітації сприймається у світі як дієвий інструмент впливу на клієнтів і пацієнтів з цілим рядом психічних, соціальних і фізичних проблем. Як близькі за концепцією з ландшафтною терапією галузі у світі активно розвиваються екотерапія (природотерапія) та садотерапія.

На базі НУБіП України нами було проведено дослідження щоденних (рутинних) технік самодопомоги НПП. Основне дослідницьке питання звучало так: «Чи існують, і якщо так, то які рутинні практики самодопомоги НПП впродовж робочого дня?» Опитувані НПП відзначили, що для всіх працівників важливо іноді на роботі впродовж робочого дня побути в тиші та спокої; перекусити, випити чай, каву; а також – *визирнути у вікно, подивитися в далечінь, усамітнитися або порухатися*. Таким чином, приватність, харчові звички, самотнє перебування в спокійному місці і *зосередження на пейзажі за вікном* – це типові психотехніки, пов'язані з середовищем, які лідирують серед НПП, що багато працюють на робочому місці. Менш популярні, але також задіяні різноманітні тілесно-просторові дії – *пройтися, піднятися / спуститися, розім'ятися*. Наші результати узгоджуються з даними інших дослідників. Так, *важливість виду з вікна* для одужання хворих у шпиталі та їх потреби у ліках відзначалася С. Вердербером та Д. Реуманом (Verderber, Reuman, 1987; Ulrich, 1984). *Гарний вид з вікна є цінним активом організації для здоров'я та благополуччя працівників*. Людина намагається вийти з-під пресу ситуації, дивлячись у вікно.

Зниження показників вигорання, вичерпання фізичних, емоційних та енергетичних ресурсів НПП відбулось в тому числі й завдяки участі в екскурсіях, на яких у НПП була можливість спостерігати за красивими природними ландшафтами і наснажувати свій психологічний стан засобами ландшафтної терапії.

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, ландшафтну терапію слід розглядати як концепцію організації відпочинку і дозвілля людей, особливо урбанізованих мешканців та людей, які шукають ресурсів для підвищення своєї стресостійкості у кризовій ситуації, чи для наснаження під час професійного вигорання, чи протистояння хворобі. Слід сказати, що саме в такому

ракурсі ландшафтна терапія є мало вивченим предметом дослідження. Проте за цим майбутнє. На сьогодні в літературі відсутні серйозні систематизовані дослідження впливу різних типів ландшафтних екосистем на психоемоційну сферу і здоров'я людини, тому ця проблема потребує подальшого детального вивчення.

Список використаних джерел

1. Ачкевич О. Прогулянка-екскурсія колективу механіко-технологічного факультету НУБіП України по приголомшливому ландшафтному парку «Олександрія» та храмовому комплексу в с. Буки. 25 жовтня 2021 р. URL: <https://nubip.edu.ua/node/100333>
2. Ачкевич О. Ніщо так не об'єднує колектив, як відпочинок разом (екскурсія колективу НУБіП України до Національного парку «Межигір'я»). 28 вересня 2021 року. URL: <https://nubip.edu.ua/node/98240>
3. Бучко Ж. І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону: Дис... канд. геогр. наук: 11.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2001. 178 с.
4. Вознесенська Л. О. Ландшафтна арт-терапія: можливості використання в соціальній сфері. С. 35-45. *Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник статей*. Київ, 2008. Випуск 20 (23). 228 с.
5. Гатальська Н. В. Теоретико-методологічні аспекти формування естетики паркового середовища. Дис. на ... док. архітектури / 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури, Харківський національний університет будівництва та архітектури. Харків, 2020. 420 с.
6. Гейко С., Лаута О. Місто, де «живе» Бог. Гуманітарії подорожують славетною Вінничиною. 4 жовтня 2021 року. URL: <https://nubip.edu.ua/node/98645>
7. Гроздинський М. Д., Савицька О. В. Естетика ландшафту. Київ: поліграф. центр «Київський університет», 2005. 183 с.
8. Дирин Д. А., Попов Е. С. Оценка пейзажно-эстетической привлекательности ландшафтов: методологический. Изв. Алтай. гос. унта. 2010. № 3. С. 120–124.
9. Іщук Р. Рівень психологічної адаптованості людини в різних типах ландшафтних екосистем. *Zrównoważony rozwój. Debiut naukowy*. 2011. с. 369-375.
10. Кравець О. М., Рябев А. А. Курортологія: підручник; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 167 с.
11. Крижановская Н. Я. Основы ландшафтной архитектуры та дизайна: підручник / Н. Я. Крижановська, М. А. Вотінов, О. В. Смірнова; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 348 с.
12. Ландшафтотерапія в Карпатах. URL: <https://hutir.org/ozdorovlenie/landshaftoterapiya>
13. Ландшафтотерапія – лечение красотой курортных пейзажей. URL: <http://sankurtur.ru/methods/364/>
14. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
15. Семашко Т. Гуманітарії шляхами славної історії (поїздка до м. Батурин НПП гуманітарно-педагогічного факультету). 5 листопада 2018 року. URL: <https://nubip.edu.ua/node/52557>
16. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: пріоритети та стандарти. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 175 с., с. 27-41.
17. Спортивно-оздоровчий табір «Академічний» НУБіП України. URL: <https://nubip.edu.ua/node/92408>

© Альтанова А. Б.

18. Сучасні теорії соціальної роботи: Антологія [упор. Т. Семигіна]. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с.

19. Теренкури, оздоровчі стежки на курортах. Історія. Показання та обмеження. URL: <http://sankurtur.ru/methods/368>

20. Andrews, G. Landscapes of well-being / T. Brown, G. Andrews, S. Cummins, B. Greenhough, D. Lewis, and A. Power (eds.) *Health Geographies: A Critical Introduction*. 2017. Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 59–75.

21. Hettner A. Die Geographie. Ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden. Breslau: Ferdinand Hirt Verlag, 1927. 463 с.

22. Gesler, W. Therapeutic landscapes: Medical issues in light of the new cultural geography. *Social Science & Medicine*, 1992. 34(7), 735–746.

23. Kaplan, S. The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*, 1995. 15(3), 169–182.

24. Kearns R. A. and Moon, G. From medical to health geography: Novelty, place and theory after a decade of change. *Progress in Human Geography*, 2002. 26, 605–625.

References

1. Achkevych O. Prohulyanka-ekskursiya kolektyvu mekhaniko-tekhnolohichnoho fakultetu NUBiP Ukrainy po pryholomshlyvomu landshaftnomu parku «Oleksandriya» ta khramovomu kompleksom v s. Buky. 25 zhovtnya 2021 r. URL: <https://nubip.edu.ua/node/100333>

2. Achkevych O. Nishcho tak ne obyednuye kolektyv, yak vidpochynok razom (ekskursiya kolektyvu NUBiP Ukrainy do Natsionalnoho parku «Mezhyhiria»). 28 veresnya 2021 roku. URL: <https://nubip.edu.ua/node/98240>

3. Buchko ZH. I. Estetychni yakosti landshaftiv u konteksti vykorystannya ta

zberezhennya humanistychnoho resursnoho potentsialu rehionu: Dys... kand. heohr. nauk: 11.00.01 / Chernivetskyy natsionalnyy un-t im. Yuriya Fedkovycha. Chernivtsi, 2001. 178 с.

4. Voznesenska L. O. Landshaftna art-terapiya: mozhlyvosti vykorystannya v sotsialniy sferi. S. 35-45. Naukovi studiyi iz sotsialnoyi ta politychnoyi psykholohiyi. Zbirnyk statey. Kyiv, 2008. Vypusk 20 (23). 228 s.

5. Hatal'ska N. V. Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannya estetyky parkovoho seredovyscha. Dys. na ... dok. arkhitektury / 18.00.01 – Teoriya arkhitektury, restavratsiya pamyatok arkhitektury, Kharkivskyi natsionalnyy universytet budivnytstva ta arkhitektury. Kharkiv, 2020. 420 s.

6. Heyko S., Lauta O. Misto, de «zhyve» Boh. Humanitariyi podorozhuyut slavetnoyu Vinnychnoyu. 4 zhovtnya 2021 roku. URL: <https://nubip.edu.ua/node/98645>

7. Hrozdynskyi M. D., Savytska O. V. Estetyka landshaftu. Kyiv: polihraf. tsentr «Kyivskyi universytet», 2005. 183 s.

8. Dirin D. A., Popov Ye. S. Otsenka peyzazhno-esteticheskoy privlekatelnosti landshaftov: metodologicheskyy. Izv. Altay. gos. un-ta. 2010. № 3. S. 120–124.

9. Ishchuk R. Riven psykholohichnoyi adaptovanosti lyudyny v riznykh typakh landshaftnykh ekosystem. Zrównowazony rozwój. Debiut naukowy. 2011. s. 369-375.

10. Kravets O. M., Ryabyev A. A. Kurortolohiya: pidruchnyk; Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova. Kharkiv: KHNUMH im. O. M. Beketova, 2017. 167 s.

11. Kryzhanovskaya N. YA. Osnovy landshaftnoyi arkhitektury ta dyzaynu: pidruchnyk / N. YA. Kryzhanovska, M. A. Votinov, O. V. Smirnova; Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova. Kharkiv: KHNUMH im. O. M. Beketova, 2019. 348 s.

12. Landshaftoterapiya v Karpatakh. URL: <https://hutir.org/ozdorovlenie/landshaftoterapiya>
13. Landshaftoterapiya – lecheniye krasotoy kurortnykh peyzazhey. URL: <http://sankurtur.ru/methods/364/>
14. Semyhina T. Suchasna sotsialna robota. Kyiv: Akademiya pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu, 2020. 275 s.
15. Semashko T. Humanitariyi shlyakhmy slavnoyi istoriyi (poyizdka do m. Baturyn NPP humanitarno-pedahohichnoho fakultetu). 5 lystopada 2018 roku. URL: <https://nubip.edu.ua/node/52557>
16. Semyhina T. Mizhnarodna sotsialna robota: priorytety ta standarty. Kyiv: Akademiya pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu, 2021. 175 s., s. 27-41.
17. Sportyvno-ozdorovchyy tabir «Akademichnyy» NUBiP Ukrayiny. URL: <https://nubip.edu.ua/node/92408>
18. Suchasni teoriyi sotsialnoyi roboty: Antolohiya [upor. T. Semyhina]. Kyiv: Akademiya pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu, 2021. 160 s.
19. Terrenkur, tropy zdorovya na kurortakh. Istoriya. Pokazaniya i ogranicheniya. URL: <http://sankurtur.ru/methods/368>
20. Andrews, G. Landscapes of well-being / T. Brown, G. Andrews, S. Cummins, B. Greenhough, D. Lewis, and A. Power (eds.) Health Geographies: A Critical Introduction. 2017. Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 59–75.
21. Hettner A. Die Geographie. Ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden. Breslau: Ferdinand Hirt Verlag, 1927. 463 s.
22. Gesler, W. Therapeutic landscapes: Medical issues in light of the new cultural geography. Social Science & Medicine, 1992. 34(7), 735–746.
23. Kaplan, S. The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. Journal of Environmental Psychology, 1995. 15(3), 169–182.
24. Kearns R. A. and Moon, G. From medical to health geography: Novelty, place and theory after a decade of change. Progress in Human Geography, 2002. 26, 605–625.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS BY MEANS OF LANDSCAPE THERAPY

Altanova A. B.

Abstract. *The article highlights the essence of landscape therapy as an interdisciplinary concept and the place of this method among other means of social and psychological rehabilitation. The psychological and aesthetic aspects of human perception of landscape complexes as a means of social and psychological rehabilitation are revealed. The application of the landscape therapy method is presented in the context of three of the most modern and promising approaches in international social work: an approach based on clients' strengths, an approach focused on "empowerment" or "activation" of clients and the concept of green social work. The article proves the fallacy of approaching landscape therapy only as a natural background during the application, so to speak, of the basic techniques of art therapy. The forms of application of landscape therapy in social practices accepted in the world (for example, garden therapy in hospitals and rehabilitation centers) and social practices introduced at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine are described. The categories of scientific and pedagogical workers for whom landscape therapy is the most recommended are defined. It is emphasized that landscape therapy's therapeutic and rehabilitative effect during interaction with scientific and pedagogical workers is aimed not only at obtaining aesthetic satisfaction, but also at optimizing negative emotional states. The state of studying the problem of the influence of different types of landscape ecosystems on the psycho-emotional sphere of a person is analyzed. Landscape therapy as an autonomous method of social and psychological rehabilitation is perceived in the world as an effective tool for influencing clients and patients with a number of mental, social and physical problems. Ecotherapy (nature therapy) and garden therapy (therapeutic gardens) are actively developing in the world as branches that are close in concept to landscape therapy. The rehabilitative potential of the means of landscape therapy in the conditions of sanatorium-resort treatment has been clarified. The results of an empirical study conducted on the basis of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine on the study of daily (routine) self-recovery techniques of scientific and pedagogical workers during the working day are presented.*

Keywords: *landscape, therapeutic landscape, aesthetic potential of landscape, states of psychological and emotional well-being / ill-health of scientific and pedagogical workers, psychological and aesthetic aspects of human perception of landscape complexes, rehabilitation potential of landscape therapy tools, personal resources, social empowerment.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.146-151

UDC 37.013.42:159.9

THE ROLE OF THE FACILITATOR IN THE CONTEXT OF SUBJECT-SUBJECT PEDAGOGICAL COMMUNICATION

OMELCHENKO L. M., PhD, associate professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: omelchenko2006@nubip.edu.ua

Abstract. *The article is devoted to the problem of pedagogical facilitation. The dominant role of information technologies, the transition to mixed (face-to-face-distance) learning, the necessity to create a safe educational environment, caused by the full-scale war of russia against Ukraine, determine the urgent need for the teacher to master a new role - the facilitator. It is substantiated that pedagogical facilitation is the effect of pedagogical interaction that occurs in subject-subject communication, the essence of which is to actualize personal creative potential, improve the productivity of interaction by facilitating the process of educational and professional activity. Determinants of the specified process are a special style of interaction, the presence of the teacher's personal qualities that determine the possibility of performing the role of facilitator. It has been proven that the most acceptable professional position of a teacher is a partner position, since it is a position that gives the opportunity to implement the principle of equality (subjectivity). In order to realize the professional role of a teacher-facilitator, it is important to be aware of social expectations: a dignified attitude to the student's personality as the highest value, centering in pedagogical activity on the needs of the student and on the realization of one's own professional need for self-development, self-improvement, establishing harmonious relationships on the basis of morality and spirituality. The content of the activity of a teacher-facilitator is to create a psychological atmosphere, an intellectual field, to observe the activities of students, to model the interaction of students, and to activate their activities. The congruence, acceptance and empathy of the teacher will contribute to the formation of trusting relations between the teacher and the students, which is a guarantee of the opportunity for each partner to manifest his own subjectivity.*

Key words: *facilitation, pedagogical communication, subject-subject interaction, pedagogical facilitation, the role of a teacher-facilitator.*

Introduction. The modern educational process, both throughout the world and in Ukraine, has undergone significant changes due to the dominant role of information technologies, the need to organize a psychologically safe space for students, the Covid-19 pandemic, the forced migration of the population caused by russia's military aggression against Ukraine. The traditional role of the teacher-bearer (source) of knowledge was gradually reduced, because currently the information for the acquirer is available, open, and valid. Distance learning, which had a significant spread during the pandemic, encouraged teachers themselves to quickly take up new educational technologies. However, the problem of self-organization

of students in the process of educational and professional activities, establishment of their effective communication and productive interaction has become extremely acute. The importance of psycho-emotional support for applicants mastering a profession in extreme conditions is increasing. Therefore, the problem of a teacher mastering new roles in pedagogical professional activity, in particular that of a facilitator, requires special attention. The issue of the teacher's awareness of changes in the structural and functional sphere of pedagogical communication also becomes important.

Analysis of recent researches and publications. The phenomenon of facilitation became the subject of research

by social psychologists at the beginning of the 20th century, because, the influence of others on performance and productivity of certain activities of people investigated F. Allport, R. Zajonc, P. Hunt, J. Killer, J. Friedman. The ideas of mutual understanding, rather close to the modern understanding of fascism, in the process of communication was investigated by A. Adler, E. Berne, A. Maslow. The problem of facilitation is described quite widely within the framework of organizational psychology. Where it is interpreted as a technology of organizational development and change, and a facilitator - as someone who makes a contribution by helping the group: determine goals, tasks, needs, plans for their satisfaction, to understand group processes; to create interaction; to manage the discussion; to support participants in evaluating their existing skills and developing new ones, managing interpersonal dynamics, etc. (I. Bence, P. Carlson, E. Davidson).

Purpose. The purpose of our article is to highlight the results of a theoretical study aimed at fulfilling the following tasks:

- to justify the concept of «facilitation»;
- to reveal the meaning of the role of «teacher-facilitator».

Methods. According to the purpose, the research methods are: analysis, synthesis, generalization, systematization.

Results. The term «facilitation» comes from the Latin *facilis* («easy»). Research in the field of social psychology has made it possible to reach a conclusion: the presence of other people causes social tension, which contributes to the manifestation of dominant reactions [3]. This effect was called «social facilitation». That is the presence of another «facilitates» the manifestation of those reactions that prevail in a person. Other studies confirm that the individual often lacks a certain level of tension to perform the activity. If the tension achieved from the presence of another corresponds to the optimal level, then the

performed actions improve (facilitation effect), if its level is higher than the optimal level, the actions may deteriorate.

This effect has become widespread in practical technologies. In modern science, it is known as the facilitation of social interaction. It is understood as a change, an increase in the productivity of the interaction of communication participants by actualizing in their minds the images of social interaction: the situation itself and the subjects of interaction in the presence of a facilitator. That is the effect of improving group dynamics under the non-directive guidance of the facilitator [6].

Therefore, the effect of social facilitation is manifested in the situation of social interaction, in the process of social perception of the presence of others, and therefore, its psychological mechanisms are: categorization, comparison, identification, reflection. In interpersonal interaction the individual feels an increase the level of his mental tension. He perceives the results of his activity, comparing them with the expectations, achievements of others, his own pursuits, evaluates them, compares them with his ideas about their ideal level. As a result, he is either satisfied with participation in joint activities: his images of the ideal self and the social self-coincided; or experiences cognitive dissonance: the inconsistency of the ideal self and the social self, which causes a high level of psycho-emotional tension. The effect of social facilitation is related to the creation of opportunities to overcome cognitive dissonance by creating systemic support for participants within social interaction, helping to overcome their own limitations, and creating a situation of development in interaction.

K. Rogers was one of the first, who adapted this concept to the system of pedagogical interaction. Considering pedagogical communication as a field in which pedagogical interaction takes place, he singles out the following features:

- getting to know the personality: in the process of communication, the teacher gets to know the personality of the

recipient and vice versa; the main task facing the teacher is to help the student in self-expression, to help the student to show his positive traits;

- empathy – supporting the student at the very beginning of communication;

- self-affirmation – to help the acquirer to realize the value of his personality, his own uniqueness, the value of his Self, to have adequate self-esteem;

- elevation of personality – to create conditions for mutual moral and spiritual development;

- an open position – providing the opportunity for the student to communicate that information to the interlocutor, which is currently unattainable;

- exchange – of information, emotions, meanings, actions, norms [5].

All of the above makes it possible to come to a conclusion: in pedagogical communication, the teacher should create favorable conditions for self-expression of the student's personality, manifestation of his positive identity. And the main role of the teacher within such interaction with the student is that of a facilitator.

So, pedagogical facilitation is the effect of pedagogical interaction that occurs in subject-subject communication, the essence of which is the actualization of personal creative potential, improving the productivity of interaction, by facilitating the process of educational and professional activity. Determinants of the specified process are a special style of interaction, the presence of the teacher's personal qualities that determine the possibility of performing the role of facilitator.

For a detailed analysis of the professional pedagogical role of the facilitator, consider the essence of the concept of «role». In social psychology, a social role is defined as a system of requirements that society puts forward to an individual, it is the individual's realization of his social position [2]. The well-known Ukrainian researcher V. Moskalenko argues that the role clearly defines the strategy of a person's behavior in communication, as it is

determined by the position of the individual in interpersonal communication [2]. We support this opinion, because it is the position of a person in communication that determines his interaction strategy.

So, speaking about the position of the teacher-facilitator in the process of pedagogical communication, we consider the partner professional position to be the most acceptable, since it is precisely this that gives the opportunity to realize the principle of equality. Awareness of the importance of not only one's own subjectivity, but also the student's subjectivity will enable the teacher to implement the communication strategy given by the role of the facilitator.

P. Gornostay interprets the concept of «role» as a functional characteristic of an individual's behavior, a set of his needs, ideas about himself as a performer of a role (role self-concept), social circumstances that enable its realization [1]. He considers his role identity to be an important characteristic of an individual. He explains it as a person's feeling and experience of himself as a subject of a social role, which is generated by the process of integration of the individual into social groups. Realizing himself as the bearer of a certain social role, the individual enters into role interaction, which is the unity of the following components: role expectations (a person's reflection of what partners expect from him in the process of realizing a specific role), role behavior (pattern of social behavior), role self - concepts (role experiences, feeling of oneself as the subject of a role) [1].

Based on the structure of role interaction, we will describe the content of the role of «teacher-facilitator». Analyzing role expectations, we will consider the main aspects of facilitative communication. In our opinion, an important factor in realizing the role of a teacher-facilitator is the personality of the teacher himself, as the subject of the role of «teacher», in particular:

- awareness of his professional choice and purpose,

- value orientations,

- system of forms of his professional focus,
- attitude towards oneself and others.

Humanist psychologists insist that the teacher-facilitator has the following professionally important beliefs:

- every person, regardless of age, level of cultural or intellectual development, is a carrier of personal dignity;
- the individual realizes the significance of his possibility of free choice, he accepts responsibility for its consequences;
- educational activity is cooperation that brings joy if it takes place in a system of harmonious relations between people.

Consonant with these provisions is the ideas of the Ukrainian teacher V. Sukhomlynskyi for teaching and raising children: «One of the most important educational tasks is that in the process of mastering knowledge, every child experience human dignity and a sense of pride. The teacher not only opens the world to the student, but also establishes the child in the surrounding world as an active creator, builder, who experiences a sense of pride for his successes» [7]. «To give children the joy of work, the joy of success in education, to awaken in their hearts a sense of pride and self-worth — is the first commandment of education» [7].

Therefore, the teacher-facilitator is aware of the importance of such social expectations: a dignified attitude to the student's personality as the highest value, centering in pedagogical activity on the needs of the student and on the realization of one's own professional need for self-development, self-improvement, establishing harmonious relationships on the basis of morality and spirituality. In such a relationship, not only the teacher influences the acquirer, but also the acquirer in turn influences the teacher.

L. Ortquist-Ahrens and R. Torosyan, justifying the role behavior of the facilitator in pedagogical communication, insist: he is not an expert or a group

leader. Its main task is to create opportunities for group members to achieve individual and joint goals. Therefore, his attention should be focused on the interpersonal processes that arise in the interaction between the applicants, as well as on the approaches to the work itself, and not on the implementation of its content [4]. Therefore, the teacher must create a psychological atmosphere, he is more of an observer in the process of pedagogical interaction, able to model the interaction of students, create an intellectual field for them, activate their activity, and not explain, conduct classes.

According to the mentioned authors, a facilitator is a person who is fluent in the ways of helping to create a psychological atmosphere that inspires real research, acceptance of challenges faced by group members, learning and productivity. The main features of the facilitator's leadership are the ability to influence the course of discussion, help resolve contradictions or conflicts that arise during interaction, promote awareness of the importance of gaining experience of interaction, respect for the results of joint activities. Such assistance will contribute to increasing the responsibility of the participants of pedagogical communication for the task being performed. Moreover, the facilitator participates in the discussion of intellectual tasks, but does not impose ideas on how to solve the task on the group, does not abuse power [4].

Since the role self-concept is manifested in the system of role experiences of a person as the subject of a role, we will describe it from the standpoint of pedagogical communication. In his writings, K. Rogers proceeds from the conceptual position that a person can discover in himself significant resources for self-knowledge, changing self-concept, and his behavior [5]. It follows from this: the main factors of pedagogical communication that will ensure the actualization of the student's potential are: congruence – the teacher's ability to be himself, his ability not to

«hide» behind an official mask, but to sincerely express his feelings and experiences; non-evaluative acceptance of the student's personality – not the teacher's refusal to evaluate the student, but the ability to perceive him as a person, which is a value; empathy - achieving a deep understanding of the student through the use of active listening techniques. Congruence, acceptance and empathy will contribute to the formation of trusting relationships, which are the basis for subject-subject communication.

Discussion. So, pedagogical facilitation arises in subject-subject communication, its essence consists in actualizing personal creative potential, improving the productivity of interaction, by facilitating the process of educational and professional activity of students. A teacher-facilitator in pedagogical communication takes a partner professional position, since it is she who makes it possible to realize the principle of equality (subjectivity). In order to realize the professional role of a teacher-facilitator, it is important to be aware of social expectations: a dignified attitude to the student's personality as the highest value, centering in pedagogical activity on the needs of the student and on the realization of one's own professional need for self-development, self-improvement, establishing harmonious relationships on the basis of morality and spirituality. The content of his activity is the creation of a psychological atmosphere, observation, modeling of student interaction, creation of an intellectual field, activation

of their activity. Congruence, acceptance and empathy of the teacher will contribute to the formation of a trusting relationship between the teacher and students.

Prospects for further research are psychological features of the implementation of the pedagogical facilitation strategy.

References

1. Hornostai, P. P. Lychnost i rol. Rolevoi podkhod v sotsyalnoi psykhohohyy lychnosty. Kyiv: Ynterpress LTD, 2007. 312 s.
2. Moskalenko, V. Sotsialna psykhohohiia. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2008. 688 s.
3. Myers, D. G. (2005) Social Psychoogy. McGrawHill. 593 p.
4. Ortquist-Ahrens, L., Torosyan, R. (2009). The role of the facilitator in faculty learning communities: Paving the way for growth, productivity, and collegiality. *Learning Communities Journal*, 1 (1), 29-62.
5. Rogers, K. Voprosy, kotoryie ya by siebie zadal, esli by byl uchytieliem. URL: <https://studfile.net/preview/2918470/>.
6. Rough, J. Dynamic facilitation and the magic of self-organizing change. *The Journal for Quality and Participation*. 1997. Vol. 20. Is. 3. P. 34–38.
7. Sukhomlynskyi, V. Sertse viddaiu ditiam. Elektronnyi resurs. URL: <http://surl.li/sagp> (data zvernennia 10.09.2022).

РОЛЬ ФАСИЛИТАТОРА В КОНТЕКСТІ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Омельченко Л. М.

Анотація. У статті висвітлено результати теоретичного дослідження проблеми педагогічної фасилітації. Панівна роль інформаційних технологій, перехід до змішаного (очно-дистанційного) навчання, необхідність створення безпечного освітнього середовища, спричинена повномасштабною війною росії проти України, зумовлюють актуальну потребу опанування викладачем нової ролі – фасилітатора. Обґрунтовано, що педагогічна фасилітація – ефект педагогічної взаємодії, що виникає в суб'єкт-суб'єктному спілкуванні, сутність якого полягає в актуалізації особистісного творчого потенціалу, покращенні продуктивності взаємодії, шляхом

полегшення процесу навчально-професійної діяльності. Детермінантами зазначеного процесу є особливий стиль взаємодії, наявність у педагога особистісних якостей, що зумовлюють можливість виконання ролі фасилітатора. Доведено, що найбільш прийнятною професійною позицією викладача є партнерська, оскільки саме вона дає можливість зреалізувати принцип рівності (суб'єктності). Для реалізації професійної ролі педагога-фасилітатора важливим є усвідомлення соціальних очікувань: гідне ставлення до особистості студента як до найвищої цінності, концентрація в педагогічній діяльності на потребах студента та на реалізації власної професійної потреби у саморозвитку, самовдосконаленні, налагодження гармонійних стосунків на підґрунті моральності, духовності. Змістом діяльності педагога-фасилітатора є створення психологічної атмосфери, інтелектуального поля, спостереження за діяльністю здобувачів, моделювання взаємодії студентів, активізування їхньої діяльності. Конгруентність, прийняття та емпатійність викладача сприятимуть формуванню довірливих стосунків педагога та здобувачів, що є запорукою можливості прояву кожним партнером власної суб'єктності.

Ключові слова: фасилітація, педагогічне спілкування, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, педагогічна фасилітація, роль педагога-фасилітатора.

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.34-39

УДК 376.013:364.62

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ІНКЛЮЗІЯ»**БУДЕГАЙ В. А.**, аспірант*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: budegayva1997@gmail.com*

Анотація. У статті здійснено аналіз наукових джерел з проблеми визначення сутності інклюзії. Автор обґрунтовано, що тлумачення поняття «інклюзія» позначає процес залучення та інтеграції людей з особливими освітніми потребами, в соціальне середовище, з рівноправною участю в усіх соціальних, освітніх, політичних та ін. програмах. Він включає розробку та застосування системи заходів для створення умов безперешкодного доступу кожного громадянина до освіти, медичних послуг, інформації, працевлаштування, житла, відпочинку, подорожей тощо, незалежно від їх психофізичних можливостей, походження, релігії, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, статі, матеріального становища та ін. Ефективність цього процесу залежить від визнання єдності та різноманіття людства, як джерела розвитку суспільства, як суспільної цінності, як складової суспільної довіри, як ресурсу творчого розвитку людства. Соціальний працівник як провідник ідей інклюзії в сфері спеціалізованого обслуговування та соціального захисту окремих груп і категорій населення має бути професійно підготовлений. Тому підготовка майбутніх соціальних працівників має спрямовуватись на формування інклюзивної компетентності, що в майбутньому забезпечить якісну професійну діяльність. Як кваліфікований консультант і комунікатор соціальний працівник повинен володіти сформованими світоглядними, етичними, моральними, комунікативними якостями. В аспекті формування інклюзивної культури в системі вищої професійної освіти майбутніх соціальних працівників, автор виділяє принципи інклюзії (толерантність, повагу, солідарність, безпеку).

Ключові слова: інклюзія, інклюзивні принципи, інклюзивна освіта, соціальна робота.

Актуальність (Introduction). Інтеграція України в європейський освітній простір, визнання прав і свобод всіх громадян незалежно від особливостей їхнього психофізичного розвитку, національної, релігійної чи етнічної приналежності, соціальних проблем зумовили необхідність перегляду основних напрямів розвитку суспільства на основі демократії і гуманізму.

Модернізація освіти в Україні спрямована на розвиток освіти для віх, потребує впровадження інноваційних технологій інклюзивного навчання, створення доступного середовища. Інклюзія виступає як одна з головних тенденцій розвитку сучасної розвитку національної освітньої системи, що передбачає створення відповідного середо-

вища, формування інклюзивної культури в учасників освітнього середовища та соціальну особистісно-зорієнтовану підтримку і супровід осіб з особливими освітніми потребами. Це передбачає значні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності закладів вищої освіти. Одним із аспектів інклюзивного навчання є забезпечення ефективності навчання осіб з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна освіта як нагальна потреба часу охопила сьогодні всі сфери нашого життя. З одного боку, це інклюзія в освіті: створення нових, більш гуманістичних закладів вищої освіти, в яких здобувачі вищої освіти з особливими освітніми потребами навчаються на тому ж рівні, що й їхні однолітки. З іншого боку, це соціальна інтеграція, яка

передбачає гуманізацію людських стосунків, налагодження стосунків між різними соціальними групами, забезпечення соціальних послуг тим, хто їх найбільше потребує. Багатоаспектність проблеми свідчить про широкомасштабну потребу у вивченні інклюзії в соціальному житті суспільства. Проте, в науковій літературі поняття «інклюзія» має широке коло трактувань, що підтверджує різноманітність шляхів розвитку інклюзивних процесів в освіті і соціальній сфері. Тому виникла потреба узагальнити визначення інклюзії у вітчизняних та закордонних наукових джерелах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Аналіз останніх досліджень свідчить, що над визначенням сутності та обговоренням поняття «інклюзія» працювала значна кількість сучасних вітчизняних науковців. Колективом науковців у навчально-методичному посібнику «Теорія і практика інклюзивної освіти» розглянуто сутність, нормативно-правову базу інклюзії, розкрито особливості філософії інклюзивної освіти та етики спілкування з особами з особливими освітніми потребами, описано рекомендації щодо адаптації та універсального дизайну навчального закладу, показано структуру команди супроводу та кроки впровадження індивідуального освітнього шляху по роботі з особами з особливими освітніми потребами. Автори трактують інклюзію як систему розширення можливостей особистості через: участь у навчанні; забезпечення рівного доступу осіб з інвалідністю до закладів освіти; індивідуальні навчальні плани; забезпечення належного проживання; наявність освітнього середовища та матеріалів; надання індивідуальних навчальних матеріалів, обладнання, інформаційно-комунікаційні технології та забезпечення [8].

А. Колупаєва, Л. Савчук у праці «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання», розглядають інклюзію як процес створення

освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку; визначено концептуальні принципи інклюзії, практичні аспекти її впровадження на території України; питання надання корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, саму ж інклюзію розглядають як особистісно-орієнтовані методи навчання, які базуються на індивідуальному підході до кожної особистості з урахуванням усіх її індивідуальних особливостей – здібності, особливості розвитку, типи темпераменту, стать, сімейна культура тощо [4].

У колективній монографії «Соціальна та освітня інклюзія» визначено інклюзію як засіб, що дає змогу подолати проблеми дітей із особливостями розвитку та сприяє формуванню життєздатності особистості, адже всі діти мають право на освіту, відпочинок та достойні умови життя в суспільстві; проаналізовано теоретичні та прикладні проблеми організації освітньої та соціальної інтеграції осіб з вадами розвитку. Співавтори першого розділу доводять важливість якісної управлінської та організаційної діяльності, забезпечення психологічної безпеки. У наступних трьох частинах особлива увага приділяється технологічному аспекту інклюзії осіб з інвалідністю бачення та слуху, питання розвитку професійного партнерства в інклюзії та особистісного потенціалу осіб на умовах інклюзії. Автори представляють власне бачення потенціалу доступного середовища для осіб з особливостями психофізичного розвитку.

М. Порошенко у навчальному посібнику «Інклюзивна освіта» розкриває концептуальні основи інклюзії, міжнародне та національне законодавство щодо розвитку інклюзивної освіти, досвід закордонного впровадження інклюзивної освіти, державно-громадське управління інклюзивною освітою. Особлива увага присвячується питанням навчання дитини з особливими освітніми

потребами. Досліджуване поняття авторка трактує не лише як одну з фундаментальних засад розвитку освіти, але й як філософію розуміння участі людини у житті суспільства. Поняття інклюзії означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їх фізичних інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей. Остання частина підручника присвячена підготовці майбутніх фахівців з набуття знань та вмінь, пов'язаних з технологіями організації навчально-виховного процесу вихованців з особливими освітніми потребами [6].

Мета дослідження полягає в узагальненні вітчизняного досвіду щодо сутності поняття «інклюзії» в освітньому середовищі закладів вищої освіти.

Методи (Methods). Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати (Results). На сучасному етапі розвитку суспільства існує нагальна потреба формування знань щодо інклюзії, заснованої на принципах рівності, справедливості, безпеки, співпраці, толерантності. Тому варто звернутися до зарубіжного та вітчизняного досвіду визначення даного поняття. Так, на міжнародній конференції у документі Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» зазначено: «Запровадження інклюзії в освітній сфері є не другорядним, а центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти й створення більш інклюзивних суспільств... Освіта широко розглядається як засіб розвитку людського капіталу, підвищення економічних показників, посилення індивідуальної спроможності й розширення меж вибору для використання свобод громадянства» [7].

У Загальній Декларації Прав людини визначено концептуальні принципи інклюзії, згідно з якими сучасне суспільство має розвиватися на основі толерантності, поваги до людської різно-

манітності, без засудження та дискримінації, рівних можливостей, солідарності та безпеки. В основу таких підходів покладено головну мету суспільного розвитку – створення «суспільства для всіх». Суспільство для всіх забезпечує захист і повну інтеграцію в суспільство абсолютно всіх прошарків населення, в тому числі осіб з особливими освітніми потребами. Концепція цілісного підходу є основою такої інтеграції, вона відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини. Ще одним принципом інклюзії визначаємо принцип доступності, він є провідним принципом цілісної концепції сучасної соціальної політики і сформульований на засадах дотримання прав людини. Цей принцип було викладено в постанові Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1997 р. як пріоритетне завдання – сприяти рівним можливостям для осіб з особливими освітніми потребами. Спостерігаємо значні зміни сучасних поглядів на ставлення до осіб з особливими освітніми потребами від повного відчуження до визнання рівноправності.

У колективній монографії «Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку» проаналізовано теоретичні та прикладні питання організації освітньої та соціальної інклюзії осіб з особливостями розвитку, вказуючи на важливість якісної управлінської, організаційної діяльності, забезпечення психологічної безпеки осіб з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному освітньому середовищі. Автори презентують власне бачення потенціалу доступного середовища, зокрема його технологічний аспект для навчання осіб порушеним зором та слухом; розвитку фахового партнерства в інклюзії та особистісного потенціалу людини в умовах інклюзії [8]. Варто зазначити, що в цій праці науковці Т. Петренко, В. Санжаровець трактують освітньо-соціальну інклюзію як інструмент, який дозволяє подолати проблеми дітей із особливостями розвитку і сприяє формуванню життєздатності

особистості, адже всі діти мають право на освіту, відпочинок та достойні умови життя в суспільстві. Вони наголошують, що майбутнім соціальним працівникам необхідно навчитися толерантному ставленню до дітей з особливостями розвитку, навчитися їх приймати такими якими вони є, підкреслюючи їх унікальність та допомогти їм стати особистістю [8, С. 179].

М. Чорна у праці «Справжня інклюзія: not wrong, just different» визначає інклюзію з позицій культурознавчого аспекту, вона сверджує, що поняття інклюзії (inclusion) стало невід'ємним від розмаїття (diversity)». Її основною метою відтак «є знищення існуючих бар'єрів між представниками найрізноманітніших соціальних, культурних, етнічних, релігійних і будь-яких інших груп, збереження культурного різноманіття та залучення до соціокультурного життя всіх, незалежно від їхніх особливостей та розбіжностей» [10, с. 2].

Авторським колективом методичного посібника «Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики» визначено поняття інклюзії визначається як процес включення усіх людей без винятку в соціум. Це поняття, яке відображає те, що кожна людина має рівні права, доступ і вибір. Вища освіта повинна стати доступною, актуальною та цікавою для всіх студентів, адже інклюзія – це право, а не привілей для обраних! [7].

Результати аналізу наукових праць вітчизняних дослідників свідчить, що інклюзію трактують як:

1) процес підвищення рівня участі всіх громадян у житті суспільства, і особливо тих, хто має труднощі з фізичним розвитком (Н. Заєркова, А. Колупаєва, А. Трейтяк);

2) процес підвищення участі громадян у соціальному житті, особливо громадян з особливими освітніми потребами. Інклюзія як процес передбачає фактичне включення осіб з особливими

освітніми потребами в активне суспільне життя (Н. Заєркова, А. Колупаєва, А. Трейтяк);

3) процес реального включення всіх громадян, які мають труднощі в психофізичному розвитку, в активне соціальне життя (Н. Заєркова, А. Колупаєва, А. Трейтяк);

4) як інструмент, який дозволяє подолати проблеми дітей із особливостями розвитку і сприяє формуванню життєздатності особистості, адже всі діти мають право на освіту, відпочинок та достойні умови життя в суспільстві (Т. Петренко, В. Санжаровець та ін.);

5) невід'ємним від поняття розмаїття (diversity, основною метою якого є усунення існуючих бар'єрів між представниками найрізноманітніших соціальних, культурних, етнічних, релігійних і будь-яких інших груп, збереження культурного різноманіття та залучення до соціокультурного життя всіх, незалежно від їхніх особливостей та розбіжностей (М. Чорна та ін.);

6) процес включення усіх людей без винятку в соціум, тобто людина має рівні права, доступ і вибір (А. Базилєнко, І. Таланчук, Г. Давиденко та ін.).

Отож, термін «інклюзія» (від англ. inclusion) не має чіткого одностайного визначення: як політика і філософія; як принцип і концепція; як модель навчання та форма інтеграції; процес підвищеної участі та підтримка різноманіття; доступність і безбар'єрність; підтримка і розвиток тощо. Незважаючи на різноаспектність тлумачення інклюзії квінтесенцією цього поняття є рівність, визнання, прийняття, допомога, підтримка, толерантність і гуманізм.

Висновки і перспективи (Discussion). На основі аналізу вітчизняних праць визначаємо поняття інклюзія як бажання залучити та інтегрувати всіх людей з особливими освітніми потребами в суспільну діяльність, організації, освітні та політичні процеси, особливо тих, хто перебуває в невідгданому становищі, дискримінується або має об-

межені фізіологічні можливості. Це процес підвищення рівня участі всіх громадян у суспільстві, а особливо тих, хто має певні проблеми у фізичному розвитку. Цей процес включає розробку та застосування таких рішень, які допоможуть створити умови для рівноправної участі кожної людини в соціальному житті.

Список використаних джерел

1. Загальна Декларація Прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Заеркова Н. В., Трейтяк А. О. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnyk dla pedagogiv i batkiv. Київ, 2016. 68 с.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнична група «АТО-ПОЛ», 2011. – 274 с.
5. Комар О. А., & Пісняк В. С. (2021). ІНКЛЮЗІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ОСВІТИ. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (194), 24-29. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-24-29>
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
7. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики: метод. посіб. / Базиленко А., Таланчук І., Давиденко Г. та ін.; за загальною редакцією А. Базиленко. К.: Талком, 2020. 128 с.
8. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні./ за ред. С.П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с.
9. Тріпак М.М. Джерела фінансування інклюзивного ВНЗ: пріоритетність місцевих або центрального бюджету. Економічний аналіз. 2017. Т. 27. № 4. С. 145–151]
10. Чорна Мілена. Справжня інклюзія: not wrong, just different. 30.04.2020. URL: www.ua.culture.org/texts/spravzhnia-inklusia ...(дата звернення: 12.05.2020), с. 2
11. Шестопалова, О. П.; Бондар, К. М.; Склянська, О. В.; Дорошенко, Л. В.; Трушик, О. В.; Жукова, Л. В.; Смехньова, Т. В. Теорія і практика інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К. М. – [2-ге вид., доп.]. – Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. – 170 с.

Reference

1. Zahalna Deklaratsiia Prav liudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Zaierkova N. V., Treitiak A. O. (2016). Inkluzivna osvita vid A do Ya: poradnyk dla pedahohiv i batkiv. Kyiv, 2016. 68.
3. Kolupaieva A.A. (2009) Inkluzivna osvita: realii ta perspektyvy: monohrafiia. Kyiv: Sammit-Knyha, 272.
4. Kolupaieva A.A., Savchuk L.O. (2011) Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia. Vydannia dopovnene ta pereroblene: nauk.-metod. posib. K.: Vydavnycha hrupa «АТОPOL», 274.
5. Komar O. A., & Pisniak V. S. (2021). Inkluziia yak innovatsiinyi shliakh rozvytku osvity. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky, (194), 24-29. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-24-29>
6. Poroshenko M. A. (2019) Inkluzivna osvita: navchalnyi posibnyk. Kyiv: TOV «Ahentstvo «Ukraina», 300.

7. Sotsializatsiia molodi z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy: krashchi praktyky: metod. posib. / Bazylenko A., Talanchuk I., Davydenko H. ta in.; za zahalnoi redaktsiieiu A. Bazylenko. K.: Talkom, 2020. 128.

8. Sotsialna ta osvithna inkluziia: istoriia, suchasnist, perspektyvy rozvytku: kolektyvna monohrafiia u 2 chastynakh. Chastyna 1. Instytutsiini ta osobystisni aspekty vprovadzhennia v Ukraini./ za red. S.P. Myronovoi, L. B. Platash. Chernivtsi: «Tekhnodruk», 2021. 352.

9. Tripak M.M. Dzherela finansuvannia inkluzyvnoho VNZ: priorytetnist mistsevykh abo tsentralnoho

biudzhetu. Ekonomichnyi analiz. 2017. T. 27. № 4. S. 145–151

10. Chorna Milena. Spravzhnia inkluziia: not wrong, just different. 30.04.2020. URL: www.ua.culture.org/texts/spravzhnia-inkluzia

11. Shestopalova, O. P.; Bondar, K. M.; Sklianska, O. V.; Doroshenko, L. V.; Trushyk, O. V.; Zhukova, L. V.; Smekhnova, T. V. (2019) Teoriia i praktyka inkluzyvnoi osvity [navchalno-metodychnyi posibnyk] / Uporiadnyk Bondar K. M. – [2–he vyd., dop.]. – Proekt «Pidtrymka inkluzyvnoi osvity u m. Kryvyi Rih», 170.

ESSENCE OF THE CONCEPT "INCLUSION" Budegay V. A.

Abstract. *The article analyzes scientific sources on the problem of defining the essence of inclusion. The author substantiated that the interpretation of the term "inclusion" means the process of involvement and integration of people with special educational needs into the social environment, with equal participation in all social, educational, political, etc. programs. It includes the development and application of a system of measures to create conditions for unhindered access of every citizen to education, medical services, information, employment, housing, recreation, travel, etc., regardless of their psychophysical capabilities, origin, religion, ethnicity, sexual orientation, gender, material positions, etc. The effectiveness of this process depends on the recognition of the unity and diversity of humanity as a source of social development, as a social value, as a component of public trust, as a resource for the creative development of humanity. A social worker as a leader of ideas of inclusion in the field of specialized service and social protection of certain groups and categories of the population must be professionally trained. Therefore, the training of future social workers should be aimed at the formation of inclusive competence, which will ensure quality professional activity in the future. As a qualified consultant and communicator, a social worker must possess well-developed worldview, ethical, moral, and communicative qualities. In terms of the formation of an inclusive culture in the system of higher professional education of future social workers, the author highlights the principles of inclusion (tolerance, respect, solidarity, safety).*

Keywords: *inclusion, inclusive principles, inclusive education, social work.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.18-24

УДК 37

**БАРНАХУС – ЦЕНТР ДЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА І ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ****БОНДАРЕНКО Н. О.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи та реабілітації**Національний університет біоресурсів і природокористування України****E-mail:** nataleksbondarenko@gmail.com

Анотація. Проблема насильства над дітьми є загальносвітовою. Відповідно до даних з Всесвітньої організації охорони здоров'я, насильство над дітьми є глобальною проблемою з серйозними наслідками на все життя. За статистикою чверть усіх дорослих піддавалися фізичному насильству в дитинстві. Кожна п'ята жінка, та один з 13 чоловіків повідомили про сексуальне насильство та жорстоке поводження з ними в дитинстві. Наслідки жорстокого поводження з дітьми мають серйозний вплив на фізичне та психічне здоров'я протягом усього життя, а його соціальна та професійна продуктивність може з часом сповільнювати економічний і соціальний розвиток країни, а отже відобразитися на психічному здоров'ї всього суспільства. В Україні проблема насильства над дітьми стоїть досить гостро. Актуальність болючої теми для суспільства полягає в тому, що дане питання є комплексним, непередбачуваним і важко вирішуваним. Коли з дитиною погано поводяться, низка різних суб'єктів, зокрема. На сьогоднішній день, такі суб'єкти, як соціальні служби, медичні установи, юридичні органи, прокуратура і судді, які зобов'язані сприяти дотриманню прав дитини та діяти найкращим чином в її інтересах, не завжди працюють злагоджено: дитина проходить кілька інституцій і неодноразово підпадає під опитування різними спеціалістами, в різних місцях, піддаючись різним методам збору інформації. Переміщення дитини між різними закладами та відділеннями з метою опитування та опису ситуації, пов'язаної з насильством над нею, викликає ретравматизацію (ревіктимізацію) дитини. Вона знову переживає ті самі страхи, з якими зіткнулася. Такі багаторазові опитування дитини в різних місцях і закладах, які часто проводяться без використання зрозумілих для неї підходів, призводять до її повторної травматизації (віктимізації), внаслідок чого результати опитувань відрізняються один від одного, тому що дуже часто показання дитини як свідка чи потерпілого можуть бути спотворені або дискредитовані. Дослідження показали, що така повторна віктимізація насправді може спричинити більше шкоди дитині, ніж саме насильство. Крім того, повторні допити, виконуються людьми, які не пройшли спеціальної підготовки, можуть спотворити розповідь дитини про події через навіювання та негативно вплинути на хід розслідування кримінальної справи. Діти, які постраждали або стали жертвами насильства чи інших протиправних дій, під час попереднього слідства та досудового розгляду потребують застосування відповідних заходів, отримання комплексних а також скоординованих послуг та підтримки. Тому, останнім часом все частіше науковці говорять про необхідність запровадження міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці у поєднанні з використанням спеціальних прийомів і методів опитування дитини як рішучого кроку щодо захисту прав дітей, які постраждали внаслідок злочинних дій, та дітей, які стали свідками жорстокого поводження та насильства. Також важливо, щоб учасники процесу повністю усвідомлювали, як їхні дії вплинуть на дитину, тобто пріоритетом має стати забезпечення права дитини. Це вимагає відповідальності та активної участі всіх організацій, що залучені до цього процесу. У різних країнах реалізуються різні типи послуг міждисциплінарних та міжвідомчих структур — залежно від правової системи, соціальної структури, культурних традицій тощо. У деяких державах

© Бондаренко Н. О.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

відбувається поступове формування цілісних комплексів міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці за певними моделями. Проте, на сьогоднішній день, однією найефективнішою моделлю міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці є апробована у світі модель Barnahus (далі – «Barnachus»). Сьогодні модель визнана найкращою практикою щодо захисту дітей від насильства та подолання наслідків насильства, яких зазнала дитина. Отримані результати дослідження полягають в аналізі моделі "Barnachus" в Україні. У статті викладено основне розуміння моделі Barnahus, визначено стандарти якості Barnahus, які вимагаються законодавчого підґрунтя щодо функціонування моделі та впровадження її в Україні.

Ключові слова: насильство, жорстоке поводження, соціальні служби, мультидисциплінарне та міжвідомче середовище, проблеми насильства.

Актуальність (Introduction).

Проблема насильства над дітьми є загальносвітовою. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, насильство над дітьми є глобальною проблемою з серйозними довічними наслідками. За статистикою, чверть усіх дорослих зазнали фізичного насильства в дитинстві. Кожна п'ята жінка та один із 13 чоловіків повідомляли про сексуальне насилля та жорстоке поводження з ними в дитячому віці. Наслідки жорстокого поводження з дітьми включають порушення фізичного та психічного здоров'я протягом усього життя, а соціальні та професійні його результати можуть врешті-решт уповільнити економічний та соціальний розвиток країни.

В Україні проблема насильства над дітьми є доволі гострою. Її актуальність для суспільства полягає у тому, що вона є комплексною, непрогнозованою та важко розв'язуваною. Коли дитина зазнає насильства, ряд різних суб'єктів, зокрема соціальні служби, медичні заклади, правоохоронні органи, прокурори та судді, зобов'язані сприяти дотриманню прав дитини та діяти в найкращих її інтересах. Наразі ці суб'єкти не завжди працюють злагоджено: дитина проходить через ряд установ та має неодноразові допити у різних спеціалістів, у різних місцях, із використанням різних методів збирання інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications).

Л. Шерманом і Р. Берксом в 1984 р.

було покладено початок першим дослідженням в області домашнього насильства. Тоді ж Б. Леві видав книгу, в якій зазначалося, що домашнє насильство є широко поширеним та серйозним захворюванням, яке вражає людей із усіх верств суспільства. У цій галузі працювали і американські вчені: Р. Жіль, М. Стейнман, Л. Лерман, Д. Зорка. Слід зазначити, що в останні роки увага до проявів домашнього насильства значно зростає, оскільки динаміка випадків насилля стрімко росте.

Мета (Purpose). Метою даного дослідження було з'ясувати значення таких центрів як барнахуси для дітей, які постраждали від насильства та особливості їх діяльності.

Відповідно до поставленої мети було за доцільне вирішити наступні завдання:

1.дослідити передумови виникнення даних центрів;

2.ознайомитися з методами діяльності;

3.надати рекомендації для соціальних працівників щодо роботи з жертвами домашнього насильства.

Об'єктом дослідження стало форми та методи роботи відповідних центрів.

Методи (Methods). Для формування загальної картини проблеми було використано наступні методи:

- вивчення теоретичного аналізу документів і офіційних матеріалів, літератури, навчальних програм і посібників;

- проведення опитування на тему «Обізнаність щодо насильства в сім'ї» та аналіз результатів.

Результати (Results).

Переміщення дитини між різними установами та відомствами з метою опитування та опису ситуації, пов'язаної з насильством щодо неї, викликає у дитини повторне травмування (повторну віктимізацію). Вона повторно переживає ті самі страхи, з якими стикнулася. Такі багаторазові опитування дитини в різних містах і установах, які часто проводяться без використання зрозумілих для неї підходів, призводять до повторної її травматизації (віктимізації) того, що результати опитування різняться між собою, в результаті чого дуже часто покази дитини як свідка або потерпілої особи можуть бути спотворені або дискредитовані.

Дослідження показали, що така повторна віктимізація може завдати навіть більшої шкоди дитині, ніж саме насильство. Крім того, неодноразові допити, проведені людьми, які не пройшли спеціальну підготовку, можуть спотворити розповідь дитини про події через навіювання та негативно вплинути на хід розслідування кримінальної справи.

Діти, які постраждали від насильства або інших протиправних дій чи стали їх свідками, під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду потребують застосування відповідних заходів, отримання комплексних і скоординованих послуг і допомоги. Тому в останні роки дедалі більше говорять про необхідність запровадження міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці у поєднанні із застосуванням спеціальних практик та методик допиту дитини як рішучого кроку в захисті прав дітей, які постраждали від кримінальних правопорушень, та дітей, які стали свідками жорстокого поводження та насилля.

Також важливо, щоб учасники процесуальних дій повністю розуміли те, як їхні дії вплинуть на дитину, тобто

надавали першочергове значення забезпеченню прав дитини. Це вимагає відповідальності та активної участі всіх організацій, залучених до цього процесу.

У різних країнах запроваджені у практику різні типи надання послуг міждисциплінарними та міжвідомчими структурами — залежно від правових систем, соціальних структур, культурних традицій тощо. У деяких державах відбувається поступове формування комплексних і добре злагоджених міжвідомчих та міждисциплінарних служб за певними моделями. Проте однією з найбільш ефективних моделей міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці, апробованих у світі, є модель *Barnahús* (далі — «Барнахус»). Сьогодні цю модель визнано кращою практикою із захисту дитини від насильства та подолання наслідків насильства, якого зазнала дитина.

Запропонована публікація розпочинає цикл матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні. У ній викладено базове розуміння моделі «Барнахус», розкрито стандарти якості «Барнахусів», наведено законодавче підґрунтя функціонування моделі та ініціативи з її впровадження в Україні. У додатках розміщені розроблені в межах проекту щодо захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя дітей, які постраждали або стали свідками насильства (модель «Барнахус»), Порядок реалізації цього проекту та Положення про Центр захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя дітей, які постраждали або стали свідками насильства (модель «Барнахус»).

Барнахус (від *barna hús* – у перекладі з ісландської мови «будинок для дітей») – це місце, де багатопрофільна міжвідомча команда, до якої входять представники правоохоронних органів, кримінального судочинства, служб захисту дітей, а також медичні працівники і працівники сфери захисту психічного здоров'я, співпрацює, щоб забезпечити

дітям – жертвам та свідкам насильства – скоординований ефективний захист, послуги та правосуддя, дружнє до дітей.

Перші «Барнахуси» були створені в 1995 – 1996 роках, коли розпочалася реформа системи захисту дітей. Уперше тема сексуальної експлуатації дітей була обговорена публічно на конференції у Стокгольмі в 1996 році. Відтоді почалося дослідження методики інтерв'ювання дітей.

Ісландія стала першою країною у Європі, яка впровадила цю модель (1998 рік). Слідом за нею це зробили Швеція (шведською мовою — barnahus) у 2005 році, Норвегія (barnehus) у 2007 році, Гренландія у 2011 році та Данія (børnehus) у 2013-му. Поступово досвід впровадження «Барнахусів» поширився всією Європою. При цьому в різних європейських країнах були створені різні типи послуг; досвід міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці залежав від соціальних структур держави та професійної сталої практики.

Для прикладу, окрім дітей, постраждалих від усіх форм насильницьких дій, та дітей, які стали свідками насильства, в різних країнах «Барнахуси» працюють із різними цільовими групами, такими як: діти, щодо яких є підозра щодо сексуального насильства (Ісландія); діти, які підозрюються або стали жертвами насильницьких злочинів (злочини проти життя та здоров'я), зазнали незаконного позбавлення особистої свободи, піддавалися торгівлі людьми, незаконному примусу, незаконній загрозі, домаганням та іншим злочинам (злочини проти свободи та миру) (Швеція); діти, які стали свідками насильства над родичем (Швеція); жінки, які зазнали каліцтва жіночих статевих органів (Швеція); дорослі з вадами розвитку

І хоча існують деякі відмінності між національними моделями «Барнахус», задіяні спеціалісти установи (зокрема поліція, прокуратура, заклади охорони здоров'я та соціального забез-

печення), а також загальні цілі та завдання діяльності центрів загалом збігаються. Також спільним для всіх північноєвропейських країн є вбудованість цієї моделі в системи захисту дітей та кримінального правосуддя.

Відповідно, модель «Барнахус» передусім поєднує систему правосуддя та соціальну сферу, які залучені до роботи з випадками насильства й жорстокого поводження з дітьми, та представляє собою «змішану форму організації», де поєднуються практики, правила та переконання різних інституцій. Проте безумовними об'єднавчими принципами усіх існуючих моделей «Барнахус» є доброзичливість і дружнє ставлення до дітей, постраждалих від насильства та жорстокого поводження, та принцип роботи усіх спеціалістів із дитиною «під одним дахом».

Ключовою метою моделі «Барнахус» визначено об'єднання всіх служб та органів, задіяних до реагування на виявлені факти насильства і жорстокого поводження з дітьми, щоб забезпечити скоординовану відповідь. Вважається, що така скоординована реакція зменшить навантаження на дитину під час участі у кримінальному процесі, підвищить якість розслідувань і, можливо, призведе до зростання числа розкритих справ і винесених злочинцям вироків. Інша не менш важлива мета — забезпечити дітям та їхнім сім'ям необхідну підтримку. Персонал «Барнахусу», як правило, складають соціальні працівники або психологи. Фахівці з інших інституцій, зокрема такі як працівники сфери охорони здоров'я та захисту дітей, не працюють у «Барнахусі» на постійній основі, але долучаються до команди центру для роботи з випадками насильства над дітьми та/або для обговорення справ на координаційних зустрічах. Міждисциплінарна та міжвідомча співпраця, яка реалізується шляхом спільного ведення та розгляду справ, дозволяє уникнути (повторної) травматизації, забезпечує

результати в найкращих інтересах дитини. У «Барнахусі» проводяться мультидисциплінарні та міжвідомчі заходи, організовані «під одним дахом» у дружніх до дітей умовах.

Щоб дитині було легше розкрити значущу для кримінального процесу інформацію та не допустити її вторинної віктимізації, приміщення «Барнахусу» спроектовано так, щоб він забезпечував дружню до дітей обстановку.

Отже, модель також має матеріально-естетичний аспект, оскільки робота відбувається в конкретному просторі «Барнахусу». Структура діяльності всіх «Барнахусів» передбачає заходи в умовних «чотирьох кімнатах», вбудованих у мультидисциплінарне та міжвідомче середовище. Спеціалісти різних установ співпрацюють, щоб забезпечити ретельно збалансоване втручання, яке відповідає потребам кожної дитини.

Висновки і перспективи (Discussion). Варто зазначити, що міжнародні стандарти чітко орієнтують на втілення принципів і підходів, які закладено в моделі «Барнахус», що є актуальним для України. І хоча норми чинного українського законодавства поки прямо не передбачають створення «Барнахусів», однак під час обговорення за участі якнайширшого кола зацікавлених осіб на національному рівні щодо діяльності за цією моделлю жодних заперечень не було. Тим більше що перші кроки до нормативного закріплення моделі «Барнахус» уже зроблено.

У вересні 2020 року відбулася знакова подія – Президент України підписав Указ №398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства», у якому, зокрема, перед Кабінетом Міністрів України поставлено завдання забезпечити розроблення та внести в

шестимісячний строк на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на забезпечення додаткових процесуальних гарантій неповнолітнім особам при проведенні їх допиту, опитування під час кримінального провадження, що базуються на найкращих міжнародних практиках, зокрема на моделі «Барнахус».

Список використаних джерел

1. Barnahus. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Barnahus>
2. Johansson S., Stefansen K. Policy-making for the diffusion of social innovations: the case of the Barnahus model in the Nordic region and the broader European context // Innovation: The European Journal of Social Science Research, Volume 33, Issue 1 (2020). — URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610.2019.1598255>
3. Launching the European Barnahus Movement. — URL: <https://bit.ly/3a6n5i9> 5 / PROMISE Barnahus Network. — URL: <https://www.barnahus.eu/en/6/> Правовий аналіз роботи моделі «Барнахус» в Україні / О. Л. Халдорссон, Т. Бугаєць. — Рада Європи, 2021. — URL: <https://rm.coe.int/legal-analysis-ukr-web/1680a317f5>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-1-17#Text>
5. Постанова Верховного Суду від 6.03.2018 року по справі №686/12914/16-к (провадження №51-173 км 18). — URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/7321959>
6. Проект Закону про юстицію, дружню до дитини (реєстр. №5617 від 4 червня 2021 року). — URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webpr0c4_1?pf3511=72137
7. Ухвала Верховного Суду від 23.09.2019 року по справі №346/164/18 (провадження №51-

3561sk19). — URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84481869>

References

1. Barnahus. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Barnahus>
2. Johansson S., Stefansen K. Policu-making for the diffusion of social innovations: the case of the Barnahus model in the Nordic region and the broader European context // Innovation: The European Journal of Social Science Research, Volume 33, Issue 1 (2020). — URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610.2019.1598255>
3. Launching the European Barnahus Movement. — URL: <https://bit.ly/3a6n5i9> 5 / PROMISE Barnahus Network. — URL: <https://www.barnahus.eu/en/6> / Ppavo-vyi analiz poboty modeli «Bapnakhus» v Ukpaini / O. L. Khaldopsson, T. Buhaiets. — Pada

Yevropy, 2021. — URL:
<https://rm.coe.int/legal-analysis-ukr-web/1680a317f5>

4. Kpyminalnyi pspotsual-nyi kodeks Ukpainy. — URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-1-17#Text>

5. Postanova Vepkhovnoho Sudu vid 6.03.2018 roku po sppavi №686/12914/16-k (ppovadzhennia №51-173 km 18). — URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/7321959>

6. Ppoiekt Zakonu ppo yus-tytsiiu, dpuzhniu do dytyny (peiestp. №5617 vid 4 chepvnia 2021 roku). — URL:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137

7. Ukhvala Vepkhovnoho Sudu vid 23.09.2019 roku po sppavi №346/164/18 (ppovadzhennia №51-3561sk19). — URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84481869>

BARNAHOUSE – CENTER FOR CHILDREN WHO HAVE SUFFERED FROM VIOLENCE: GENERAL CHARACTERISTICS AND IMPLEMENTATION IN UKRAINE Bondarenko N. O.

Abstract. *The problem of violence against children is worldwide. According to data from the World Health Organization, child abuse is a global problem with serious lifelong consequences. According to statistics, a quarter of all adults were physically abused as children. One in five women and one in 13 men reported sexual violence and abuse as a child. The consequences of child abuse have a serious impact on physical and mental health throughout life, and its social and professional productivity can slow down the economic and social development of a country over time, and therefore reflect on the mental health of the entire society. In Ukraine, the problem of violence against children is quite acute. The urgency of the painful topic for society is that this issue is complex, unpredictable and difficult to solve. When a child is maltreated, a number of different actors, including. To date, such subjects as social services, medical institutions, justice bodies, prosecutor's office and judges, who are obliged to promote the observance of the rights of the child and act in the best way in his interests, do not always work in harmony. : the child goes through several institutions and is repeatedly interviewed by different specialists, in different places, is exposed to different methods of collecting information. Moving a child between different institutions and departments for the purpose of interviewing and describing the situation related to violence against him causes retraumatization (revictimization) of the child. She relives the same fears she faced. Such multiple interviews of the child in different places and institutions, which are often conducted without using approaches that are understandable to him, lead to his repeated traumatization (victimization), as a result of which the results of the interviews differ from each other, because very often the testimony of the child as a witness or victim can be distorted or discredited. Research has shown that such re-victimization can actually cause more harm to a child than the abuse itself. In addition, repeated interrogations*

© Бондаренко Н. О.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

carried out by people who have not undergone special training can distort the child's story about the events through suggestion and negatively affect the course of the investigation of the criminal case. Children who have suffered or become victims of violence or other illegal actions, during the preliminary investigation and pre-trial proceedings, need to apply appropriate measures, receive complex and coordinated services and support. Therefore, recently, more and more often, scientists talk about the need to introduce interdepartmental and interdisciplinary cooperation in combination with the use of special techniques and methods of interviewing the child as a decisive step in protecting the rights of children who have suffered as a result of criminal acts and children who have witnessed abuse and violence. It is also important that the participants in the process are fully aware of how their actions will affect the child, i.e. ensuring the rights of the child should be a priority. This requires the responsibility and active participation of all organizations involved in this process. In different countries, different types of services of interdisciplinary and interagency structures are implemented - depending on the legal system, social structure, cultural traditions, etc. In some states, integral complexes of interdepartmental and interdisciplinary cooperation are gradually being formed according to certain models. However, to date, one of the most effective models of interdepartmental and interdisciplinary cooperation is the world-proven Barnahus model (hereinafter - "Barnachus"). Today, the model is recognized as a best practice for protecting children from violence and dealing with the consequences of violence that a child has experienced. The obtained results of the research consist in the analysis of the "Barnachus" model in Ukraine. The article outlines the basic understanding of the Barnahus model, defines Barnahus quality standards, which are required by the legislative basis for the operation of the model and its implementation in Ukraine

Key words: *violence, abuse, social services, multidisciplinary and interagency environment, issues of violence.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.152-157

UDC 159.53.6

COGNITIVE PSYCHOLOGY AS A COMPONENT OF NBICS – TECHNOLOGIES**SHMARGUN V. M.**, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology*E-mail:* Shmargun2012@ukr.net**SHMARGUN T. M.**, postgraduate student of the department of Management and Educational Technology*E-mail:* Shmargun2000@ukr.net**KOSTENKO M. P.**, Doctor PhD, Head of Department of Physical Educationy *National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine**E-mail:* futbol.kostenko@gmail.com

Abstract. *From the standpoint of neocognitive psychology, the article examines the active role and impact of technology on all spheres of human existence, including the functional qualities of the human body and brain. The vectors of technomodification and integration of the human psyche are marked. The manifestation of new technological possibilities that allow to modify the sensory-perceptual sphere of man, to change the qualities of his subjective reality and consciousness is shown. The limits of technomodification, within which the human qualities of an artificially created personality are preserved, are discussed. The sphere of activity of neocognitive psychology in researches of the artificial mental organisms generated by technologies of technomodification, social communication, a society and the technogenic environment is considered. The moral and ethical problems that arise when a person intervenes in the processes of life are shown.*

Keywords: *artificial subjective reality, sensory systems, consciousness, human techno-modification, NBICS-technologies.*

Introduction. An important feature of present day is the accelerated development of science and technology in such fields as nanotechnology, biotechnology, information technology, cognitive science and the development of the social environment. These technologies are not developed in isolation, but actively interact with each other. The term NBIC Convergence was introduced in 2002. However, after 5-6 years it became clear that the first four basic technologies could not be considered in isolation from the block of social sciences and humanities and it was proposed to expand NBIC-convergence to NBICS-convergence, which opened a huge field for humanities. In general, we can say that the phenomenon of NBICS - convergence, which is developing before our eyes, is a fundamentally new stage of scientific and technological progress.

Any scientific and technical system develops according to certain laws: knowledge accumulates, then it is transformed into technologies that lead to new types of production, and science faces new challenges. Distinctive features of NBICS - convergence are:

- intensive interaction between scientific and technological areas;
- wide coverage of the analyzed and affected areas - from the atomic level of matter to intelligent systems;
- identifying the prospects for qualitative growth of technological capabilities of individual and social development.

Thus, we have the name NBICS - convergence (after the first letters of the directions of development: N-nano; B-bio; info; C-cogno; S-social). The most advanced of these technologies - information and communication. Due to

the possibility of computer modeling of various processes, they significantly affect the development of other technologies. In particular, information technology is successfully used to model biological systems. So far, many different models have been created, ranging from molecular and cellular to models of the whole organism. There is a reverse process when biotechnology influences the development of computer technology. The interaction between information technology and nanotechnology is also twofold. On the one hand, information technology is used for computer simulation of nanodevices. On the other hand, nanotechnology is already widely used today to create more powerful computing and communication systems.

In future, according to experts, the interaction between information and communication and cognitive technologies may be the most perspective. Today, information technology has made possible better study of the human brain than before, and their further development in the future will allow for its comprehensive computer modeling, including simulation of mind, personality, consciousness and other properties of the human psyche. In addition, the development of brain-computer interfaces offers ample opportunities to connect artificial body parts and donor organs to humans through the nervous system. Information and communication technologies are already being used to strengthen human intelligence. They significantly complement the natural abilities of man to work with information: computer software systems are being developed that enhance and expand human mental processes.

Analysis of recent researches and publication. Among the branches of NBICS - convergence, cognitive science is relatively young, but promising. It is an interdisciplinary convergence of psychology, physiology, medicine, anthropology, linguistics, neuroscience and computer science, including artificial

intelligence. The latter is perhaps the most important component of scientific and technological growth, which will lead to better study of the human brain and higher nervous activity, computer modeling and brain stimulation, development of brain-computer interfaces. Here we are talking about expanding the interaction "brain - brain" and "brain - machine" by connecting to the human nervous system. In addition, multimodal platforms may be developed for people with impaired sensory-perceptual analytical functions as initial forms of cognition. Creating virtual environments for learning and work, not limited by the distance or physical scale at which it is performed.

The crown of this direction, probably, should be the creation of universal artificial intelligence, more complete knowledge of the human brain, capable of independent learning, creativity, free communication. Undoubtedly, the embodiment of human knowledge acquired over the centuries about the microstructure of the brain, the work of the neuron system in the working model of new projects, so that this knowledge can be collected and tested, would be of great importance for psychological science. This would contribute to the development of technological directions for improving the psychosomatic health of man and his psychophysical capabilities.

The new way of life in "civilized society" is associated with the invasion in the sacred thing of the human body - the work of the brain. There have been significant changes both in the problem field and in the organizational structure of institutions dealing with a completely new and virtually unpredictable object of influence - the brain. The human brain, firstly, is a material object, a substance; secondly, it is a substance that works on energy, and its own production, the whole human body works as a power plant to ensure the efficiency of the brain; thirdly, it produces information; and fourthly, although it became the subject of study

and research, it never revealed the secrets of his organization and work.

It should be added that social and cultural circumstances are actively involved in its work and formation. Therefore, we know for sure that our thinking, as it is in itself, is a natural and social product of the brain. In the brain there are unknown and therefore unpredictable connections of matter and consciousness, types of connections that do not even have adequate names. And despite this, tiny knowledge (compared to the huge white spots in the study of the brain) is already beginning to be used for active intervention in the brain of ordinary (or sick) people. Radical, difficult to predict prospects for further escalation of such an intervention raises significant questions: is human evolution canceled by innovations that came from the virtual nature?

The future has already come, but we cannot say anything about it yet, how it is arranged, what forces it manages and what consequences it attracts, and most importantly - threatens. It is clear that this future will require a completely new level of self-organization, new positive programs, new grounds for solidarity and consent from man and society (or communities, to put it more mundanely). It will be necessary not so much to protect human nature from uncontrolled "improvement" as to shed light on the limits within which interventions in human biological and personal life are permissible and desirable.

Neural networks have long been working in very real production and software processes. And perhaps there will be new mental tools to describe and explain the workings of neural substance, new devices and new principles on which these devices will work. Quantum computers, biorobots, nano machines, and genetic technology can significantly change today's understanding of science and technology. We do not know whether analytical psychology will be replaced by any synthetic one, but it will certainly raise the question of psychological problems of

man-made modification. If we accept the logic that the types of thinking depend on the basic pro-element (matter, energy, information, brain) of civilization, the conclusion is that there are no more logical grounds for thinking about evolution as an interconnected, predictable process. However, the degree of freedom, and hence the degree of complexity, does not fit into the mental, cognitive apparatus that has hitherto been used by psychological science. In front of it is a terra incognita, which promises colossal gains and at the same time the threat of irreparable catastrophes.

We live in an amazing era of domination of omnipotent technologies of total transformation of the world, man and society. Technoscience has become an active creative force on a planetary scale, which tries not only to understand but also to change the very nature of man. Techniques and technologies with the capabilities of artificial intelligence (not yet the mind) are already inevitably captivating man and his world, leaving him no chance for freedom of choice. A new technobiotic man is being formed. In fairness, it must be acknowledged that it is as a result of the development of the natural sciences and the accompanying technological progress that many mysteries of nature, previously inaccessible to our direct perception, have been solved. Nevertheless, the limitation of human sensory systems leads to permanent perceptual uncertainty, simplification and inconsistency of the complex world around us.

We already know a lot about the structure of the human body, its biology and physiology, psyche and almost nothing about his soul. Here the achievements of science are quite modest. Psychology used to be the science of the soul, but now it has become the science of its absence. Psychology, of course, can be blamed for refusing to study the soul. So far, only literature and art can come closer to understanding the soul. Perhaps science will succeed if it

gains the experience they have gained. According to VP Zinchenko, "no one has yet succeeded in" revealing the mechanism of the miraculous, to take the absolute by storm (not only in the field of psychology), the soul cannot be reduced to knowledge, feelings and will. The soul is a mysterious excess of knowledge, feelings and will, without which their full development is impossible "[2, p. 4].

Let's focus on technology and areas of human technomodification. There are two trends in the use of technology to modify man and his life in artificial communities and environments:

- creation of interfaces between the human body and the controlled elements of the technological environment;

- modification of the brain, sensory and sensorimotor systems, mechanisms of mental and conscious regulation. To solve the problems of the first direction, the use of NBICS technologies is promising in order to form a virtual multimodal working environment, micromechatronics, augmented reality technologies and induced environments as elements of communication with natural human perceptual systems [2]. Methodological categories in this area: interaction, algorithmization, adaptation, regulation. The main problems of interface integration are related to the provision of optimal forms of information and the formation of effective conceptual models of activity. In addition, the limitations of the interface approach are due to the low capacity of the human senses and a small amount of working memory. This creates obstacles for the implementation of complex control algorithms.

Second-line technologies are mainly related to genomic engineering (genome editing technologies, synthetic biology and psychology and their variants, which study changes in brain substrate at the genetic, molecular and structural-functional levels, as well as technologies evolving within a number of clusters: GRIN (G - genetic, R - robotic, I - information, N - nanoprocesses), GRAIN (G - genetic, R

- robotic, AI - artificial intelligence, N - nanotechnology), BANG (B - bits, A - atoms, N - neurons, G - genes) [2].

The ability to manipulate atoms of matter with the help of nanotechnology allows for a new fusion of such powerful tools for influencing nature as nanotechnology, biotechnology, information technology, cognition and neurotechnology. General technological platforms are formed. For example, BANG convergence allows you to manipulate information bits, matter atoms, brain neurons, and genes that encode life flexibly. Convergent technologies include nanobiotechnology, synthetic biology, DNA computing and neuroengineering. The main methodological categories of technomodification: mutual orientation, integration, mechanisms of life, operational isolation, organized complexity of development, self-organization, evolution.

Problems and directions of technomodification of the psyche

The main problem of technomodification of the psyche through technological changes in brain structures is that we still largely do not understand the relationship between physical and mental structures of the brain and the human psyche. We do not know what types of mental are generated and live in certain brain bioforms and how to reproduce them artificially. In addition, we are a social product and it is unclear how and in what types of social communication "artificial people" can develop and fit into the processes of biosociogenesis.

We can identify the following problem fields, stages, directions and forms of technomodification of the psyche and technointegration of man with technobiotic environment:

- human interaction with the natural world and its objects (interface problem);
- human interaction with artificial objects, systems and environments (the problem of presence in the environment, immersion, interactivity);

- human interaction with artificial systems and environments endowed with artificial intelligence, strengthening human intelligence in the intellectual environment (the problem of intellectual symbiosis, inactivation);

- technomodification of subjective reality (problems of creating new and additional sensory modalities and their integration into new forms of subjective realities);

- technomodification of the emotional-sensory sphere (new forms of sensuality and emotions);

- technomodification of the human "I" (the problem of the artificial subject);

- artificial intelligence, local and distributed in an organized environment (the problem of constructing mental and cognitive structures);

- social processes in self-organized network communication;

- technogenic personality (the problem of selection and education of individuals who are not marked by the mechanisms of the technobiotic immune system);

- techno-modified evolutionary society.

In particular, the psychology of technointegration should include in its sphere of interest psychological disciplines that reflect the results of purposeful change of the human psyche under the influence of the technoenvironment and evolving global mechanisms of human integration with the artificial world of technobiode. The psychology of technomodification considers the design and implementation of technologies of new mental forms with predetermined properties, as well as the design of means to mitigate the negative effects of NBICS - technology on a man and his psyche.

Discussion. The rapid development of nanotechnology and cognitive science has led to their synergetic interaction and the formation of the concept of NBICS - convergence. Nanotechnology accelerates NBICS -

convergence, as it combines different areas of activity that were previously developed mainly separately. Psychological science, in particular neocognitive psychology, is an integral part of NBICS - convergence, as it interacts to one degree or another with all its components and aims to improve the quality of human life, health and ability to work.

Список використаних джерел

1. Зинченко, В. П. Размышления о душе и ее воспитании (Час Души). Расширенная версия докл. на междунар. симп. «Духовность детства», г.Ма-чиды (Япония), 21–22 авг. 2001 г., С. 34–37.

2. Чекман І. С., Небесная Т. Ю., Дорошенко А. М. Конвергентні технології – нанобіомедичний аспект. Український медичний часопис. 2011. № 2. С. 25–37.

References

1. Zynchenko, V. P. (2001). Razmyshleniya o dushe y ee vospytanyu (Chas Dushy). Rasshyrennaia versyia dokl. na mezhdunar. symp. «Dukhovnost detstva», h.Machyda (Iaponyia), 21–22 avh. 2001 h., S. 34 – 37. [in Russian].

2. Chekman I. S., Nebesnaia T. Yu., Doroshenko A. M. (2011). Konverhentni tekhnolohii – nanobiomedychnyi aspekt. Ukrainnyi medychnyi chasopys. 2011. № 2. S. 25 – 27.

КОГНІТИВНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК СКЛАДОВА NBICS – ТЕХНОЛОГІЙ**Шмаргун В. М., Шмаргун Т. М., Костенко М. П.**

Анотація. З позицій неокогнітивної психології у статті розглядаються активна роль і вплив технологій на всі сфери людського буття, включаючи функціональні якості організму й мозку людини. Позначені вектори техномодифікації й інтеграції людської психіки. Показано прояв нових технологічних можливостей, що дозволяють провести модифікацію сенсорно-перцептивної сфери людини, змінити якості її суб'єктивної реальності й свідомості. Обговорюються межі техномодифікації, в рамках яких зберігаються людські якості штучно створеної особистості. Розглядається сфера діяльності неокогнітивної психології в дослідженнях штучних психічних організмів, породжуваних технологіями техномодифікації, соціальною комунікацією, суспільством і техногенним середовищем. Показані морально-етичні проблеми, що виникають при втручанні людини в процеси життя.

Ключові слова: штучна суб'єктивна реальність, сенсорні системи, свідомість, техномодифікація людини, NBICS-технології.

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.198-203

УДК 1. 316.6

МОВА ЯК ГОЛОВНА ОЗНАКА ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
ШЕХОВЦОВА-БУРЯНОВА В. А., асистент кафедри філософії та міжнародної
 комунікації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: shekhovtsova.burianova@nubip.edu.ua

ORCID 0000-0002-4227-2253

Анотація. У статті проаналізовано зв'язок між мовою та ідентичністю. Ви-
 світлено роль мови як джерела духовного життя народу, визначального чинника і
 головної ознаки ідентичності української нації. Проаналізовано взаємозв'язок мови
 як чинника формування ідентичності української нації. Мета статті – аналіз мов-
 ного аспекту як головною ознакою ідентичності української нації. Відповідно до Кон-
 цепції державної мовної політики в Україні, державність української мови є ключовим
 фактором консолідації українського суспільства на всій території України, запору-
 кою збереження національної ідентичності українського етносу та державної єдно-
 сті народу України.

Ключові слова: державна мова, ідентичність, індивід, мова, нація.

Актуальність (Introduction). Для України на сучасному етапі є дуже акту-
 альним питання формування націона-
 льної ідентичності. Загальнонаціона-
 льна ідентичність за своєю суттю бага-
 товимірна. Мова – це засіб формування
 та становлення людини, її інтелекту,
 волі, почуттів та форми існування. Мова
 – це інструмент, за допомогою якої мо-
 жна пізнавати навколишній світ. Однією
 з головних функцій мови є ідентифіка-
 ційна. Функція мовної ідентифікації по-
 лягає в тому, що мова є засобом іденти-
 фікації носіїв, тобто засобом вираження
 їх приналежності до спільноти, нації та
 етносу.

Сім'я, соціальна взаємодія з од-
 нолітками та географічне розташування
 – це три аспекти, які демонструють вза-
 емозв'язок між мовою та ідентичністю
 протягом усього життя. Мова є внутріш-
 ньою частиною вираження культури та
 ідентичності нації, адже національно ку-
 льтура та цінності передаються саме
 через виражену мову.

Мета (Purpose). Мета статті –
 аналіз мовного аспекту як головною
 ознакою ідентичності української нації.
 Проведення соціологічно дослідження
 для визначення мовного аспекту.

Методи (Methods). У статті вико-
 ристано наукові публікації вітчизняних
 та іноземних авторів стосовно пробле-
 матики мовного аспекту. У статті засто-
 совано аналітичний, герменевтичний,
 компоративістський метод та метод по-
 рівняння та спостереження.

Результати (Results). Мова – це
 система визнана в такій здатності,
 тобто кодифікована й накинута в певних
 ділянках (на відміну від таких мов, інші
 системи звать діалектами, сленґами, мі-
 шанками тощо, заперечуючи цими на-
 звами саму їхню системність.

Значення поняття «мова»
 пов'язує його з ідентичністю: мова – це
 система, що її використовує певна спі-
 льнота – насамперед нація, – ідентич-
 ність якої ця мова виражає. Тому в іде-
 алі має бути повна відповідність між мо-
 вами та націями чи, інакше кажучи, між
 мовами та національними ідентичнос-
 тями, ключовим елементом яких є од-
 нойменні мови. Проте цю відповідність
 може бути порушено, якщо зміна в мові
 не супроводжується зміною в ідентич-
 ності, тобто коли люди переходять на
 іншу мову, але далі ідентифікують себе
 з тією самою групою, або ж приймають
 іншу ідентичність, але зберігають мову
 [5, с. 158].

О. Потебня у своїй праці «Думка та мова», яка була опублікована 1862 р. висвітлив взаємозв'язки мови й мислення, розвинув ідею про мову як породження й вияв «народного духу». На думку мислителя, народність і мова - це поняття не просто синонімічні, а й взаємопов'язані, що неодмінною умовою творення нації як цілого є єдність її мови [6, с. 70].

На думку, К. Ушинського мову слід вивчати та викладати не тільки як інструмент здобуття знань, пізнання істини та спілкування, але, перш за все, як універсальний засіб самопізнання і самотворення народу.

У своїй праці «Етнологія» М. Тиводар розглядає мову як одну з найважливіших рис етнічних спільнот. Мова виступає основним засобом спілкування для людей певної етнічної групи, системою зберігання, отримання та передачі інформації, що відрізняється від людей інших етнічних спільнот. Мова є одним з найбільш стабільних і чітко визначених компонентів етнічної культури та є основою рисою етнічної диференціації. Всі люди, що належать до однієї етнічної групи, зазвичай говорять однією мовою, тобто мовою, що вивчається з дитинства в родині, сім'ї та етнічному середовищі.

В процесі національної ідентифікації велику роль грає мовна самоідентифікація кожної особистості, бо саме вона стає чинником консолідації суспільства та двигуном розбудови сильної, демократичної та незалежної країни. Мова стає знаряддям, завдяки якому суспільство може захистити власні інтереси, історію, традиції. Відсутність національної мови є однією з найбільш серйозних перешкод, яку необхідно перебороти при створенні національної ідентичності [7].

Відповідно до концепції державної мовної політики в Україні, державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства на всій території України, гарантією збереження національної ідентичності

українського етносу і державної єдності України. З огляду на це, українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору. Оскільки українська мова старописемна мова з великою історикокультурною спадщиною, держава має піклуватися про наукове дослідження давніх писемних пам'яток, їх популяризацію. На сьогодні ще залишається актуальним збереження і вивчення діалектів української мови – джерела її самобутності й сили. Це і є предметом подальшої розвідки [1, с. 29].

Найважливішу роль у розвитку мовних навичок дитини відіграє сім'я. На ці навички впливає позитивна словесна інформація, яку діти отримують від батьків у домашньому оточенні.

Коли діти ростуть, вони вивчають свою рідну мову – свою першу мову – що дає їм можливість спілкуватися з батьками. Враховуючи кількість часу, який діти витрачають на регулярне спілкування зі своїми батьками, не дивно, що, передаючи мовленнєві навички, спрямовані на розвиток власної форми спілкування, батьки відіграють вирішальну роль у мовному розвитку своїх дітей. Однак психолінгвісти з питань розвитку припускають, що насправді діти чують лише випадкову вибірку висловлювань дорослих, яка характеризується всіма заїканнями, помилками, спотвореннями, непослідовністю та складнощами, які є звичними для мовлення дорослих з іншими дорослими. Іншими словами, діти значною мірою стикаються з різними видами мовлення в домашніх умовах. Цей процес робить їх сприйнятливими до всього, і, за своєю природою, діти заохочуються наслідувати поведінку своїх батьків, особливо в мові. Саме тому рідна мова має значний вплив на особистість і психологічний розвиток людини: вона формує її особливу ідентичність у дитинстві, коли маленькі носії найтісніше пов'язані з батьками.

Рідна мова також є важливою частиною культури, ідентичності та переконань дитини. Мова є внутрішньою частиною вираження культури. Мова є фундаментальним аспектом культурної ідентичності. Це засіб, за допомогою якого ми передаємо своє найпотаємніше «я» з покоління в покоління. Саме через мову українці передають та виражають свою самобутню культуру та її цінності.

Мова являється основою етнічних культур, вона виконує важливі етно-творчі та етнічно об'єднавчі функції. Мова найбільш тісно пов'язана з культурно-побутовими особливостями етнічних груп. Рідна мова входить у культуру етносів, зберігаючи та передаючи при цьому найхарактерніші способи їх мислення та ментальні особливості [8, с. 111].

Мовна підсистема, як частина етнічної системи, є засобом вербального спілкування в етнічних спільнотах. Це механізм кодування, зберігання та передачі інформації, який структурує культурні зміни в етнічній групі. Належність до мовної системи сприяє етнічній ідентифікації, а також є фактором, що грає важливу роль в збереженні етнокультурних традицій.

На соціокультурному рівні саме ця підсистема регулює межі етнічної спі-

льноти. Тобто мовна складова є на одному з перших по значущості місць у визначенні того, що ми називаємо етносом, а саме українським етносом, величезна кількість проблем якого за останні століття була пов'язана зі спробами усунути українську мову спочатку з політичного, освітнього, а потім і побутового вжитку. Але ж саме рідна мова забезпечує нормальне функціонування і єдність етнічного організму в усіх його проявах. Своєю чергою, мова виступає не лише ідентичністю нації, а й соціальною пам'яттю. Доля кожного народу пов'язана з долею його мови. Мова виражає єдність держави. А державною мовою переважно буває мова корінного населення [2, с. 89].

Для отримання інформації, щодо мовного аспекту, 24-26 травня 2022 року відбулося анкетування студентів III курс спеціальності денної форми навчання ОС «Бакалавр» «Міжнародні відносини», гуманітарно-педагогічного факультету, Національного університету біоресурсів і природокористування України. В опитуванні, шляхом анонімного анкетування, взяли участь 127 студентів.

Результати опитування показали, що 64,9 % розмовляють переважно вдома українською, 29,7 % російською, 5,4 % було важко відповісти на це запитання (рис. 1).

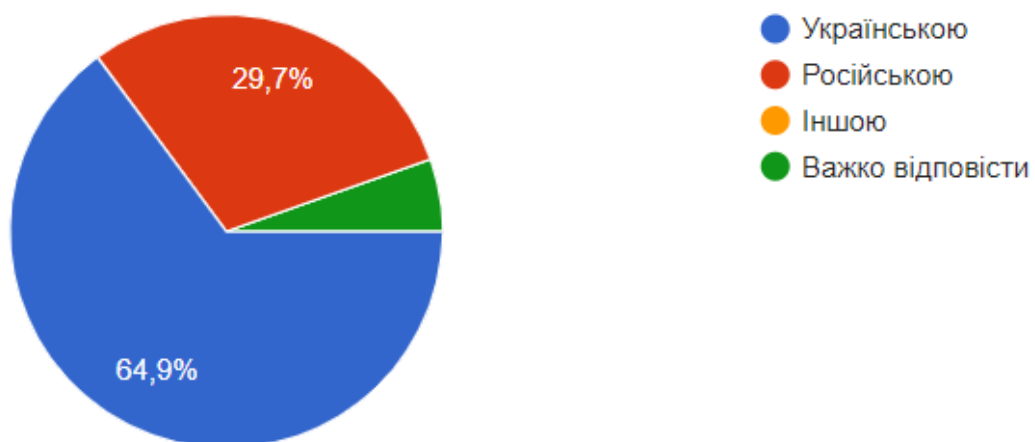

Рис. 1. Відповідь на запитання «Якою мовою ви переважно розмовляєте вдома?»

На запитання «Яку мову Ви вважаєте рідною?» відповіді респондентів розподілилися таким чином (рис. 2):

- Українську- 94,6 %;
- Російську-5,4 %.

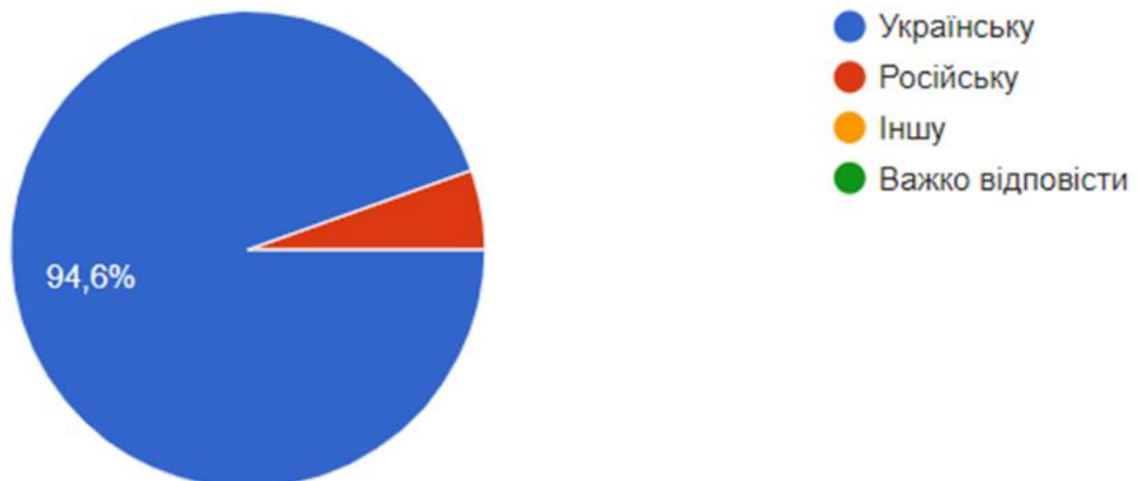

Рис. 2. Відповідь на запитання «Яку мову Ви вважаєте рідною?»

Під час проведення опитування респондентам було запропоноване запитання «Ваш рівень володіння української мови», відповіді респондентів розподілилися таким чином:

- Українську мову я знаю достатньо вільно, щоб спілкуватись нею без жодних обмежень - 75,7 %;
- Я вважаю, що вільно володію українською мовою, але інколи важко розмовляти без жодних обмежень -21,6 %;
- Важко відповісти - 12,7 %.

Отже, результати опитування показали, що 94,6 % вважають рідною мовою українську та 64,9 % розмовляють виключно українською; 97,3 % респондентів вважають, що вони вільно володіють українською мовою.

Висновки і перспективи (Discussion). Мова виступає важливим елементом формування етнічної самосвідомості. Своєю чергою етнічна самосвідомість формується в процесі самоусвідомлення особистістю як свого місця і ролі в сім'ї, родині, в громаді, в соціумі та в етносі. Мова впливає на формування усної творчості, що своєю чергою є виявленням ідентифікації народу. У

державотворчому процесі головним завданням мови є виокремлення держави з-поміж інших країн, в утвердженні нації й держави серед багатомовної спільноти. Найважливішу роль у розвитку мовних навичок дитини відіграє сім'я.

Список використаних джерел

1. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». 2018. Вип. 292. С. 24-32.
2. Божко Н. М. Рідна мова як засіб самоідентифікації українців та етнозберігаюча складова етнічної свідомості. Збірник наукових праць Національного Науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. К.: ННДІУВІ, 2013. Т. IX. С. 86-94.
3. Ващинська І. Особливості постмодерних підходів до вивчення ідентичності. «HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES 2009» (HSS-2009). LVIV, 2009. С. 242 - 243.
4. Горлова В. М. Дискурс націоналізму і національна ідентичність

сучасної України: особливості, роль і місце в суспільних процесах. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Філософські проблеми науки і культури». Вип. № 615. Харків, 2004. С. 118 - 120.

5. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. К.: Вид. дім «КМА», 2004. 163 с.

6. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація / упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова. Укр. Вільна Акад. Наук у США. Нью-Йорк, 1992. 155 с.

7. Савицька І. М. Проблеми формування національної ідентичності через призму історичної пам'яті в сучасному суспільстві. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 87. С. 255–257.

8. Тиводар М. Етнологія: навч. посібник для студентів історичного фак. Ужгород, 1998. 577 с.

References

1. Azarova, L. (2018). Mova yak vyznachal'nyy chynnyk identychnosti ukrayins'koyi natsiyiyu [Language as a determining factor of the identity of the Ukrainian nation]. Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Seriya «Filolohichni nauky». Vyp. 292. 24-32.

2. Bozhko, N. M. (2013). Ridna mova yak zasib samoidentyfikatsiyi ukrayintsiv ta etnozberihayucha skladova etnichnoyi svidomosti [Native language as a means of self-identification of Ukrainians and an ethno-preserving component of ethnic consciousness]. Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho Naukovo-doslidnoho instytutu ukrayinoznavstva ta vsesvitn'oyi istoriyi. K.: NNDIUVI, T. IKH. 86-94.

3. Vashchyns'ka, I. (2009). Osoblyvosti postmodernykh pidkhodiv do vyvchennya identychnosti [Peculiarities of postmodern approaches to the study of identity]. «HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES 2009» (HSS-2009). LVIV, 242 - 243.

4. Horlova, V. M. (2004). Dyskurs natsionalizmu i natsional'na identychnist' suchasnoyi Ukrayiny: osoblyvosti, rol' i mistse v suspil'nykh protsesakh [Discourse of nationalism and national identity of modern Ukraine: features, role and place in social processes]. Visnyk Kharkiv'skoho natsional'noho universytetu im. V. N. Karazina «Filosofs'ki problemy nauky i kul'tury». Vyp. № 615yu Kharkiv, 118 -120.

5. Masenko, L. T. (2004). Mova i suspil'stvo: postkolonial'nyy vymir [Language and society: postcolonial dimension]. K.: Vyd. dim «KMA», 163.

6. Potebnya, O. (1992). Mova. Natsional'nist'. Denatsionalizatsiya [Language. Nationality. Denationalization] uporyad. i vstup. st. YU. Shevel'ova. Ukr. Vil'na Akad. Nauk u SSHA. N'yu-York, 1992. 155.

7. Savyts'ka, I. M. (2014). Problemy formuvannya natsional'noyi identychnosti cherez pryzmu istorychnoyi pam'yati v suchasnomu suspil'stvi [Problems of national identity formation through the prism of historical memory in modern society]. Hileya: naukovyy visnyk. Vyp. 87. 255–257.

8. Tyvodar, M. (1998). Etnolohiya: navch. posibnyk dlya studentiv istorychnoho fak [Ethnology: academic. a guide for students of the history faculty]. Uzhhorod, 577.

LANGUAGE AS THE MAIN SIGN OF THE IDENTITY OF THE UKRAINIAN NATION

Shekhovtsova-Burianova V. A.

Abstract. *The article analyzes the relationship between language and identity in Ukraine. The role of language as a source of the spiritual life of the people, a determining factor and the main sign of the identity of the Ukrainian nation is highlighted. The interrelationship of language as a factor in the formation of the identity of the Ukrainian nation is*

© Шеховцова-Бурянова В. А.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

analyzed. The purpose of the article is to analyze the linguistic aspect as the main feature of the identity of the Ukrainian nation. Language is a means of forming and becoming a person, his intellect, will, feelings and form of existence. Language is a tool with which you can learn about the world around you. One of the main functions of language is identification. The function of linguistic identification is that language is a means of identification of speakers, that is, a means of expressing their belonging to the community, nation and ethnicity. In the process of national identification, the linguistic self-identification of each individual plays a major role, because it becomes the factor of the consolidation of society and the engine of building a strong, democratic and independent country. According to the concept of state language policy in Ukraine, the statehood of the Ukrainian language is a key factor in the consolidation of Ukrainian society throughout the territory of Ukraine, a guarantee of preserving the national identity of the Ukrainian ethnic group and the state unity of Ukraine. The results of the sociological survey showed that 94.6 consider Ukrainian as their native language and 64.9 speak exclusively Ukrainian; 97.3 % of respondents believe that they are fluent in the Ukrainian language. The Ukrainian language is part of the XXI century. as a language that successfully meets the complex, responsible and multifaceted needs of the state and ethno-cultural development of the Ukrainian people, has a functionally dynamic and open structure for further development.

Key words: *state language, identity, individual, language, nation.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.192-197

УДК 168.5

КРИТЕРІЇ ТА АКсіОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОСТІ**ЧЕКАЛЬ Л. А.**, кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: L_chekal@nubip.edu.ua

ORCID 0000-0002-3081-3876

Анотація. Подано аналіз спектру критеріїв (соціально-економічних, правових, політичних, аксіологічних та ін.) та ознак цивілізаційності, які розглянуто в генезі в процесі співставлення варіантів історичної ходи суспільств у напрямку цивілізаційного та нецивілізаційного просування. Розглянуто особливості розгортання цивілізації як феномену. Окреслені та інтерпретовані специфічні риси примітивних, нецивілізаційних суспільств. Зазначено, що цивілізації постають не статичними формаціями, а динамічними утвореннями еволюційного типу. При цьому навіть якщо усі існуючі наразі примітивні суспільства перебувають загалом у статичному стані, - це не є доказом того, що вони від початку й завжди були в цьому стані. Адже засохлий стовбур зберігається таким і після того, як живильні соки припиняють насичувати його. Підкреслено, що нині духовні засади української культурно-цивілізаційної традиції опинились в ситуації необхідності відповідей на більш потужні виклики, ніж за часів радянщини, і потребують вони мужності та потужних внутрішніх сил та ресурсів, щоб протистояти цим викликам та гідно відповісти на них.

Ключові слова: цивілізація, аксіологія, генеза, громадянське суспільство, парламентаризм, тоталітаризм, гуманність, толерантність, абсолютизм.

Актуальність теми (Introduction). Кожна потужна цивілізована держава завжди ефективно впливала на життя громадянського суспільства і мала усі підстави розглядати себе як певний стрижень самодостатності, навколо якого обертаються менш потужні держави. Таке самоусвідомлення розповсюджувалось не тільки на сфери економіки й політики, але й на царину духовної культури. Такий спосіб мислення, притаманний для населення сильних держав, поступово поширився й на представників держав меншого масштабу і, зрештою, усі західні країни - від найбільших до найменших - обстоюють суверенне право влаштовувати своє життя та бути незалежними. При цьому в сучасному глобальному світі усі держави – і великі, і малі – є взаємопов'язаними та взаємозалежними. А це у свою чергу зумовлює залученість їх не тільки до спільних інформаційних потоків, але й до спільного економічного, політичного, правового, мультикультурного та

аксіологічного простору. Головним в індивідуальній та суспільній свідомості стає усвідомлення себе як частини широкого універсума. І у цих умовах найактуальнішим для усього людства є проблема мирного порозуміння та діяльності у міжнародному правовому полі. При цьому важливим є дотримання вимог у контексті загальнолюдських цивілізаційних цінностей. Такій проблематиці і присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень (Analysis of recent researches and publications). Сучасні цивілізаційні концепції значною мірою породжені викликами й соціально-політичними кризами сучасності. Своїм корінням вони сягають дискурсів XVIII-XIX століть. А найвизначнішими представниками зазначених концепцій були Ш. Л де Монтеск'є, О. Шпенглер, А. Дж. Тойнбі з його книгою «Дослідження історії». Серед українських мислителів значного внеску до розробки даної тематики доклали І. Огієнко, І. Лисяк-Рудницький, М. Попович,

Ю. Павленко та ін. Засадничими для концептуалізації даної проблематики можна вважати дослідження Дж. Фрейзера, Е. Тейлора та ін. Є сучасні періодичні видання, присвячені даній проблематиці. Це такі журнали, «Science in Context» (Ізраїль - США), «Практична філософія».

Мета дослідження (Purpose).

Проблематика критеріїв та особливостей цивілізаційних та нецивілізаційних шляхів соціального просування не тільки відіграє головну роль в теоретичних дослідженнях, а й набула виняткового практичного значення сьогодні. Мета статті – проаналізувати спектр критеріїв (соціально-економічних, правових, політичних, аксіологічних та ін.) та ознак цивілізаційності, які розглянуто в генезі в процесі співставлення варіантів історичної ходи суспільств у напрямку цивілізаційного та нецивілізаційного просування. Розглянуто особливості розгортання цивілізації як феномену.

Методи дослідження. (Methods)

Дослідження спирається на системний, компаративістський підхід до розв'язання поставлених проблем. Використання структурно-аналітичного та порівняльно-історичного підходів сприяло окресленню базисних елементів інтерпретативної діяльності в дискурсах щодо критеріїв цивілізаційності. Історична, соціально-політична ретроспекція дозволила позначити проблемне поле і специфіку досліджень проблематики, пов'язаної з цивілізаційними шляхами людства, а також визначити перспективи та основні напрямки її подальшого розвитку.

Результати (Results). Визначено, що для побудови порівняльно-оцінювальної шкали щодо суспільств з різним рівнем цивілізаційності, необхідно співставити цивілізації не тільки одна з одною, але й з нецивілізованими, або ж - примітивними суспільствами, з якими вони різняться у найзагальнішому. Необхідно визначити, як далеко вони просунулись у досягненні своєї (й спільної) мети та наскільки вони віддалені від

найвищого для примітивних суспільств рівня. Лише здійснивши такі порівняльні опції, можна усвідомити значущість певної цивілізації й спробувати визначити найвищу сходинку у їх розвитку. Саме таким аналітичним опціям і був присвячений контекст даної роботи. Висновки статті можна використати для поглибленого вивчення сучасних тенденцій розвитку суспільств різного типу.

Виклад основного матеріалу.

(Discussion). Задля того, щоб вибудувати порівняльну оцінювальну шкалу, необхідно співставити цивілізації не тільки одна з одною, але й з нецивілізованими, або ж - примітивними суспільствами, з якими вони різняться у найзагальнішому. Необхідно визначити, як далеко вони просунулись у досягненні своєї (й спільної) мети та наскільки вони віддалені від найвищого для примітивних суспільств рівня. Лише здійснивши такі порівняльні опції, можна усвідомити значущість певної цивілізації й спробувати визначити найвищу сходинку у їх розвитку.

Йдеться про те, що цивілізації постають не статичними формаціями, а динамічними утвореннями еволюційного типу. При цьому навіть якщо усі існуючі наразі примітивні суспільства перебувають загалом у статичному стані, - це не є доказом того, що вони від початку й завжди були в цьому стані. Адже засохлий стовбур зберігається таким і після того, як живильні соки припиняють насичувати його. І здебільшого існуючі нині примітивні суспільства – це сухі гілки колись живого дерева. А колись деякі з цих суспільств здійснювали своє існування, залучившись до кочового способу життя та подолавши певний мутаційний шлях. Певного часу такі суспільства, шукаючи нових засобів консолідації своєї занепадаючої спільноти, знайшли їх у поклонінні піднесеному до рівня Бога імператору.

Для примітивних суспільств притаманним є соціальне копіювання, або ж – мімесис: залучення завдяки імітації до соціальних цінностей. Мімесис – це

загальна риса суспільного життя. Його дію можна споглядати як у примітивних суспільствах, так і в цивілізаційних, однак, у різних типах соціумів мімесис діє по-різному. Очевидно, у примітивних суспільствах мімесис більш притаманний старшому поколінню та вже померлим пращурам, авторитет представників яких і забезпечує вплив та престиж влади.

Сучасні примітивні суспільства. Це не смерть, а сплячка, вони втратили життя після невдалої спроби перейти від одного стану до іншого. Вони мертві. Їхню смерть неможливо ані спростувати, ані подолати. Їхня доля - руйнація, але розкладатись вони будуть із різною швидкістю: деякі - як тіло, інші - як деревний стовбур, а інші – як каміння від дихання вітру.

Кожна потужна цивілізована держава завжди ефективно впливала на життя громадянського суспільства і мала усі підстави розглядати себе як певний стрижень самодостатності, навколо якого обертаються менш потужні держави. Таке самоусвідомлення розповсюджувалось не тільки на сфери економіки й політики, але й на царину духовної культури. Такий спосіб мислення, притаманний для населення сильних держав, поступово поширився й на представників держав меншого масштабу і, зрештою, усі західні країни - від найбільших до найменших - обстоюють суверенне право влаштовувати своє життя та бути незалежними. При цьому в сучасному глобальному світі усі держави – і великі, і малі – є взаємопов'язаними та взаємозалежними. А це у свою чергу зумовлює залученість їх не тільки до спільних інформаційних потоків, але й до спільного економічного, політичного, правового, мультикультурного та аксіологічного простору. Головним в індивідуальній та суспільній свідомості стає усвідомлення себе як частини широкого універсума.

Але, якщо в сучасних цивілізованих країнах владні кола, представники політичних, економічних, міжнародних

культурних кіл безальтернативно і вже традиційно підкоряються діючому на внутрішньому й міжнародному рівні Закону, то на такі країни, як росія, дотримання загальноприйнятих норм і законів не розповсюджується. Політична історія цієї країни не може бути тлумаченою прийнятими у світі категоріями. І якщо розпочати аналізувати історичні колізії цієї країни, то з'ясується, що розділи, з яких складається їхня історія, та сфери дослідження є радикально іншими, ніж у цивілізованих країн. Закон, що рухає історію Англії чи Франції, не діє там, і, навпаки, закони, яким підкоряється політична історія цієї країни, є досить аморфними і не висвітлюють політичних подій в Англії чи у Франції. Тут маємо глибоку прірву, яка і розділила цивілізовані та нецивілізаційні держави і суспільства. Часом громадяни з цивілізованих країн не усвідомлюють присутності у світі інших суспільств та сприймають своє суспільство як тотожне до цивілізованого людства. А народи, що мешкають поза їхнім світом, сприймаються просто як відсталі у розвитку.

Вони ставляться до них з усією терплячістю, усвідомлюючи своє право репрезентувати цивілізований світ, де б вони не опинились. До свого ж суспільного устрою, до розподілу свого соціуму на окремі національні групи вони ставляться як до великого спектру Людства та, використовуючи такі назви, як "французи", "англійці", "німці" й т. п., забувають, що поряд є величезні території, де мешкають люди із кардинально іншими уявами та градаціями цінностей, які важко залучити до кшталту цивілізаційних, оскільки про гуманність, толерантність та терпимість там не йдеться.

Тоталітарні держави мають тенденцію до розповсюдження шляхом підкорення та асиміляції інших спільнот і навіть саме таких, як вони. Так, давньогрецька Спарта ціною тяжких та тривалих воєн підкорила своїх не слабких сусідів й приєднала території, утримання яких потребувало створення ре-

гулярної військової сили. А у таких обставинах Спарта мілітаризувала своє життя згори донизу, використавши примітивні соціальні інституції, які існували й в інших давньогрецьких спільнотах, але вони вже відмирили та були неефективні. Це був шлях «в нікуди».

Життя таких примітивних суспільств, на думку А. Тойнбі, є подібним до життя кроликів і часто воно завершується насильницькою смертю, що є невідворотним при їхній зустрічі з цивілізаціями.

Очевидною у цьому контексті є хибність концепції "єдності цивілізацій". Така теза є популярною серед сучасних західних істориків, ментальність яких зазнає значного тиску з боку наявного соціального середовища. Одна з причин, що породили таку хибність, полягає в тому, що сучасна західна цивілізація широко розповсюдила свою економічну систему світом. За економічною уніфікацією, яка ґрунтується на західній основі, пішла і політична уніфікація, що має ту саму основу, і просунулась майже так само далеко. Попри те, що політична експансія західного світу в наші дні не така очевидна і наступальна, як експансія економічна, проте переважна більшість сучасних держав, включаючи також існуючі не західні держави, нині виявилися, різною мірою залученості, членами єдиної світової системи держав з єдиним міжнародним правом.

Західні історики перебільшують значущість цих явищ. По-перше, вони вважають, що нині уніфікація світу на економічній основі Заходу більш менш завершена, тобто як вони вважають, завершується уніфікація і по інших напрямках. По-друге, вони плутають уніфікацію з єдністю, перебільшуючи таким чином роль ситуації, що історично склалася і не дозволяє доки говорити про створення єдиної Цивілізації, тим більше ототожнювати її із західним суспільством.

Західне суспільство проголошується при цьому цивілізацією унікаль-

ною, що має єдність і неподільність, цивілізацію, яка після тривалого періоду боротьби досягла нарешті мети - світового панування. Стверджувати ж щось про цивілізаційність Московського царства - Російської імперії у будь-якому сенсі - є недоречним. Щодо Радянського Союзу або сучасної росії - це взагалі виглядало б нісенітницею. Тут йдеться про квазіцивілізаційні феномени.

Історично на українських теренах цивілізаційний розвиток мав переважно соціально-культурний та соціально-політичний характер, тоді як в межах Московського царства, яке перетворилось на російську імперію, - суто соціально-політичний характер.

Серед фундаторів українського духівництва та усієї православної інтелектуальної спільноти виокремились два напрямки зі своїми різними аксіологічними програмами. Ці течії пов'язані з іменами їх найбільш яскравих і талановитих представників: Івана Вишенського і Петра Могили. Перший, в сучасній термінології, стояв на принципових позиціях православного фундаменталізму, тоді як другий, усвідомлюючи запити часу, направив українське православ'я шляхом оновлення, не ставлячи під сумнів принципові ідейні, ціннісні й релігійні канони і розвиваючи їх відповідно до західних інтелектуальних норм та досягнень. Така позиція відкритості до західних ідей та концепцій при ґрунтуванні на вітчизняній, батьківській традиції виявилася для того часу найбільш продуктивною. Вона визначила церковно-просвітницьке оновлення українського православ'я, символом якого стала видатна Києво-Могилянська академія з плеядою таких видатних мислителів і церковних діячів, як сам Петро Могила, а також Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Стефан Яворський, Феофан Прокопович та інші інтелектуалитворці, аж до Григорія Сковороди. В результаті староукраїнська культура базувалась на власних підставах та на здобутках представників центрально-європейських католицьких інтелектуальних

кіл, виробила власні філософсько-теологічні основи і самобутній художній стиль, відомий як українське бароко. Паралельно впродовж другої половини XVI - і до середини XVII століття в Україні склалися самобутні форми соціальної самоорганізації - міські братства, що діяли у більшості міст з магдебурзьким правом, козака гетьмансько-полкова адміністративно-військова система, самобутня церковна організація з виборчим правом.

Цим обставинам сприяв і супроводив їх в Києві з часів Петра Могили дух культурно-конфесійної толерантності.

Радикально іншим чином, у взаємодії і протистоянні з тюркською (у татарській формі) субцивілізацією мусульмансько-афразійського світу, а не з Заходом, відбувалося становлення і розвиток московсько-російської частини Східнослов'янсько-православної цивілізації. Ствердження єдиного загально-визнаного центру у Москві, взаємодія з досить сильними, але з кінця XV століття не загрозливими політичному існуванню православного царства татарсько-мусульманськими державами, а також відсутність повсякденного контакту з багатшим та інтелектуально розвиненішим опонентом (в містах України і Білорусі) визначили пріоритети розвитку державних інституцій московського суспільства та його підозріле і упереджене ставлення до усього іншого, чужого, цивілізаційного. Відстоювання своєї духовної спадщини будувалося не на її модернізації через творче освоєння чужого, зокрема західно-християнського культурного досвіду, а шляхом жорсткого, принципового відкидання усього не свого, за винятком хіба що досягнень у сфері військової техніки. Спроби частини освічених московитів за Івана III і в наступні часи перейняти елементи західної цивілізації стикалися зі стіною громадського нерозуміння і незмінно знеохочувались. Московське царство будувалося за мобілізаційним

принципом військового табору, що знаходиться в кільці ворогів, з жорсткою владною структурою, оборонною свідомістю і ставленням до чужих ідейнокультурних віянь як до проявів ворожої пропаганди. Це сприяло державно-організуючій консолідації населення, але перешкоджало залученню до тих процесів цивілізаційної трансформації, що активно розгорнулись на заході в XIV – XVI сторіччях і початок яким поклали Відродження, Великі географічні відкриття та Реформація.

Побудова і підвищення російської імперії відбувалось за рахунок і на шкоду інтересам України, і в цьому сенсі прийняте після довгих коливань рішення І. Мазепи виступити в Північній війні на боці Карла XII не можна розглядати у площині суто особистих мотивацій. Однак, не слід забувати, що за Петра I і Катерину II, що діяли вже відповідно до принципів західного абсолютизму і всупереч не лише з українськими козацькими, але і з московськими державними і церковними традиціями - нехтування національних і регіональних прав і свобод здійснювалось на усьому просторі імперії. Як писав Н.Трубецької, "Ця єдина російська культура післяпетрівського періоду була західноросійською - українською за своїм походженням, але російська державна була за своїм походженням великоросійською, а тому і центр культури повинен був переміститись з України до Великої Росії".

СРСР же з самого початку і за своєю суттю був не цивілізацією, а лише геополітичним квазі-цивілізаційним утворенням. Він був позбавлений дійсно духовної, ідейно-ціннісно-мотиваційної, актуальної для більшості його громадян на рівні внутрішнього світу і повсякденної поведінки цивілізаційної основи. Замість неї суспільству нав'язувалося пропагандистське ідеологічне лицемірство, в принципі не здатне, за думкою Платона, заповнити порожнечу акрополя людської душі.

Нині духовні засади української культурно-цивілізаційної традиції опинились в ситуації необхідності відповідей на більш потужні виклики, ніж за часів радянщини, і потребують вони мужності та потужних внутрішніх сил та ресурсів, щоб протистояти цим викликам та гідно відповісти на них.

Список використаних джерел

1. Дергачов В. Геополітика. Київ, 2000. 352 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2-х т. Київ, 1994. Т.1.
3. Огієнко І. Українська культура. Київ, 1991.
4. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. Скорочена версія томів I-VI. Основи, 1995.

5. Черниш О. М. Транзитні цивілізації. *Практична філософія*. 2001 № 1(2)

References

1. Dergachev, V. A., (2000) Geopolitika (Geopolitics). Kyiv, Ukraine: VIRA-R.
2. Lysiak-Rudnytskyi I. (1994) Historical essays: in 2 volumes. Kyiv, Volume 1.
3. Ohienko I. (1991) Ukrainian culture. Kyiv.
4. Toynbee, A. J. (1995) The study of history. An abridged version of volumes I-VI. Fundamentals.
5. Chernysh O. M. (2001) Transit Civilizations/ Practical Philosophy. No. 1(2).

CRITERIA AND AXIOLOGICAL FEATURES OF CIVILIZATION

Chekal L. A.

Abstract. *The article includes an analysis of the spectrum of criteria (socio-economic, legal, political, axiological, etc.) and features of civilization, which were considered from the point of view of comparison between different variants of historical course of societies in the direction of civilizational and non-civilizational advancement. In addition, the author reviews the peculiarities of development of civilization as a phenomenon and outlines the features of primitive, uncivilized societies. It is noted in the article that civilizations do not appear as static formations, but as dynamic formations of an evolutionary type. At the same time, even if all existing primitive societies are generally in a static state, this is not proof that they have always been in this state from the beginning. After all, the withered trunk remains as such even after the nutrient juices stop saturating it. The author emphasizes that presently the spiritual foundations of the Ukrainian cultural and civilizational tradition found themselves in a situation of needing answers to more powerful challenges than during the Soviet era, and they need courage and powerful internal forces and resources to face these challenges and respond to them with dignity.*

Key words: *civilization, axiology, genesis, civil society, parliamentarism, totalitarianism, humanity, tolerance, absolutism.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.169-175

УДК 172.4

**СВІТОВИЙ ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ЗЛАМ-2022: УРОКИ,
НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ****КУЛЬТЕНКО В. П.**, кандидат філософських наук, доцент*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: kultenko@ukr.net*

Анотація. В сучасному світі відбуваються зміни, що носять парадигмальний характер, викликані повномасштабним вторгненням та воєнними діями РФ проти України. Тривала та кровопролитна війна стала несподіваною для світу як з точки зору характеру, змісту, так і щодо можливих наслідків. Героїчний спротив українського народу, незламність у відстоюванні власної свободи й права на самовизначення змусили світ переглянути ставлення до України. Адже під час цієї війни на очах світу відбувається формування оновленої політичної суб'єктної української нації, що зброєю виборює своє право на існування. Така активність українців вимагає й від світу відповідної реакції, адже після 24 лютого світ змінився й піддається випробуванням на міцність: від загрози ядерної війни до світових продовольчих або міграційних криз. Ще одним сутнісним випробуванням для світу стала криза екзистенціально-морального вибору. Метою роботи є дослідження складних соціально-історичних обставин, в яких відбувається становлення української політичної ідентичності на новій світоглядній платформі, коли раціональний порядок речей максимально витісняється й заміщується ірраціонально-вольовими чинниками організації життя.

Ключові слова. російсько-українська війна, українська національна ідентичність, політична суб'єктність.

Актуальність (Introduction).

Тема російсько-української війни сьогодні є однією з найважливіших у світі. Її причини, перебіг і наслідки широко обговорюються на різних рівнях. Актуальність теми визначається не лише трагічністю й кривавістю її перебігу на нашій рідній землі, але й тим, що на очах світу твориться новітня історія, в якій Україні відведена ключова роль. В зв'язку з цим окреслився ряд питань, що носять парадигмальний характер. Зокрема виявилось, що майже увесь західний світ до цього часу не сприймав Україну у якості самостійного політичного суб'єкта. Для більшості звичайних людей не існувало різниці між росіянами та українцями. Можна говорити про ототожнення ширшого порядку – росіян, українців, білорусів – як узагальненого нащадка СРСР. Так, німці у почутті каяття за гітлерівські злочинства, спрямовували його в першу чергу саме на росіян як правонаступників Радянського Союзу. Вони з

подивом відкрили нетотожність та більше – антагоністичність стосунків між цими народами. Питання: хто такі українці? – вийшло за локальні межі теоретичного осмислення національних дослідників на більш загальний рівень. Світ сьогодні запитує про це. І це питання не простої цікавості, а майбутнього світу – як на рівні фізичного існування, так і на рівні екзистенціально-етичного вибору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications).

Відомі філософи сучасності також не залишаються осторонь від теми, не зважаючи на відому гегелівську тезу щодо сови Мінерви, яка вилітає у сутінках, коли всі події відбулися й нічого змінити вже не можливо. Зокрема, привертає увагу позиція Френсіса Фукуями, автора концепції «кінця історії». Її (позицію) філософ оприлюднив ще в перші дні війни, й вона втілилась у переконаності в перемозі України на тій підставі, що українці

не мають прихильності до росіян, а Росія та Україна не дійдуть компромісу інакше, ніж на полі бою. [6] Він зазначив: «Поразка Росії зробить можливим “нове народження свободи” і позбавить нас від занепаду глобальної демократії. Завдяки групі хоробрих українців дух 1989 року житиме». Таким чином, саме з визвольною боротьбою українського народу, покликаною покінчити з тиранією путінського режиму, він пов’язав свої сподівання на майбутнє, в якому буде неможливим повторення насильства знову, а міжнародні гарантії безпеки зрештою почнуть діяти. Історія вкотре наочно довела те, що демократія потребує щоденного захисту й боротьби за неї, вона не є гарантованою, а отже про кінець історії (у тому сенсі, який надавав йому Ф. Фукуяма) поки що не йдеться, навіть попри путінські погрози застосування ядерної зброї.

Висловився щодо російсько-української війни й інший видатний філософ сучасності – Юрген Габермас. З його точки зору війна спричинила ідейні суперечки та політичні протиріччя («обурення») у громадській думці Німеччини та ЄС, які зводяться до дилеми: поразка Росії або ядерна війна. Таким чином варіанту перемоги України у цій війні німецький політикум не розглядає через занадто високий «пори́г ризику» для світу, якщо той допомагатиме Україні із озброєнням. Через свою політичну позицію Німеччина переживає «шок кризи ідентичності», який виявляється в обережній політичній позиції влади («пацифістські ілюзії») та гострій критиці останньої з боку німецької молоді, яка наполягає на тому, щоб зло кваліфікувалось відповідним чином й було знешкоджено. «Габермас бачить витоки кризи ідентичності та чинники гострих політичних дебатів щодо війни та поставок озброєння Україні у суміші героїчного національного і постгероїчного постнаціонального в менталітеті європейців». [1] Таким чином філософ протиставляє героїзм українців постгероїзму європейців, який зводиться до необхідності вирішувати

конфлікти виключно шляхом дипломатії та санкцій. При цьому заклики України про допомогу зброєю він називає «моральним шантажем», «здирством» – спробою спекулювати на моральних почуттях моральних європейців. Німецький філософ розглядає політику страху як раціональний аргумент відповідальної політики: не можна не допомагати Україні, але й занадто допомагати страшно, щоб не спровокувати ядерну війну. Зрештою він приходиться до цинічного в своїй раціональності висновку, т.зв. «розумного компромісу»: допомагати Україні тою мірою, яка влаштовуватиме путіна: «Україна не повинна програти війну, у який не можна перемогти».

Раціонально-поміркована позиція німецького філософа очікувано зустріла гостре неприйняття українців, в тому числі і вітчизняних філософів – А. Єрмоленка, Є. Бистрицького та ін.. Останній охарактеризував її як межу пояснювальної сили комунікативної філософії, вказуючи на те, що українці, які борються за життя, здійснюючи свій екзистенціальний вибір, не потребують раціональних доводів чи пояснень. «Наш рішучий екзистенціальний вибір – залишатися бути Україною, бути, якщо завжди, вічно. Ми, а за нами і весь демократичний світ, повторює героїчне національне "Слава Україні! – Героям слава!" Це буде неможливо без відновлення наших національних кордонів. Перемоги постнаціональної, міжнародної, але також героїчної». [1]

Директор Інституту філософії НАН України Анатолій Єрмоленко в полеміці з Ю Габермасом вказує на неприпустимість загравання Заходу з владою Росії й звертає увагу на факт, що зло й наруга повернулися тому, що ніколи не були по-справжньому засуджені. «На відміну від німецького нацизму та італійського фашизму, російські імперські практики нелюдяної та жорстокої політики, від Петра I до Сталіна, ніколи не були світом покарані». [4] Тому втрата Заходом ініціативи в рішеннях в росій-

сько-українській війні означатиме подальшу безкарність для російських владних злочинців, згоду за замовчуванням на анексію територій. Страх може паралізувати людину або увесь світ – якщо це страх ядерної війни, смерті. Такий страх може перетворити світ на об'єкт маніпуляцій для насильника. «Проте настають моменти, коли нескінченна інтросуб'єктивність має свої межі. Коли треба знову ставати суб'єктом, знову знайти в собі мужність до розуму, і не тільки до комунікативного, а й до стратегічного розуму «зادля продовження справжнього (echten) людського життя на землі» («Permanenz echten menschlichen Leben auf Erden»)» (Г. Йонас). Тому нам усім потрібна спільна перемога над злом, і світ має об'єднатись задля цього». [4]

Відомий історик Тімоті Снайдер в контексті наведеного вище аргументу наголошує, що «Україна має риси держави XXI століття, які ще лише зріють на Заході». Він зазначає, що історично Україна була позбавлена суб'єктності через радянський та російський колоніальні нарративи. У світі її не помічали. Однак у 2022 році під час запеклої відсічі агресії Росії, світ переконався, що Україна являється суб'єктом, а не об'єктом історії. «Українці починають відвойовувати своє право розповідати про себе самостійно» [7]

Мета (Purpose). Метою роботи є дослідження складних соціально-історичних обставин, в яких відбувається становлення української політичної ідентичності на новій світоглядній платформі. Зміна ідентичності являється наслідком вольових героїчних дій українського народу із захисту своєї свободи, територіальної цілісності та права на самовизначення. Гасло часів Революції Гідності «Рабів до раю не пускають!» в короткий історичний період – вісім років – втілилось у парадигмальній світоглядній трансформації: від народу-страждальця до політичної нації переможців.

Методи (Methods). Стан війни призвів до кардинальних змін організації життєвого світу українців. Раціоналізм повсякденного досвіду недавнього минулого раптово та активно був замінений життєвими практиками, в яких домінує ірраціональне начало. Воля великою мірою є домінуючим фактором – у традиційно волюнтаристському розумінні – волі до життя, до влади (в сенсі перемоги), та на рівні орієнтирів свідомості. Враховуючи вище зазначене, в дослідженні здійснюється аналіз дихотомії раціонально-поміркованих та ірраціональних методів експлікації сучасних українських подій.

Результати (Results). Організація мирного життя відбувається за схемою: повсякденність, праця та щоденний побут, який час-від-часу замінюється святом, коли людина отримує змогу зламати на деякий час звичний порядок, розбавити рутину, відпочити, щоб з оновленими силами повернутися знову до звичного порядку повсякденності. В умовах війни мирний порядок життя порушений, раціональні практики зациклюються на усвідомленні абсурдності ситуації, в якій через відсутність гарантій безпеки стає неможливим стратегічне планування, а майбутнє є цілком невизначеними. Нервово напруження вкрай слабо піддається раціональному регулюванню й саме воля видається найбільш потужним засобом життєзабезпечення.

Тема волі активно використовується на різних рівнях соціального існування, як в українському соціопросторі – воля до воєнної перемоги, політична воля, ідеологема свободи волі, так і в спекулятивній риториці ворога. Такий неволюнтаризм воєнної доби звернутий до релігійних або псевдорелігійних нарративів та ідеологічних конструктів різного ступеню впливовості та маніпулятивності. Оскільки ірраціонально-вольовий конструкт прямо протилежний за своїм змістом логіці раціонального мислення, то й конотації на цю тему вільно

інтерпретуються в залежності від контексту.

Війна змінила риси національного портрета та самоусвідомлення українців: від народу-мученика ми здійснили стрибок до рівня нації Героїв. Кількасотлітня історія страждань та мучеництва нарешті була переломлена. Відбувається героїзація української новітньої історії і це справляє грандіозний вплив на трансформацію національної самосвідомості. Стрімкий перехід від ідеології мучеництва до нації Героїв став можливий, завдяки ірраціонально-героїчному спротиву масованій російській експансії. Ситуація суттєво посилена тим, що у кількісному вимірі протистояння далеко не на користь України – армія ворога в сотні разів переважає оборонну армію українців. Світ, спостерігаючи за протистоянням, очікував швидкої поразки України. І з подивом, захопленням, співчуттям, цікавістю, що іноді межує з острахом, слідкує за становленням нової України.

Українці довели свою стійкість та готовність відстояти свою свободу, навіть ціною власного життя, й західний світ почав надавати реальну допомогу Україні через запровадження санкцій проти країни-агресора та поставки зброї для ЗСУ в кількості, необхідній для контрнаступу та розгрому армії окупантів. До цього допомога Україні не вважалась доцільною – з раціональної, політичної, економічної точок зору. Така позиція пояснюється кількома причинами. По-перше, з раціональної точки зору не можливо було припустити напередодні 24 лютого, що у 21 столітті війна в класичному її розумінні в центрі Європи буде й вестиметься настільки варварськими, «середньовічними» методами. За висловом представника США при ОБСЄ Майкла Карпентера: «Росія має багато сучасної зброї війни: крилаті ракети, які пролітають сотні миль, влучаючи у ціль з дивовижною точністю. Вона має точні керовані боєприпаси, які можна запускати з повітря, з моря та суходолу. Але чому ця війна ведеться так,

ніби ми живемо у Середньовіччі? Чому так багато цивільних зазнають жахів війни?» [3] Війна набула характеру геноциду проти українського народу й усвідомлення цього змусило Захід отямитись від початкового заціпеніння.

По-друге, не сподіваючись, що українці зможуть успішно протистояти ворогу, що кількісно переважає, раціональний Захід не ризикував, адже в разі поразки та окупації Україна втратила б суб'єктність. Й досі з різним ступенем пріоритетності на міжнародній арені враховується фактор РФ, з одного боку як агресора, здатного насильницьким шляхом збільшувати свою силу та присутність у світі, з іншого – як економічного партнера, який забезпечує світ потрібною сировиною. Отже підтримка потерпілої сторони потребувала б пояснень/ вибачень/ виправдань у разі її поразки. Як сформулював це видатний філософ сучасності Славою Жіжек: «Було б набагато зручніше, якби Україна впала негайно, дозволяючи нам висловити обурення, оплакувати втрату, а потім повернутися до звичайного режиму». [2] Наявність же ядерної зброї в руках людей, у яких ірраціонально-вольові мотиви поведінки переважають над раціональними, змушує до надобережності при виборі поведінкових стратегій світових лідерів.

По-третє, хоча вибір на захист миру як на рівні громадянських суспільств, так і на державному рівні в країнах західної демократії, будучи емоційно забарвленим, є однозначним та очевидним, проте коли йдеться про шляхи досягнення миру, логіка розрахунків перемирюється доводами особистої безпеки та вигоди. Війна означає випробування не лише для українців, але й для решти світу – енергетична та продовольча кризи, дорожчання товарів, вимушене обмеження зручностей та рівня достатку для країн «першого світу». С. Жіжек описав це, як розрахунок Росії на нездатність Європи зробити щось героїчне, вийти за межі зони комфорту. Однак фінансування війни задля

забезпечення звичного рівня комфорту є боягузливою втечею від реальності, самовдоволенням споживацьким гедонізмом Заходу. [2] Таким чином, на противагу Ю. Габермасу, що застряг на дилемі: перемога Росії або ядерна війна, С. Жіжек пропонує іншу: глобальна навала авторитарних режимів і іншого типу культур у разі спільної поразки України і Заходу.

Ще одним важливим фактором невизначеної позиції Заходу є втома від війни. Вона відчувається як всередині України, так і зовні, і на психологічному, і на фізичному рівнях. Війна потребує значних людських, душевних та матеріальних ресурсів, які трагічно швидко поглинаються кривавим Молохом. Існують побоювання щодо наслідків. Адже у разі перемоги не зрозуміло, як бути з сильною Україною. Це однозначно змінить європейський порядок, проте на скільки стара Європа до цього готова? «Те, що мало бути хорошою новиною – менша країна несподівано й героїчно протистояла жорстокій агресії великої держави – стало джерелом сорому, проблемою, з якою ми не знаємо, що робити». [2] Україна заявила й демонструє свій європейський вибір та прагнення вступу до Євросоюзу. Європейські країни вказують нам на корупційні схеми всередині країни, які суперечать політиці Європи й перешкоджають вступу. Для мирної України подолання корупції однозначно має стати одним з пріоритетних завдань. Але нам перш за все потрібно виграти війну, в той час не можна не помітити широко оприлюднені корупційні зв'язки ряду західних політиків з Росією. В зв'язку з цим європейські претензії до України виглядають упереджено.

Російський пропагандистський слід прослідковується й в замовних статтях у світовій пресі, що прогножуючи майбутнє, не розглядають варіант української перемоги у війні. Інша версія брудної пропаганди – приниження української державності та культури. Угорський політичний урядовий пропагандист,

Жолт Баєр сформулював тезу, гідну геббельсівської (путінської) пропаганди, що Україна є аналогом нацистської Німеччини й спаплюжив українську культуру як «меншовартісну»: «Якщо приберемо російську культуру з української, то те, що залишиться, буде жалюгідно дрібним і дурним» [5] Маємо класичний зразок чорної пропаганди, маніпулятивної техніки, в якій істина перекручується на свою протилежність бездоказово, для того щоб забруднити противника, поступово привчаючи громадськість до замовленої позиції.

Висновки і перспективи (Discussion). Стійкість українців перед ворогом стала не сподіваною для світу в умовах постмодерністської реальності. Адже вона є простором руйнування будь-яких гранднаративів, карнавалізацією життя, іронією просякнуті всі сфери індивідуального та суспільного буття, пафос патріотизму, колективізму втратив свій потенціал поза іронічним контекстом. Домінування антропологічно-суб'єктивного принципу впродовж багатьох століть визначало мотиви будь-якої індивідуальної або колективної дії. Йдеться про те, що самоцінність життя людини демократичного світу впродовж десятків років була абсолютизована такою мірою, що вже серйозно не розглядалась готовність людей боротись та гинути за свою батьківщину, жертвувати індивідуальним благом заради загального.

В умовах глобального світу питання територій, державних кордонів втратили ту актуальність, яку вони зберігали в культурі модерну. Єдиний діджиталізований світ відкрив для людини можливості для самореалізації без прив'язки до конкретної території, індивідуальні таланти й здібності отримали можливості для реалізації у відкритому просторі ойкумени. Поняття патріотизму, національної гідності, волелюбності в постмодерністському дискурсі стали вкрай релятивізованими, заяви про їхню актуальність переглядались в іронічному або критичному контексті.

Гранднаративи модерну здавались міцно похованими під постмодерністською ризомністю. Та й модерний образ війни видавався застарілою архаїкою на тлі нового образу гібридної війни, що передбачає мінімізацію залучення людини до бойових дій. Однак реальність виявилася інакшою, а українські захисники постали в очах світу справжніми героями-захисниками високих ідеалів Істини, Добра, Справедливості як вони артикулювались ще з часів Платона. Завдяки цьому увесь вільний світ є свідком становлення оновленої політично суб'єктної української нації.

Список використаних джерел

19. Бистрицький Є. Звичний Габермас. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/627348bae29c7/> (дата звернення 19.06.2022)
20. Бистрицький Є. Істина апокаліпсису від Славоя Жіжека: веб-сайт. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/627c881744de5/> (дата звернення 19.06.2022)
21. Глущенко О. Росія воює як у Середньовіччі – представник США в ОБСЄ. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/3/7350222/> (дата звернення 19.06.2022)
22. Єрмоленко А. Спротив замість перемовин. Відповідь українського філософа Анатолія Єрмоленка Юр'єну Габермасу. Frankfurter Allgemeine Zeitung. 23.05.2022.: веб-сайт. URL: <https://filosof.com.ua/tpost/dxm3d5j991-sprotiv-zamst-peremovin> (дата звернення 19.06.2022)
23. Ключовий пропагандист Орбана прирівняв Україну до нацистської Німеччини. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/29/7349300/> (дата звернення 19.06.2022)

24. Поразка Росії позбавить світ від занепаду демократії та відродить «нову свободу» — American Purpose. Букви: веб-сайт. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/porazka-rosii-pozbavyt-svit-vid-zanepadu-demokratii-ta-vidrodyt-novu-svobodu-amrican-purpose/> (дата звернення 19.06.2022)

25. Чурікова Н. Армія зробила Україну суб'єктом геополітики: Тімоті Снайдер про значення опору широкомасштабній агресії Росії. Радіо Свобода: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/snayder-armiya-vidsich-rosiyi-ukrayina-subyekt/31885780.html> (дата звернення 19.06.2022)

References

1. Bystryts'kyu Ye. Zvychnyy Habermas. Ukrayins'ka pravda: website. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/627348bae29c7/> (appeal data 19.06.2022)
2. Bystryts'kyu Ye. Istyna apokalipsysu vid Slavoya Zhizheka: website. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/627c881744de5/> (appeal data 19.06.2022)
3. Hlushchenko O. Rosiya voyuye yak u Seredn'ovichchi – predstavnyk SShA v OBSYe. Ukrayins'ka pravda: URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/3/7350222/>
4. Yermolenko A. Sprotyv zamist' peremovyn. Vidpovid' ukrayins'koho filosaфа Anatoliya Yermolenka Yurgenu Habermasu. URL: <https://filosof.com.ua/tpost/dxm3d5j991-sprotiv-zamst-peremovin>
5. Klyuchovyyu propahandyst Orbana pryryvnyav Ukrayinu do natsysts'koyi Nimechchyny. Ukrayins'ka pravda URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/29/7349300/>
6. Porazka Rosiyi pozbavyt' svit vid zanepadu demokratiyi ta vidrodyt'

«novu svobodu» — American Purpose.
 Bukvy: URL:
<https://bykvu.com/ua/bukvy/porazka-rosii-pozbavyt-svit-vid-zanepadu-demokratii-ta-vidrodyt-novu-svobodu-amrican-purpose/>

7. Churikova N. Armiya zrobyla
 Ukrayinu sub'yektom heopolityky: Timoti

Snayder pro znachennya oporu
 shyrokomasshtabniy ahresiyi Rosiyi.
 Radio Svoboda: URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/snayder-armiya-vidsich-rosiyi-ukrayina-subyekt/31885780.html>

WORLD PARADIGM BREAK-2022: LESSONS, IMPLICATIONS AND PROSPECTS

Kultenko V. P.

Abstract. *In the modern world there are paradigmatic changes caused by the full-scale invasion and military actions of the Russian Federation against Ukraine. The long and bloody war came as a surprise to the world in terms of character, content, and possible consequences. The heroic resistance of the Ukrainian people, steadfastness in defending their own freedom and the right to self-determination forced the world to reconsider its attitude to Ukraine. After all, during this war, in the eyes of the world, a renewed political subject Ukrainian nation is being formed, which is fighting for its right to exist with weapons. Such activity of Ukrainians requires a corresponding reaction from the world, because after February 24 the world has changed and is being tested for strength: from the threat of nuclear war to global food or migration crises. Another essential test for the world was the crisis of existential and moral choice. The aim of the work is to study the complex socio-historical circumstances in which the formation of Ukrainian political identity on a new worldview platform, when the rational order of things is displaced and replaced by irrational-volitional factors of life.*

Keywords: *Russian-Ukrainian war, Ukrainian national identity, political subjectivity.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.58-68

УДК 378.013.42:37.015.31:7

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СИТУАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ СЦЕНАРНОЇ РОБОТИ І АРТ-ТЕРАПІЇ»)

ОСАДЧЕНКО І. І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: osadchenkoinna@nubip.edu.ua

Анотація. У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу схарактеризовано теоретичні засади застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх соціальних працівників (на прикладі викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії»). Професійну діяльність майбутніх соціальних працівників описано як ситуаційну діяльність, під час якої один тип професійної ситуації змінюється іншим або спонукає до виникнення іншої професійної ситуації. Для того, щоб навчитися ухвалювати правильні рішення, необхідно тренувати цю здатність, а тому повноцінні професійні знання та навички можна отримати лише розвиваючи ситуаційне мислення у процесі ситуаційного аналізу. Аналіз реальної навчальної ситуації за ролями на заняттях з дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії» допоможе майбутнім соціальним працівникам сформулювати власне ставлення до неї, набувати досвіду через гру, сприяти розвитку уяви та навичок критичного мислення, вміння знаходити й розглядати альтернативні варіанти дій, співчувати іншим. Зазначено, що сучасний професійний розвиток майбутніх соціальних працівників має реалізовуватися через впровадження дидактично обґрунтованого розв'язання широкого кола професійних ситуацій у процесі викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії». Наголошено на одному із протиріч професійної підготовки: між традиційним підходом до дидактичної системи підготовки майбутніх соціальних працівників та реаліями освітньої діяльності, що вимагає від фахівця ситуаційної мобільності, котра є результатом спеціальної ситуаційної підготовки із застосуванням відповідної технології.

Ключові слова: освітні технології; технологія ситуаційного навчання; «Основи сценарної роботи та арт-терапії», ситуація; професійна ситуація; ситуаційне мислення; ситуаційне навчання; підготовки майбутніх соціальних працівників.

Актуальність (Introduction). Одним із пріоритетних завдань підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи та підвищення їхньої кваліфікації є модернізація вищої освіти – освітнього процесу у закладах вищої освіти (далі – ЗВО). Зазначене має реалізуватися шляхом звернення до нових освітніх парадигм, що відрізняються гнучкістю, економічністю та технологічністю з дидактичної точки зору. Надто гостро означене питання постає у воєнний час, коли від якості підготовки майбутніх со-

ціальних працівників залежить подальша ефективність функціонування соціальної сфери України, котра відбудовуватиметься у повоєнний час.

У наукових дослідженнях щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників науковці (О. Бартош [1], А. Дуля [2], М. Довга [5], М. Житинська [3], Г. Михайлишин [5], Л. Романовська [11], С. Сургова [13] та ін.) сходяться на думці про важливість і актуальність удосконалення та розвитку інноваційних освітніх технологій, застосову-

ваних у ЗВО. У результаті впровадження таких технологій у професійну підготовку майбутніх соціальних працівників можна продуктивно підійти до вирішення проблеми розвитку їхнього професіоналізму в процесі викладання дисциплін циклу професійної підготовки, зокрема в процесі викладання професійно-орієнтованої дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії». Застосування сучасних технологій навчання сприяє формуванню здатності майбутніх соціальних працівників самостійно й мобільно ухвалювати різноманітні рішення щодо завдань професійної діяльності, розвивати навички самореалізації та саморозвитку і у процесі навчання у ЗВО, і після його закінчення, зважаючи на ускладнені воєнні та повоєнні обставини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Переважно сучасні дослідження у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників присвячено конкретній компетентній спрямованості цього процесу, тобто їхній підготовці до: роботи з молодими сім'ями шляхом дотримання у ЗВО комплексу організаційно-педагогічних умов професійної підготовки (М. Довга, Г. Михайлишин [5]); превентивної діяльності шляхом реалізації авторської інтерпретації цього процесу (Ю. Сургова [13]); здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями шляхом надання комплексних соціальних послуг цій категорії клієнтів з урахуванням їхніх особливостей функціонування, специфічних проблем і потреб, з метою чого наведено досвід впровадження змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» (А. Дуля [2]); надання паліативної допомоги людям похилого віку (М. Житинська [3]) та ін. Опрацьовано розробку єдиної системи підготовки соціальних працівників, яка б забезпечувала загальний підхід до проблеми та особливості роботи кожного ЗВО (Л. Романовська [11]).

На думку науковців (А. Кіктенко [8], О. Любарська [8], О. Матвієнко [4], О. Пехота [8], О. Пометун [9], С. Сисоєва [12], Ю. Сурмін [14] та ін.), враховуючи світовий досвід та інтегруючи досягнення науки і техніки в освіту в сучасних умовах, можна забезпечити відповідність інтелектуальних і технологічних ресурсів України вимогам економічних реформ. Педагогічні технології, на думку А. Кіктенко [8], О. Любарської [8], О. Пехоти [8], С. Сисоєвої [12], забезпечують перетворення освітнього процесу в ЗВО на цілеспрямовану діяльність усіх суб'єктів оскільки вони спрямовані на «підвищення ефективності навчального процесу, що гарантує досягнення запланованих результатів навчання» (О. Пометун) [9, с. 24]. Тому одним із актуальних завдань дидактики вищої освіти є визначення оптимальних методів, відбір змісту, методів, форм і технологій навчання, викладання конкретних навчальних дисциплін у ЗВО майбутнім фахівцям, зокрема майбутнім соціальним працівникам. Водночас у нормативному змісті підготовки майбутніх соціальних працівників (Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» [10]) наголошено на формуванні здатності та готовності демонструвати навички творчого вирішення проблем та ухвалювати інноваційні, зважені рішення; ухвалювати практичні рішення щодо покращення соціального забезпечення та підвищення соціальної захищеності клієнтів; застосовувати знання у практичних ситуаціях. Отже, акцентується увага на застосуванні технологій навчання у підготовці майбутніх соціальних працівників, які б сприяли формуванню уміння мобільно-правильно ухвалювати рішення у повсякденних професійних ситуаціях. Це завдання, на наш погляд, ймовірно виконати за умови застосування у підготовці майбутніх соціальних працівників технології ситуаційного навчання.

Мета (Purpose). На основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу схарактеризувати теоретичні

засади застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх соціальних працівників (на прикладі викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії»).

Методи (Methods). Обґрунтування концептуальних засад технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх фахівців в умовах ЗВО здійснено автором окремим дослідженням [6]. Наразі у статті використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення сучасних вітчизняних та зарубіжних джерел, інтерпретація результатів цього аналізу з метою визначення пріоритетних завдань професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та здійснення характеристики теоретичних засад застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх соціальних працівників (на прикладі викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії»).

Результати (Results). Завданням сучасної вищої освіти є розробка нових освітніх технологій і вирішення конкретних освітніх проблем, що сприяють розкриттю потенційних можливостей студентів, про що йдеться у нормативних документах [10]. На таких завданнях наголошують науковці як на постійному підвищенні якості вищої освіти та оновленні змісту навчання майбутнього фахівця з урахуванням вимог сучасного інформаційно-технологічного суспільства (С. Сисоєва) [12, с. 5]; використанні «передових технологій навчання, зібраних практикою, насамперед активних форм, методів і прийомів навчання...» (О. Матвієнко) [4, с. 8]; організації інформаційно-освітнього середовища освітнього процесу, необхідного та достатнього для проведення повноцінного навчання засобами сучасних освітніх технологій (О. Пометун) [9, с. 18] тощо.

Кожна з обраних технологій навчання має бути орієнтованою на запланований результат професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

України. Таким результатом є випускник (майбутній соціальний працівник), який відповідає освітньо-кваліфікаційним вимогам бакалавра спеціальності «Соціальна робота», зокрема у контексті професійно-орієнтованих дисциплін відповідно до галузевого стандарту, до складу якого належить дисципліна «Основи сценарної роботи і арт-терапії». Такий майбутній соціальний працівник повинен володіти знаннями, уміннями, навичками, досвідом, тобто готовністю та здатністю (компетентністю) необхідними для організації здійснення соціальної роботи, в умовах постійно змінної професійної ситуації, надто під час і після війни.

Проте постає питання: якими мають бути технології навчання у вищій освіті майбутніх соціальних працівників, щоб відповідати вимогам сучасної дидактичної парадигми? Адже відповідно до принципу варіативності навчання викладачі ЗВО мають можливість вибору та проектування освітнього процесу «з урахуванням можливостей сучасної дидактики у підвищенні ефективності освітніх структур; наукових розробок і практичного обґрунтування нових ідей і технологій» (О. Пометун) [9, с. 12]. Очевидно, що розробка «... перспективних концептуальних освітніх моделей і технологій має базуватися на всебічному та ретельному аналізі сучасних тенденцій розвитку міжнародного освітнього простору, закономірностей розвитку світового суспільного життя» (О. Матвієнко) [4, с. 19].

Однією з інноваційних педагогічних технологій, які є продуктивними (О. Пометун [9]), є технологія ситуаційного навчання. Використання цієї технології здатне забезпечити виховний ефект у контексті сучасної парадигми вищої педагогічної освіти, зокрема сформувати готовність майбутніх соціальних працівників до вирішення професійних ситуацій. Крім того, проведений аналіз «Галузевого стандарту вищої освіти» [10], освітньо-професійних про-

грам спеціальності «Соціальна робота», наукових джерел (О. Бартош [1], А. Дуля [2], М. Довга [5], М. Житинська [3], Г. Михайлишин [5], Л. Романовська [11], С. Сургова [13] та ін.) показали, що освітньо-кваліфікаційні вимоги, завдання окремих навчальних дисциплін, до яких належать завдання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії», та практична підготовка майбутніх соціальних працівників, а також основні види навчальної діяльності передбачають термін «ситуація» у змістових характеристиках, забезпечують формування у майбутніх фахівців ситуаційного мислення спеціального профілю – готовності до розв'язання професійних ситуацій, а тому вимагають організації ситуаційного навчання у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.

Спробуємо всебічно обґрунтувати це положення. Насамперед, пояснимо визначення поняття «ситуація» в контексті викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії».

У наукових джерелах поняття «ситуація» (лат. *situatio* – положення, фр. *situation* – обставини) трактується як сукупність умов, що створюють конкретні обставини, зумовлюють специфічні міжособистісні стосунки; фрагмент розповіді про подію в художньому творі – епізод [15, с. 628]. Хоча існують й інші тлумачення поняття, передусім, вони порівнюють поняття «ситуація» і «випадок» / «обставини», що цілком виправдано з точки зору конкретного словникового трактування.

На думку К. Андерсона, загалом людська діяльність не лише ситуаційно зумовлена, а й має ситуаційне оформлення: людина зобов'язана діяти в ситуації, яка вимагає від неї ухвалення рішення. Свобода полягає у виборі рішення. Таким чином, ситуаційні фактори є важливими детермінантами поведінки будь-якої людини. З іншого боку, кожна ситуація, в яку потрапляє

людина, є «частиною її існування. Загалом ситуація є змістом всієї її дійсності» [16, с. 186].

Ситуація є відносно стабільним станом, моментом у професійному процесі. Однак протиріччя в цьому стані є, тобто воно по суті нестійке, тимчасове і таке, що повинно змінюватися. Ця суперечливість ситуації створює великий потенціал для її розвитку і переходу до нових ситуацій» [14, с. 29]. Водночас ситуація характеризується зміною ходу та перспектив на майбутнє, оскільки її подальший розвиток є неоднозначним. Значення ситуації в житті людини характеризується ще й тим, що вона стосується її інтересів, а тому часто вимагає негайного вирішення, передбачає можливість людського втручання, спрямованого на зміну ситуації з небажаної на бажану [16, с. 30].

За словами Ю. Сурміна, ситуація характеризується тим, що вона завжди вимагає від людини певного судження на основі аналізу та узагальнення багатьох даних. Крім того, ця оцінка суб'єктивна, оскільки залежить від засобів і методів аналізу та узагальнення конкретної особи [14, с. 3]. Крім того, є дві основні характеристики ситуації: множинність і неоднорідність вихідних даних. Повний опис ситуації включає перелік постулатів, поставлених індивіду ззовні або сформульованих ним самим. Виконання цих вимог створює умови для його трансформації. У воєнний та повоєнний час професійні ситуації сфери соціальної роботи – переважно, стресові чи екстремальні, і підготовка до ухвалення у них мобільно-правильного рішення – складний і спеціально обумовлений процес.

Термін «ситуація» тому вживається в абсолютно різних значеннях, зберігаючи як свою суть – логіко-лексичний стрижень – поняття «обставини», синонімами якого можуть бути терміни: «ситуація», «епізод», «момент», «випадок», «стан», «подія». Це означає, що ситуація – це обставина, яка виникла в певний момент життя людини і швидко

змінюється. Такі обставини (проблеми) можуть виникнути на підприємстві, у країні чи світі, проте вихід із них не завжди є швидким. І у першому, і у другому випадках рішенням завжди є інша ситуація: розв'язуючи одну ситуацію, ми автоматично створюємо іншу.

Цілком зрозуміло, що сутність і характер ситуації залежать від середовища, в якому вона виникла. Життя можна розуміти як нескінченний ланцюг життєвих (домашніх) або побутових ситуацій. З іншого боку, професійні ситуації залежно від виду діяльності бувають медичні, дорожні, будівельні, дидактичні тощо.

Аналізуючи поняття, похідні від слова «ситуація», варто зазначити, що з філологічної точки зору термін «ситуаційний» доречно вживати в контексті прямої залежності від ситуації (ситуаційний аналіз, ситуаційне навчання тощо), а «ситуативне» є вторинним щодо «ситуаційного», тобто спричинене певними умовами (ситуативне речення) (О. Пометун) [9, с. 273]. Тому надалі ми будемо використовувати термін «ситуаційний» у різних словосполученнях як складову словосполучень «ситуаційне мислення», «ситуаційне навчання», «технологія ситуаційного навчання» тощо.

Саме поняття «ситуаційне мислення», яке виникає при аналізі ситуації і є центром ситуаційного навчання, останнє десятиліття активно обговорюється в наукових колах зарубіжними дослідниками (К. Андерсон [16]). Вказано, що ситуаційний аналіз як його складова широко використовується в зарубіжній вищій освіті для розвитку критичного мислення, вивчення іноземної мови, розвитку загальної культури студентів, при викладанні окремих дисциплін, зокрема технічних.

У наукових роботах висвітлюється той факт, що ситуаційне навчання виникло на глибокій психологічній основі, заснованій на ситуаційному мисленні. Наприклад, К. Андерсон впевне-

ний, що моделями розвитку ситуативного мислення є теорія прийняття управлінських рішень Дж. Гібсона, концепція соціальної ситуації О. Виготського та теорія вирішення проблем Л. Шенфельда та ін. Позички ситуаційної орієнтації в освіті відстоювали О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, П. Фрейре та ін. У психології та соціальній роботі значущості ситуаційне сприйняття та ситуаційний аналіз набувають у процесі арт-терапевтичних занять [16].

Розпочинаючи із 60-х років минулого століття в американських психологічних дослідженнях відбувалася «когнітивна революція»: інтелект ототожнювався з інформацією та здатністю обробляти поняття, вмело діяти в оволодінні навичками (процедурні знання). Проте школи продовжували прагнути викладати концепції та принципи (концептуальні знання). Була розбіжність між шкільною спрямованістю і психологічними даними. Психологи стверджували, що здатність мозку обробляти інформацію обмежена: він не використовує увесь свій потенціал для побудови концептуальної системи знань. Цей процес є певною мірою ситуаційним, тобто база знань людини складається не лише з абстрактних правил, законів і формул, а й з індивідуального досвіду. Водночас побудова системи знань пов'язана з реструктуризацією – людина не лише поступово збільшує обсяг знань, а й реорганізовує їх (доповнює, обдумує тощо) [16].

Підтримуючи ідею ситуаційного навчання, англійські вчені прийшли до висновку, «що абстрактні теоретичні ідеї, які вивчаються в університетах, непридатні для практичного використання у подальшій професійній діяльності», підтверджуючи повний відрив теорії від практики, брак ситуаційного мислення, тому що те, що «вбирають» майбутні фахівці, є перш за все, зразками професійної діяльності, і вони не узгоджуються з теоретичними положеннями професійної освіти» [16].

Формування ситуаційного мислення та ситуаційного знання, на думку дослідників, пов'язане, зокрема, з тим, як люди взаємодіють один з одним і як вони функціонують у різних ситуаціях. Така взаємодія як основна одиниця аналізу базується на інформації, якою володіє індивід як поза ситуацією, так і в контексті ситуації [14]. Тому важливою умовою ефективності ситуаційного навчання є дотримання принципів співпраці, співтворчості викладача зі студентами, що сприяє професійному розвитку студентів і робить навчальний процес актом професійного розвитку.

Це не означає, що тільки групове навчання завжди буде продуктивним, як би воно не було організоване. Індивідуальна робота в освіті передбачає побудову процесу на рівні індивідів, а ситуаційна перспектива фокусує увагу на системах діалогу та ефективних «траєкторіях» індивідуальної участі, запозичуючи методи дослідження та концептуальні структури з дискурс-аналізу, соціокультурної психології тощо, тим паче в умовах онлайн-навчання, підсиленого екстремально-стресовою ситуацією війни. На основі ситуаційної перспективи успіх передачі знань залежить від того, як зміниться ситуація, наскільки студент буде рішучий ухвалювати рішення у своїх діях, зокрема у контексті вивчення творчих дисциплін, однією з яких є «Основи сценарної роботи і арт-терапії».

Проте психолог К. Андерсон одночасно вбачає у ситуаційному навчанні загрозу пізнавальному потенціалу студенту, необхідному для його реального прогресу. Така загроза походить «від ситуаційного навчання та конструктивізму – двох абсолютно різних точок зору, вбудованих в освіту, які вони ігнорують, якщо не відкидають інформаційне мислення» [16].

Освітня концепція ситуаційного навчання у вищій школі передбачає побудову структур знань залежно від реальних робочих ситуацій шляхом використання спеціальної технології у освіті.

Проте підкреслимо, що ситуаційне мислення як певна рухливість і зосередженість майбутніх спеціалістів не означає, що вони володіють лише ситуаційними знаннями – мінімальною кількістю інформації, необхідної лише для ухвалення рішення в конкретній ситуації – і не суперечить виникненню системи знань.

Накопичено вдалий досвід застосування ситуаційного навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців медицини та економіки: серія підручників «Ситуаційний метод навчання», підручники «Ситуаційний менеджмент» є найпопулярнішими у професійній економічній освіті та відповідають державному стандарту професійної підготовки в цій галузі.

Як зазначалося раніше у статті, характер ситуації залежить від середовища, в якому вона виникла. Для майбутніх соціальних працівників такі ситуації мають соціальний характер. Деякі дослідники навіть трактують соціальну діяльність як вирішення професійних завдань, сформульованих на основі професійних ситуацій, що постійно виникають у професійній діяльності (О. Бартош [1], А. Дуля [2], М. Довга [5], М. Житинська [3], Г. Михайлишин [5], Л. Романовська [11], С. Сургова [13] та ін.).

Тому у процесі викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії» необхідно створити такі умови, щоб знання набули розвиненої практики їх застосування в логіці суб'єкта професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Для того, щоб навчитися ухвалювати правильні рішення, необхідно тренувати свою цю здатність, а тому повноцінні професійні знання та навички можна отримати лише розвиваючи ситуаційне мислення в процесі ситуаційного аналізу. Аналіз реальної навчальної ситуації за ролями на заняттях з дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії» допоможе майбутнім соціальним працівникам сформулювати власне ставлення до неї, набувати досвіду через гру, сприяти розвитку уяви та навички

критичного мислення, вміння знаходити й розглядати альтернативні варіанти дій, співчувати іншим.

Отже, ідея ситуаційного навчання, зокрема у процесі викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії» у підготовці майбутніх соціальних працівників, полягає в набутті досвіду аналізу професійних ситуацій, насамперед навчальних, ухвалення самостійного рішення щодо їх розв'язку – пошук відповідей на спірні питання щодо майбутньої реальної професійної діяльності з цієї дисципліни на основі застосування теоретичних знань і, таким чином, набуття нових професійних знань, умінь і компетенцій.

Молоді спеціалісти-соціальні працівники часто відчувають значні методичні та психологічні труднощі через неготовність діяти в реальному – з його труднощами та перешкодами – освітнього процесі. Випускники ЗВО змушені з першого моменту роботи будувати свою діяльність на основі аналізу змінюваної професійної ситуації, що постійно виникає, та її негайного вирішення, тобто діяльність від практики до теорії, а не від знань до їх застосування (від теорії до практики), до чого звикли під час навчання. Насамперед, це стосується майбутніх соціальних працівників, діяльність яких ускладнена віковими особливостями клієнтів, що призводить до щоденного виникнення різноманітних специфічних професійних ситуацій, неправильне ухвалення рішень щодо яких може призвести до формування професійного ланцюжка проблеми.

Висновки і перспективи (Discussion). Таким чином, професійну діяльність майбутніх соціальних працівників можна охарактеризувати як ситуаційну діяльність, під час якої один тип професійної ситуації змінюється іншим або спонукає до виникнення іншої професійної ситуації. Тому сучасний професійний розвиток майбутніх соціальних працівників має реалізовуватися через впровадження дидактично обґрунтованого розв'язання широкого кола

професійних ситуацій у процесі викладання навчальної дисципліни «Основи сценарної роботи і арт-терапії». На цьому підґрунті виникає одне із протиріч професійної підготовки: між традиційним підходом до дидактичної системи підготовки майбутніх соціальних працівників та реаліями освітньої діяльності, що вимагає від фахівця ситуаційної мобільності, котра є результатом спеціальної ситуаційної підготовки із застосуванням відповідної технології.

Водночас перспективу подальших досліджень становить вивчення структурних компонентів технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Бартош О. П. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах праксеологічного підходу у вищих навчальних закладах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка, соціальна робота. 2014. Вип. 34. С. 15–21. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/3480/1/%D0%94%D0%95%D0%AF%D0%9A%D0%86%20%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%98%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A4%D0%95%D0%A1%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%93%D0%9E%D0%A2%D0%9E%D0%92%D0%9A%D0%98%20%D0%9C%D0%90%D0%99%D0%91%D0%A3%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A5%20%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%D0%86%D0%92.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).

2. Дуля А. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2020. Вип. 2 (27). С. 193–198. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32041/> (дата звернення: 27.09.2022).
3. Житинська М. О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до здійснення паліативного догляду осіб літнього віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Сер. 11: Соціальна робота. Вип. 26. С. 117–121. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32562> (дата звернення: 26.09.2022).
4. Матвієнко О. В. Метод конкретних педагогічних ситуацій. Київ: Українське пропілеє, 2001. 300 с.
5. Михайлишин Г., Довга М. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: поняття та загальна характеристика. *Освітні обрії*. 2019. Т. 49. № 2. С. 75–77. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/8339> (дата звернення: 25.09.2022).
6. Осадченко І. І. Технологія ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи: дис. ... доктора пед. наук:13.00.09. Київ, 2013. 540 с. URL: <http://www.disslib.org/tekhnolohia-sytuatsiynoho-navchannja-u-pidhotovtsi-majbutnikh-uchyteliv-pochatkovoyi-shkoly.html> (дата звернення: 25.09.2022).
7. Педагогічний словник / за редакцією важ. Ярмаченко М. Д. Київ: Педагогічна думка, 2004. 698 с.
8. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін. Технологічний підхід в освіті. Освітні технології: навч.-метод. посібник. Київ: А.С.К., 2001. С. 7–26.
9. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: СПД Кулінічев Б. М., 2007. 144 с.
10. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського рівня вищої освіти): затв. наказом МОН України від 24.04.2019 р. № 554 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).
11. Романовська Л. І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності та позитивні тенденції такого процесу в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 2 (8). С. 224–227. URL: http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3235/3/Znpkhist_2013_2_4_5.pdf (дата звернення: 27.09.2022).
12. Сисоєва С. Technologie pedagogiczne. *Енциклопедія освіти / за ред. Р. Г. Кремінь*. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 661.
13. Сургова С. Ю.. Підготовка майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності: монографія. Миколаїв: Іліон, 2021. 252 с. URL: <https://library.mk.ua/elib/pidgotovka-majbutnih-sotsialnyh-pratsivnykiv-do-preventyvnoyi-diyalnosti/> (дата звернення: 23.09.2022).
14. Сурмін Ю. Сутність ситуаційної методики: визначення базових

понять. Ситуаційний метод навчання: теорія і практика / упор.: О. Сидоренко, В. Чуба. Київ: Центр інновацій та розвитку, 2001. С. 29–35.

15. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / упоряд.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 786 с.

16. Anderson Cf., Reder and Simon, Situated Learning and Education. *Educational Researcher*. 1996, P. 5–11. URL: http://www.maa.org/t_and_l/sampler/rs_2add.html / (дата звернення: 23.09.2022).

References

1. Bartosh, O. P. (2014). Deyaki aspekty profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv na zasadakh prakseolohichnoho pidkhotu u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny [Some aspects of professional training of future social workers based on the praxeological approach in higher educational institutions of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Ser.: Pedahohika, sotsial'na robota*, 2014, 34, 15–21 [in Ukrainian].
2. Dulya, A. V. (2020). Pidhotovka maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv do zdiysnennya sotsial'noyi roboty z viys'kovosluzhbovtsyamy ta yikh sim'yamy [Preparation of future social workers for social work with servicemen and their families]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivs'kyy zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, 2 (27), 193–198 [in Ukrainian].
3. Zhytyns'ka, M. O. (2019). Profesiyna pidhotovka maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv do zdiysnennya paliatyvnoho dohlyadu osib litn'oho viku [Professional training of future social workers for palliative care of elderly people]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov, ser. 11, 26, 117–121* [in Ukrainian].
4. Matviyenko, O. V. (2001). Metod konkretnykh pedahohichnykh sytuatsiy. Kyiv: Ukrayins'ke propileye [in Ukrainian].
5. Mykhaylyshyn, H., Dovha, M. (2019). Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv do roboty z molodymy sim'yamy: ponyattya ta zahal'na kharakterystyka [Organizational and pedagogical conditions of professional training of future social workers to work with young families: concepts and general characteristics]. *Osvitni obryi – Educational horizons*, 49, 2, 75–77 [in Ukrainian].
6. Osadchenko, I. I. (2013). Tekhnolohiya sytuatsiynoho navchannya u pidhotovtsi maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Pedahohichnyy slovnyk. Yarmachenko M. D (Ed.) (2004). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
8. Pyekhota, O. M., Kiktenko, A. Z., Lyubars'ka, O. M. Et al. (2001). Tekhnolohichnyy pidkhid v osviti. *Osvitni tekhnolohiyi: navch.-metod. posibnyk*. Kyiv: A.S.K., 7–26 [in Ukrainian].
9. Pometun, O. I. (2007). Entsyklopediya interaktyvnoho navchannya. Kyiv: SPD Kulinichev B. M. [in Ukrainian].

© Осадченко І. І.

10. Pro zatverdzhennya standartu vyshchoyi osvity za spetsial'nisty 231 «Sotsial'na robota» dlya pershoho (bakalavrs'koho rivnya vyshchoyi osvity): zatv. nakazom MON Ukrayiny vid 24.04.2019 r. № 554 [in Ukrainian].

11. Romanovs'ka, L. I. (2013). Pidhotovka maybutnikh sotsial'nykh pedahohiv do profesiynoyi diyal'nosti ta pozytyvni tendentsiyi takoho protsesu v Ukrayini [Preparation of future social pedagogues for professional activity and positive trends of such a process in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu sotsial'nykh tekhnolohiy Universytetu «Ukrayina» – Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*, 2 (8), 224–227 [in Ukrainian].

12. Sysoyeva, S. (2008). Technologie pedagogiczne.

Entsyklopediya osvity. R. H. Kremin' (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

13. Surhova, S. YU. (2021). Pidhotovka maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv do preventyvnoyi diyal'nosti. Mykolayiv: Ilion [in Ukrainian].

14. Surmin, YU. (2001). Sutnist' sytuatsiynoyi metodyky: vyznachennya bazovykh ponyat'. Sytuatsiynyy metod navchannya: teoriya i praktyka – itutional teaching method: theory and practice. O. Sydorenko, V. Chuba (Ed.). Kyiv: Tsentri innovatsiy ta rozvytku, 29–35 [in Ukrainian].

15. Suchasnyy slovnyk inshomovnykh sliv: Blyz'ko 20 tys. sliv i slovospoluchen' / O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbalyuk (Ed.) (2006). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

16. Anderson, Cf., Reder and Simon. (1996), Situated Learning and Education. Educational Researcher.

THEORETICAL PRINCIPLES OF APPLICATION OF SITUATION LEARNING TECHNOLOGY IN THE TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS (ON THE EXAMPLE OF TEACHING THE EDUCATIONAL DISCIPLINE "FUNDAMENTALS OF SCENARIO WORK AND ART THERAPY")

Osadchenko I. I.

Abstract. *The article, based on the analysis of scientific sources and empirical material, characterizes the theoretical principles of the application of situational learning technology in the training of future social workers (on the example of teaching the educational discipline "Fundamentals of scenario work and art therapy"). The professional activity of future social workers is described as situational activity, during which one type of professional situation is replaced by another or prompts the emergence of another professional situation. In order to learn to make the right decisions, it is necessary to train this ability, and therefore full-fledged professional knowledge and skills can be obtained only by developing situational thinking in the process of situational analysis. The analysis of a real educational situation by roles in classes on the discipline "Fundamentals of scenario work and art therapy" will help future social workers to form their own attitude towards it, gain experience through the game, promote the development of imagination and critical thinking skills, the ability to find and consider alternative options for actions, sympathize with others. It is noted that the modern professional development of future social workers should be implemented through the introduction of a didactically justified solution to a wide range of professional situations in the process of teaching the educational discipline "Fundamentals of scenario work and art therapy". One of the contradictions of professional training is emphasized: between the traditional approach to the didactic system of training future social workers and the realities of educational activity, which requires situational mobility from the specialist, which is the result of special situational training with the use of appropriate technology.*

© Осадченко І. І.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

Keywords: *educational technologies; situational learning technology; "Fundamentals of scenario work and art therapy", situation; professional situation; situational thinking; situational learning; training of future social workers.*

**ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО
МОНІТОРИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КОШУК О. Б., доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: koshukob@gmail.com

ПЕША І. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: peshai_v@ukr.net

СОПІВНИК І. В., доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: sopivnyk_i@nubip.edu.ua

Анотація. У статті розкрито п'ять блоків знань, якими мають володіти майбутні фахівці із соціальної роботи задля ефективного здійснення моніторингової діяльності. Перший блок передбачає ознайомлення із визначеннями понять «моніторинг» і «оцінка», змістом та завданням впровадження цих методик, а також основними складовими методології оцінювання: показники та індикатори, джерела даних, методи збору інформації, інструменти збору даних, етапи планування та організації моніторингу та оцінки. Другий блок передбачає ознайомлення із методологією моніторингу проведення і оцінки ефективності заходів, як організаційної форми соціальної роботи, принципами визначення показників і методів оцінювання заходів, методикою проведення зовнішнього моніторингу та інструментарій оцінки результативності заходів залежно від основних завдань, на розв'язання яких вони спрямовані. Третій блок передбачає засвоєння понять «соціальний проєкт» та «соціальна ефективність», ознайомлення із методикою моніторингу реалізації та оцінки ефективності соціальних проєктів, оволодіння знаннями щодо класифікації та принципів формування показників та індикаторів оцінювання соціального проєкту. Четвертий блок передбачає вивчення специфіки організації та проведення моніторингу і оцінки соціальних програм, засвоєння поняття «соціальна програма», ознайомлення із характеристиками програми, алгоритмами і принципами планування та проведення моніторингу і оцінки соціальних програм. П'ятий блок передбачає ознайомлення із роллю і місцем моніторингу та оцінки соціальних послуг в організаційній моделі надання соціальних послуг в Україні, етапами організації і завданнями впровадження моніторингу надання соціальних послуг, обов'язками суб'єктів моніторингу на місцевому, регіональному і національному рівнях.

Ключові слова: професійна підготовка фахівців із соціальної роботи, моніторинг, оцінка, соціальний проєкт, соціальна ефективність, соціальні послуги.

Актуальність (Introduction).

Соціальна робота є унікальним видом діяльності, що забезпечує власні потреби людей, перш за все соціально вразливих категорій населення. Соціальні працівники та фахівці соціальної сфери здійснюють соціальну

роботу шляхом проведення упорядкованої діяльності (заходів, проєктів, програм, соціальних послуг), що має визначену мету, завдання, методика та очікувані результати. Впровадження будь-якої організаційної форми соціальної роботи потребує

розуміння наскільки ефективною є запроваджена соціальна програма або соціальний проєкт, наскільки отримані результати відповідають запланованим цілям, чи відповідають соціальні послуги потребам і запитам клієнта. Отримати відповідь на ці питання, переконатися в ефективності та результативності соціальної роботи можна здійснивши моніторинг і оцінку, що дають змогу простежити використання ресурсів, впровадження форм та методів запланованої діяльності (моніторинг) та визначити ефективність реалізації та рівень досягнення очікуваних результатів (оцінка).

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Аналіз останніх досліджень свідчить, що у вітчизняній науковій думці питання професійної підготовки майбутніх фахівців із спеціальності «Соціальна робота» знаходить своє відображення у ряді монографій [3-8], наукових статей, проте проблема підготовки до моніторингової діяльності фахівців із соціальної роботи висвітлена недостатньо.

Методи (Methods). У процесі дослідження застосовано такі методи як контент-аналіз, аналіз, синтез, узагальнення.

Результати (Results). В Україні сформовано державний запит на проведення моніторингу й оцінювання ефективності соціальних програм та якості надання соціальних послуг. Згідно із Концепцією застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі обов'язковим елементом цільової соціальної бюджетної програми є оцінка її ефективності, визначення рівня досягнення результативних показників програми, які «характеризують результати виконання бюджетної програми і підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю і які дають можливість

оцінити ефективність використання коштів на виконання бюджетної програми» [1].

Закон України «Про соціальні послуги» [2] визначає проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг обов'язковими елементами організації діяльності з надання соціальних послуг населенню. Результати оцінки щодо визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах є інформаційною базою для обґрунтування та ухвалення управлінських рішень щодо формування соціальної сфери на рівні територіальної громади відповідно до потреб у соціальних послугах осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, вразливих груп населення,

Впровадження моніторингу і оцінки у соціальній сфері гарантує цілеспрямованість та результативність впровадження заходів, проєктів, програм, послуг усіма учасниками, що залучаються до їхньої реалізації, на національному, регіональному, місцевому рівнях і є важливою складовою формування обґрунтованої державної соціальної політики. З іншого боку запровадження системної роботи з моніторингу і оцінки у соціальній сфері потребує підготовки кваліфікованих фахівців щодо проведення оцінювання процесів і результатів соціальної діяльності.

На сьогоднішній день у роботі фахівців соціальної сфери відчувається недолік фахівців, обізнаних з методикам моніторингу і оцінки, які володіють комплексним підходом та сучасним інструментарієм проведення оцінювання. Тому важливим є опанування студентами, фахівцями соціальної сфери відповідними компетенціями щодо організації і проведення моніторингу і оцінки у соціальній роботі.

Вважаємо за доцільне виділити

основних п'ять блоків знань, якими мають володіти майбутні фахівці із соціальної роботи задля ефективного здійснення моніторингової діяльності.

Перший блок передбачає ознайомлення із визначеннями понять «моніторинг» і «оцінка», зміст та завдання впровадження цих методик, що визначають відповідність реалізації різних видів діяльності запланованим діям та очікуваним результатам. Важливим є порівняння методів моніторингу і оцінки щодо організації, завдань та результатів оцінювання, а також основних складових методології оцінювання: показники та індикатори, джерела даних, методи збору інформації, інструменти збору даних, етапи планування та організації моніторингу та оцінки.

Другий блок передбачає ознайомлення із методологією моніторингу проведення і оцінки ефективності заходів, як організаційної форми соціальної роботи. Необхідно, щоб майбутні фахівці із соціальної роботи зрозуміли принципи визначення показників і методів оцінювання заходів, методика проведення зовнішнього моніторингу та інструментарій оцінки результативності заходів залежно від основних завдань, на розв'язання яких вони спрямовані.

Третій блок передбачає:

- засвоєння понять «соціальний проєкт» та «соціальна ефективність»;

- ознайомлення із методикою моніторингу реалізації та оцінки ефективності соціальних проєктів;

- оволодіння знаннями щодо класифікації та принципів формування показників та індикаторів оцінювання соціального проєкту, розгляд прикладів використання якісних та кількісних показників залежно від завдань оцінювання, мети та завдань проєктної діяльності.

- опанування завдань оцінки і моніторингу проєкту залежно від

використання результатів оцінювання та очікуваних результатів соціального проєкту.

Четвертий блок передбачає:

- вивчення специфіки організації та проведення моніторингу і оцінки соціальних програм;

- засвоєння поняття «соціальна програма»;

- опанування основних характеристик програми, як організаційної форми соціальної роботи, етапів планування і реалізації соціальних програм;

- осягнення алгоритмів і принципів планування та проведення моніторингу і оцінки соціальних програм, видів моніторингу і оцінки програм, залежно від завдань та виконавців оцінювання;

- ознайомлення із специфікою моніторингу реалізації та оцінки ефективності державних і регіональних соціальних програм.

П'ятий блок передбачає ознайомлення із:

- роллю і місцем моніторингу та оцінки соціальних послуг в організаційній моделі надання соціальних послуг в Україні;

- предметом та принципами моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг;

- етапами організації і завданнями впровадження моніторингу надання соціальних послуг, обов'язками суб'єктів моніторингу на місцевому, регіональному і національному рівнях;

- метою, якісними та кількісними показниками, етапами організації проведення оцінки якості соціальних послуг;

- прикладами збору і оформлення даних оцінки якості надання соціальних послуг на регіональному рівні;

- поняттям «визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах»;

- основними етапами та складовими методики визначення потреб населення, подальшого використання отриманих результатів.

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, у процесі дослідження виділено п'ять блоків знань, якими мають володіти майбутні фахівці із соціальної роботи задля ефективного здійснення моніторингової діяльності, зокрема, перший блок передбачає ознайомлення із визначеннями понять «моніторинг» і «оцінка», змістом та завданням впровадження цих методик, а також основними складовими методології оцінювання: показники та індикатори, джерела даних, методи збору інформації, інструменти збору даних, етапи планування та організації моніторингу та оцінки. Другий блок передбачає ознайомлення із методологією моніторингу проведення і оцінки ефективності заходів, як організаційної форми соціальної роботи, принципами визначення показників і методів оцінювання заходів, методикою проведення зовнішнього моніторингу та інструментарій оцінки результативності заходів залежно від основних завдань, на розв'язання яких вони спрямовані. Третій блок передбачає засвоєння понять «соціальний проєкт» та «соціальна ефективність», ознайомлення із методикою моніторингу реалізації та оцінки ефективності соціальних проєктів, оволодіння знаннями щодо класифікації та принципів формування показників та індикаторів оцінювання соціального проєкту. Четвертий блок передбачає вивчення специфіки організації та проведення моніторингу і оцінки соціальних програм, засвоєння поняття «соціальна програма», ознайомлення із характеристиками програми, алгоритмами і принципами планування та проведення моніторингу і оцінки соціальних програм. П'ятий блок передбачає ознайомлення із роллю і місцем моніторингу та оцінки

соціальних послуг в організаційній моделі надання соціальних послуг в Україні, етапами організації і завданнями впровадження моніторингу надання соціальних послуг, обов'язками суб'єктів моніторингу на місцевому, регіональному і національному рівнях.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. N 538-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80#Text> (дата звернення 10.06.2022).

2. Про соціальні послуги: Закон України. від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD#w1_5 (дата звернення 04.06.2022).

3. Концепція підготовки соціальних педагогів/працівників до роботи з постраждалими від чорнобильської катастрофи: колективна монографія. Тверезовська Н. Т., Сопівник І. В., Драчук О. В., Гаріна С. М., Мосійчук Н. О. Харків: «Глобус», 2020. 378 с.

4. Лісовець О. В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників: монографія. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2018. 344 с.

5. Мазоха Д. С., Перхайло Н. А., Пюра О. С. Підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи до професійної діяльності. Монографія. Міленіум, 2018. 294 с.

6. Підготовка майбутніх соціальних працівників / соціальних педагогів до професійної діяльності: колективна монографія. Л. В. Вікторова, Т. І. Ковальчук, О. Б. Кошук, С. О. Кубіцький, О. В. Лапа, П. Г. Лузан,

О. В. Наконечна, О. М. Прохорчук,
І. В. Сопівник, Р. В. Сопівник,
Р. О. Тарасенко, Н. Т. Тверезовська.
К.: «ЦП «Компринт», 2016. С. 308-377.

7. Професійна підготовка соціальних працівників до здоров'язбереження чорнобильців: колективна монографія. Тверезовська Н. Т., Сопівник І. В., Харченко С. В., Драчук О. В., Гаріна С. М., Витриховська О. П., Мосійчук Н. О.. Харків: «Глобус», 2020. 475 с.

8. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія; за наук. ред. В. А. Поліщук. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 382 с.

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii zastosuvannia prohramno-tsilovoho metodu v biudzhetnomu protsesi [On the approval of the Concept of application of the program-target method in the budget process]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 veresnia 2002 r. N 538-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80#Text>

2. Pro sotsialni posluhy [On social services]: Zakon Ukrainy. vid 17 sichnia 2019 roku № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD#w1_5.

3. Kontsepsiia pidhotovky sotsialnykh pedahohiv/pratsivnykiv do roboty z postrazhdalymy vid chornobylskoi katastrofy: kolektyvna monohrafiia [The concept of training social teachers/workers to work with victims of the Chernobyl disaster: a collective monograph]. Tverezovska N. T., Sopivnyk I. V., Drachuk O. V., Harina S. M., Mosiichuk N. O. Kharkiv: «Hlobus», 2020. 378s.

4. Lisovets O. V. (2018) Formuvannia sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv: monohrafiia [Formation of socio-legal competence of future social workers: monograph]. Kyiv; Nizhyn: PP Lysenko M. M. 344 s.

5. Mazokha D. S., Perkhailo N. A., Piura O. S. (2018) Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi roboty do profesiinoi diialnosti [Preparation of future specialists of social work for professional activity]. Monohrafiia. Milenium. 294 s.

6. Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv / sotsialnykh pedahohiv do profesiinoi diialnosti: kolektyvna monohrafiia [Preparation of future social workers / social pedagogues for professional activity: collective monograph]. L. V. Viktorova, T. I. Kovalchuk, O. B. Koshuk, S. O. Kubitskyi, O. V. Lapa, P. H. Luzan, O. V. Nakonechna, O. M. Prokhorchuk, I. V. Sopivnyk, R. V. Sopivnyk, R. O. Tarasenko, N. T. Tverezovska. K.: «TsP «Komprynt», 2016. S. 308-377.

7. Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do zdoroviazberezhennia chornobylytsiv: kolektyvna monohrafiia [Professional training of social workers to protect the health of residents of Chernobyl: a collective monograph]. Tverezovska N. T., Sopivnyk I. V., Kharchenko S. V., Drachuk O. V., Harina S. M., Vytrykhovska O. P., Mosiichuk N. O., Kharkiv: «Hlobus», 2020. 475 s.

8. Slozanska H. I. (2018) Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody: monohrafiia [Social work in the territorial community: theories, models and methods: monograph]. Ternopil: Osadtsa Yu. V. 382 s.

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK FOR MONITORING ACTIVITIES

Abstract. *The article reveals five blocks of knowledge that future specialists in social work should possess in order to effectively carry out monitoring activities. The first block provides an introduction to the definitions of the concepts of "monitoring" and "evaluation", the content and tasks of implementing these methods, as well as the main components of the evaluation methodology: indicators and indicators, data sources, methods of information collection, data collection tools, stages of planning and organization of monitoring and evaluations. The second block involves getting acquainted with the methodology of monitoring the implementation and evaluation of the effectiveness of activities as an organizational form of social work, the principles of determining indicators and methods of evaluating activities, the methodology of conducting external monitoring and the tools for evaluating the effectiveness of activities depending on the main tasks that they are aimed at solving. The third block involves mastering the concepts of "social project" and "social efficiency", familiarization with the methodology of monitoring the implementation and evaluation of the effectiveness of social projects, mastering knowledge about the classification and principles of forming indicators and indicators for social project evaluation. The fourth block involves studying the specifics of the organization and conducting monitoring and evaluation of social programs, mastering the concept of "social program", familiarization with the characteristics of the program, algorithms and principles of planning and monitoring and evaluation of social programs. The fifth block provides an introduction to the role and place of monitoring and evaluation of social services in the organizational model of the provision of social services in Ukraine, stages of organization and implementation tasks of monitoring the provision of social services, responsibilities of monitoring subjects at the local, regional and national levels.*

Keywords: *professional training of social work specialists, monitoring, assessment, social project, social efficiency, social services.*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.176-184

УДК 394. 2 (477. 6)

INTERACTION OF CULTURES AND PHENOMENON OF TRADITION

LAUTA O. D., PhD, Associate Professor of the Department of Philosophy and International Communication at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

[E-mail: elena.lauta@gmail.com](mailto:elena.lauta@gmail.com)

GEIKO S. M., PhD, Associate Professor of the Department of Philosophy and International Communication at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

[E-mail: svt.geyko@gmail.com](mailto:svt.geyko@gmail.com)

Abstract. *The purpose of the article is to study the interaction of cultures and analyze the phenomenon of tradition in the formation of the main trends in the cultural creation of modern society. The study and critical rethinking of cultural heritage and traditions is due to the need for their practical implementation in modern conditions of state formation. Tradition acts as the element that accumulates the socio-cultural experience of the nation's existence and allows to produce new models for imitation. The phenomenon of tradition holds the nation and each individual in history.*

Key words: *culture, civilization, tradition, model, discourse, heritage, character, cultural identity, national culture, national character, mentality.*

Introduction. The main danger in our time is the possibility of different cultures losing their individuality, their specificity, which leads to the loss of their self-identity by the bearers of this culture, the erosion of cultures and, as a result, to the loss of a factor that is extremely important for the development of any civilization – the factor of diversity.

Ethnocultural diversity is the boundless source of enrichment of the world culture of humanity, without which it inevitably degrades. From this point of view, the preservation of ethnic groups, their life world and historical perspective is of fundamental importance on a global scale.

Ethnic cultures represent historically developed methods of activity, thanks to which the adaptation of different peoples to the conditions of their natural and social environment was ensured and is ensured. Each ethnic group creates its own, universal life world. The life world of each ethnic group is unique, unlike the life worlds of other ethnic groups, and, at the same time, universal, as it enables the solution of all life problems of the ethnic group. It is characterized by a certain integral territory, specific features of

traditional material and spiritual culture, the commonality of the native language, the commonality of religious ideas, certain features of the group psyche. The life world of the ethnos is one of the logically consistent possible worlds of humanity. The life world ensures the coordination of individual life stories with collective forms of life.

The loss of ethnic specificity devastates a person, causes a disorder of internal values. In such a situation, people begin to realize their own and other people's ethnicity as originality, uniqueness, and inner wealth. Therefore, ethnocultural diversity is necessary for the progressive development of humanity.

Analysis of recent researches and publications. It should be noted that the interaction of cultures as a theoretical problem became the subject of research starting from the end of the 19 th century and received the greatest development in the works of diffusionists (F. Graebner, F. Ratzel, U. Rivers, L. Frobenius, G. Child, etc.). Unlike evolutionists, who consider each cultural phenomenon as a link in the chain of evolution, diffusionists proceed from the idea of the spatial spread of

culture or its elements from some center or centers as a result of cultural interaction.

Purpose this work is a study of culture-transmitting factors, their genesis is explained, and the leading methodological aspects of the multidisciplinary study of the phenomenon of culture are highlighted. Considerable attention is focused on defining the worldview and value potential of cultural creation and analyzing and summarizing a number of topical problems that characterize the development of culture in different historical periods and, in particular, in today's conditions. The transformation of the cultural infrastructure under the influence of digital metamorphosis is considered.

Methods. complex of cognitive methods, in particular, scientific methods of historical and cultural research, critical analysis of cultural, historical, literary sources, specific historical analysis and interdisciplinary synthesis, induction and deduction, semantic-semiotic, hermeneutic and comparative methods will serve as the methodological basis of the cultural reflection of this phenomenon.

Of the concrete scientific methods, problem-chronological and system-structural methods were used, as well as the method of socio-phenomenological analysis.

Results. Among the problems faced by modern cultures, there is one that is gradually turning into a determining factor of intercultural relations. It is not only about causing misunderstanding. There may not be aliens for the reason that cultures lose their past, clearly defined boundaries, and therefore foreign and own have largely mixed. This does not mean that the Stranger is gone. On the contrary, in a person's life, the meeting with the Stranger happens more often. It's just that the sphere we call our own is losing what used to be called its native ground. The contours of the space of their culture are disappearing. The intertwining of cultures leads to the emergence of a single world

horizon, which characterizes the situation of globality.

The founder of phenomenology, E. Husserl, writes about the crisis, which means, first of all, the crisis of the entire culture, which from the beginning is connected with the idea of European science. Both science and everyday human life have, according to Husserl, the same source – the life world. At the same time, in the course of the history of Western European culture, science is so distant from the world of life that it is opposed to everyday life. Husserl sees the root of this contrast between science and life in a kind of falsification of the ideas of Greek science. This falsification occurs in the New Age, when science begins to appeal not to the things surrounding a person, but to the models of these things, which are achieved by mathematizing our life world. From this it becomes clear that the crisis of science as an idea of science, which gave birth in the Greek world to a very special form of human life, testifies to the crisis of the entire European culture, which is losing the ideal of man, which lay at the very sources of Western European consciousness.

According to Husserl, humanity is always at risk of losing the original fullness of meaning and, in fact, has already lost it.

P. Ricker sets himself the task of creating a holistic concept of cultural interpretation. To some extent, he equates culture with works of art and literature. Integrity and dialectics here means the understanding of cultural phenomena in three temporal dimensions – past, present and future, taken in their dialectical interaction as a simultaneous grasp of the prehistory of the phenomenon, its current state and its possibilities.

According to Ricker, the facts of culture should be studied indirectly, based on the prehistory that is rooted in the individual being of their creators. The surest way to explain our present is to place it in history.

Ricker's temporal characteristic is a specific feature of human experience that

is closely related to the narrativity of culture: there is a deep relationship between the existence of culture in time and its narrativity, between history and its expression in language and, accordingly, in culture. Ricker emphasizes the dialectical nature of tradition and innovation: innovation is possible only on the basis of traditional culture.

It should be said that from the point of view of phenomenology, tradition is not something that someone can learn alone, not a thread that he can choose if he likes it; it is as impossible as choosing one's own ancestors. The one who is not involved in the tradition, but would like to have it, is like an unhappy lover [1, 120].

Under culture, Ricker understands the spiritual life of society, where the formation, self-realization and change of a person takes place, social ties are formed, that is, human history itself is carried out. A person acts as a subject of cultural and historical creativity, in which and thanks to which the connection of times, which is created and maintained by the activity of individuals, is carried out.

According to Ricker, the phenomenon of culture is contemplated at the level of a religiously interpreted tradition of representation. In his philosophy of culture, the representation is endowed with metaphysical characteristics, becomes a synonym for the transcendent movement of the human spirit, which cannot be reduced to a trivial projection of salutary impulses and vital desires. Possessing a prospective research function, representation, in Ricker's understanding, coincides with the constitution of human possibilities, since it is through the representation of his possibilities that a person envisions his own existence. Imagination with its mythopoetic function is also the space where deep spiritual work is carried out, which leads to radical changes in the human worldview, accordingly, changing one's perception, a person inevitably changes his life. Only thanks to the activity of imagination, a person creates these or

those images of his own being, which form the entire reality of culture. Ricker insists that the images of a person have a direct connection with religious myths, they are actually identical to him, interpreting the myth as a meaningful space of human relation to the world, other people and the absolute being. Mythological images of a person are embodied in interpersonal relationships. «They are silent mediators who have penetrated the space between the views exchanged by two people and who have taken root in it; we perceive each other through the images of a person, and culture fills with these meanings the relationships that we consider to be the truest and most immediate» [5, 63].

Asking about the creative foundations of national culture, Ricker sees them in the ethical-mythological core or a set of integral ideas of the nation, consistently spiritualizing the origins of national culture, finding them in the supernatural life of the human spirit. Emphasizing that in an effort to reach the value core of national culture, one should discover a layer of images and symbols that give an idea of the basis of the people, Ricker claims that from these images and symbols what can be called the revived dreams of the people are created, which create the foundation of national culture as such, prompting the spontaneous views and simple reactions of the people in life situations. Trying to answer the question: how is the coexistence of national cultures possible, which does not lead to their destruction, Ricker substantiates the reality of intercultural communication through the idea of axiological translation or transmission of fundamental images that create the basis of national culture. This also applies to international cultural values, which are based on certain religious views or orders of truth. Fruitful communication of international cultural integrity, according to Ricker, is possible only through a deep awareness and development of one's religious and cultural identity: for a representative of European

culture, the problem of global dialogue of cultures is not to join any incomprehensible faith, but to return to own sources. Riker: "Each of the historical communities has its own traditional stories, which consist of folk, literary [2, 63].

By mythologizing a symbol, tradition exhausts itself, but it is revived thanks to interpretation, which again rises to the sources from the time exhausted to the time hidden, that is, in the correlation of mythology with the symbol and its semantic reserves.

We understand that interpretation has its own history and that this history is an integral part of the tradition itself, we do not interpret anywhere; we interpret to illuminate, continue, and thereby sustain the life of the tradition in which we find ourselves. This means that the time of interpretation belongs in a certain way to the time of tradition. Conversely, a tradition understood even as the transfer of a deposit remains a dead tradition if it is not a continuous interpretation of this contribution: the "inheritance" is not a closed package that is passed from hand to hand without opening, but a treasury from which can be scooped up by handfuls and which is only replenished in the process of this depletion. Any tradition lives thanks to interpretation – at this price it continues, that is, it remains a living tradition [5, 43].

Riker is looking for a third, deeper time, which would be inscribed in the wealth of meaning and would make possible the mutual crossing of two temporalities (interpretation (present time) and the time of tradition). This will be, according to Riker, the time of the most meaning. Being burdened with meaning makes it possible for the meaning to fall into the sediment, and – at the same time – it is clarified in the course of interpretation.

«Synchrony» creates a system, and «diachrony» appears as a problem. Desymbolization leads to the loss of a sense of integrability, a common goal, as

a result of which active deformation of identity structures begins in mass society. Mass society is losing touch with the great past. The inevitable need to return to the roots is born. The body of the nation embodies space, the earth.

Stories make individuals different from each other. The answer to the question about the subject's identity, that is, the answer to the question of who he is, is history. Access to the identity of subjects is possible only through history. The identity of subjects includes their entire life world. What a subject is in reality is not based on the permanence of his desire to be so. Identity is not the result of action. It is the result of history, i.e., the result of self-preservation and development of the subject in conditions that are randomly connected with the foundation of this momentary desire.

The phenomenological-hermeneutic tradition of our century can be qualified as an intense search for human mutual understanding. This entire tradition tries to understand the ways of overcoming misunderstanding, to understand the Other better than he understands himself, and thus to overcome the conflict of different interpretations.

Riker: «Memory is always a collective phenomenon. And history is always the history of a nation» [5, 37].

History is one of the ways in which people recreate their belonging to the same humanity; it represents a sphere of communication of consciousness, a sphere divided by methodology into traces and documents, that is, a clearly expressed sphere of dialogue, where the other answers questions, and not a sphere of total intersubjectivity, which has broken up into parts, a sphere that is always open and such, which leads the argument. A meeting within the framework of history will never become a dialogue, since an important condition for dialogue is the other's answer to the question posed: history is such a realm of communication where there is no reciprocity [5, 55].

History is always diversity, multiplicity: there is one thing, followed by another.

It is possible to single out the traditions that existed as traditions of a kind of historical motivation, which, possessing a cumulative ability, gradually gains strength; this impulse can only be destroyed by extraordinary cosmic or historical cataclysms – earthquakes or floods – which destroy the material basis of this experience.

The gap between memory and history is a problem. In integral memory, the past was continuously connected with the present; it was a true memory. Our memory, which is only a history, a trace and a selection, has lost the correspondence between history and memory. Memory is always a phenomenon related to the present, and history is a representation of the past [5, 62].

It is enough to doubt the previously accepted instructions, customs, and beliefs once, so that everything immediately shakes, the instability of the moral world is revealed, so that doubt shakes the fundamental foundations on which our activity rests, and our moral behavior changes fundamentally.

Human development is characterized by contradictions. Simultaneously with the increase in the living and cultural level of humanity, the process of universalization is accompanied by destruction; the destruction of not only traditional cultures, but also the disintegration of what Riker conventionally calls the creative core of great civilizations, great cultures; it is from this core that we interpret life. This, according to Riker, is the ethical and mythological core of humanity. And this is precisely the source of the conflict: we well understand that the formation of a single world civilization is simultaneously accompanied by a kind of depletion or erosion of the foundations of culture, thanks to which the great civilizations of the past developed. This danger lies in the

spread before our eyes of low-quality culture.

It is necessary to rediscover a deep national identity, to re-root it in the past, so that it fuels the demand for national independence. Hence the paradox: on the one hand, it is necessary to re-root in one's own past, revive the soul of the nation and cultivate this demand in the face of colonial identity. But at the same time, in order to keep up with modern civilization, it is necessary to engage in scientific, political and technical rationality, which very often requires a complete rejection of one's cultural heritage. In fact, no culture is able to withstand the onslaught of world civilization and adapt to it. A paradox arises: is it possible at the same time to follow the path of modernization and return to the sources of one's own culture?

When we recognize that there is not one culture, but many cultures, we recognize that an imagined or real cultural monopoly is coming to an end, and as a result our discovery may turn against us; suddenly it becomes possible that there are only others, that we ourselves are someone else among others, that purpose and meaning have disappeared.... Humanity turns into something like a museum: where to go this weekend? One can imagine people who endlessly change their place of residence. This process is like an endless movement without a goal. At this higher point, the triumph of a universally identical consumer culture would correspond to a zero level of culture; it would be the spread of skepticism on a planetary scale, absolute nihilism in a situation of triumph of life's benefits.

Riker asks the question: what creates the creative core of civilization? Under what conditions can this creativity take place? How does the meeting of different cultures take place?

The first question. The values in question are the life beliefs of specific people, they create a moral system and cannot be questioned by influential and responsible persons.

The people continue their existence based on the established traditions. At a deeper level, these values manifest themselves in traditional attitudes; but these attitudes themselves are only a reflection of the way of thinking, will, and feelings of a separate group of people in a certain historical period. If we aspire to reach the core of culture, we should dig into that layering of images and symbols that give an idea of the basis of the people [3].

Humanity was constituted not at all according to one image of culture, it is the result of borrowing various related and completed historical formations; certain cultures. The fate of a person is such that it is possible to move to another environment.

A cultural tradition lives only because it continuously transforms itself. Humanity moves through time in two ways: civilization in a certain sense is the embodiment of development in time in the direction of accumulation and progress; the basis of the development of the people's culture is the law of constancy and creativity; if culture is not subject to renewal and creative transformation, it dies; the emergence of writers and thinkers who would give a new impetus to the development of culture and who would inspire search and limitless risk is necessary [4].

The second question: under what conditions is it possible to continue the cultural creativity of the people? Only a culture capable of accepting scientific rationality can survive and be reborn; to reunite with one's era can only be faith, which calls for an understanding of the ability to think [4, 123].

The difficulty lies in the fact that it is necessary not only to repeat the past, but also to be rooted in it in order to continuously create something new.

The third question: how is the meeting of different cultures possible? In other words, how is it possible for cultures to co-exist without leading them to destruction? Alienation between people is

never absolute. The fact that one person is a stranger to another person is just as true as the fact that people are always similar to each other. When we get to a completely foreign country, despite the feeling of a significant difference in the way of life, we never lose the feeling of belonging to a single human race; but this feeling remains implicit, if it is not brought to the rank of the principle of conscious affirmation of human identity. It is this weighty principle that was once substantiated by an Egyptologist when, after seeing unfamiliar signs, he declared that, in fact, if these signs were left by a person, then they can be translated. Of course, not everything can be conveyed through translation, but something can always be conveyed. Believing that translation is possible up to a certain limit means asserting that a representative of another culture is the same person as we are, in a word, that communication is possible. One can understand the Other, according to Ricker, through sympathy and imagination. Moreover, I can understand without repeating, imagine, without experiencing, enter the position of the Other, remaining myself. To be human means to be able to move to another center of perspective.

But what happens to my own values when I try to understand the values of other peoples? Understanding is a risky act, as a result of which the entire cultural heritage is in danger of losing its definition in the chaos of syncretism. And only a living culture, which at the same time maintains a connection with its own sources and possesses creative potential in the fields of art, literature, philosophy, and spirituality, is able to withstand a collision with other cultures and not only withstand but also give meaning to such a collision. Since such a meeting of cultures means a collision of various creative impulses, aspirations, it is creative in itself.

Communication is a tense relationship in which the self alternately asserts itself, relying on its own sources, and is revealed through the representation

of the Other, who lives in another civilization. Human truth is born only where civilizations interact on the basis of what is most vital and creative in them. Human history will turn into a wide field of explanation, where each civilization will develop its vision of the world, interacting with all other civilizations. Perhaps, according to Ricker, this will become a global task of future generations.

Now we are in a transitional state, where we can no longer accept the dogmatism of the one truth, but we are not yet able to overcome the skepticism that has overwhelmed us.

Modern society also faces the problem of language revival. This problem is actually, according to Ricker, a problem of culture. The world of technocracy in which we live and the ability to live in which we have to learn is a world without a past, a world that is oriented towards the future, that tries to destroy its own traces. As for the world of culture, it is the world of memory. If technical renewal destroys the past and turns us into people of the future, a person of culture must constantly resolve the contradictions between the memory of his roots and the project of his own domination. Accordingly, we can be considered true people to the extent that we turn to our own sources and revive our traditions.

We are born into the world of words and must constantly master this world. After all, it is in the linguistic sphere that meaning and meaninglessness are combined, and it is at this level that the prospect perspective is rooted.

The phenomenological-hermeneutic tradition of our century can be qualified as an intense search for human mutual understanding. This entire tradition tries to understand the ways of overcoming misunderstanding, to understand the Other better than he understands himself, and thus to overcome the conflict of different interpretations.

Conclusion. Analyzing the phenomenological philosophy of culture,

in particular, the concepts of such modern phenomenologists as E. Husserl, P. Ricker, B. Waldenfels, we find that the condition for the existence and development of cultural worlds is their otherness, and we also draw the following conclusions:

- the human world is the intersubjective world of culture. A person does not exist outside the community of his own kind. Its validity is the validity of relationships and connections with other people. The reality of culture has a supra-individual nature (although this, of course, does not mean the impersonal nature of culture). Therefore, being in its intersubjectivity forms the basis of understanding human existence as a culture;

- the presence of the Other is a necessary condition for the existence of culture and personality. One of the options for solving intercultural conflicts is the awareness of culture as such, which consists in ethical responsibility and duty towards the Other;

- ethno-cultural diversity is a source of enrichment of the world culture of mankind, without which the degradation of society occurs. At the same time, national cultures continue to exist if they are based on their own traditions. Tradition is the «way of existence» of the cultural world. The past and the present form a continuity in which the hereditary character of any present is constituted;

- foreignness defines both human existence and cultural existence («foreign culture», «foreign country»). Each individual culture becomes distinctive due to its response to the foreign. Relationships between Self and Other, between one culture and another, are built according to the «challenge-response» scheme. Culture is the upward openness of the world, which, although it is understood in the structures of subjective experience, is not identical to these structures.

Changes in semantic evidence from generation to generation are not total

transformations. Broadcasting of cultural heritage takes place through the implication of the «collective cultural present» of the «collective cultural past».

Список використаних джерел

1. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого / Вальденфельс Б : [пер. з нім. В.І. Кебуладзе]. – К.: ППС, 2004. – 206 с. – (Посібн. з філос. дисц.).
2. Богачов А. Філософська герменевтика / Богачов А. – К.: Курс, 2006. – 406 с.
3. Кошарний С. Феноменологічна концепція філософії Е. Гуссерля : критичний аналіз / Кошарний С. – К.: Український Центр духовної культури, 2015. – С. 44–51.
4. Кошарний С. Філософія і культура в контексті онтологічного вчення класичної феноменології (Е. Гуссерль) / С. Кошарний // Філософська думка. – 2018. – № 4–6. – С. 118 – 145.
5. Рікер П. Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість /

Пер. із фр. – К.: Дух і літера, 2002. – 114 с.

References

1. Val'denfel's B. (2002). Topografiya Chuzhogo. Studii k fenomenologii Chuzhogo. [Topographie eines anderen. Studien zur Phänomenologie des Fremden]. S. 206.
2. Bohachov A. (2002). Filososfs'ka hermenevtyka. Kurs. S. 406.
3. Kosharnyy S. (2015). Fenomenolohichna kontseptsiya filosofiyi E. Husserlya: krytychnyy analiz. Ukrayins'kyy Tsentr dukhovnoyi kul'tury. S. 44–51.
4. Kosharnyy S. (2018). Filosofiya i kul'tura v konteksti ontolohichnoho vchennya klasychnoyi fenomenolohiyi (E. Husserl'). Filososfs'ka dumka. S. 118 – 145.
5. Riker P. (2002). Intelktual'na avtobiohriyia. Lyubov i spravedlyvist'. Dukh i litera. [Paul Ricœur. Autobiographie intellectuelle. L'amour et la justice]. S. 114.

ВЗАЄМОДІЯ КУЛЬТУР І ФЕНОМЕН ТРАДИЦІЇ

Лаута О. Д., Гейко С. М.

Анотація. Метою статті є дослідження взаємодії культур і аналіз феномену традиції у формуванні основних тенденцій в культуротворенні сучасного суспільства. Вивчення та критичне переосмислення культурної спадщини та традицій обумовлене потребою їх практичного втілення в сучасних умовах державотворення. Традиція виступає тим елементом, який накопичує соціокультурний досвід буття нації та дозволяє виробляти нові зразки для наслідування. Феномен традиції утримує націю та кожного індивіда в історії. Наразі ми перебуваємо в перехідному стані, де більше не можемо приймати догматизм єдиної істини, але ще не здатні подолати скептицизму, що нас захлеснув. Перед сучасним суспільством також стоїть проблема відродження мови. Ця проблема є в дійсності, за Рікером, проблемою культури. Світ технократії, в якому ми живемо і вмінню жити в якому ми маємо вчитися, це світ без минулого, світ, який зорієнтований в майбутнє, який намагається знищити власні сліди. Що стосується світу культури, то це – світ пам'яті. Якщо технічне оновлення знищує минуле і перетворює нас в людей майбутнього, людина культури має постійно розв'язувати суперечності між пам'яттю про свої коріння і проектом власного володарювання. Відповідно, ми можемо вважатися істинними людьми проспективи тією мірою, в якій ми звертаємося до власних джерел і відроджуємо наші традиції. Ми народжені у світі слів і маємо неперервно освоювати цей світ. Зрештою саме в мовній сфері поєднуються смисл і безсмысленість і саме

© Лаута О. Д., Гейко С. М.

на данному рівні вкорінена перспектива проспективи. Феноменологічно-герменевтичну традицію нашого століття можна кваліфікувати як напружені пошуки людського взаємопорозуміння. Уся ця традиція намагається досягнути шляхи подолання непорозуміння, зрозуміти Іншого краще, ніж він розуміє сам себе, й тим самим подолати конфлікт різних інтерпретацій.

Ключові слова: культура, цивілізація, традиція, модель, дискурс, спадщина, характер, культурна самобутність, національна культура, національний характер, ментальність.

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.52-57

УДК 378.663-057.87:004-047.22

**СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА-ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»
СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

ОВДІЙ Н.М., асистент кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: novdi@nubjp.edu.ua

Анотація. У статті розкрито сутність поняття «інформаційно-цифрової компетентності студентів аграрних та природоохоронних закладів вищої освіти». Надається визначення поняття цифрової компетентності на основі аналізу досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних вчених. Надається визначення поняття цифрової компетентності на основі аналізу досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних вчених. Не існує єдиного підходу до визначення компетентності педагогів щодо використання цифрових технологій у професійній діяльності, а ті, що існують, є типологічно спорідненими, відрізняючись при цьому компонентною структурою. Одним із основних напрямів реформування освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа» є «наскрізне застосування інформаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти», який «має стати інструментом забезпечення успіху Нової школи». Формування інформаційно-цифрових компетентностей передбачає «впевнене, а водночас, критичне застосування електронних освітніх ресурсів для створення, пошуку, опрацювання, обміну інформацією». Розуміння важливості формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу почувається з усвідомленості суті поняття «інформаційно-цифрової компетентності». Мета статті – розкрити сутність поняття інформаційно-цифрової компетентності педагогів та висвітлити шляхи застосування ІТ-технологій в освітній системі.

Ключові слова: компетентність, інформаційно-цифрова компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, ІК-компетентність, ІКТ-компетентність, цифрове землеробство, студенти аграрних та природоохоронних ЗВО; цифрова грамотність.

Актуальність (Introduction).

Цифрові технології все частіше проникають у різні сфери життя людини, а у багатьох розвинених країнах є загальноприйнятими у сфері освіти та науки. Про актуальність проблеми свідчить доповідь міністра освіти і науки України С. Шкарлета на засіданні Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій 3 лютого 2021 року, в якій йшлося про те, що впровадження цифрової трансформації освіти і науки є одним з пріоритетних напрямів роботи Міністерства. Окрім того, нині в Україні здійснюється цифровізація суспільства, що стала одним із головних трендів на ринку праці. Саме тому збільшується потреба у фахівцях, котрі володіють цифровими навичками та здатні

швидко адаптуватися до постійно зростаючих вимог інформаційного суспільства. Професійну підготовку таких фахівців доцільно здійснювати не через засвоєння знань, а набуття практичних навичок XXI століття, включаючи і медіаграмотність, і формування інформаційно-цифрової компетентності [3, с. 40-55].

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Загальні підходи до визначення сутності поняття «інформаційно-цифрова компетентність» представлені у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Проблему сформованості цифрової компетентності актуалізують В. Биков,

Д. Галкін, Б. Гірш, Г. Крибер, Р. Мартін, Л. Манович, О. Овчарук, О. Спирін та ін.

Нині в умовах інноваційних змін у системі освіти та впровадження в освітній процес сучасних інформаційно-комунікаційних технологій важливим є забезпечення високої якості професійної підготовки майбутніх фахівців та формування у них базових та предметних компетентностей, особливе місце серед яких займає інформаційно-цифрова компетентність [5].

Результати (Results). У працях зарубіжних дослідників часто використовуються поняття цифрова компетентність (*digital competence*), цифрова грамотність (*digital literacy*), технологічна грамотність (*technology literacy*), інформаційна та технологічна грамотність (*information and technology literacy*), технологічна грамотність (*technology literacy*) та ін [7].

Наукові розвідки дають підстави стверджувати, що цифрову компетентність учені трактують як наявність знань, умінь і здатність застосовувати їх у професійній діяльності; вміння аналізувати, класифікувати, систематизувати, застосовувати програмні засоби. Основні когнітивні поняття цифрової компетентності у баченні європейських експертів, це – запам'ятовування, розуміння, застосовування, оцінювання та створення.

Цифрова компетентність (*digital competence*) згідно з документом «The Digital Competence Framework» ідентифікується у п'яти областях: Інформаційна грамотність; Комунікація і співпраця; Створення цифрового контенту; Безпека; Вирішення проблеми.

Український учений В. Биков стверджує, що цифрова компетентність – це знання, вміння та навички в галузі інформаційних технологій та здатність їх застосування в професійній діяльності» [1].

Компонентами інформаційно-цифрової компетентності є: інформаційна і медіа грамотність (опрацювання, пошук, зберігання інформації, розробка матеріалів з використанням цифрових ресурсів); комунікативний компонент (онлайн-комунікації в різноманітних формах: соціальні мережі, блоги, чати, електронна пошта, та ін.); технічний компонент (використання комп'ютера і ПЗ для розв'язання різноманітних проблем); споживацький компонент (розв'язання щоденних проблем) [8, с.385-394].

Знання, уміння, мотивація та відповідальність як складові цифрової компетентності в перерахованих сферах ділять цифрову компетентність на чотири підвиди:

1) інформаційна та медіакомпетентність – знання, вміння, мотивація та відповідальність, пов'язані з пошуком, розумінням, організацією цифрової інформації з використанням цифрових ресурсів та її критичним осмисленням;

2) комунікативна компетентність – знання, вміння, мотивація та відповідальність, необхідні для різних форм комунікації (електронна пошта, чати, блоги, форуми, соціальні мережі та ін);

3) технічна компетентність – знання, вміння, мотивація та відповідальність, що дозволяють ефективно та безпечно використовувати технічні та програмні засоби для вирішення різних завдань, у тому числі використання комп'ютерних мереж, хмарних сервісів та т. п.;

4) споживча компетентність – знання, уміння, мотивація та відповідальність, що дозволяють вирішувати за допомогою цифрових пристроїв та інтернету різні повсякденні завдання, пов'язані з конкретними життєвими ситуаціями, що передбачають задоволення різних потреб [6, с.116-123].

Серед необхідних навичок успішності незалежно від специфіки діяльності виділяють *soft skills* (англ. - "м'які навички"), тобто. соціальні, та *hard skills* (англ. - "тверді навички"), - професійні. Але, в зв'язку з тотальною комп'ютеризацією та цифровізацією в останні роки було виділено нову групу навичок, застосовна до будь-яких фахівців в умовах цифрової економіки - *digital skills* (англ. - Цифрові навички).

Причому навички використання цифрової технології повинні ґрунтуватися на чіткому розумінні її сенсу, усвідомленні мети її використання, та, найважливіше, критичного оцінювання результату, розуміння того, яких проблем це може призвести.

Наприклад, критичний відбір інформації для розміщення в соціальних мережах, обережне здійснення фінансових онлайн операцій, розуміння того, що Інтернет та гаджети небезпечні та що обсяг цифрової інформації, який людина генерує за їх допомогою щодня, результаті становить його «цифровий слід» у цифровому просторі та його неможливо видалити [1].

В аграрних ЗВ сьогодні навчається понад 250 тис. студентів. Водночас в агробізнесі наголошується катастрофічна кадрова проблема.

Рівень підготовки випускників не відповідає сучасним реаліям агробізнесу, вимогам до агровиробництва, науки та розвитку інновацій — і це факт.

У глобальному масштабі ми повинні вдосконалювати освіту і, зокрема, науку відповідно до сучасного світового рівня розвитку агроінновацій і технологій, який уже на десятки років попереду.

Щодня у всьому світі дедалі більше інновацій з'являється саме для сільського господарства. Тільки чути про них недостатньо, треба вміти ними користуватися. І студенти по-

винні знати та розбиратися в них насамперед, адже через кілька років саме вони стануть тими людьми, які застосовуватимуть ці технології на практиці.

Установлення міжнародних партнерських відносин між закладами вищої освіти, студентами та викладачами, які беруть участь у різних міжнародних програмах, вимагає високого рівня оволодіння не тільки іноземною мовою а й знаннями у галузі цифрових технологій, що є неможливим для застосування сучасних освітніх технологій, в тому числі й цифрових [4].

Різноманітні цифрові пристрої, гаджети – це інструментарій, із яким студенти регулярно взаємодіють як в академічній, так і в професійній діяльності, а отже, їм потрібно удосконалити лінгвістичні та інформаційні навички, тому, чим більше цифрові технології будуть інтегровані в освітній процес, тим краще.

Висновки і перспективи (Discussion). Використання цифрових технологій у підготовці студентів аграрних закладів вищої освіти забезпечує ефективне формування інших комунікативних компетентностей, полегшує доступ студентів до якісних автентичних навчальних матеріалів; індивідуалізує освітній процес відповідно до потреб та можливостей студентів; передбачає застосування сучасних психологічних, педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій; дає можливість постійного зворотного зв'язку студентів із викладачем і контролю якості здобутих знань. Застосування цифрових технологій у процесі засвоєння своєї майбутньої професії підвищує мотивацію студентів, адже вони надають перевагу поєднання навчання з застосуванням цифрових гаджетів (ноутбуків, смартфонів, комп'ютерів) у повсякденній житті і зацікав-

лені у формуванні поняття кібербезпеки для потреб своєї майбутньої професійної та соціальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Грицаєнко Л. М. Використання термінів "інформаційно-комунікаційна" та "цифрова компетентність" у сфері освіти : Thesis. 2021. URL:

<https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/19433> (дата звернення: 01.02.2023).

2. Гриценчук О. О. Цифрова компетентність освітян – запорука рівного доступу до якісної освіти. Herald of the national academy of educational sciences of ukraine. 2021. Т. 3, № 2. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2021-3-2-17-5> (дата звернення: 01.02.2023).

3. Доценко С. О., Собченко Т. М. Цифрова компетентність майбутнього фахівця філологічного та природничого профілю. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2019. № 53. С. 40–55. URL: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2019.53.03> (дата звернення: 01.02.2023).

4. Семигіна Т., Федюк В. Цифрова компетентність як інструмент регулювання ринку праці. Economy and society. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-41> (дата звернення: 01.02.2023).

5. Navrilova L. N., Topolnik Y. V. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. Information technologies and learning tools. 2017. Т. 61, № 5. С. 1. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v61i5.1744> (дата звернення: 01.02.2023).

6. Kryva M., Kosiukhno D. Information and communication competence of the basic secondary education students: theoretical aspect. Visnyk of the Iviv university. series pedagogics. 2022. No. 37. P. 116–123. URL:

<https://doi.org/10.30970/vpe.2022.37.11649> (date of access: 01.02.2023).

7. Strutynska O. V. Digital skills and competencies: foreign experience of eu countries and prospects for ukraine. Physical and mathematical education. 2020. Vol. 25, no. 3. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-025-3-015> (date of access: 01.02.2023).

8. Yurkiv Y. Information and digital competence of the teacher in the educational process online. Bulletin of luhansk taras shevchenko national university. 2022. No. 3 (351). P. 385–394. URL:

[https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-3\(351\)-385-394](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-3(351)-385-394) (date of access: 01.02.2023).

Reference

1. Hrytsaienko, L. M. Vykorystannia terminiv "informatsiino-komunikatsiina" ta "tsyfrova kompetentnist" u sferi osvity : Thesis. 2021. URL:

<https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/19433> (data zvernennia: 01.02.2023).

2. Hrytsenchuk O. O. Tsyfrova kompetentnist osvitiian – zaporuka rivnoho dostupu do yakisnoi osvity. Herald of the national academy of educational sciences of ukraine. 2021. Т. 3, № 2. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2021-3-2-17-5> (data zvernennia: 01.02.2023).

3. Dotsenko S. O., Sobchenko T. M. Tsyfrova kompetentnist

maibutnoho fakhivtsia filolohichnoho ta pryrodnychoho profilu. Zasoby navchalnoi ta nauko-vo-doslidnoi roboty. 2019. № 53. S. 40–55. URL: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2019.53.03> (data zvernennia: 01.02.2023).

4. Semyhina T., Fediuk V. Tsyfro-va kompetentnist yak instrument rehu-liuvannia rynku pratsi. Economy and society. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-41> (data zvernennia: 01.02.2023).

5. Havrilova L. H., Topolnik Y. V. Tsyfrova kultura, tsyfrova hramot-nist, tsyfrova kompetentnist yak su-chasni osvitni fenomeny. Information technologies and learning tools. 2017. T. 61, № 5. S. 1. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v61i5.1744> (data zvernennia: 01.02.2023).

6. Kryva M., Kosiukhno D. Information and communication competence of the basic secondary education

students: theoretical aspect. Visnyk of the Lviv university. series pedagogics. 2022. No. 37. P. 116–123. URL: <https://doi.org/10.30970/vpe.2022.37.11649> (date of access: 01.02.2023).

7. Strutynska O. V. Digital skills and competencies: foreign experience of eu countries and prospects for ukraine. Physical and mathematical education. 2020. Vol. 25, no. 3. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-025-3-015> (date of access: 01.02.2023).

8. Yurkiv Y. Information and digital competence of the teacher in the educational process online. Bulletin of luhansk taras shevchenko national university. 2022. No. 3 (351). P. 385–394. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-3\(351\)-385-394](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-3(351)-385-394) (date of access: 01.02.2023).

THE ESSENCE OF THE CONCEPT "INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE" STUDENTS OF AGRICULTURAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Ovdiy N. M.

Abstract. *The article reveals the essence of the concept of "information and digital competence of students of agricultural and environmental protection institutions of higher education." A definition of the concept of digital competence is provided based on the analysis of research by leading domestic and foreign scientists. The concept of digital competence is defined based on the analysis of research by leading domestic and foreign scientists. There is no single approach to determining the competence of teachers regarding the use of digital technologies in professional activities, and those that exist are typologically related, while differing in their component structure. One of the main directions of education reform in accordance with the "New Ukrainian School" Concept is "the end-to-end application of information technologies in the educational process and management of educational institutions and the education system", which "should become a tool for ensuring the success of the New School". The formation of information and digital competences involves "confident and at the same time critical application of electronic educational resources for the creation, search, processing, and exchange of information." Understanding the importance of forming the digital competence of*

the participants of the educational process is felt from the awareness of the essence of the concept of "information-digital competence". The purpose of the article is to reveal the essence of the concept of information and digital competence of teachers and highlight ways of applying IT technologies in the educational system

Key words: *competence, information and digital competence, information and communication competence, IC competence, ICT competence. digital agriculture; students of agrarian and environmental protection universities; digital literacy*

DOI: 10.31548/hspedagog13(3).2022.185-191

УДК 16

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА РОБОТА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ НОВИХ ВІЗІЙ
ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ****СУПРУН А. Г.**, кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації

*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: Alinasuprun2@gmail.com***ШИНКАРУК В. Д.**, доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи*Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Анотація. Досвід країн, які знайшли шляхи виходу з кризи під час війни свідчить, що велику роль у період війни відіграє державна підтримка. Сьогодні Україна та український народ переживають важкі часи, тому невирішеною залишається проблема дослідження особливостей інтелектуальної роботи та її ролі у формуванні нових візій повоєнного відновлення. Метою статті є дослідження особливостей інтелектуальної роботи та її ролі у формуванні нових візій повоєнного відновлення. Для досягнення мети визначено наступні завдання: визначити особливості інтелектуальної роботи у формуванні нових візій повоєнного відновлення; проаналізувати нові візії повоєнного відновлення. Методи. У дослідженні було використано загальнонаукові (узагальнення, порівняння, індукція і дедукція) та емпірико-теоретичні методи (аналіз, синтез). Використання системно-структурного аналізу дало можливість розмежувати основні особливості інтелектуальної роботи та її ролі у формуванні нових візій повоєнного відновлення. Результати. Встановлено, що такі країни як Німеччина, Японія, Ізраїль, Південна Корея, Хорватія відзначаються, коли йде мова про позитивний досвід економічного розвитку в контексті повоєнної відбудови країни, або успіхи в умовах постійної воєнної загрози. Встановлено, що вагому роль у здобутках відзначених країн мали спільні цінності та високий рівень суспільної консолідації, особливості національного характеру, історико-культурні традиції та візія щасливого майбутнього своєї країни як вільної, незалежної та успішної, з розвиненою економікою та гідним рівнем життя. Висновки. На основі проведеного дослідження з'ясовано, що позитивний досвід економічного розвитку в умовах постійної воєнної загрози взаємопов'язаний із державною політикою підтримки науки, освіти та інновацій; стимулюванням науково-технічних розробок та новітніх виробництв; забезпеченням синергії людського потенціалу нації та розвитку наукових досліджень. Результати можуть бути спрямовані на подальше дослідження соціальної значущості нових візій повоєнного відновлення України для забезпечення відновлення та максимальної реалізації людського потенціалу.

Ключові слова: візія, повоєнне відновлення, інтелектуальна робота.

Актуальність (Introduction). Нещодавно Україна відзначила своє 30-річчя як незалежна держава, засвідчивши унікальність своєї території, мови та історії. Протягом тривалого часу Україна боролася за право на незалежність, пройшла тернистий шлях розвитку та імплементації своєї національної самосвідомості та самоповаги. За роки незалежності в Україні відбулися визна-

чні події, які довели її здатність справлятися з викликами часу та проблемами. Найпомітнішими з них були Акт проголошення незалежності України, Всеукраїнський референдум, прийняття Конституції України, Помаранчева революція, Революція Гідності, захист територіальної цілісності України, декомунізація тощо. Найтрагічнішими з цих подій були революційні події 2004 року, 2013-

2014 рр., а також антитерористичні операції та операції із захисту територіальної цілісності України з 2014 року та захист територіальної цілісності України в 2022 році. Ці події стали унікальною реакцією української та світової громадськості, знайшовши відображення у низці філософських, документальних та публіцистичних досліджень, що висвітлюють дискурс про трагедію, страждання, біль та втрату української нації, але водночас відображають незламність української нації та айдентичну єдність України, для формування нових візій повоєнного відновлення.

Сьогодні Україна та український народ переживає важкі часи. Щодня у складних бойових умовах, під кулями та ракетами системи «Град» російських терористів ціною свого життя прикордонники та ЗСУ перешкоджають штучному роз'єднанню країни, демонструючи кращі риси захисників Вітчизни, а саме незламність українського народу. Сьогодні для багатьох українців питання свободи та волі, як ніколи є важливим, тому актуальним є дослідження особливостей інтелектуальної роботи та її ролі у формуванні нових візій повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Тематику дослідження особливостей інтелектуальної роботи та її ролі у формуванні нових візій повоєнного відновлення досліджує незначна кількість науковців. Зокрема, наукові праці В. Небрата, П. Гай-Нижника, Л. Чупрія, Я. Малика, А. Кліща присвячені аналізу деяких аспектів та особливостей формування нових візій повоєнного відновлення та досвіду країн стосовно відновлення економіки країни з-за умов воєнної загрози та війни.

Мета (Purpose). Метою роботи є дослідження особливостей інтелектуальної роботи та її ролі у формуванні нових візій повоєнного відновлення. Для досягнення мети визначено наступні за-

вдання: визначити особливості інтелектуальної роботи у формуванні нових візій повоєнного відновлення; проаналізувати нові візії повоєнного відновлення. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

Результати (Results). У більшій частині сучасної філософії діагнози соціально-політичних патологій лежать в основі бачення більш бажаного, демократичного майбутнього [1]. Реальність сучасного світу, в умовах нестабільності, призводить до диференціації філософського знання. Величезна кількість підходів, концепцій, теорій, вимагає потребу окремо осмислити феномени насколишнього світу, а також стимулює появу різних самостійних галузей у філософії. Визначено, що сучасна філософія працює з першоосновами, фундаментальними принципами та парадигмами, на яких має будуватися вся система суспільства.

Сучасне суспільство як система, повинно мати під собою опору – парадигмальні положення філософії, яка акцентує увагу на загальних соціальних, культурологічних й інших факторах та закономірностях впливу на процес формування людини. Швидкі темпи життя примушують адаптуватися та підлаштуватися до них, тим самим змінюючи звичну дійсність. Плюралістичність підходів, і водночас спроби по-філософськи осмислити, узагальнити сучасне суспільство в умовах нестабільності, трансформують філософські погляди [2].

Інтелектуальна революція характеризує докорінну зміну глибинних структур філософського мислення й вплив їх на інтелектуальну й соціально-практичну діяльність людей. Подібні фундаментальні структури філософського мислення визначаються як комплекс знань і вірувань, які керують колективною думкою. У різні часи подібний стан речей називали по-різному: «плеяда абсолют-

них припущень» (Р. Коллінгвуд) [3], «філософські субструктури» і «рамки мислення» (А. Койре) [4], «парадигми» (Т. Кун) [5], «ідеали природного порядку». Зміна подібних структур мислення кваліфікується як «реформа інтелекту» (А. Койре) [4], «зміна погляду на світ» (Т. Кун) [5], «засвоєння абсолютно нового світогляду».

Сутність інтелектуальної революції полягає не просто в критиці помилкових або недосконалих теорій і заміни їх більш досконалими, а докорінної реформи самого способу мислення – у виробленні нової філософії, нової концепції науки та нової ідеї природи [4]. Розширюючи поняття інтелектуальна революція, можемо звернутися до детально-ментальних трактувань учених-філософів, наприклад, Р. Коллінгвуд відзначає, що «абсолютні припущення» означають відмову від усталених звичок і стереотипів мислення, та оперує такими метафорами як: «засвоєння досконалого нового світогляду» та «повна зміна інтелектуального гардеробу». Т. Кун стверджував, що інтелектуальна революція пов'язана зі «зміною погляду на світ».

Інтелектуальна революція, що була ініційована в результаті повномасштабного вторгнення РФ на територію України, зробила значний вплив на розвиток не тільки української гуманітарної думки, але й світової, включивши інституційні, ідеологічні, методологічні аспекти, вироблення нових пояснювальних понять та формування нових візій повоєнного відновлення [6].

24 лютого 2022 року розпочалось повномасштабне військове вторгнення РФ на територію суверенної України – відкритий напад агресора на незалежні кордони нашої держави. Цей день для всіх громадян України став початком відліку написання докорінно нової історії України, що вивчатимуть наступні покоління, та значущих змін у соціальному, економічному, політичному та культурному житті.

Війна на території України занурила українців у стан шоку, невизначеності, сум'яття, а головне породила непереможне прагнення чинити опір російським загарбникам і боротися за кожний шматочок нашої історичної землі всіма можливими способами. Так, паралельно з військовим фронтом, де виконують свій конституційно закріплений обов'язок Збройні Сили України, був відкритий інформаційний фронт, військо якого всім своїм багатим арсеналом інструментарію в медіапросторі розпочало масову кросмультимедійну роботу з генерації контенту, об'єднавши багатьох культурних діячів, фахівців у креативних індустріях та пересічних громадян України, які готові були всіма мистецькими й журналістськими силами протистояти війні [7].

Як свідчить історія, окремі країни зуміли побудувати ефективну та результативну економічну модель, систему державно-приватного партнерства та соціальних інститутів під тиском недружніх сусідів, зазнавши масштабних руйнувань та втрат. В основному, коли йдеться про позитивний досвід економічного розвитку в контексті повоєнної відбудови країни, або успіхи в умовах постійної воєнної загрози, то відзначають такі країни як Німеччина, Японія, Ізраїль, Південна Корея, Хорватія. Вагому роль у їхніх здобутках мали спільні цінності та високий рівень суспільної консолідації, особливості національного характеру, історико-культурні традиції та візія щасливого майбутнього своєї країни як вільної, незалежної та успішної, з розвиненою економікою та гідним рівнем життя.

Економічний злет, прорив у освоєнні та розробці найпрогресивніших інноваційних технологій, посідання провідних, а за окремими позиціями – домінуючих позицій на зовнішніх ринках, здобуття високих та результативних показників рівня та якості життя, подолання корупції, зміцнення державних інститутів, розбудова демократичної полі-

тико-правової системи – все це результати імплементації національної ідеї, аксіологічну основу якої створюють суспільні цінності. Однак, наявність та потенціал національної ідеї детерміновані рівнем формування політичної нації [8].

Із-за кондицій воєнної загрози та війни кореляція національних інтересів і загальних базових цінностей, інтересів держави, суспільства і окремих індивідів може посилюватися. Успішними стали ті країни, де виклики, які були спровоковані воєнною загрозою, стали каталізатором зміцнення державних інститутів і консолідації суспільства. Незважаючи на обмеженість ресурсів, зруйновану інфраструктуру, знищення промислового потенціалу, уряди країн, що здобули в подальшому високих результатів, робили ставку на людський чинник – трудовий ентузіазм відбудови та підготовку нових фахівців.

Як засвідчує результативний досвід Японії, Південної Кореї, Ізраїлю, Хорватії, що значні за обсягом і безперервні інвестиції в розвиток людських ресурсів визначаються запорукою подальшого високотехнологічного і високопродуктивного розвитку економіки країни. Новітня історія, зокрема повоєнний (друга половина 1990-х – початок 2000-х років) досвід Хорватії у формуванні та імплементації проекту «Хорватія у XXI столітті», констатує ефективність та результативність стратегії, скерованої на зміцнення економіки, посилення її міжнародних позицій шляхом інтенсивної імплементації нових технологічних рішень та виробництва власних інновацій. Визначальними чинниками економічного піднесення країни слугували людські знання, управлінські та організаційні навички як на рівні суспільства, так і на рівні компаній. Зростання суспільної цінності людини як рушія економічного прогресу мало зворотній ефект – прискорення соціального прогресу, підвищення рівня та якості життя завдяки розвитку економіки.

Із-за кондицій недружнього зовнішнього оточення та перманентної воєнної загрози урядами Південної Кореї, Ізраїлю значний об'єм фінансових ресурсів інвестувався в здійснення науково-дослідницьких робіт та конструкторських розробок заради здобуття якісної переваги над противником. Пріоритетний розвиток інноваційних дослідницьких й експериментальних розробок, а також новітніх технологій означає, що зростає суспільна значущість науки. Адже вона слугує безпосереднім фактором національної безпеки та обороноспроможності держави, основою особистої безпеки і добробуту, запорукою щасливого майбутнього для нації та кожного громадянина.

Водночас, наука асекурує підґрунтя для структурно-технологічної перебудови виробництва, підвищення його економічної та соціальної результативності, зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, що протегує зростанню рівня і якості життя громадян країни. Одним із потужних джерел високої обороноздатності являється громадянська солідарність, що знаменує постійну мобілізаційну готовність усього суспільства, його єдність, патріотизм, громадську моральну підтримку армії, розуміння першочерговості потреб оборони та безпеки.

Здобувши Перемогу, Україна постане перед безпрецедентним викликом: у максимально стислі терміни країні необхідно буде відновити можливість асекурувати гідне якісне життя громадян на основі результативної імплементації національного людського, природноресурсного, економічного потенціалу. Довготривале протистояння російській агресії поставило економіку України на воєнні рейки, тому потрібно буде перевести економіку країни в режим відновлення. Світ висловлює готовність надати фінансову й матеріально-технічну підтримку у відновленні України. Потрібні комплементарні видозміни національного економічного середовища, які нададуть змогу посилити

вплив міжнародних проєктів відновлення на національний економічний та соціальний розвиток країни.

Основними засадами повоєнного відновлення економіки України являються:

– закладення підґрунтя для сталого розвитку країни у повоєнний період;

– подолання руйнувань та інших втрат, завданих внаслідок російського вторгнення;

– формування міцної, соціально відповідальної, відкритої конкурентоспроможної економіки рівних можливостей, комфортної для життя громадян країни, стратегічно та повноправно інтегрованої у європейську та глобальну економічну спільноту;

– створення надійного фінансово-економічного та оборонного потенціалу, достатнього для відсічі будь-якому типу воєнної та економічної агресії. Відновлення повинно закріпити остаточний відхід від пострадянської економіки, утвердити економіку нових цінностей, гідності та свобод.

Таким чином, аксіологічною основою оборони України під час війни та системи національної безпеки з-за умов постійної воєнної загрози є симбіоз базових особистісних і національних цінностей – захист життя і свободи, збереження національної ідентичності, відстоювання державного суверенітету. Країни, які здобули позитивний результат в повоєнній відбудові та стрімко розвиваються з-за умов постійної загрози зовнішньої агресії, в пріоритеті мають цінності захисту держави, її політичної та економічної незалежності. Визнання людини як найвищої цінності в умовах війни та повоєнного відродження набуває додаткового сенсу – людський потенціал стає визначальним чинником успішного розвитку економіки, високих технологій, науки і техніки.

Висновки і перспективи (Discussion). Проведений аналіз матеріалу дозволив дійти висновку про те, що особливості інтелектуальної роботи

та її ролі у формуванні нових візій повоєнного відновлення є найважливішою практичною потребою з-за сучасних кондицій. Позитивний досвід економічного розвитку в умовах постійної воєнної загрози, структурного оновлення та системної модернізації національного господарства безпосередньо взаємопов'язаний із державною політикою підтримки науки, освіти та інновацій; стимулюванням науково-технічних розробок та новітніх виробництв; забезпеченням синергії людського потенціалу нації та розвитку наукових досліджень. Для України важливим є усвідомлення важливості, вивчення та імплементація успішних практик публічного управління в галузі формування людського інноваційного потенціалу, науковотехнологічного забезпечення структурної перебудови та розвитку економіки на нових засадах.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для забезпечення реалізації заходів повоєнного відновлення України. Подальші перспективи дослідження можуть бути скеровані на вивчення соціальної значущості нових візій повоєнного відновлення України для забезпечення відновлення та максимальної реалізації людського потенціалу на засадах економічної продуктивності, соціальної справедливості та соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Papastephanou M. Philosophy of Education in Times of Crises and Pandemics. *Education Sciences*. 2021. Vol. 11(11). P. 687. URL: <https://doi.org/10.3390/educsci11110687>
2. Kozlova T. A., Polyakova J. O., Leontyeva D. A. Formation of philosophical anthropology as a subject in higher education. *Karelian scientific journal*. 2020. Vol. 9. URL: 10.26140/knz4-2020-0902-0007

3. Collingwood R. G. *The Idea of History*, Oxford: Oxford University Press. 1994.

4. Koyré A. *Étude d'histoire de la pensée philosophique. Les Etudes Philosophiques*. 1961. Vol. 18 (1). P. 99-101.

5. Kuhn T. S. *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago Press: Chicago. 1962.

6. Кліщ А. В. Інтелектуальна революція в пресовій спадщині представників III хвилі еміграції. *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2017. № 5. С. 57-62.

7. Малик Я. Інформаційна війна і Україна. Науковий вісник «Демократичне врядування». 2015. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-15-2015/informaciyna-viyna-i-ukrayina>

8. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. Вип. 84 (№5). С.465–471.

References

1. Papastephanou, M. (2021). Philosophy of Education in Times of Crises and Pandemics. *Education Sciences*, 11(11), 687. URL: <https://doi.org/10.3390/educsci11110687>

2. Kozlova, T. A., Polyakova, J. O., Leontyeva, D. A. (2020). Formation of philosophical anthropology as a subject in

higher education. *Karelian scientific journal*, 9. URL: 10.26140/knz4-2020-0902-0007

3. Collingwood, R. G. (1994). *The Idea of History*, Oxford: Oxford University Press.

4. Koyré, A. (1961). *Étude d'histoire de la pensée philosophique. Les Etudes Philosophiques*, 18 (1), 99-101.

5. Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago Press: Chicago.

6. Klishh, A. V. (2017). Intel-ektualna revolucija v presovij spadshhyni predstavnykiv iii khvyli emigraciji [Intellectual revolution in the press heritage of representatives of the third wave of emigration]. *Socialjni komunikaciji: teorija i praktyka*, 5, 57-62.

7. Malyk, Ja. (2015). Informacijna vijna i Ukrajina [Information war and Ukraine]. *Naukovyj visnyk «Demokratychnе vryaduvannja»*. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-15-2015/informaciyna-viyna-i-ukrayina>

8. Ghaj-Nyzhnyk, P., Chuprij, L. (2014). Nacionaljni interesy, nacionaljni cinnosti ta nacionaljni cili jak strukturoformujuchi chynnyky polityky nacionaljnoji bezpeky [National interests, national values and national goals as structural factors of national security policy]. *Ghileja*, 84 (5), 465–471.

INTELLECTUAL WORK AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF NEW VISIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION

Suprun A. H., Shynkaruk V. D.

Actuality. The experience of countries that found ways out of the crisis during the war shows that state support plays a big role during the war. Today, Ukraine and the Ukrainian people are going through difficult times, so the problem of researching the peculiarities of intellectual work and its role in the formation of new visions of post-war reconstruction remains unresolved. The purpose of the article is to study the peculiarities of intellectual work and its role in the formation of new visions of post-war reconstruction. To achieve the goal, the following tasks have been defined: to determine the features of intellectual work in the formation of new visions of post-war reconstruction; to analyze new visions of post-war recovery. Methods. The research used general scientific (generalization,

© Супрун А. Г., Шинкарук В. Д.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(3) 2022

comparison, induction and deduction) and empirical-theoretical methods (analysis, synthesis). The use of system-structural analysis made it possible to distinguish the main features of intellectual work and its role in the formation of new visions of post-war recovery. The results. It has been established that countries such as Germany, Japan, Israel, South Korea, Croatia are noted when it comes to positive experience of economic development in the context of post-war reconstruction of the country, or successes in conditions of constant war threat. It was established that common values and a high level of social consolidation, features of the national character, historical and cultural traditions and a vision of a happy future of their country as a free, independent and successful country with a developed economy and a decent standard of living played an important role in the achievements of the noted countries. Conclusions. On the basis of the conducted research, it was found that the positive experience of economic development in the conditions of constant military threat is interconnected with the state policy of supporting science, education and innovation; stimulation of scientific and technical developments and the latest productions; ensuring the synergy of the nation's human potential and the development of scientific research. The results can be directed to the further study of the social significance of the new visions of the post-war recovery of Ukraine to ensure recovery and the maximum realization of human potential.

Key words: *vision, post-war recovery, intellectual work.*